

Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) szakmai folyóirata 2022/3-4. szám

kapocs

KINCS

KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESÉDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT

KÖZÖS NEVEZŐNK A CSALÁD

TARTALOM

ELŐSZÓ	3
SZAKMAI EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK	4
TANULMÁNYOK	
Kiss-Kozma Georgina - Székely Levente Fő a család! – Európai összehasonlítás közös értékeinkről	5
Pátkainé Bende Anna Értékek, attitűdök és vélemények a családról a European Values Study 2017-es eredményeinek tükrében	13
Michał A. Michalski Családpolitika és társadalmi igazságosság – Hogyan fektessünk felelősen és hatékonyan a humán tőkébe?	23
Consuelo León Llorente - Montserrat Gas-Aixendri Családok erőforrásai és szükségletei a világjárvány utáni korszakban	33
Gyorgyovich Miklós A családpolitikák társadalmi megítélése	41
Papházi Tibor Családi Otthontermelési Kedvezmény (CSOK) – hat év eredményei a számok tükrében	49
Gellérné Lukács Éva - Dani Csaba A családi ellátások indexálásának uniós jogba ütközése	67
Fűrész Tünde - Wappler Ádám Család mint boldogságforrás – KINCS Közérzetkutatás 2020-2022	79
Hablicsekné Richter Mária A demenciával élők várható létszámának kísérleti előreszámítása 2050-ig	86
Susánszky Éva - Székely András - Székely B. András - Módli Kata Fiatalok mentális egészségének megőrzése és javítása iskolai környezetben	99
Pusztai Gabriella - Csók Cintia Pedagógusok és iskolai segítő szakemberek nézetei a családi életre nevelés implementációjával és fejlesztésével kapcsolatban	108
MŰHELY	
Vincenzo Bassi Családszervezetek és jó családpolitikák	117

Vigh Noémi, Kovács Réka Eszter	121
Családvédelem - középpontban a gyermek (CSAK a gyermek) képzési műhely	
RECENZÍÓ	
Kapdebo Ágnes	125
CSALÁD – GYERMEK – JÖVŐ Tanulmányok a családtudomány köréből	
ANGOL NYELVŰ TANULMÁNYOK	
Vincenzo Bassi	128
Family associations and good family policies	
Michał A. Michalski	132
Family policy and social justice – How responsibility and effectively invest in human capital?	
Consuelo León Llorente - Montserrat Gas-Aixendri	141
Family resources and needs in the post-pandemic era	
SZERZŐK	148

Előszó

Sokféle területről, különböző aspektusokból, eltérő meglátásokkal, mégis mindannyian a család iránti elkötelezettséggel – így születtek meg azok a tanulmányok, amelyeket a Kapocs tudományos folyóirat évvégi számában olvashat az érdeklődő.

Fogalmazhatnánk úgy is: a család a mi közös nevezőnk. Mindannyiunk közös alapvetése és credoja, és együtt valljuk, hogy a család a 21. század elixirje. Vagyis a családok nem terhet vagy problémát jelentenek, hanem erőforrást és szilárd alapot a társadalom egésze számára.

Ebből a közös nevezőből indul ki a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) folyóiratának jelen kötete, amely a hazai és nemzetközi partnereinkkel való együttműködés ékes lenyomata és eredménye, és így publikációi egyfajta építőkövekként a család ügyét szolgálják. Jó azt megtapasztalni, hogy ebben a kérdésben nem magányos szigetként, hanem nemzetközi szintű közös gondolkodásban találjuk magunkat.

A civilizáció legősibb közössége azon túl, hogy szerte a világon támadás alatt áll, a ma is zajló háborús konfliktus és annak gazdasági hatásai miatt rég nem látott kihívásokkal kell, hogy szembenézzen. Ebben a helyzetben stratégiai jelentősége van az éleslátásnak és azoknak a kreatív erőknél, amik katalizátorai lehetnek a közjó érdekében hozott politikai intézkedéseknek és társadalmi folyamatoknak a családok javára. A KINCS szerepe és küldetése kezdettől fogva a politika és a tudomány közötti híd betöltésében áll, és ennek jegyében fontos tudományos megalapozottságot kíván nyújtani annak a családpolitikai fordulatnak, ami 2010-ben kezdetét vette, és ami a családbarát ország megteremtését tűzte ki célul. Ezt a háttérrel biztosítja a Kapocs folyóirat is, és benne a most megjelenő tanulmányok sora is. A kötetben olvashatunk a családpolitika és társadalmi igazságosság kapcsolatá-

ról, a családpolitikák tervezéséről, értékeléséről, és azok elveiről, a család és közös értékeink összehasonlításáról, valamint arról, hogy a család működése milyen hatást gyakorol a humán tőke létrehozására. Betekintést nyerhetünk többek közt abba, hogy az iskolákban bevezetésre kerülő családi életre nevelés milyen sokszínű kihívással találkozik, továbbá találkozhatunk a fiatalok mentális egészségének iskolai környezetben való megőrzésének és javításának témájával, valamint a demencia témakörének demográfiai vizsgálatával egyaránt. Emellett a Kapocs jelen száma vizsgálja a családi ellátások indexálásának uniós jogba ütközését, a családok erőforrásait és szükségleteit a világjárvány utáni korszakban, valamint a családszervezetek és jó családpolitikák témakörét is.

Mind olyan témák kerülnek tehát terítékre, amik fontos adatokkal és meglátásokkal járulhatnak hozzá egy sikeres és produktív családpolitika folytatásához. A tudomány felelőssége abban áll, hogy kérlelhetetlen igényességgel, valamint a mélységek és magasságok iránti olthatatlan vágygal kutatassa az igazságot, nem megtartva magának, hanem megosztva és átadva másoknak, egyfajta irányítóként. Ebbe illeszkednek ezek a tanulmányok is. Így céljuk ennek jegyében nem a szórakoztatás, hanem az építkezés, nem a rivaldafény, hanem a megvilágítás.

Bízom benne, hogy a Kapocs évvégi számának publikációi mind a széles olvasóközönség, mind a szakpolitika és a döntéshozók irányába is fontos hivatkozások lesznek a családpolitika terén. Karácsony alkalmával, amikor az Isten családban való megtestesülését, és ezáltal a család megszentelését is ünnepeljük, még nagyobb aktualitás és egy sajátos léggör is járul mindehhez. Kívánom ennek megtapasztalását, egy áldott és békét hozó karácsony reményében.

Budapest, 2022. december

Fűrész Tünde
elnök, Kopp Mária Intézet
a Népesedésért és a Családokért

A KINCS SZAKMAI EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREI

Budapesti Corvinus Egyetem

Család- és Társadalomtudományi Tanulmányok Intézete Alapítvány
(Lengyelország, Poznan) - Institute for Family and Society Studies Foundation

Debreceni Egyetem

Egyedülálló Szülők Klubja Alapítvány

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Európai Katolikus Családszervezetek Szövetsége

Európai Nagycsaládos Egyesületek Szövetsége

Három Királyfi, Három Királyné Alapítvány

Károli Gáspár Református Egyetem

Központi Statisztikai Hivatal

Magyar Államkincstár

Magyar Védőnők Szakmai Szövetsége

Mathias Corvinus Collegium

Nagycsaládosok Országos Egyesülete

Nemzetpolitikai Kutatóintézet

Semmelweis Egyetem

Századvég Alapítvány

Széchenyi István Egyetem

Szülők Háza Alapítvány

Társadalomkutató Kft.

Universitat Internacional de Catalunya (UIC Barcelona)
Családtudományi Intézete (Spanyolország, Barcelona)

Kiss-Kozma Georgina – Székely Levente

Fő a család! – Európai összehasonlítás közös értékeinkről

A világ folyamatosan változik, azonban az elmúlt évtizedekben mintha ez a változás egyre gyorsabb ütembe történne. A globális trendek – amelyeket elsősorban a fogyasztói társadalom kialakulásának köszönhetően a médiafogyasztási szokásokra gyakorolt mélyreható hatásuk mentén értelmezzünk – az életmód és életstílus mellett a gondolkodást is alapvetően meghatározzák, azonban az elmúlt évek paradigmaváltó eseményei is jelentős változásokat okoztak, amelyek közvetett hatása a jövőre nézve még kevésbé látható. Ha csupán az elmúlt évtizedeket nézzük, válságok egész sorával kellett szembenéznünk: tapasztalhattunk természeti katasztrófa mellett gazdasági-, politikai-, biztonságpolitikai válságokat, továbbá részünk volt járványok okozta sokkokban, mindemellett a háborúk kora is újra beköszöntött Európában. Egészen más társadalmi következményekkel kell szembenézni a különböző nemzeteknek a geopolitikai helyzetükből fakadóan, azonban annak is folyamatosan nő a jelentősége a jövőt illetően, hogy mennyire válságálló, reziliens az adott társadalom. Mindebből fakadóan még aktuálisabbá válik a társadalmak értékeire való odafigyelés, hiszen az értékrendtől nagyban függ, hogy miképpen képes az adott társadalom megküzdeni és újjászerveződni a krízisek átélése után.

Mind a jelenkor társadalmi, mind a jövő generációi számára tehát létfontosságú, hogy mely értékek mentén szervezik mindennapjaikat, valamint tagjaik mely értékek alapján hozzák meg döntéseiket. Az értékek már az ókortól kezdve foglalkoztatják a gondolkodókat, döntéshozókat, kutatókat, s e hosszú történelmi múltra való tekintettel beszélhetünk kultúraspecifikus értékekről, valamint egyetemes, kultúrákon és korokon átívelő erkölcsi értékekről és normákról. Az érték-tér vizsgálata számos módszertani nehézségbe ütközik, amelyet Keller (2008, 295) szerint részben a társadalomtudományban használt értékfogalom inkonzisztenciája okoz. Az emberi értékek értelmezésekor érdemes Georg Simmel A Pénz filozófiája című könyvéből kiindulni, amelyben a szerző az érték fogalmát a gazdasági jelentéséből vezeti le. Kiindulópontja szerint a tárgyakat értékkel mindig a szubjektum ruházza fel, annak megfelelően, hogy mennyire fontos az számára: minél inkább vágyik egy tárgyra, annál magasabb értéket tulajdonít neki. Bizonyos értelemben az érték-szociológiára is lehet a gazdasági értékek elemzését alkalmazni, azonban itt az értékfogalom gondol-

kodásmódokra és eszmékre vonatkozik (Simmel 2004, idézi: Keller 2008, 296-297). A másik fontos distinkció, hogy amint az egyes tárgyak esetében is beszélhetünk a szubjektív értékadástól független értékekről, úgy az érték-szociológiában is létezhetnek a szubjektum által önmagáért értékes, az objektív körülményektől független, vagyis abszolút értékek (Keller, 2009, 296-297). Más megközelítésben objektív értéknek tekinthetjük mindazt, amire egy adott rendszernek – legyen az egy társadalom, egy embercsoport vagy az egész emberiség – szüksége van a létezéshez, működéshez, fejlődéshez. Ezzel szemben szubjektív értékek azok, amelyeket a rendszer önmagára nézve – létehez, működéséhez, fejlődéséhez – szükségesnek tart (Hankiss, 1977: 342-343).

A szellemi világ értékeinek vizsgálatakor tehát egymással versengő fogalmakkal és elméletekkel találkozunk. Már 1996-ban az Info-Társadalomtudomány című folyóirat érték-változásoknak szentelt tematikus számában a téma két jeles szakértője, Szakolczai Árpád és Füstös László tanulmányukban felhívják a figyelmet arra, hogy az érték-szociológia két egymástól eltérő, különálló, s már-már

ellenséges táborra szakadt. Eszerint a téma iránt érdeklődő kutatók egyik csoportja a Durkheim és Parsons hagyományaira épülő strukturális-funkcionális szociológia alapján az integratív társadalmi normákként értelmezett értékekre fókuszált, a másik táborba a pszichológiai alapokon nyugvó, az egyénre koncentráló, a Maslow-Allport-Rokeach szerzőhármás munkásságára alapozó kutatók tar-

toztak. Míg az előbbi áramlat esetében a nehézséget az okozta, hogy nehezen illeszkedett az empirikus módszerekhez, s a marxista szociológia is túlságosan idealistának tartotta, utóbbi egyéni nézőpont annak ellenére, hogy könnyebb operacionálizálni, mégsem alkalmas nagyobb elméleti, történeti keret alkalmazására. (Szakolczai – Füstös 1996: 9).

Legfontosabb érték: a család

Értékeink kialakulásában a szocializáció meghatározó jelentőségű, ugyanakkor fontosságuk alakulását számos külső tényező is befolyásolhatja, például a járványok, a népmozgások, vagy az olyan kivételes állapotot eredményező események, mint a háborúk. Értékeink meghatározzák a társadalomhoz való viszonyunkat, valamint befolyásolják cselekvéseinket, szokásainkat és attitűdjeinket: ugyanis az értékeknek van egy szabályozó, valamint egy belső motiváló szerepe is a mindennapi viselkedésünk tekintetében. A normatív, szabályozó szerep azért fontos, hiszen ez határozza meg, hogy mely viselkedési formákat tart a közösség elfogadhatónak, s melyeket tart nem megfelelőnek, esetleg elítélendőnek. Általánosságban megfogalmazva az értékek kifejezik az adott társadalom által fontosnak, jónak, kívánatosnak tekintett kulturális alapelveket. Csoportképző erejük van, ugyanakkor az adott közösség által fontosnak tartott értékek az összetartás mellett le is határolnak másoktól (Hankiss, 2004). A jelenkor egyik leginkább polarizáló, heves vitákat generáló, az Európai Unió jövőjét hosszútávon determináló kérdés is a kulturális, társadalmi értékekkel kapcsolatos: vajon az európai társadalmak lakosságának értékrendje

mennyiben különbözik? Erre a kérdésre kereste a választ az Ifjúságkutató Intézet által készített 2022-es Ostromlott értékeink – Values Under Siege című kutatás¹, amelynek során öt európai ország (Magyarország, Franciaország, Németország, Egyesült Királyság, Olaszország) értékorientációját, a társadalom értékeivel kapcsolatos percepcióját, véleményét és attitűdjeit vizsgálta kérdőíves felmérés segítségével, országonként 1000 fő megkérdezésével.²

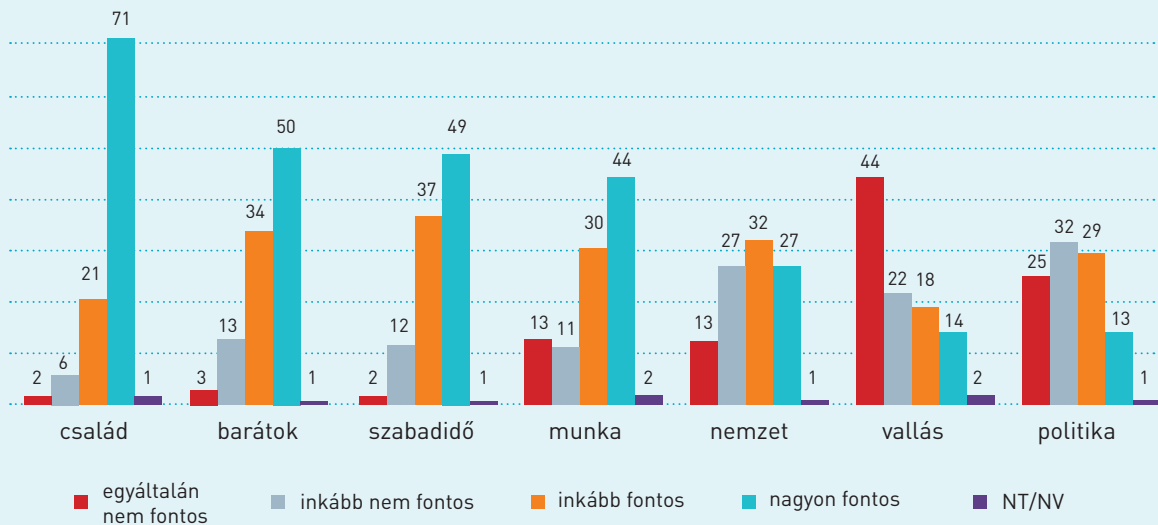
A nemzetek közötti különbségek ellenére az adatok azt mutatják, hogy a vizsgált társadalmakban a legfontosabb értéknek a család jelenik meg, amelyet a barátok és a szabadidő követnek a fontossági sorrendben. Az európai kultúra alapját hosszú ideig meghatározó vallás viszont a legkevésbé fontos értéknek jelenik meg: a megkérdezettek kétharmada szerint egyáltalán vagy inkább nem fontos, s csupán egyharmaduk vélekedett úgy, hogy inkább vagy nagyon fontos. A politika inkább nem játszik fontos szerepet a kutatásban részt vevők életében (57 százalék szerint inkább nem, vagy egyáltalán nem fontos, 42 százalék szerint inkább fontos, vagy nagyon fontos).

.....

¹A kutatási jelentésről lásd bővebben: Kiss-Kozma G. (2022): *Ostromlott értékeink – Values Under Siege 2022*. Budapest: Ifjúságkutató Intézet, Mathias Corvinus Collegium.

²A kutatásban kitértünk a mindennapi szokásokra, cselekvésekre, különös tekintettel arra, hogy mely értékek képesek ösztönözni a cselekvéseket. Bemutattuk, hogy a különböző értékek reprezentációi mennyire játszanak fontos szerepet a vizsgált országok társadalmának életében. Az értékek fontosságát az öröklött és az átörökítendő értékek mentén elemeztük, miközben megvizsgáltuk, hogy a jelenkori társadalmakban a különböző generáció tagjai mennyire tekintenek előre optimistán, vagy esetleg vannak-e félelmeik a jövővel kapcsolatban. A társadalom értékeit tárgyaló blokkban a társadalom integráltságának kérdése mellett foglalkoztunk azzal is, hogy miképpen vélekednek az állampolgárok a társadalom megváltoztatására irányuló törekvésekről, véleményük szerint mely társadalmi kérdésekre kellene több, s mely kérdésekre kevesebb figyelmet fordítani, valamint az egyes társadalmi problémákat milyen módszerekkel lenne célszerű orvosolni. Az adatokat számítógépes telefonos interjúval (CATI) gyűjtöttük 2022.02.11. és 2022.03.14. között, az adott országra vonatkozó reprezentatív minta alapján. Az adatfelvételt a Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány készítette.

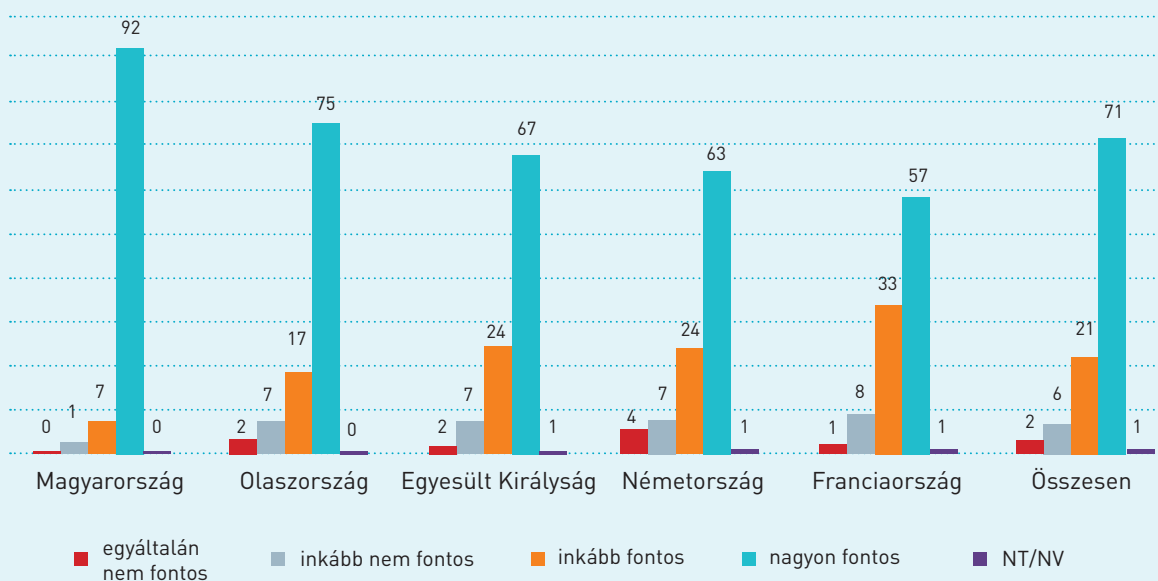
1. ábra: Értékek fontossága (Mennyire fontos az Ön életében a(z)...? (N=5000; százalékos megoszlás)

A vizsgált országok szerinti eltéréseket tekintve a magyarok számára kiemelten fontos a család (99 százalék szerint inkább, vagy nagyon fontos), a legkisebb arányt pedig a német válaszadók körében találjuk, habár így is közel kilenctizedük számára meghatározó értékkel bír (87 százalék). A többi nemzet esetében is 90 százalék fölötti arányokat

láthatunk (Olaszország: 92 százalék, Egyesült Királyság: 91 százalék, Franciaország: 90 százalék). A társadalmak közötti különbségek ellenére összességében megállapítható, hogy minden vizsgált országban a család jelenti a legfontosabb értéket (kivéve Németországban, ahol első helyen a szabadidő áll), valamint a barátok és a szabadidő.

2. ábra: A család fontossága nemzetek szerinti bontásban (Mennyire fontos az Ön életében a(z)...? Család.
1. Egyáltalán nem fontos - 4. Nagyon (fontos) (N=5000; százalékos megoszlás)

Az értékek általában erős kapcsolatot mutatnak bizonyos társadalmi-demográfiai változókkal, például az iskolázottsággal vagy életkorral (Inglehart, 1997:134),³ ezért a következőkben megvizsgáltuk ezen változók közötti összefüggéseket is.

A nők esetében jellemzőbb, hogy fontosnak értékelik a családot, míg a férfiak kétharmada (68 százalék), addig a nők háromnegyede (74 százalék) számára nagyon fontos a család. Az országok közötti összehasonlításból kiderül, hogy a magyar nők (95 százalék) után a magyar férfiak (88 százalék) következnek a család iránti elkötelezettségben, míg a francia férfiak (58 százalék) és a francia nők (57 százalék) képviselik a másik végletet. A franciák kivételével minden vizsgált országban a nők a férfiaknál jobban ragaszkodnak a családhoz. Életkori csoportokban vizsgálódva a család fontosságának megítélésében 30 év felettieknél találjuk a töréspontot. Habár számszerűen nincs nagyságrendi különbség, statisztikai értelemben a 18-29 évesek 66 százalékos és az idősebbek 71-74 százalékos arányai különböznek egymástól, így elmondható, hogy a 30 felettiak nagyobb részben tekintenek úgy a családra, hogy az nagyon fontos a számukra. Amennyiben figyelembe vesszük az országot is, a fenti jellegzetességet leginkább a magyarországi és az olaszországi adatokon látjuk visszaköszönni, bár egészen eltérő bázison. Közös a vizsgált országokban, hogy a 30 alattiak körében legalacsonyabb a család kiemelt fontosságát hangsúlyozók aránya, illetve az is – az Egyesült Királyság kivételével –, hogy a 70 évesek és idősebbek korcsoportjában értékelik leginkább nagyon fontosnak a családot.

Általában igaz, hogy az iskolai végzettség emelkedésével csökken azok aránya, akik számára a család nagyon fontos. A két végletet összehasonlítva a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírók és a diplomások között több mint 10 százalékpontos különbséget figyelhetünk meg (legfeljebb általános iskolai végzettségűek 82 százaléka, míg a diplomások legfeljebb 69 százaléka számára

kiemelten fontos a család). Országoként vizsgálva is megfigyelhetjük ezt a különbséget, bár a trendek nem annyira egyértelműek. A tevékenységszerkezetet illetően a munkapiaci aktivitás, a nyugdíj- és a gyermeknevelési ellátás a család iránti elkötelezettséget növeli, míg a tanulás, illetve az egyéb inaktivitás alacsonyabb elkötelezettséggel társul.

A családi állapot esetén a házasságban élők (77 százalék) és az özvegyek (84 százalék) tulajdonítanak legmagasabb arányban fontosságot a családnak, míg a hajadonok/nőtlenek (61 százalék), illetve az elváltak (64 százalék) kevésbé elkötelezettek a család iránt. Az egyes országok adatait összehasonlítva szembeűnik a francia adatok eltérő mintázata, ahol az özvegyek az átlagoshoz képest alacsonyabb kötődést mutatnak, alig több mint felüknek (55 százalék) nagyon fontos a család.

A család fontosságának megítélésében az egyedül és a családban élők között jelentős különbség van, a család kiemelten fontos az egyedül élők 57 százalékának, míg az összesített átlag 71 százalék, a legmagasabb arányt a háromfős háztartások esetében találjuk (77 százalék). Az országok szerinti vizsgálat is követi az összesített mintázatot, ami arra utal, hogy függetlenül attól, hogy hol élnek, a vizsgált országokban az egyfős háztartásokban élők számára a család kevésbé fontos, mint azok számára, akik többen élnek együtt. Az egy háztartásban élők közötti viszony is meghatározó a család fontosságának megítélésében. Legfontosabb a család azok számára, akik gyermekükkel vagy gyermekeikkel (78 százalék), illetve házastársukkal (77 százalék) élnek együtt. A rokonsági viszony meghatározó, a család fontossága a nem rokoni háztartástagok esetén láthatóan nem olyan erős, mint a vérségi kapcsolatok esetében. Az intézményesítettség ugyancsak jelentős különbséget mutat a család fontosságának megítélésében, a házastársukkal élők nagyobb fontosságot tulajdonítanak a családnak, mint azok, akik az élettársukkal élnek együtt.

.....
³Inglehart R. (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies.* Princeton University Press.

A szülő státuszú háztartástagok meglete indifferens, a család fontosságára vonatkozóan nem mutatnak statisztikai értelemben szignifikáns⁴ kapcsolatot. Hasonlót tapasztalunk a más rokon vagy a testvérek jelenlétével kapcsolatban is⁵. Statisztikai értelemben az élettárs jelenléte sem mutat kapcsolatot a család fontosságának megítélésével⁶. A házastárs, a gyermek(ek), illetve a más, nem rokon háztartástag ugyanakkor statisztikai értelemben⁷ is befolyásolja azt, hogy a kérdezettnek mennyire fontos a család. A házastárs és a gyermek(ek) erősítik a család iránti elköteleződést, míg a más, nem rokon háztartástag jelenléte esetén a család kevésbé fontos a kérdezettek számára. Mindezek a hagyományos, nukleáris családmódel népszerűségére utalnak, a család kiemelten fontos azoknál, akik a gyermekükkel vagy gyermekeikkel, illetve azoknál, akik a házastársukkal élnek egy háztartásban. Amennyiben a házastársakat és a gyermekeket együttesen vizsgáljuk, a legerősebb elköteleződést azokban az esetekben találjuk, ahol mindkettő jelen van a kért háztartásban.

Egy többváltozós statisztikai modell segítségével, amely egyszerre vizsgálja a nem, az életkor, a házastárs, a gyermekek és a más nem rokon jelenlétét a háztartásban, valamint az országos almintákat, azt is megállapíthatjuk, hogy a nők 1,4-szer nagyobb eséllyel tartják nagyon fontosnak a családot függetlenül a többi szemponttól. Az életkor előrehaladása is összességében pozitív változást jelez, bár ez nem jelentős (az esélyhányados 1,1). A többi szempont kontroll alatt tartásával a házastársak és a gyermekek

1. táblázat: A család fontossága a háztartási forma szerint (Kikkel él Ön egy háztartásban?) (N=3974; százalékos megoszlás azok körében, akik nem egyedül élnek)

Háztartástag	Nagyon fontos számára a család
Gyerek	78
Házastárs	77
Szülő	72
Egyéb rokon	72
Élettárs	69
Testvér	67
Egyéb nem rokon	58

jelenléte a háztartásban egyaránt 1,6-szor nagyobb eséllyel növeli a család megítélésnek fontosságát, míg a nem rokon háztartástag csökkenti (az esélyhányados 0,7). A vizsgált tényezők közül legerősebbnek az ország bizonyult. A család kiemelt fontosságát a többi szociodemográfiai ismérv kontrollja mellett a magyarországi almintában négyszer nagyobb, míg a franciaországiban csak 0,5-szörös, azaz feleakkora eséllyel számolhatunk. Mindez azt jelenti, hogy a magyarok számára általában fontosabb a család, az egyes szociodemográfiai csoportokon belül is rendre nagyobb jelentőséggel bír, mint a többi vizsgált országban.

A család mint érték egyéb megközelítései

A kutatás során még számos kérdés mentén elemeztük a vizsgálatba bevont európai országok értékekkel kapcsolatos percepcióját. Alapvetően más kérdések mentén is a család fontossága rajzolódik ki. A leginkább támogatott szervezetek,

események, akciók elsősorban a családhoz kapcsolódnak. Ez kevésbé meglepő eredmény annak tükrében, hogy a vizsgált társadalmakban a legfontosabb értékek láthatatlan dobogóján a család előkelő helyen szerepel. Továbbá a szegényeket

.....

⁴A Khí-statisztika szignifikancia értéke: $p=0,7$.

⁵A Khí-statisztika szignifikancia értéke a más rokon esetében $p=0,8$, míg a testvér(ek) esetében $p=0,2$, amelyek egyaránt az összefüggés hiányára utalnak.

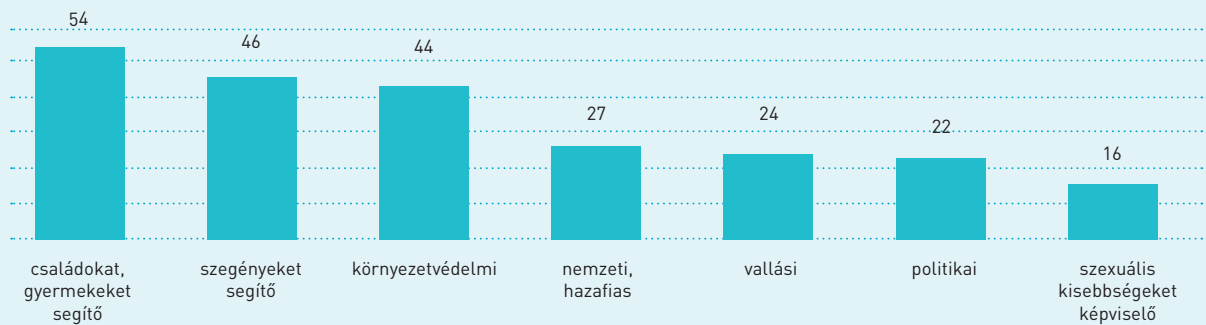
⁶A Khí-statisztika szignifikancia értéke: $p=0,2$.

⁷Khí-statisztika szignifikancia értéke: $p<0,001$.

segítő és a környezetvédelmi tematikák mentén szerveződő események, akciók mobilizálják elsősorban a vizsgált országok lakosságát, a legkevésbé

pedig a szexuális kisebbségeket képviselő és politikai akcióknak és szervezeteknek sikerül bevonni az embereket.

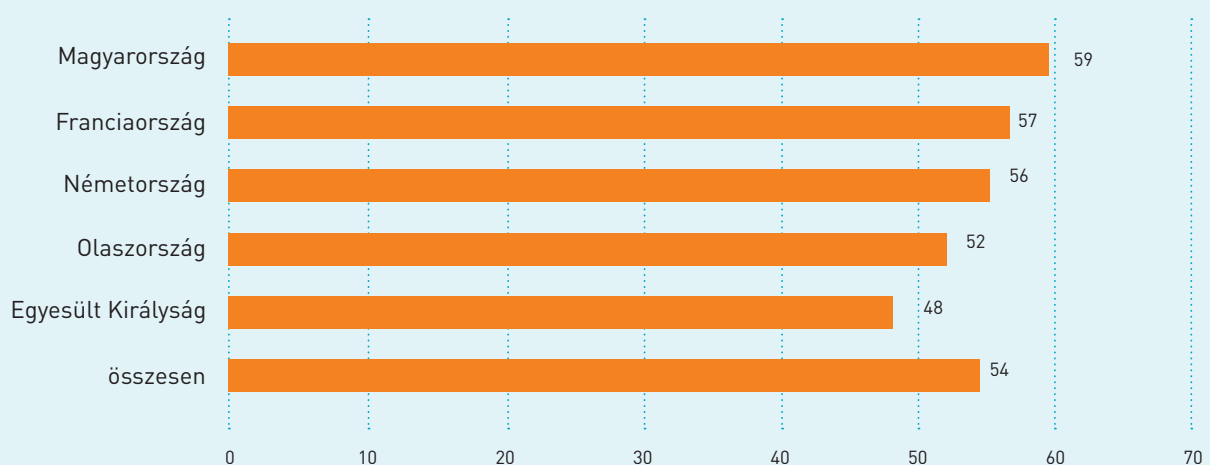
3. ábra: Ügyek iránti elköteleződés (És jellemző vagy nem jellemző Önre, hogy önkéntesként, vagy pénzzel, vagy csak jelenlétével támogat... akciót/eseményt/szervezetet?)
(N=5000; teljes mértékben vagy inkább jellemző válaszok százalékos megoszlása)

Az országok közötti különbségeket tekintve az látszik, hogy a magyarországi megkérdezettek támogatják leginkább a családokat és a gyermekeket (59 százalék), őket a franciák (57 százalék), a németek (56 százalék), valamint az olaszok (52 százalék) követik, a legkisebb arányt pedig az Egyesült Királyság esetében tapasztalhatunk (48 százalék). Mindenütt a leginkább támogatott törekvések a családhoz, gyermekekhez kapcsolód-

nak, ez alól egyedül Olaszország képez kivételt, ahol minimálisan, de jobban mobilizálja a megkérdezetteket a környezetvédelmi tematika (52 és 54 százalék). Összességében tehát megállapítható, hogy alapvetően a család, a gyermekek jelentik azt az értéket, amelynek fontos belső motíváló, mobilizáló szerepe van a kutatásba bevont nemzetek mindennapjaiban.

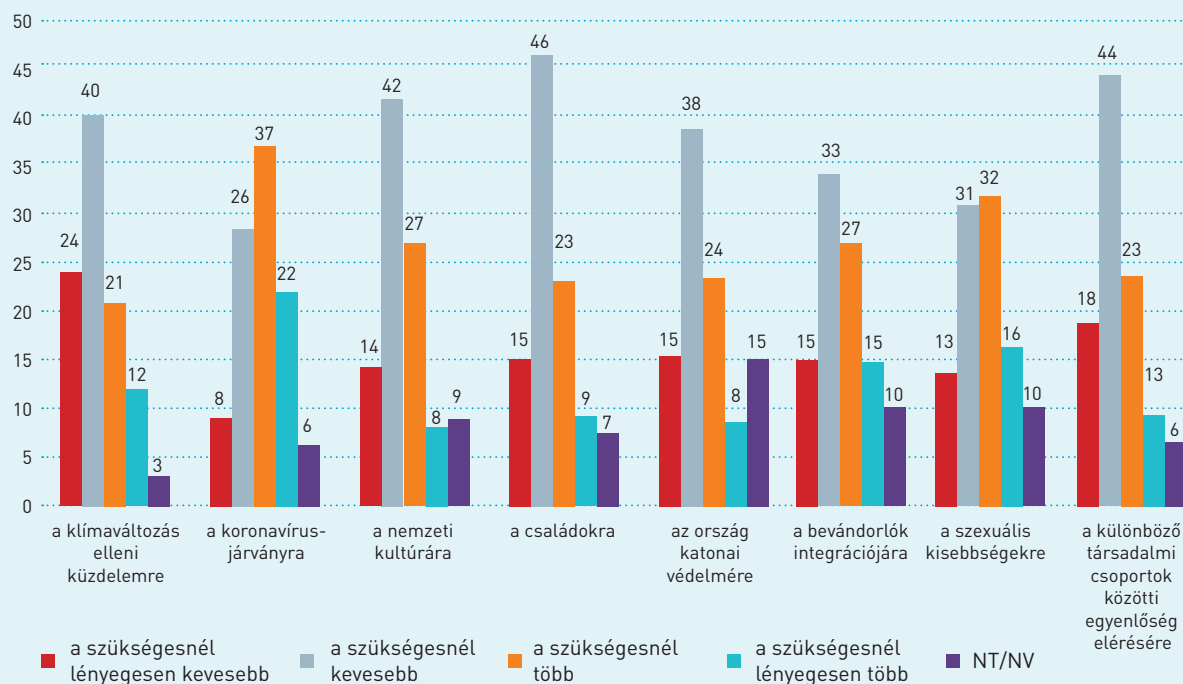
4. ábra: A családhoz kapcsolódó ügyek iránti elköteleződés országok szerinti megoszlása (És jellemző vagy nem jellemző Önre, hogy önkéntesként, vagy pénzzel, vagy csak jelenlétével támogat családokat, gyermekeket segítő akciót/eseményt/szervezetet?)
(N=5000; teljes mértékben vagy inkább jellemző válaszok százalékos megoszlása)

A kutatásban arra is kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek mit gondolnak, mely társadalmi kérdésekre kellene több, s mely kérdésekre kevesebb figyelmet fordítani. Mind az öt országban a válaszadók úgy érzik, hogy a kelleténél több figyelmet fordítunk a koronavírus-járványra (59 száza-

lék) és a szexuális kisebbségekre (48 százalék). A klímaváltozás elleni küzdelemre (64 százalék), a különböző társadalmi csoportok közötti egyenlőség elérésére (62 százalék), valamint a családokra (61 százalék) azonban úgy érzik, hogy nem fordítunk elég figyelmet.

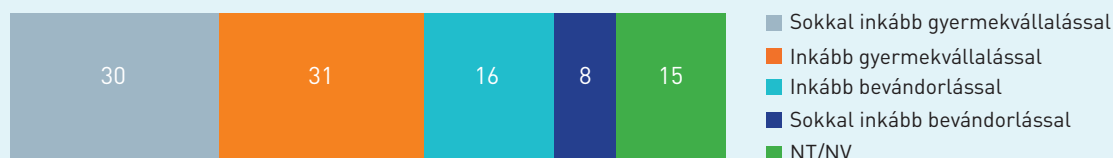
5. ábra: A társadalom értékei (Ön szerint jelenleg a szükségesnél több vagy kevesebb figyelmet fordítunk...? 1. a szükségesnél lényegesen kevesebb - 4. A szükségesnél lényegesen több) (N=5000; százalékos megoszlás)

A kérdőívben helyet kapott az a kérdés is, hogy mi a véleményük, az egyes társadalmi problémákat milyen módszerekkel lenne célszerű orvosolni. Abban egyetértés mutatkozott az öt ország lakossága

között, hogy a demográfiai problémákat a bevándorlás helyett inkább gyermekvállalással oldanák meg (62 százalék és 24 százalék).

6. ábra: Gyermekvállalás vagy bevándorlás (Inkább gyermekvállalással vagy inkább a bevándorlással oldaná meg a demográfiai problémákat?) (N=5000; százalékos megoszlás)

Összefoglalás

Az emberi viszonyok, a társadalmi cselekvés mozgatórugói, valamint a társadalmi érintkezés fő szabályai csak részben érthetők meg az értékek megismerése nélkül, amelyek vizsgálatával elsősorban az etika foglalkozik. Azonban az megállapítható, hogy az értékek dialektikája komoly kognitív munkát feltételez. Az értéksemlegesség posztulátumából kiindulva a jelenkor értékeivel kapcsolatos diskurzus egyik domináns narratívája megkívánja az értéksemleges nyelvezet használatát. Azonban értékeink „semlegesítése” elzárja az utat a társadalmat működtető belső energiák

megismerése és megértése elől. Végére is az értékek nemcsak kifejezik az adott társadalom által fontosnak, jónak, kívánatosnak tekintett kulturális alapelveket, hanem hatással vannak cselekvéseinkre, szokásainkra, attitűdjeinkre, s végső soron meg is határozzák a társadalomhoz való viszonyunkat. Az Ifjúságkutató Intézet által készített felmérés alapján pedig megállapítható, hogy a vizsgált európai országok értékpreferenciái között jelentős különbség nem található a legfontosabbnak vélt érték, a család tekintetében.

Felhasznált irodalom

- Hankiss Elemér (1977): *Mit tartunk majd jónak, igaznak és szépnek 2000-ben (Változástendenciák a magyar társadalom értéktudatában)* In: *Érték és társadalom*. Budapest, Magvető.
- Hankiss Elemér (2004): *Társadalmi csapdák és diagnózisok. Tanulmányok a hetvenes évekből*, Budapest, Osiris Kiadó.
- Inglehart Ronald (1997): *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press.
- Keller Tamás (2008): *Az érték koncepció - egy talált fogalom megtisztítása*. In: Császár Melinda; Rosta Gergely (szerk.): *Ami rejtve van s ami látható: Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*. Budapest, Magyarország, Piliscsaba, Magyarország: Loisir Kiadó, PPKE BTK Szociológiai Intézet, 295-310.
- Kiss-Kozma Georgina (2022): *Ostromlott értékeink – Values Under Siege 2022*. Budapest: Ifjúságkutató Intézet, Mathias Corvinus Collegium.
- Simmel, Georg (2004): *A pénz filozófiája*. Budapest.
- Szokolczai Árpád – Füstös László (1996): *Értékrendszerek axiális időszakokban: összehasonlító vizsgálat 24 európai országban*. *Info-Társadalomtudomány*, (39): 9-17.

Értékek, attitűdök és vélemények a családról a European Values Study 2017-es eredményeinek tükrében

Betekintő

Az elmúlt évtizedekben a család intézménye Európában mindenütt jelentős változásokon ment keresztül. Napjainkra a hagyományos családi szerepek és családstruktúrák átalakultak, s újonnan létrejött családformák terjedtek el. Ezzel párhuzamosan tanúi lehetünk a gyermekvállalással, házasságkötéssel kapcsolatos attitűdök megváltozásának. A folyamatosan változó körülmények ellenére a családot mindmáig az egyik legfontosabb értéknek tartják az európai társadalmakban. Ugyanakkor a European Values Study 2017-es kutatási eredményei rávilágítanak arra, hogy jelentős eltérések mutatkoznak meg az európai országok között a családhoz kapcsolt értékek, meggyőződések, preferenciák, attitűdök és vélemények vonatkozásában. Megfigyelhető, hogy Észak- és Nyugat-Európa országainak többségét szinte minden esetben elfogadóbb álláspont jellemzi, legyen szó a házasságkötés felbontásáról, vagy éppen az édesanyák munkavállalásáról. Ezzel szemben Európa déli és keleti országaiban erős a tradicionális értékekhez, a hagyományos férfi-női szerepekhez való ragaszkodás.

Bevezetés

Napjainkban az európai országoknak olyan jelentős demográfiai kihívásokkal kell szembenéznük, mint a társadalom előregedése és a népesség csökkenése. A kedvezőtlen demográfiai folyamatok hátterében a kutatások leggyakrabban az alacsony termékenységet és a születéskor várható élettartam növekedését említik (Gábos és Kopasz 2008). Ugyanakkor a demográfiai változások mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a család intézményének átalakulását sem. Annál is inkább, mert az európai társadalmakban bekövetkezett családformákat érintő változások összefüggésbe hozhatók az aktuális demográfiai trendekkel. A kutatások már az ezredforduló környékén rávilágítottak arra, hogy az Európai Unió tagállamaiban a család-szerkezet folyamatos átalakulásának lehetünk tanúi, párhuzamosan a családalapítással, házassággal, válással kapcsolatos attitűdök megváltozásával (Vaskovics 2002, Pinelli, Hoffmann-Nowotny and Fux 2001). Mára a hagyományos családi szere-

pek átalakultak, és azelőtt ismeretlen, alternatív családformák jelentek meg és terjedtek el, mint például az egyszülős családok és a mozaikcsaládok (Czibere 2020).

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy ebben a változásokkal teli környezetben milyen szerepet tölt be a család az európai társadalmak életében. Vajon a család megőrizte-e fontosságát, s továbbra is az egyik legalapvetőbb értéknek számít-e? Megfigyelhetők-e jelentős eltérések az európai országok között a család intézményéről való gondolkodásban? A tanulmány célja, hogy ezekre a kérdésekre választ kapjon. Ennek érdekében feltérképezi a European Values Study (EVS) 2017-es kutatási eredményeit a család témakörére vonatkozóan. A tanulmány feltárja a családdal, házasságkötéssel, gyermekvállalással, valamint az édesanyák munkaerő-piaci részvételével kapcsolatos értékeket, preferenciákat, véleményeket és attitűdöket az európai emberek körében.

Mindenekelőtt rövid elméleti áttekintést kapunk a család fogalmáról, valamint az elmúlt évtizedekben Európa-szerte lezajlott legfőbb változásokról, melyek a család intézményét érintették. Ezt követően

az EVS 2017-es eredményeinek elemzését találjuk a családra vonatkozóan, melyek mentén a tanulmány szerzője megfogalmazza következtetéseit.

A család fogalma a szakirodalom tükrében

A család fogalmának meghatározása azért nehéz, mert a különböző történelmi korszakokban, kultúrákban és társadalmakban más-más megközelítések fordulnak elő. Napjainkban a család fogalma gyakran kerül viták középpontjába, és egyre jelentősebb véleménykülönbségek mutatkoznak meg a témát illetően. Eltérő kulturális sajátosságaink, személyes tapasztalataink alapján különbözőképpen közelíthetjük meg, hogy mit jelent a család, ugyanakkor a szakirodalomban sem találunk egy egységes meghatározást. Amennyiben áttekintjük a család tudományos definícióit, azt találjuk, hogy a családra vonatkozó értelmezések tárháza rendkívül széles, és a különböző tudományágak képviselői – kezdve a szociológiától a jogtudományig – eltérően definiálják a fogalmat. A család fogalma tehát összetett, és számos nézőpontból vizsgálható.

A család megközelítését megismerhetjük a jogszabályok mentén. Magyarország Alaptörvénye a következőképpen fogalmaz: *„Magyarország védi a házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.”* Ezzel összhangban a 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről így határozza meg a család fogalmát: *„A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása. A társadalom alapegységéként a család a nemzet fennmaradásának biztosítója és az emberi személyiség kibontakozásának természetes közege, amit az államnak tiszteletben kell tartania.”*

Törvényeink megadják a kiindulópontot a család értelmezéséhez, ugyanakkor szükséges a családdal kapcsolatos további szakirodalom megismerése.

Jelen tanulmány elsősorban a családszociológiai kutatások legfontosabb pilléreit vázolja. A családdal kapcsolatos definíciók egy része a családot társadalmi intézményként határozza meg, mely a társadalom számára fontos funkciókat lát el (Andorka 2006). De melyek ezek a funkciók? Bodonyi, Busi és Vizelyi (2006) a következőképpen foglalták össze a család legfontosabb funkcióit:

- reprodukciós funkció,
- gazdasági funkció,
- az érzelmi szükségleteket kielégítése,
- a társadalmi státusz meghatározása,
- az idősekről való gondoskodás, a betegek ellátása,
- a kultúra iránti igény felkeltése, a szabadidő szervezése,
- a családtagok életének irányítása, ellenőrzése,
- személyiségformálás, szocializáció és nevelés,
- támogató funkció.

Természetesen a család funkciói a történelem során sokat változtak, idővel más és más funkciók kapták a fő hangsúlyt. A család a csoport fogalma felől is megközelíthető. Smith és munkatársai (2009) hangsúlyozzák, hogy a család valamennyi társadalmi csoport közül a legfontosabb és a legmaradandóbb. A definíciók közös pontja, hogy családon olyan kis létszámú csoportot értenek, melynek tagjai együtt élnek, és a családtagokat leszámításra, házassági kapcsolat, esetleg örökbefogadás köti össze (Andorka 2006, Giddens 2003).

A család szerkezetének vizsgálata is gyakran kerül a szociológiai kutatások középpontjába. A legalapvetőbb családformának a nukleáris családot – családmagot – tekintik, mely két generáció, avagy a szülők és gyermekek együttélését jelenti, míg a kettőnél több generáció együttélését nagycsaládnak nevezik (Bodonyi és Hegedűs 2006).

A család változásai az elmúlt évtizedekben Európa-szerte

Felgyorsult, folyamatosan változó világunkban nem meglepő, hogy a család intézménye is átalakuláson megy keresztül. A 21. századra a hagyományos

családi szerepek megváltozásának lehetünk tanúi, s az a családmodell, mely a családfenntartó férjből, a háztartást vezető feleségből és

gyermekeikből tevődik össze, mára a családok csak kis arányát érinti. Egyre kevésbé jellemző a szigorú családstruktúra, s olyan alternatív családformák megjelenését tapasztalhatjuk, melyek azelőtt ismeretlenek voltak. Az újonnan elterjedt családformák között említhetjük az egyszülős családokat, a mozaikcsaládokat vagy akár a háromgenerációs családokat (Czibere 2020).

A családstruktúra folyamatos átalakulása összefüggésbe hozható a családalapítással, házasságkötéssel kapcsolatos attitűdök megváltozásával (Vaskovics 2002, Pinelli, Hoffmann-Nowotny and Fux 2001). Komoly kihívást jelent, hogy az utóbbi évtizedekben a házasság intézményének stabilitása gyengült, és ezzel egyidejűleg megváltozott a házasságkötésről, a gyermekvállalásról való gondolkodás (Horváth-Szabó 2014).

A család intézménye Európa valamennyi országában jelentősen átalakult. Az elmúlt évtizedek általános tendenciájaként a következő jelenségeket írhatjuk le Vaskovics (2014) és Schneider (2009) kutatásai alapján:

- A családalapítás időpontja egyre későbbre tolódik.
- A házasságkötési hajlandóság csökken.
- Alacsony születésszámok jellemzők, s csökken a három vagy több gyermeket vállaló családok aránya.
- Alternatív családformák terjednek el, mint például az egyszülős családok és a mozaikcsaládok.
- A gyermekvállalás időpontjának és a gyermekek számának racionális tervezése válik jellemzővé.
- A szülővé válás motivációja megváltozik, s a szülők a gyermekvállalásra nem köteletségként tekintenek, hanem sokkal inkább életcélként.
- *„A családot lényegében minden régióban továbbra is jelentős szociális intézményként értékeli, amely az egészség után szubjektíve a boldogság és megelégedettség legfontosabb alapjaként jelenik meg.”* (Schneider 2009: 268)

Ugyanakkor a konvergencia irányú változások mel-

lett néhány eltérő fejlődési irány is kirajzolódik a családi élet alakulásában az európai régiókat illetően, melyet Vaskovics (2014) és Schneider (2009) alapján az alábbiak szerint összegezhetünk. A házasságon kívüli kapcsolati formák – például élettársi kapcsolatok – nagymértékű elterjedését és elfogadottságát figyelhetjük meg Észak- és Nyugat-Európa országaiban, míg Dél-Európában társadalmilag kevésbé elfogadottak. Hasonló tendencia rajzolódik ki a házasságon kívül született gyermekek vonatkozásában is: míg Európa északi és nyugati országainak többségében gyakori és elfogadott jelenségről van szó, addig délen, és Írországban ennek az ellenkezője tapasztalható. Eltérések mutatkoznak abban is, hogy a fiatalok hány éves korukban költöznek el otthonról. Míg Észak-Európában a gyermekek hamar elhagyják az otthonukat, addig a dél-európai országokban a fiatalok jóval tovább a szülői házban maradnak.

Az édesanyák munkaerőpiaci helyzetét vizsgálva Európa-szerte megfigyelhető, hogy egyre nagyobb arányukat érinti a munkavállalás, ugyanakkor területi egységenként specifikus sajátosságokat írhatunk le. Észak-Európában az édesanyák nagy része végez munkát, ezzel szemben Dél-Európa és Kelet-Közép-Európa országaiban alacsonyabb a női munkavállalás aránya (Kálmán 2018). Az édesanyák munkaerőpiaci szerepvállalását olyan tényezők ösztönözhetik, mint például az atipikus foglalkoztatási formák (például részmunkaidős foglalkoztatás, rugalmas munkavégzés) és a gyermekgondozási lehetőségek elérhetősége egy adott területen. Míg Észak-Európában az édesanyák gyakran kihasználják a gyermekgondozás adta intézményes lehetőségeket, addig Dél-Európában többnyire az anyák látják el a gyermekekkel kapcsolatos feladatokat. A fent leírtakhoz hozzátartozik, hogy Kelet- és Dél-Európában mindmáig a tradicionális férfi-női szerepek dominálnak, míg Észak-Európát sokkal inkább az egyenlő nemi szerepek jellemzik.

A European Values Study 2017-es eredményeinek elemzése a családra vonatkozóan

A European Values Study (EVS) egy nagyszabású, nemzeteken átívelő kutatás, mely feltárja az európai emberek értékeit, meggyőződéseit, preferenciáit, attitűdjét, véleményét olyan fontos témakörök vonatkozásában, mint a család, mun-

ka, vallás, politika és társadalmi környezet. A kutatás első szakasza 1981-ben kezdődött, s 2017-ben már az ötödik felmérés vette kezdetét (europeanvaluesstudy.eu). Jelen tanulmány a 2017-es érték-kutatás családra vonatkozó eredményeit tekinti

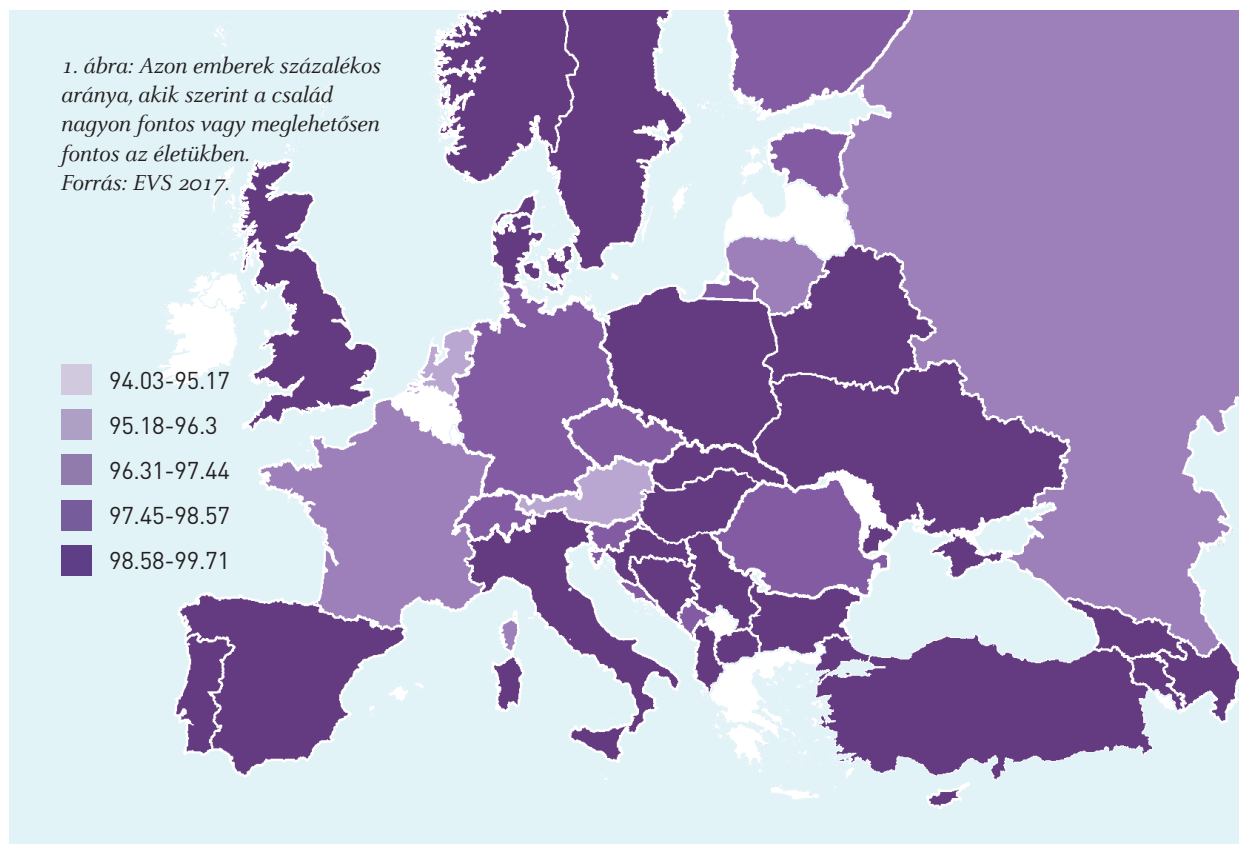

át olyan kérdésekben, mint a család fontossága, házasságkötés, gyermekvállalás, valamint az édesanyák munkaerőpiaci részvétele.

Mindenekelőtt fontos megvizsgálni, hogy milyen szerepet tölt be a család az európai emberek életében (1. ábra). A különböző európai társadalmakban nincsenek számottevő eltérések a kérdésben, hiszen a családot valamennyien nagyon fontosnak, vagy meglehetősen fontosnak tartják. Ebből következtethetünk arra, hogy a család mindmáig az egyik legmeghatározóbb érték az európai emberek

számára. A leginkább családorientált országnak Olaszországot tekinthetjük, ahol az emberek 99,59%-a vallotta azt, hogy a család nagyon fontos szerepet tölt be az életében, míg a legalacsonyabb értéket (94,03%) Hollandia esetén mérték. Magyarországon az emberek jelentős arányának (99,09%) fontos a család.

Az EVS eredményei alapján megállapítható továbbá, hogy Európa-szerte az emberek nagy részének a család jelenti azt a közeget, amelyben feltétel nélkül megbízhatnak.

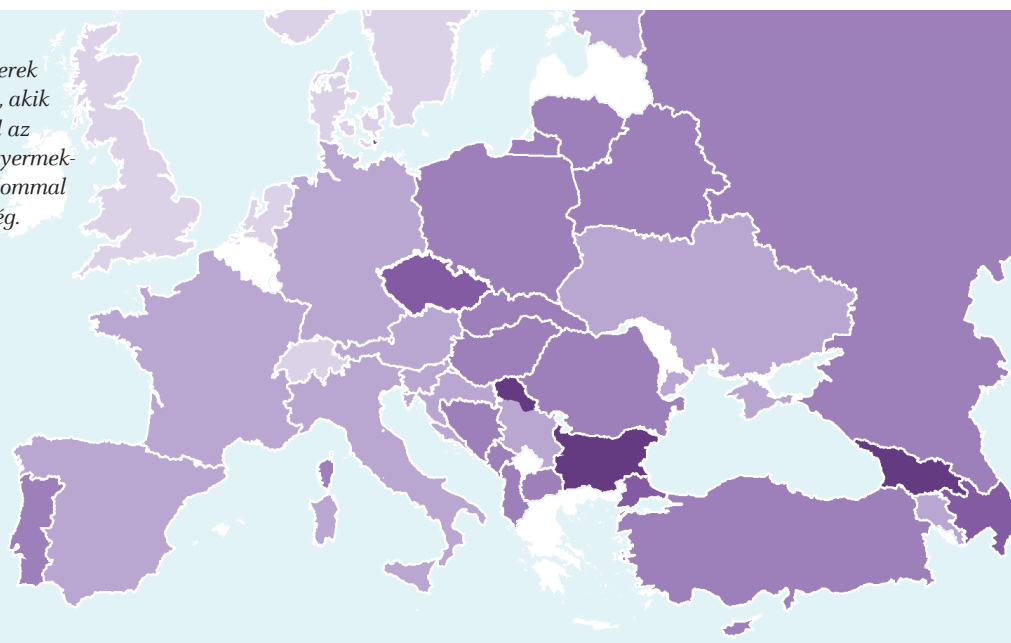
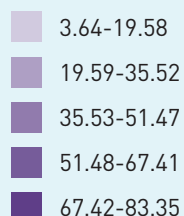
Az EVS felmérte, hogy az európai emberek hogyan gondolkodnak a gyermekvállalásról (2. ábra). Európa nagy részén 50% alatti azoknak az aránya, akik a társadalommal szembeni kötelességnek tekintik a gyermekvállalást. A legalacsonyabb arányokat az észak- és nyugat-európai országokban mérték, például a hollandok mindössze 3,64%-a vélekedik úgy, hogy gyermeket vállalni társadalmi kötelesség. Az eredmények összhangban állnak azzal, hogy az elmúlt évtizedekben a gyermekvállalással kapcsolatos motivációk megváltozásának

lehetünk tanúi, s az emberek többsége a családalapítást ma már nem kötelezettségnek tartja, hanem sokkal inkább életcélként, az önmegvalósítás eszközeként (Schneider 2009).

Természetesen megfigyelhető néhány kiugró példa is az európai országok között: Bulgáriában a válaszadók 83,35%-a, Grúziában 74%-a, Csehországban 57,59%-a foglalt állást amellyel, hogy a gyermekvállalás az egyén társadalommal szembeni kötelessége.

2. ábra: Azon emberek százalékos aránya, akik egyetértenek azzal az állítással, hogy a gyermekvállalás a társadalommal szembeni kötelesség.

Forrás: EVS 2017.

Az EVS több kérdés keretében is foglalkozik a házasság intézményével, és az ahhoz kapcsolódó attitűdökkel, meggyőződésekkel.

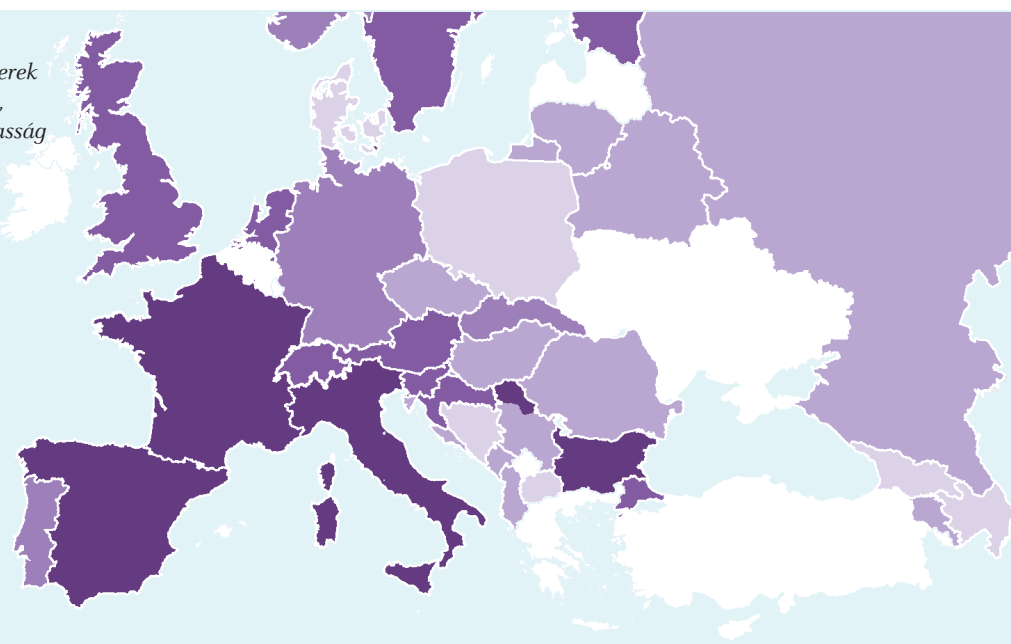
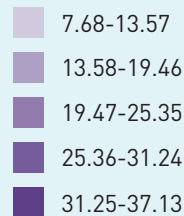
Az elmúlt évtizedekben Európa-szerte csökkent a házasságkötési hajlandóság (Vaskovics 2014), és a házasság intézményére egyre többen tekintenek elavult intézményként (3. ábra). Ugyanakkor a területi eltérések arra hívják fel a figyelmünket, hogy nem minden európai ország lakói festenek egyformán negatív képet a házasságról. Nyugat- és Észak-Európa országaiban viszonylag magas azoknak az aránya, akik a házasságot idejétmúlt intézménynek tartják, például Franciaországban a válaszadók több, mint egyharmada (35,95%-a)

vélekedik ekképpen. Bár Európa déli országairól általánosságban elmondható, hogy meghatározók a tradíciók, és a házasságon kívüli kapcsolati formák társadalmilag kevésbé elfogadottak (Vaskovics 2014), ennek ellenére Spanyolországban (37,13%) és Olaszországban (32,96%) meglepően magas értékeket mutattak ki a kérdés vonatkozásában.

Ezzel szemben Kelet-Közép-Európában és Délkelet-Európában az emberek kisebb arányban tekintik a házasságot régmódinak. Álljon itt példaként Lengyelország, ahol a válaszadók csupán 13,08%-a értett egyet ezzel az állítással, míg Magyarországon 17,39%-ot mértek.

3. ábra: Azon emberek százalékos aránya, akik szerint a házasság elavult intézmény.

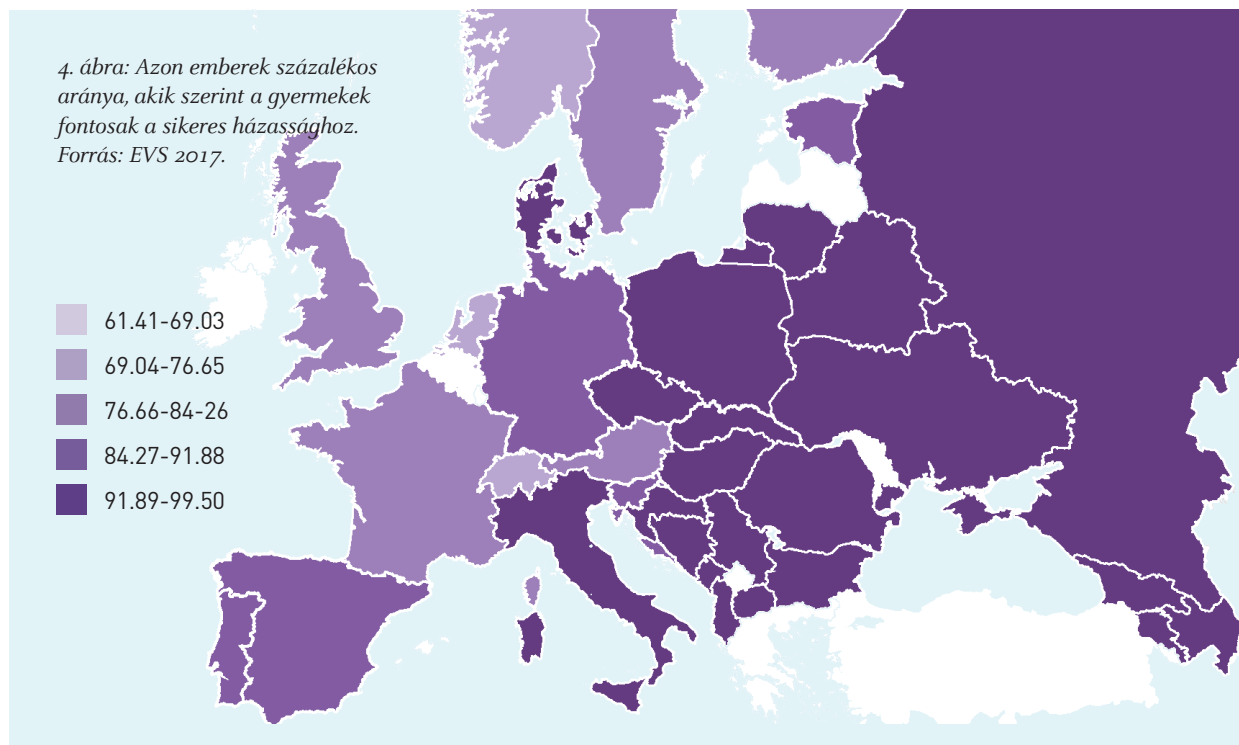
Forrás: EVS 2017.

Az EVS arról is kérdezte az európai embereket, hogy mit tekintenek a sikeres házasság alapjának: mennyire számít a hűség, a gyermekvállalás, a megfelelő jövedelem, a jó lakhatási feltételek vagy éppen a háztartási feladatok megosztása a házastársak között.

Az európaiak szinte mindannyian egyetértenek abban, hogy a hűség, a megfelelő lakhatás és jövedelem hozzájárul a házasság sikeréhez. Ugyanakkor a gyermekvállalás kérdésében már jelentősebb eltérések látszanak (4. ábra). Leginkább a kelet-

közép-európai országok (például Magyarország, Lengyelország, Csehország), valamint a dél- és délkelet-európai országok (például Olaszország, Bulgária, Macedónia) lakói gondolják úgy, hogy a gyermekvállalás a sikeres házasság alappillére: a felsorolt országokban a mért értékek 90% felett alakultak. Észak- és Nyugat-Európa egyes területein ennél alacsonyabb arányokat figyelhetünk meg: például Hollandiában 68,84%, Dániában 61,41% azoknak az aránya, akik szerint a gyermekek fontosak a házasság sikeréhez.

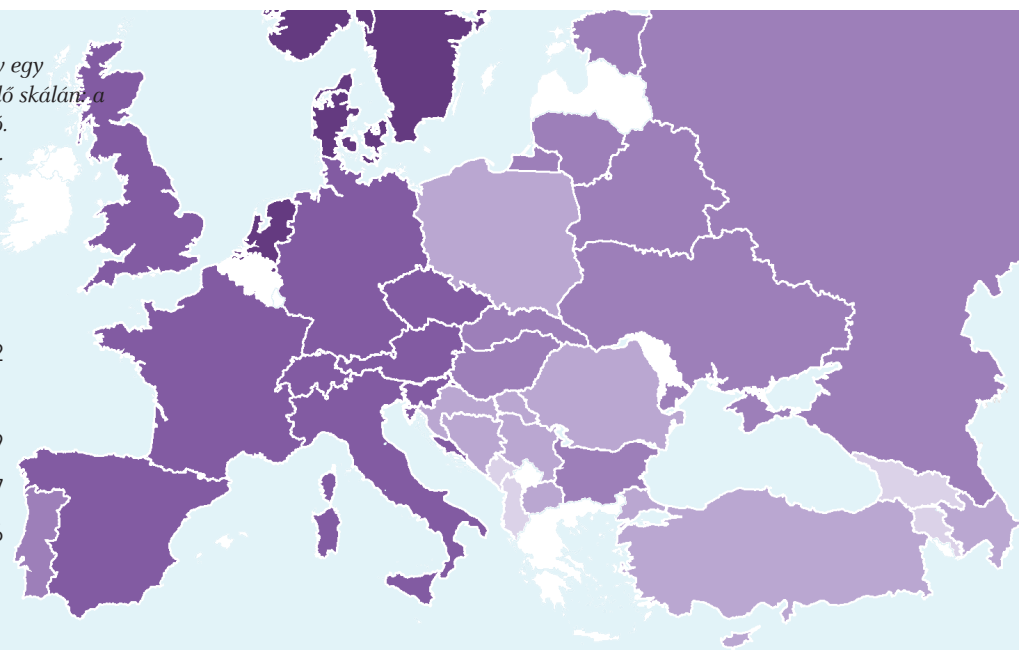
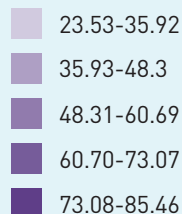

A válás megítélésének kérdésében Európa-szerte nagy eltérések mutatkoznak (5. ábra). A házasságkötés felbontását leginkább a skandináv országokban tartják elfogadhatónak. Példaként álljon itt Dánia és Svédország, ahol a válaszadók jelentős része (85,46% és 84,37%) a válás elfogadottsága mellett foglalt állást. Ehhez hasonlóan magas arányokat mértek a nyugat-európai országokban (például Hollandiában 75,06%-ot, Franciaországban 70,84%-ot, Németországban 71,94%-ot). A sor másik végén a délkelet-európai, illetve a

kelet-közép-európai országok állnak. Romániában az emberek 37,97%-a vélekedik úgy, hogy a házasság felbontása indokolható esetben elfogadható, de még ennél is kisebb arányt jeleztek Montenegróban (34,02%), Albániában (33,92%) és Grúziában (23,53%).

Magyarország a középmezőnyben végzett: körülbelül minden második magyar (55,70%) meggyőződése, hogy a válás bizonyos esetekben elfogadható.

5. ábra: Vélemény egy 0-tól 100-ig terjedő skálán a válás indokolható.
Forrás: EVS 2017.

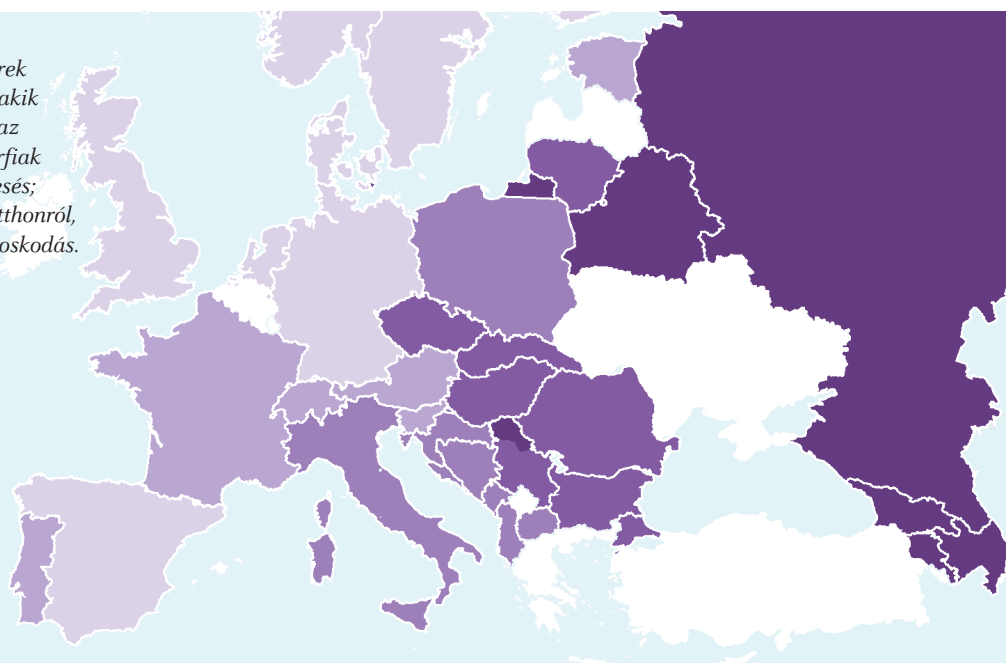
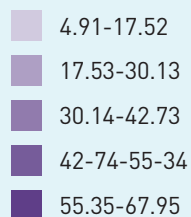

A tanulmány ezt követően az édesanyák munkaerőpiaci szerepvállalására vonatkozó eredményeket vizsgálja. Ennek keretében feltérképezi, hogy az európai emberek hogyan vélekednek az anyák munkavállalásáról, s annak gyermekekre és családra gyakorolt hatásáról.

A tradicionális szerepfelfogást illetően markáns véleménykülönbségek mutatkoznak az európai országok között (6. ábra). Az észak-európai országokat az egyenlő nemi szerepek jellemzik (Vaskovics, 2014), s ez egyértelműen kirajzolódik az

értékkutatás eredményeiben: Dániában mindössze az ott élők 4,91%-a, Svédországban 5,93%-a vélekedik úgy, hogy a férfiak feladata a munkavégzés, míg a nők az otthonról és a családról való gondoskodás. Ezzel szemben a kelet-közép-európai és délkeleti területeken élőket sokkal inkább a tradicionális gondolkodásmód jellemzi: például Bulgáriában az ott élők 54,67%-a, Romániában 50,01%-a, míg Magyarországon 47,75%-a ért egyet a férfi és nő közötti hagyományos feladatmegosztással.

6. ábra: Azon emberek százalékos aránya, akik egyetértenek azzal az állítással, hogy a férfiak feladata a pénzkeresés; a nők feladata az otthonról, családról való gondoskodás.
Forrás: EVS 2017.

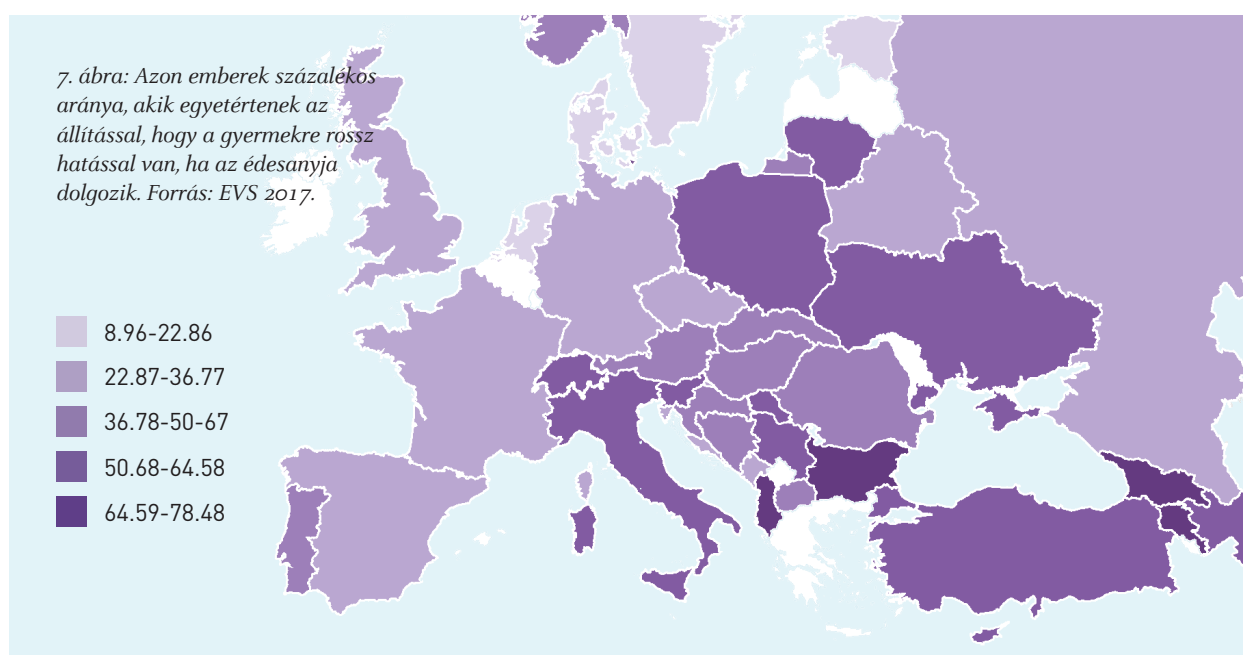

Ezt követően a tanulmány az anyai munkavállalás gyermekekre gyakorolt hatásáról való vélekedéseket vizsgálja (7. ábra). Kelet-Közép-Európa és Dél-Európa országaiban élők meglehetősen magas arányban gondolják úgy, hogy a gyermekekre negatív hatással van, ha az édesanya munkát vállal: például az olaszok 54,13%-a, a lengyelek 51,37%-a, míg a magyarok 47,75%-a képviseli ezt az álláspontot. Ezzel szemben az észak- és nyugat-európai országok lakói jóval pozitívabb képet festenek az anyák munkaerőpiacra történő visszatéréséről. Dániában csupán az emberek 8,96%-a, Finnországban 14,12%-a, Svédországban 15,28%-a véli úgy, hogy ha az édesanya elhelyezkedik –

akár teljes, akár részmunkaidős állásban –, annak a gyermek látja a kárát.

Amennyiben azt a kérdést vizsgáljuk, hogy sérül-e a családi élet, amikor a feleség teljes munkaidőben dolgozik, a területi különbségek hasonlóan alakulnak. Az értékkutatás eredményeiből kitűnik, hogy az édesanyák teljes munkaidőben történő elhelyezkedéséről még negatívabban vélekednek az európai emberek, legalábbis a gyermekekre és a családi életre gyakorolt hatás szempontjából.

Ugyanakkor szükséges megemlítenünk, hogy a kutatási kérdések nem konkretizálták a gyermek életkorát – a kérdések szűkítése valószínűleg némileg eltérő eredményeket adott volna.

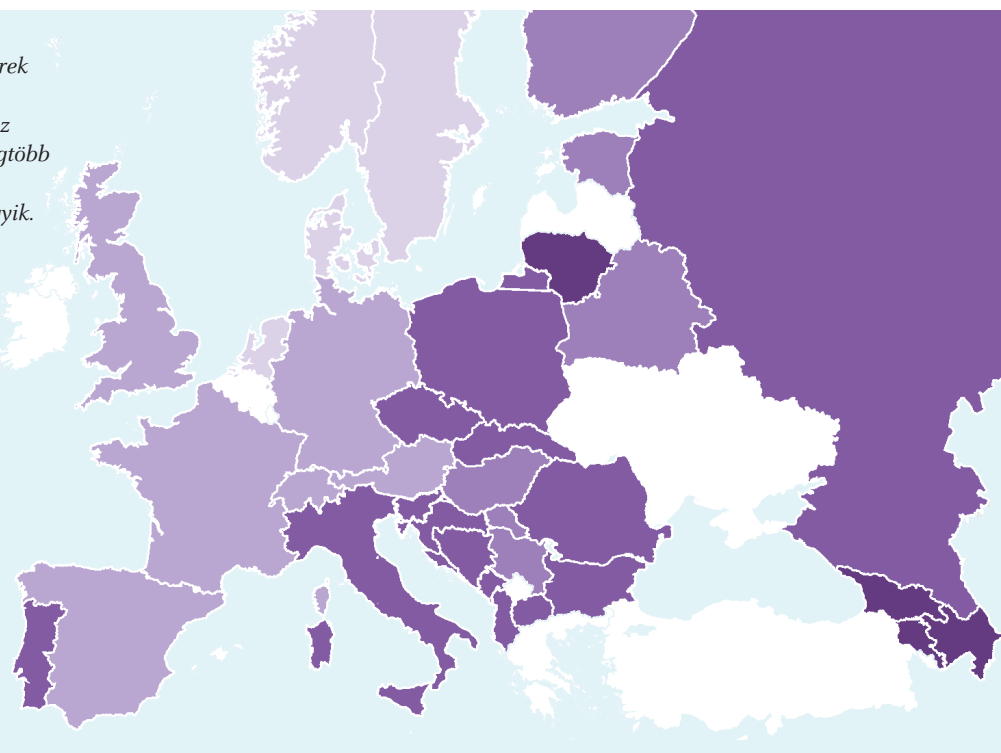
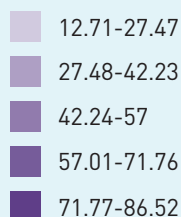

Végezetül a tanulmány áttekinti, hogy az európaiak mekkora arányban értenek egyet azzal az állítással, hogy „a munka szükséges, de a legtöbb nő elsősorban otthonra és gyermekekre vágyik” (8. ábra). A korábbi eredményekkel összhangban e kérdés vonatkozásában is jelentős területi eltérések láthatók. Kelet-Közép-Európa, Dél- és Délkelet-Európa nagy részén (kivéve Spanyolországban) az emberek többsége egyetért a fenti állítással: például Litvániában az ott élők 86,52%-a, Szlovákiában 71,76%-a, Romániában 65,81%-a, míg Olaszországban 57,48%-a gondolja úgy, hogy a legtöbb nő életcélja, hogy családja és gyermekei legyenek. Magyarországon minden második ember (52,10%-a) vélekedik így.

A sor másik végén sorakoznak az észak-európai országok, mint például Dánia, Svédország, Norvégia. A legalacsonyabb értéket Dániában mérték, ahol mindössze a dánok 12,71%-a értett egyet azzal, hogy a nők számára a családalapítás és a gyermekek a legfontosabbak az életben. A nyugat-európai területeken úgyszintén alacsony értékeket mértek: például Hollandiában 26,99%-ot, míg Németországban 30,44%-ot.

A fenti eredmények rávilágítanak arra, hogy Európa déli és keleti területein élők gondolkodásmódját többnyire a családorientált, tradicionális értékek mentén jellemezhetjük, szemben az észak- és nyugat-európai társadalmakkal.

8. ábra: Azon emberek százalékos aránya, akik egyetértenek az állítással, hogy a legtöbb nő igazán otthonra és gyermekekre vágyik.
Forrás: EVS 2017.

Összegzés

Napjainkban Európát jelentős demográfiai változások jellemzik, s ezzel egyidejűleg a család intézménye is átalakuláson megy keresztül. A tanulmány arra kereste a választ, hogy ebben a folyamatosan változó környezetben hogyan gondolkodnak az európaiak a családról, annak fontosságáról, hogyan vélekednek a házasságkötésről, a gyermekvállalásról, vagy éppen az édesanyák munkaerőpiaci szerepvállalásáról. Ennek érdekében a tanulmány feltárta a European Values Study elnevezésű 2017-es értékkutatás családra vonatkozó eredményeit.

Az európai emberek körében a legnagyobb egyetértés abban mutatkozik, hogy a családot mindannyian fontosnak tartják az életükben, s ez rávilágít arra, hogy a család, mint érték mindmáig megőrizte elsődlegességét az európai társadalmakban. Ugyanakkor az értékkutatás eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy Európa más-más területein eltérő attitűdöket, meggyőződéseket, véleményeket, preferenciákat kapcsolnak a családhoz. Megállapítható, hogy a családdal kapcsolatos kérdé-

sekben kontinensünket az észak- és nyugat-európai országok szembenállása jellemzi a déli és keleti országokkal. Az előbbiek minden tekintetben elfogadóbb álláspontot képviselnek, legyen szó a házasságkötés felbontásáról, vagy éppen az édesanyák munkavállalásáról. Az EVS eredményei alátámasztják, hogy Európa déli és keleti országaiban mind a mai napig erősebb a tradicionális értékekhez, hagyományos férfi-női szerepekhez való ragaszkodás, mint Észak-Európában. Amíg egy dél-európai országban élő nő életében nagy valószínűséggel a gyermekvállalás tölti be az elsődleges szerepet, addig Európa északi és nyugati országaiban nagyobb hangsúlyt kap a nők munkaerőpiaci szerepvállalása.

A jövőben érdemes a European Values Study és más értékkutatások legfrissebb eredményeit is figyelemmel kísérni, hogy képet kapjunk a családdal kapcsolatos vélemények, értékek és attitűdök változásáról, valamint arról, hogy a területi különbségek csökkennek, vagy éppen tovább fokozódnak az európai országok között.

Felhasznált irodalom

2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100211.tv> (Letöltés: 2022. augusztus 16.)
- Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bodonyi Edit, Hegedűs Judit (2006): *A család fogalmának értelmezése*. In: Hegedűs Judit (szerk.) *Család, gyermek, társadalom*. Budapest: Bölcsész Konzorcium. 9.
- Bodonyi Edit, Busi Etelka, Vizelyi Ágnes (2006): *A család funkciói*. In: Hegedűs Judit (szerk.) *Család, gyermek, társadalom*. Budapest: Bölcsész Konzorcium. 14–17.
- Czibere Ibolya (2020): *A családstruktúra jellemző típusai a mai magyar társadalomban*. In: A. Gergely András, Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor, Kovács Éva, Paksi Veronika (szerk.) *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Tímea tiszteletére*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság. 160–178.
- European Values Study (2017): <https://europeanvaluesstudy.eu/> (Letöltés: 2022. március 30.)
- Gábor András, Kopasz Marianna (2008): *Demográfiai folyamatok és következményeik az Európai Unióban*. In: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.) *Társadalmi Riport 2008*. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. 131–148.
- Giddens, Anthony (2003): *Szociológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Horkai Anita, Nagy Éva, Pálvolgyi Miklós, Vingender István (2013): *Egészség és társadalom*. Budapest: Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar.
- Horváth-Szabó Katalin (2014): *Változó világ – változó családok. Kihívások és megoldások*. *Vigilia*, 79. évf. 5. sz. 322–331.
- Kálmán Judit (2018): *Nők foglalkoztatási helyzetére ható szakpolitikák Európában*. In: *Munkaerőpiaci tükrök 2017*. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 79–87.
- Magyarország Alaptörvénye: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (Letöltés: 2022. augusztus 16.)
- Pinelli, Antonella, Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny and Beat Fux (2001): *Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Schneider Norbert (2009): *Az európai családok sokfélesége. A családmódell és a munkaerőpiac hatásai a családszerveződésre*. *Demográfia*, 59. évf. 4. sz. 267–282.
- Smith, Suzanne R., Raeann R. Hamon, Bron B. Ingoldsby and Elizabeth J. Miller (2009): *Exploring Family Theories*. New York: Oxford University Press.
- Vaskovics László (2014): *Családszerkezeti átalakulások európai kitekintésben*. *Szociológiai Szemle*, 24. évf. 1. sz. 5–39.
- Vaskovics László (2002): *A család fejlődése Európában. Társadalmi-demográfiai trendek*. *Educatio*, 11. évf. 3. sz., 349–364.

Családpolitika és társadalmi igazságosság – Hogyan fektessünk felelősen és hatékonyan a humán tőkébe?

Bevezetés

Napjainkban, amikor láthatóan a gazdasági megközelítés lett népszerű és széles körben használatos a társadalmi élet különböző jelenségeinek elemzésére és megvitatására, hasznos lehet a humán tőke fogalmának bevonása a családpolitika szerepéről szóló párbeszéd ösztönzése érdekében. A cikk a családpolitikát azon területek egyikeként elemzi, ahol a társadalmi igazságosság gondolatának megvalósítása fontos feladat. Ez a némileg marginalizálódott és jelenleg a társadalmi egyenlőségnek kevésbé népszerű fogalom hasznos keretként szolgálhat a fontos társadalmi-gazdasági és demográfiai kérdések megvitatásához. Így tehát a cikk célja, hogy felülvizsgálja a társadalmi igazságosság jelentését, és bemutassa ennek a megközelítésnek a lehetőségeit, egyben szükségességét a társadalompolitika megtervezése, végrehajtása és értékelése során. Mindez a szociálpolitika (ezen belül megkülönböztetve a szociális segélyezés és a családpolitika területét) és a társadalmi igazságosság meghatározásának és értelmezésének áttekintésével jár együtt, feltárva és elmagyarázva a család szerepét a humán tőke fejlesztésében, ami a társadalompolitika alapvető és meghatározó célja. Családpolitikai szempontból a cikket néhány lengyelországi példa illusztrálja a 2015–2021 közötti időszakból.

A jelenlegi demográfiai válság fényében fel kell tenni a kérdést, hogy az aktuális helyzet, azaz a társadalmi jóléthez való egyenlőtlen hozzájárulás és a feladatok, felelőségek és források igazságtalan elosztása – legalábbis bizonyos mértékig – a korábbi társadalompolitikai intézkedések kialakításának következménye-e. Ebben az összefüggésben a cikk amellel érvel, hogy azon családok, amelyek a humán tőke fő forrását jelentő gyermekeket nevelnek, a társadalmi működéshez és a társadalmi-gazdasági fejlődéshez arányaiban nagyobb mértékben járulnak hozzá. Demográfiai szempontból fenntarthatatlan korunk egyik legnagyobb problémája az, hogy ezt a különleges és alapvető szülői szerepet nem mindig ismerték el és gyakran még mindig nem kompenzálják kellőképpen. Lengyelország esetében ennek megváltozása 2016-ban, a „Család 500+” („Rodzina 500+”) program bevezetésével kezdődött, amelyet az elmúlt években bevezetett családpolitikai eszközök követtek. Ezen a területen a cikk elmagyarázza és leírja, hogy a családok működése alapvető szinten hogyan kapcsolódik a társadalmi-gazdasági fejlődéshez, és érvel amellel, hogy a családpolitikát miért kell a társadalmi igazságosság keretében megtervezni és elemezni. Ebben az összefüggésben a „közlegelők tragédiája” és a „potyautas-probléma” kérdését is előhozza, mivel ezek hasznos fogalomként szolgálhatnak a társadalompolitikán és a társadalmi-gazdasági fejlődésen belüli alapvető kölcsönhatások és interdependenciák magyarázatához. A dokumentum nemcsak a családpolitika, hanem a társadalompolitika egészének tervezésében, kidolgozásában, végrehajtásában és értékelésében részt vevők számára is hasznos nézőpontot kínál.

¹Michał A. Michalski a KINCS Családi értékeke nemzetközi hálózatának tagja

A cikk azt a következtetést vonja le, hogy a családpolitikai intézkedések kialakításának és értékelésének folyamata során három elvet és kritériumot kell egyszerre szem előtt tartani: (1) a humán tőke fenntartása és létrehozása, (2) felelősség és (3) társadalmi igazságosság.

Kulcsszavak: családpolitika, társadalmpolitika, társadalmi igazságosság, humán tőke, felelősség.

Humán tőke – a társadalmpolitika célja

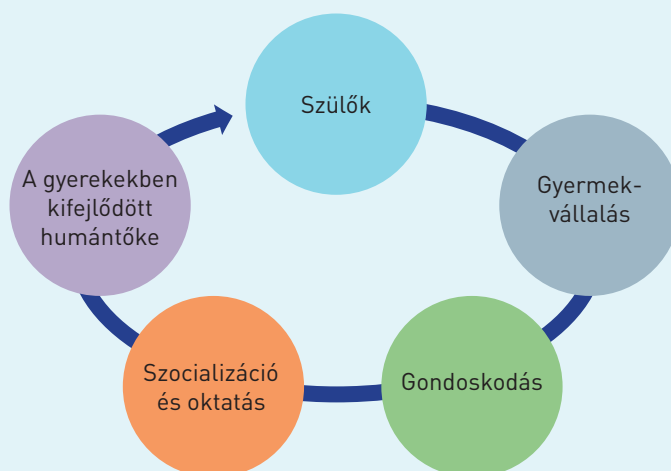
A családpolitika a közbeszédben – legalábbis Lengyelországban – igen népszerű témának³ tűnik. Lengyelországban érdeklődést leginkább a „Család 500+” program irányában tanúsítottak, amely az első figyelemre méltó és hosszú távra irányuló eszköz volt, amely minden családot támogatott, nem csak az anyagi szempontból rászorulókat. A kérdés körül zajló – gyakran közgazdászokat is bevonó – viták jól mutatják, hogy a fókusz túl gyakran helyezik a rövid távú eredményességre és a költséghatékonyságra, és szinte soha nem a társadalmi igazságosságra. Úgy tűnik, hogy az utóbbi nemcsak egy elfeledett, hanem igazán meg sem értett perspektíva. Ezzel a problémával foglalkozik Dariusz Pieńkowski, aki arról ír, hogy „(...) az igazságosság fogalma nem népszerű a közgazdászok körében, és alkalmazása gyakran „nem gazdasági” területekre korlátozódik” (Pieńkowski 2013, 9. o., vö. Wilkin, 1997, 23. o.).

Ezért tűnik szükségesnek ennek a koncepciónak a felülvizsgálata, mivel valójában növelheti a szociális rendszer különböző elemei közötti kölcsönös függőség megértését, és segíthet a gazdasági szem-

pontból humánerőforrás-válsághoz vezető demográfiai hanyatlás kezelésében hatékony eszközök kidolgozásában.

A társadalmpolitika meghatározása: „(...) a közintézmények olyan tevékenységei, amelyek közvetlenül az emberek jólétére irányulnak. Tágabb értelemben olyan területeket foglal magában, mint az oktatás, az egészségügyi ellátás, a munkaerőpiac vagy a lakhatási feltételek, míg szűkebb értelemben a jövedelmekre és – ritkábban – a fogyasztásra terjed ki” (Panek 2020, 437. o.). Ez azt jelenti, hogy a társadalmpolitika alapvető célja a humán tőke létrehozásának biztosítása. Mivel már tudjuk, többek között Gary S. Becker meghatározó gondolatainak köszönhetően (Becker 1993, 21. o.), hogy ezen tőke fő forrása a család, kijelenthető, hogy a társadalmpolitika fő feladata az, hogy optimális feltételeket biztosítson a szülők számára a gyermekek vállalásához, ellátásához, neveléséhez, gondozásához és társadalomba való bevezetéséhez, amelyek a humán tőke fejlődését eredményezik. Ezt a folyamatot az alábbi 1. sz. ábra mutatja be.

1. sz. ábra: A család és a szülőség mint a humán tőke forrása

³A közbeszédben a kifejezés „családbarát szemlélet” formájában is megjelenik – a két kifejezést rokon értelműnek fogjuk tekinteni.

A társadalompolitika fogalmában nagyon könnyű felfedezni a társadalmi igazságossággal való kapcsolatot, mivel: „(...) a társadalompolitika racionalitásának értékelése a következő kérdésre adott válasz körül forog: ki felé irányulnak az ellátások és milyen hatással vannak a kedvezményezett helyzetére? Különösen azt a kérdést kell megválaszolni, hogy az ellátásokat a leginkább rászorulóknak kapják-e meg, és hogy az ellátások összege lehetővé teszi-e a kedvezményezettek anyagi

helyzetének érezhető javulását” (Panek 2020, 437. o.). Ebből levonható az a következtetés, hogy a társadalompolitikának – a humán tőke létrehozása mellett – biztosítania kell, hogy az igazságosság a társadalmi viszonyok széles körében valósuljon meg. Ez egy jól használható perspektívát és keretet biztosít a társadalmi igazságosság számára a társadalompolitika megtervezéséhez és értékeléséhez, beleértve a családpolitikát is.

A társadalmi igazságosság mint a társadalompolitika víziója

Stein Ringen megerősíti, hogy a társadalmi igazságosságot a szociális ügyek kezelésének kívánt állapotaként lehet értelmezni, aki a család társadalomban való jelenléte tág kontextusának elemzése alapján azt mondta, hogy „a társadalomtudományok tágabb perspektívájában, ahol otthon érzem magam, az igazság az, ami a vízióvá válik” (Ringen 2009, 175. o.). Természetesen hangsúlyozni kell, hogy egyrészt a társadalmi szerveződés eltérő fogalmai, másrészt az igazságosság fogalmának összetettsége, valamint szociokulturális közvetítésük miatt a megoldás nem nyilvánvaló. Ezt a problémát jól látja David Miller, aki az alábbiakat írja: „az igazságosság minden alapvető fogalma más társadalmi modellhez kapcsolódik, és egyetlen társadalmi modellt sem fogadják el olyan széles körben, hogy az igazságossággal kapcsolatos vitákat meg lehessen oldani. Az igazságosság fogalmának további megvilágítása érdekében először is részletesebben meg kell vizsgálni, hogy milyen tényezők befolyásolják az embereket abban, hogy az egyik társadalmi modellt fogadják el szemben a másikkal; másodszer pedig meg kell vizsgálni, hogy a felkínált modellek bármelyike ellátható-e racionális indoklással” (Miller 1974, 399. o.).

Ennek a kijelentésnek az egyik fontos következtetése az, hogy az igazságosság állapotát nem könnyű elérni. Valószínűleg ez az oka annak, hogy az elmúlt években a társadalmi igazságosságot gyakran felváltotta az egyenlőség, mint elsődleges elképzelés vagy érték. Bár az egyenlőség hasonlónak tűnhet az igazságossághoz, nem szabad összetéveszteni ezt a két fogalmat – ezek nem azonosak, ugyanakkor bizonyos mértékben kapcsolódnak egymáshoz. Ahhoz, hogy ezt láthassuk,

utaljunk John Rawls munkájára, aki az egyik legismertebb tudós a témában. Az igazságosság két jól ismert alapelvének szerzője az alábbiakat jelentette ki: „(...) Az első: mindenkinek egyenlő joga kell, hogy legyen az egyenlő alapvető szabadságok lehető leghátrébb rendszeréhez, amely összeegyeztethető a mások számára hasonló szabadságok rendszerével. A második: a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket oly módon kell kezelni, hogy azok (a) észszerűen mindenki számára előnyösek legyenek, és (b) a mindenki számára elérhető pozíciókhoz és szolgáltatásokhoz kapcsolódjanak” (Rawls 2009, 107. o.).

E két elv alapján Rawls az igazságosság általánosabb fogalmát hozza létre: „Minden társadalmi értéket – a szabadságot és a lehetőséget, a jövedelmet és a vagyont, valamint az önbecsülés társadalmi alapját – egyenlően kell elosztani, kivéve, ha ezen értékek bármelyikének (vagy mindegyikének) egyenlőtlen eloszlása mindenki számára előnyös” (Rawls 2009, 109. o.).

Hasonlóképpen írja le az igazságosság lényegét Chaïm Perelman, aki azt javasolja, hogy az igazságosság elvének lényegét úgy ragadják meg, mint a hasonló esetek hasonló módon való kezelésének helyzetét. Eszerint: „meghatározhatjuk tehát a formális vagy absztrakt igazságosságot olyan cselekvési elvként, amely szerint az ugyanabba az alapvető kategóriába tartozó entitásokat azonos módon kell kezelni” (Perelman 1963, 16. o.; idézi Perlikowski 2020, 23. o.).

Manapság különösen fontos Rawls és Perelman fenti definícióját egyaránt felidézni, amikor az egyenlőségre olyan politikai gyógyszerként tekintenek, amely minden betegséget képes meggyógyítani. Sajnálatos módon ugyanakkor

a nemzedékek közötti interakciók és kölcsönös függőségek hosszú távú perspektíváit, amelyek oly nyilvánvalóak a családi életben, gyakran figyelmen kívül hagyják. Ezzel a kérdéssel analóg módon Rawls is foglalkozik, aki azt írja, hogy „(...) a generációk időben egymást követik” (Rawls 2009, 419. o.), és a tényleges anyagi előnyök átadása csak egy irányban történik. Ez nem tűnik igaznak a generációk közötti szolidaritáson alapuló nyugdíjrendszerekre. Úgy tűnik, Rawls ezt a lehetőséget más szempontból is érinti, amikor azt írja, hogy

„ez a helyzet változhat, és erre tekintettel az igazságosság kérdése itt nem merül fel. Igazságos vagy igazságtalan az, ahogyan az intézmények a természeti korlátokat kezelik, és ahogyan felépítik őket, hogy kihasználják a történelmi lehetőségeket” (Rawls 2009, 419. o.). A fenti elemzés alapján megállapítható, hogy az igazságosságra a társadalompolitika kialakításának és értékelésének szükséges kritériumaként kell tekinteni, amelyre később visszatérünk.

A család- és társadalompolitika – mi igazságos és mi nem?

Ha illusztrálni akarjuk az igazságosság és az egyenlőség dilemmáit és különböző értelmezésüket, valamint a felelősség szerepét mint fontos, de valahogy figyelmen kívül hagyott kategóriát, érdemes megvizsgálni, hogy milyen attitűdök voltak jelen a családokkal szemben a társadalompolitikán belül. Az itt bemutatott kép némileg megfelelhet az európai általános helyzetnek, de elsősorban az elmúlt három évtized lengyel kontextusát tükrözi. Eddig két következtetést vontunk le: először is a társadalompolitikát az igazságosság és a felelősség kell, hogy meghatározza. Ráadásul a demográfiai hanyatlás, amely jelenleg sok társadalmat érint, több évtizednyi társadalmi igazságtalanság következménye lehet. Ezt a következő bekezdésekben ismertetjük és magyarázzuk el.

Amikor visszatekintünk a tizenkilencedik és huszadik század fordulójára, arra a korszakra, amikor az úgynevezett szolidaritási (felosztó-kirovó) nyugdíjrendszerek és a szociális segélyezés intézménye kialakult és fejlődött, azt látjuk, hogy a világ a demográfiai trendek tekintetében egészen másképp nézett ki, mint manapság. Egy témakör különösen fontos: azokban az időkben érvényben volt egy alapvető feltételezés, amely nyilvánvalónak és szilárdnak tűnt: az emberek mindig is házasságokat kötnek majd, és elég gyermekük lesz ahhoz, hogy elérjék a népességszám fenntartásához szükséges termékenységi rátát. Ma már több mint világos, hogy ez a feltételezés már nem érvényes. Általában a nyugati civilizáció és kultúra mélyreható átalakulásának következménye, ami a XX. században történt. E folyamatok legfontosabb jellemzőinek felsorolásához olyan trendeket és jelenségeket említhetünk, mint a modernizáció, a szekularizáció, az individualizáció, a társadalmi

élet kommercializálása, az ellenkultúra vagy a késői posztmodernizmus (lásd: Lesthaeghe 2000, Michalski 2021).

A társadalompolitika, különösen a szociális segélyezési rendszerek tekintetében, nem reagált erre a változásra, amelynek – be kell vallanunk – inkább evolúciós, mint forradalmi jellege volt. Valószínűleg ezért nem volt olyan könnyű észrevenni, hogy a házassággal és gyermekvállalással kapcsolatos hozzáállás a társadalomban mélyreható változáson ment keresztül. Ez a család mint a társadalmi stabilitáshoz, jóléthez és fejlődéshez való alapvető hozzájárulás fokozatos marginalizálódását eredményezte. Így a társadalmi igazságosság kritériuma egyre kevésbé lett fontos, és azt egyre gyakrabban váltotta fel az egyenlőség elve, amelyet egyéni perspektívában valósítottak meg, ami nem elegendő a házasság és a család természetének és egyedi felépítésének megértéséhez. Ezért a házassági kötelék, amelyre évszázadok óta különleges intézményként tekintettek nyugaton (Berger & Kellner 1964), kezdte elveszíteni egyedülálló státuszát, és elkezdtek inkább úgy kezelni, mint egyet a kapcsolatok sorából, amelyben a szabad egyén létezhet a társadalom kontextusában. Itt is megvalósult az egyenlőség elve, amely azt a társadalompolitikai megközelítést eredményezte, hogy egyik kapcsolatot sem illetheti különleges bánásmód vagy pozíció. Ezért például a nyugdíjrendszerek évtizedeken keresztül nem tettek különbséget a nyugdíjösszegekben, figyelembe véve a szülőséget és a gyermeknevelést (Esping-Andersen 2010). Az ilyen megközelítés eredményeként a szülőséget igazságtalanul kezelték, hiszen azok, akik úgy döntöttek, hogy gyermeket vállalnak és nevelnek, valójában nyugdíjba vonulásukkor alacsonyabb juttatásra

számíthattak – mivel részben vagy teljesen fel kellett hagyniuk szakmai tevékenységükkel.

Ami a lengyel családpolitikát illeti, e tekintetben fontos változás történt a probléma kezelése érdekében. 2019. március 1-jén elindult a „Anya 4+” („Mama 4+”) program, amely minimumnyugdíjat biztosít azoknak a szülőknek, akik négy vagy több gyermeket neveltek fel. Ez a megoldás egy apró, de fontos lépés a szülői és gyermekgondozási munka kompenzálására és előmozdítására, amely munkát ritkán értenek a humán tőke létrehozását lehetővé tevő, hosszú távú befektetésnek.

Ami a nyugdíjrendszereket illeti, egyértelműen ki kell mondani, hogy amennyiben nem veszik figyelembe azoknak a szülőknek a közvetett hozzájárulását, akik a jövőbeli gazdasági tevékenységükkel a nyugdíjalap összegét meghatározó gyermekeket nevelnek fel, az nemcsak igazságtalan, de rövidlátó hozzáállás is egyben. Talán, és ez nagyon érdekes és fontos kérdésnek tűnik, az ilyen rövidlátás befolyásolta és erősítette az individualista megközelítést, valamint azt, hogy egyre többen fordultak el a házasságtól és a szülőségtől, mint vonzó életmódtól. Más szóval úgy tűnik, hogy a társadalmpolitika – és különösen a nyugdíjrendszer – természetlenné tette a talajt, amelyről létük függ. Ez azt jelenti, hogy a társadalmpolitika – legyen szó szociális segélyezésről vagy családpolitikáról – kialakításakor a felelősök elfelejtették, hogy a család teszi lehetővé a társadalmi-gazdasági reprodukciót (Michalski 2014). Ennek a problémának a felismerése érdekében ésszerű a potyautas-probléma (Grossman, Oliver 1980) és a közlegelők tragédiája (Hardin 1968) fogalmainak alkalmazása, amelyek hasznos eszközöknek bizonyulnak a társadalmpolitikai tervezés dilemmáinak értékeléséhez és megvitatásához.

Ebben a tekintetben sokkal könnyebb észrevenni a nyugdíjrendszerek és általában a társadalmpolitikai mechanizmusok tökéletlenségét. Sokkal világosabbá válik az is, hogy sok szempontból

azok számára kínáltak „bónuszokat”, akik inkább a saját egyéni jólétükbe és jóllétükbe fektettek be, ahelyett, hogy megosztották volna idejüket, eszközeiket és készségeiket a gyermeknevelés során. Társadalmi és gazdasági szempontból ez a fajta életstratégia összehasonlítható a blicceléssel. A közlegelők tragédiája fogalmának fényében nyilvánvalónak tűnik, hogy a társadalom nem minden tagja járul hozzá arányosan az általa élvezett jólét költségeihez, és megesis, hogy azok, akik kevésbé járultak hozzá azokhoz, mint mások, magasabb juttatásokban részesülnek.

Fontos kiemelni a társadalmpolitika adott jogi és intézményi kialakításának ezt a „szocializációs” vagy „nevelési” aspektusát, amely a döntéseik meghozatala során különböző „számításokat” végző polgárok hozzáállását és döntéseit alakítja és befolyásolja. Más szóval, ha a rendszer úgy kínál bizonyos előnyöket, hogy nem szükséges megfizetni azok költségét, akkor biztosan sokan döntenek majd mellette. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi demográfiai helyzetben a végső felelősség nem tulajdonítható egyszerűen a társadalom tagjai által hozott konkrét döntéseknek.

A közlegelők tragédiájának és a potyautas-problémának a fent említett fogalmi alapján könnyebben belátható, hogy a család volt az, amelyet kizsákmányoltak és alábecsültek. Ez azt jelenti, hogy a társadalmpolitikát nagymértékben eltorzítja a társadalmi igazságtalanság, amely gyakran jogi formát ölt, intézményesül és kulturálisan állandósul.

Ezért – különösen a mai kedvezőtlen demográfiai tendenciákkal összefüggésben – alaposan meg kell vizsgálni és indokolni, hogy a családpolitikát miért kell a társadalmi igazságosság elérésének és előmozdításának alapvető gyakorlataként értelmezni. Ennek megfelelően természetesen be kell vonni a társadalmi igazságosságot, mint a társadalmpolitika kialakításának és értékelésének hasznos kritériumát.

Az igazságos családpolitika és a hatékony humán tőke-teremtés felé

Az egyik probléma, amivel szembe kell néznünk, az, hogy a családpolitikát nem mindig különböztetik meg körültekintően a szociális segélyezéstől, amelynek más célokat kell szolgálnia. Ebben a tekintetben valóban van némi zavar a fogalmakban, ami nem könnyíti meg és nem teszi haté-

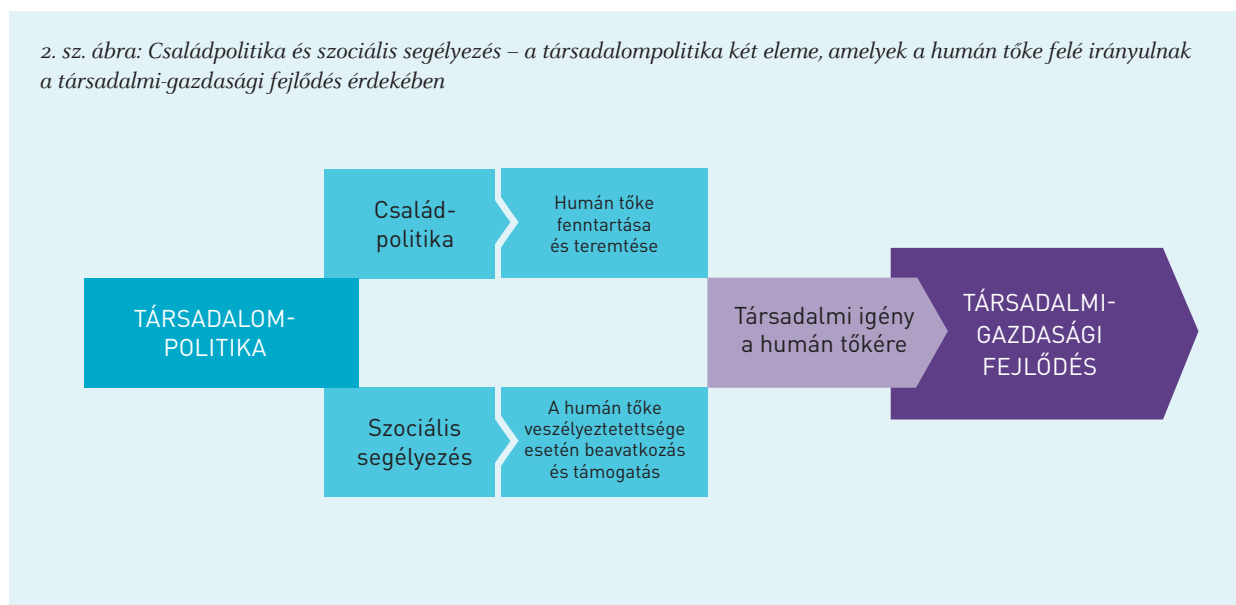
konyabbá a családpolitikáról szóló diskurzust (Fandrejewska-Tomczyk 2019). Így tehát hasznos felidézni a családpolitika definícióját: A családpolitika gazdaságtana című könyvben azt olvaszuk, hogy „a családpolitika a nukleáris családra és annak szükségleteire összpontosít, különös tekin-

tettel a gyermekvállalással és a gyermekneveléssel kapcsolatosakra, és tekintettel az alacsony szintű termékenységre, amely nem garantálja a reprodukciót a fejlett országokban, viszonylag nagy figyelmet kell fordítani elsősorban a gyermekvállalást ösztönző megoldásokra” (Kotowska 2021, 18. o.). Ez a különbségtétel abban is hasznos, hogy a családpolitikát nem költségnek vagy tehernek, hanem a humántőkébe és a tágabb értelemben vett társadalmi-gazdasági fejlődésbe történő beruházásnak tekinti. Különösen a humán tőke kategóriája hasznos jelen helyzetben a családpolitikák alapvető szerepének megértésében a társadalompolitika felől szemlélve.

A jobb érthetőség kedvéért a szociális segélyezés és a családpolitika közötti különbség jobban megérthető, ha a humán tőke, mint a társadalompolitika végső eredménye felől nézzük azt, amint

azt a 2. sz. ábra mutatja. Míg a szociális segélyezés válsághelyzetekben történő beavatkozást jelent bizonyos problémák megoldása érdekében, a családpolitikának arra kell törekednie, hogy megteremtse és optimalizálja a családok számára a feladataik megfelelő ellátásához szükséges feltételeket. A humán tőke mint kategória hasznos lehet a társadalompolitika e két területe közötti határ megtalálása szempontjából is – a szociális segélyezés esetében a cél az, hogy segítséget és támogatást nyújtsunk olyan helyzetekben, amikor a humán tőke létrehozása veszélybe kerül vagy leállt, míg a családpolitika esetében az, hogy – szükség esetén – biztosítsuk és erősítsük a humán tőke-felhalmozás folyamatát. Hasonlóképpen, ez a helyzet a társadalmi tőkével (Michalski 2014, 72-5. o.), amelyet itt nem tárgyalunk.

2. sz. ábra: Családpolitika és szociális segélyezés – a társadalompolitika két eleme, amelyek a humán tőke felé irányulnak a társadalmi-gazdasági fejlődés érdekében

Ha elfogadjuk azt az elképzelést, hogy a családpolitika nem helyettesítheti a család feladatait, hanem inkább természetes módon könnyíti meg azok elérését, a felelősség kategóriája kerül előtérbe. Ebben az esetben egy másik hasznos viszonyítási pontként szolgálhat a családpolitika hatékonyságának elemzéséhez. Amennyiben a családok felelősséget vállalnak azokon a területeken, amelyek hozzájuk tartoznak, akkor a családpolitika célja nem az, hogy megelőzze ezt a felelősséget, vagy megnehezítse ennek a felelősségnek a teljesítését. Végezetül, e tekintetben hasznos lenne megviz-

gálni azt is, hogy a családokban növekszik-e a humán tőke létrehozásának mennyisége és minősége vagy sem. Ami a felelősséget illeti, érdemes megvizsgálni David Schmidtz érvelését, aki rámutat az úgynevezett felelősség kiszervezésének hatására, amely a nem megfelelően kialakított társadalompolitikával összefüggésbe hozható kockázat és fenyegetés, különösen a szociális segélyezés tekintetében. Azt írja, hogy „a politikai árkok mindkét oldaláról sokan megjegyzik, hogy amikor a szegények támogatására szociális segélyezési programokat hoztak létre, általános életminő-

ségük romlani kezdett, még akkor is, ha a társadalom többi része számára az életminőség folyamatosan javult. Miért? A minőségromlás, ha valaha is megtörtént, egybeesett e programok sikereivel a nem dolgozó szegények jólétéért való felelősség kiszervezésében” (Schmidtz 2019, 129–130. o.).

Ha egyetértünk azzal, hogy a társadalompolitika fő célja a humán tőke megteremtése és fenntartása, akkor ez a kategória – ahogy itt javasoljuk – gyakorlati eszközként szolgálhat a családpolitika megfelelőségének és hatékonyságának értékeléséhez. Ez érvként is szolgálhat azok számára, akik kritizálják a családpolitikát, utalva az elköltött források hatékonyságára. Ez azt jelentené, hogy – ha a humán tőke mennyisége és minősége kritériumát alkalmaznák – valóban objektívabban lehetne érvelni, hogy az erőforrásokat elpazarolták-e vagy sem. Ugyanakkor ez a megközelítés a társadalmi igazságosság fogalmára utalna, mivel lehetővé tenné annak értékelését, hogy az eszközöket vagy erőfeszítéseket megfelelően kezelik-e, és igazságosan osztják-e el a különböző társadalmi csoportok vagy tagok között.

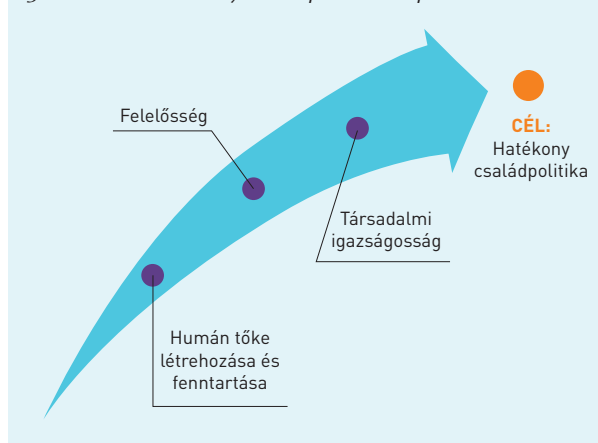
E kérdés szemléltetése céljából felidézhetjük a „Család 500+” programot, amely a lengyel családpolitika terén elért áttörést szimbolizálja. 2016-os bevezetéséig soha nem került sor ilyen nagy összegű pénzügyi transzferre az államtól a családok részére. Emellett működtek rendszeres szociális segélyprogramok. A „Család 500+” program bevezetését a kezdetektől fogva kritizálták, főként a nem kielégítő pronatalista hatások miatt támadták, anélkül, hogy figyelmet szenteltek volna a program humán tőke-beruházásokra gyakorolt

hatására. (vö. Gromada 2018; Brzezinski, Najsztub 2017; Kucharska 2020; Panek 2020; Paradyś 2021; Bartnicki, Alimowski 2022). A Lengyelországra vonatkozó adatok valóban megerősítették, hogy a program a gyermekszegénység jelentős csökkenését eredményezte, ami az egyik legnagyobb társadalmi probléma volt a „Család 500+” (Szarfenberg 2019) bevezetése előtt. Ezért ennek a családpolitikai eszköznek a fényében érdemes nem szociális segélyként tekinteni arra, hanem pontosan a szülői munka kompenzációjaként és a jövőbeli humán tőkébe való befektetésként, amely az egész társadalom jólétének forrása lesz. Ez azt jelenti, hogy a fiatal generáció által – például adók formájában – termelt előnyök a nyugdíjas generációt is támogatni fogják. Ugyanakkor ez a program teljesíti a fent említett felelősségi kritériumot, mivel támogatja a szülők mindennapi tevékenységét, akik a legmegfelelőbb és legalkalmasabb személyek a nevelés folyamatának elvégzésére és a felelősség vállalására. Azt is hozzá kell tenni, hogy ez a gyermekeket nevelő családoknak szánt pénzügyi támogatás nem fedezi a szülők és a családok által annak érdekében viselt teljes költséget, hogy felkészítsék a gyermeket a társadalmon belüli, független életére. Azt is meg kell említeni, hogy például a munkaerőpiacon (Letablier et al. 2009) és a nyugdíjrendszeren belül még mindig sokat kell tenni a társadalmi igazságosság eléréseért, például meg kell szüntetni azokat az akadályokat, amelyek a szülőséget olyan tényezővé teszik, amely a jövőben csökkenti a tisztességes fizetés és a megfelelő szociális biztonság esélyeit.

Ajánlások és következtetések

A cikk fő következtetése az, hogy a családpolitikák tervezése és értékelése során három elvet kell figyelembe venni, amelyek egyszerre szolgálhatnak kritériumként: (1) humán tőke fenntartása és létrehozása, (2) felelősség és (3) társadalmi igazságosság. Ez az alábbi ábrán látható.

3. sz. ábra: A hatékony családpolitika alapelvei

Nyilvánvalónak tűnhet, de soha nem szabad elfelejtenünk, hogy a társadalom összetettsége és dinamikus jellege miatt a szabályozás kialakítása – bár fontos és hasznos – soha nem volt könnyű feladat. Ugyanez vonatkozik a jelenlegi demográfiai válság okaira vonatkozó kérdésre is, amely egy szélesebb körű egzisztenciális válság tünete a Nyugaton.

Ez a cikk további javaslatokat tartalmaz e tekintetben, és ezért hangsúlyozza a társadalmi igazságosság és felelősségvállalás perspektíváját, mint amelyeket be kell vonni a családpolitika, valamint általában a társadalompolitika tervezésének és értékelésének folyamatába. Itt is érdemes emlékeztetni arra a fontos ajánlásra, hogy a hatékony családpolitikák kialakítása érdekében ezeket egyértelműen el kell különíteni a szociális segélyezéstől, még akkor is, ha valójában kölcsönösen függenek egymástól.

Amikor a családról van szó, egyértelműnek tűnhet Gary S. Becker nyomán, hogy ezt az alapvető társadalmi intézményt a gazdaság- és társadalompolitika egyéb fontos egységei közé kell sorolni. Sajnálatos módon a családpolitikával kapcsolatos konfliktusok és viták gyakran még mindig ennek a tudásnak a hiányát mutatják. Néha túlságosan leegyszerűsített módon közelítik meg a témát, amikor a családpolitikát csak a ráfordítások és költségek kérdéseként értelmezik. Ennek a megközelítésnek a rövidlátásával a következő rész foglalkozik jól: „a család látja el a piacot emberekkel: ő a humán tőke egyetlen és legfontosabb előállítója” (Giza-Poleszczuk 2005, 200. o.), és hogy „(...) a család gazdasági szerepe a humán tőke reprodukciójában már régóta hangsúlyozott; nem csak abban az értelemben, hogy életet teremt és „befektet” a gyermekek oktatásába, készségeibe vagy „ízlésébe” (kulturális tőkéjébe), hanem a szabadidő, a regeneráció vagy akár az egyéni motiváció külvilágban (munka, közéleti tevékenységek stb.) való növelése értelmében.” (Giza-Poleszczuk 2005, 18. o.).

Ha már nem maradt kétségünk afelől, hogy a család működése milyen hatást gyakorol a humán tőke létrehozására, akkor nincs más lehetőségünk, mint

a családpolitikát a társadalompolitika egyedülálló területének tekinteni. Ebben a tekintetben a feladata elsősorban az, hogy megvédje és megőrizze az optimális feltételeket a családok számára, hogy „termelhessék” ezt a gazdaságilag alapvető tőkét (vö. Michalski 2020).

Úgy tűnik, hogy a fent említett védelem – mint a hatékonyság értékeléséhez szükséges kritérium – közvetlenül kapcsolódik a társadalompolitikához és az igazságosság elvéhez. Ez azt bizonyítja, hogy a fiatal generáció szocializációja és nevelése formájában megvalósuló szülői erőfeszítés eredményeit bizonyos mértékig „közlegelőként” kezelik, amelyet a társadalom tagjai túlzottan és egyenlőtlenül használnak ki. Ez leginkább a generációk közötti szolidaritáson alapuló nyugdíjrendszerek esetében nyilvánvaló. Ebben az összefüggésben Rawls érdekes felvetésként azt írja, hogy “nyilvánvalóan, ha minden generáció nyer (kivéve talán a legkorábbiakat), a feleknek meg kell állapodniuk a megtakarítás elvében, amely biztosítja, hogy minden generáció megkapja, ami az elődeitől esedékes, és továbbadja tisztességes hozzájárulását azoknak, akik utána jönnek” (Rawls 2009, 419. o.).

Ezért az olyan társadalmi igazságosságot, amelyet az internalizált felelősség követelményeinek eltörlése nélkül vezetnek be, szükség szerint és megfelelő keretben és viszonyítási alapként kell alkalmazni nemcsak a családpolitika, hanem általában a társadalompolitika megtervezéséhez és nyomon követéséhez is (Schmidtz 2019, 33. o.).

Ennek megfelelően reméljük, hogy ha ez a változás bekövetkezne, és a társadalmi-gazdasági rend igazságosabbá válna, arra a fiatal generációk házasságkötéssel, a családalapítással és gyermekvállalással reagálnának. Jelenleg ez a legkívánatosabb forgatókönyv, ha valóban el akarjuk kerülni a humán tőke hiányát, amely a hamarosan bekövetkező demográfiai télnek csak az egyik tünete lenne. Arra az esetre, ha ez nem történne meg, fel kell készülnünk egy olyan jövőre, amelynek semmi köze azokhoz az álmokhoz, amelyeket magunknak és az eljövendő generációknak elképzeltünk.

Felhasznált irodalom

- Bartnicki, S., Alimowski, M. (2022): *W poszukiwaniu demograficznych efektów rz dowego programu „Rodzina 500 Plus”*. *Studia Socjologiczne* 2022 1 (244), 193–219, DOI: 10.24425/sts.2022.140601.
- Becker, G.S. (1993). *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Berger, P., Kellner, H. (1964): *Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge*, *Diogenes*, 12: 1.
- Brzezi ski, M., Najsztub, M. (2017): *The impact of “Family 500+” Programme on household incomes, poverty and inequality*. *Social Policy* . 1 ENG/2017: 16-25.
- Esping-Andersen, G. (2010): *Spo eczne podstawy gospodarki postindustrialnej*, Wydawnictwo Wy szej Szko y Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa.
- Fandrejewska-Tomczyk, A., (szerk.), (2019): *Polityka spo eczna. Wspierajmy ludzi, nie kryzysy*. Warszawa: Warsaw Enterprise Institute. <https://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2019/03/Polityka-spo%C8%2e5czna.-Wspierajmy-ludzi-nie-kryzysy.pdf>
- Giza-Poleszczuk, A., (2005): *Rodzina a rendszer spo eczny. Reprodukacja i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gromada, A. (2018): *Czemu s u y Program rodzina 500 plus? Analiza celów polityki publicznej i polityki partyjnej*. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, Year LXXX, vol. 3: 231–244.
- Grossman, J., Oliver D. Hart O.D., (1980): *Takeover Bids, The Free-Rider Problem, and the Theory of the Corporation*. *The Bell Journal of Economics*, Vol. 11, No. 1, (Spring, 1980), pp. 42-64.
- Hardin, G. (1968): *The Tragedy of the Commons*. *Science, New Series*, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248.
- Jakubiec, M. (2012): *Pa stwo opieku cze czy minimalne?*, in: W. Zuciak, J. Mysona Byrska (Ed.), *Równno w yciu publicznym*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Paw a II w Krakowie.
- Kotowska, AZAZ (2021): *Uwarunkowania polityki pa stwa wobec rodzin*, in: J. Szczepaniak-Sienniak (Ed.), *Ekonomia polityki rodzinnej. Wybrane zagadnienia*. Wroc aw: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wroc awiu.
- Kucharska, P., (2020): *Ocena skuteczno ci Programu „Rodzina 500+” w zakresie ograniczenia ubóstwa i zwi kszenia dzietno ci w Polsce*. *Zeszyty Naukowe UEK 5 (989): 83–100*.
- Lesthaeghe, R., G. Moors G., (2000): *Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World*. *Review of Population and Social Policy*, No. 9, 2000, 121–170.
- Letablier, M.-T., Luci, A., Math, A., Thévenon, O. (2009): *The costs of raising children and the effectiveness of policies to support parenthood in European countries: a Literature Review*. European Commission.
- Michalski, M.A., (2014): *Znaczenie rodziny dla mi dzypokoleniowej transmisji kultury gospodarczej*. Pozna : Wydawnictwo Naukowe UAM
- Michalski, M.A., (2020): *Ekologia róde „kapita u ludzkiego” i jego przysz o wobec kondycji rodziny i materializacji kultury*, in: M. M okosiewicz & K. W odarczyk (ed.), *Kszta towanie i rozwój kompetencji pracowników – problemy i wyzwania (9-18. o.)*. Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Michalski, M.A. (2021): *What Happened to Our Will to Serve in the West? Secularization, Individualism, Family and the Decline of the Civilization. The Person and the Challenges*. *The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II, [S.l.]*, v. 11, n. 1, p. 89-102, mar. 2021. doi:<http://dx.doi.org/10.15633/pch.3886>.
- Miller, D. (1974): *The ideological backgrounds to conceptions of social justice*, *Political Studies*, 22(4): 387-399. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-9248.1974.tb00033.x>
- Panek, T., (szerk.), (2020): *Statystyka spo eczna. Procesy spo eczne, ród a danych i metody analizy*. , Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Paradysz, J. (2021): *Recenzja ksi ki Statystyka spo eczna. Procesy spo eczne, ród a danych i metody analizy pod redakcj Tomasza Panka*. *Wiadomo ci Statystyczne*. 66, 11: 64–68.
- Perelman, Ch., (1963). *The Idea of Justice and the Problem of Argument*. London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Perlikowski, . (2020): *Pluralizm i racjonalno w wietle idei demokracji deliberatywnej*. P ock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w P ocku.
- Pie kowski, D. (2013): *Sprawiedliwo dystrybucyjna w wietle optimum Pareto i idei rozwoju zrównowa onego*. Bia ystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Bia ymstoku.
- Rawls, J. (2009): *Teoria sprawiedliwi ci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ringen, S. (2009): *Citizens, Families & Reform*. New Brunswick és London: Transaction Publishers.
- Schmidt, D. (2019): *Dobrobyt spo eczny a odpowiedzialno jednostki*. Wroc aw: Fijorr Publishing.
- Szarfenberg, R. (2019): *Dwa lata Programu 500 Plus a ubóstwo rodzin i dzieci*, in: *Rodzina w spo ecze stwie – relacje i wyzwania*, E. Osewska & J. Stala (ed.), *Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Paw a II w Krakowie*, Kraków, 75-97. o.

Walzer, M., (2007): *Sfery sprawiedliwosci. Obrona pluralizmu i równosci*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Wilkin, J. (1997): *Efektywnosc a sprawiedliwosc jako problem ekonomiczny*, in: J. Wilkin (ed.), *Efektywnosc a sprawiedliwosc*. Warszawa: Wydawnictwo Key Text.

Woźniak, M.G., *Jab o skosci*. (2008): *Nierównosci społeczne i akumulacja kapitału ludzkiego a wzrost gospodarczy. Próba empirycznej weryfikacji zależności na przykładzie Polski*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 786, Kraków.

.....

Az angol szöveget fordította: Kállay-Kisbán Kriszta
A fordítást lektorálta: Molnár Balázs

Családok erőforrásai és szükségletei a világjárvány utáni korszakban

A COVID-19 világjárvány miatt elrendelt lezárások hónapjaiban a mentális egészségi problémák (CIS, 2021), a kapcsolati erőszak (ENSZ, 2020) és a válások (AEAFA, 2021) aránya az egekbe szökött. De megfigyelhettünk apróbb kedves cselekedeteket is (López, 2020), például kisebb szívességeket idegenek között, új tapasztalatokat a szomszédsággal, a vállalkozások szociálisan felelős hozzáállását és az egyéni személyes, családi és szakmai céljaink felülvizsgálatát is. Egy intenzív körülmények között, otthonról dolgozó világban, amelyet annak falai határolnak, „megtanultuk”, hogy milyen értékes és szükséges a családuink, amikor nehéz helyzetekkel kell szembenéznünk, és bár a viharok néha tomboltak, a családi dinamika erősítése is segített túlélni ezt a válságot.

1. Hálók, amik fenntartanak minket

A társadalmi szervezet és a rendszer hatékonyságánál mélyebbre ásva láthatjuk, hogy a világjárvány egy láthatatlan erőt tárt fel: a család erejét. A gazdaságot és az egészséget, a halált és a kórházba kerülést övező bizonytalanság ellenére a családban élők jobban fent tudták tartani a normalitás érzését, mint azok, akik egyedül élték meg ezt az időszakot (Informe España, 2020). A család nemcsak elviselhetővé tette a rendkívüli körülményeket, hanem lehetővé tette a mindennapi élet valamiféle normalitásának fenntartását is.

Ezt az elképzelést korábban szociológusok és gondolkodók is leírták. Levi-Strauss (1985) úgy határozza meg a családot, mint egy teljes egészében társas kapcsolatot azok között, akiknek a kötelei túlmutatnak a biológiai összeköttetésen, és jelentéssel bíró társas-kulturális rendet teremtenek a világon. Donati (2014) a családra olyan megoldásként tekint, amely nemcsak az egyén, hanem a társadalom legalapvetőbb szükségleteire is

válaszol. Az, hogy a „család része lehettünk” a lezárás alatt segített abban, hogy továbbra is „társadalmi lényekként” viselkedjünk. Az olyan kölcsönös elvárások hálójában, amelyekre a családok épülnek, árukra és szolgáltatásokra vonatkozó kommunikációs és csereviszonyok köttetnek, amelyek később a társadalomban is megjelennek.

Ennek egyik valódi példája volt a frontvonalban dolgozók – egészségügyi szakemberek, gondozók, takarító személyzet, kiskereskedők stb. – nagylelkűsége, akik névtelen munkájuk révén újfajta társadalmi vezető szerepre tettek szert, és visszaállították a gondoskodás társadalmi értékét.

Mi több, a közösségi távolságtartás nem határozza meg a kapcsolatok létrejöttét, vagy azok minőségét. Leornado Polo (2001) szerint az emberek képesek olyan kapcsolatokat kiépíteni, amelyeket nem a fajunk szükségletei határoznak meg, hanem olyan okokból születnek, amelyek túlmutatnak az egyén egyedi és azonnali érdekein. Mint ilyen, a család

¹Montserrat Gas-Aixendri a KINCS Családi Értékek Nemzetközi Hálózatának tagja

a szolidaritás tere, amelyet szülők és a gyermekek egymás között sajátítanak el, és ahol valódi társadalmi tőke keletkezik együttműködés révén.

A társadalmi tőke egy emberi csoport „társas készségeit” méri; annak együttműködési és életképességét az emberek és intézmények közötti tényleges aktív kapcsolatok felmérésével (Cohen & Prusak, 2001), olyan kapcsolatokat, amelyek az egész társadalmat összetartják és fenntartják (Világbank, 1999).

A társadalmaknak, különösen amennyiben lezárások alatt vagy izolációban lévőek, erős társadalmi tőkével kell rendelkezniük, amely képes a „polgári erény”, azaz a kölcsönös társadalmi kapcsolatok értelmes hálózatának kialakítására, ami sokkal több, mint a hozzáértő és/vagy erényes, de

elszigetelt egyének összessége (Putnam, 2000). E tekintetben a társadalmi tőke minősége lehetővé teszi a polgári erény megnyilvánulását és segít megoldani a kollektív problémákat.

Különböző szerzők megjegyezték, hogy ez a társadalmi tőke, amely lényegében kollaboratív és kapcsolódik a kulturális tőkéhez és a társadalmi jóléthez, a kedvességen, a kölcsönös bizalmon, a hatékony normákon és a társas hálózatokon alapul (Portes, 2000; O'Connor, 1979; Loury, 1977; Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; és Putnam, 1995). Az erős társadalmi tőke javítja az információ minőségét és áramlását, fejleszti és koordinálja a kollektív tevékenységeket, és javítja a kollektív döntéshozatalt és a szankciókat (Rodrigo et al., 2006).

2. A család mint a kompetenciák iskolája

Személyes identitásunk az átélt tapasztalatokból épül fel. Családi gyökereink és független választásaink alakítják életpályánkat (Donati, 2003). A kötődés, kapcsolódás és függés kötelékei alatt meghúzódó családi gyökerek képezik a kölcsönös függőség (MacIntyre, 2001), valamint társadalmunk viszonyokat illető és normatív szerkezetének alapját.

Az erények, a szakmai és polgári készségek, amelyek oly hasznosak számunkra a világiárvány idején, a családi élet kölcsönös függőségeiből fakadnak. A családok folyamatosan gyakorolják tárgyalási, csapatmunkán belüli, delegálási és kommunikációs készségeiket, valamint időgazdálkodási és a javak igazságos elosztásával kapcsolatos képességeiket. A családokon belül nyújtott kölcsönös szolgáltatások lefektetik az önzetlen és ingyenes intézkedések, valamint az együttműködés és a generációk közötti szolidaritás alapjait.

Annak viszonyát, hogy a család mit tesz és miből áll, a család működésének külső aspektusai és belső működése közötti szoros kapcsolat határozza meg, amely kívülről talán kevésbé „mérhető”, de ugyanolyan valóságos, mint a fent említett készségek és kompetenciák. Ezek a belső tevékenységek a gondozásban, a kedvességben és a nevelésben gyökereznek, a család három fő belső funkciójában, amelyek közvetlen társadalmi hatást gyakorolnak a társadalmi tőkére:

- A gondozás a nemzedékek közötti szolidaritás növelésének alapvető tanulási folyamatát jelenti (Etzioni, 1999).

- A kedvesség segíti a gyermekeket abban, hogy felülkerekedjenek tetteik individualista természetén, és hogy önzetlenséget alakítsanak ki más emberek, valamint a társadalom irányába (Donati, 2003).

- A bizalmon alapuló családi nevelés egyértelmű hivatkozási pontokat hoz létre, amelyek segítenek a személyes identitás kiépítésében, valamint az önrendelkezés és a társadalomba történő integráció előmozdításában (Edwards et al., 2003).

Ez a három funkció elősegíti a gyermekek megfelelő érzelmi irányítási készségeinek és a magas szintű ellenálló képességének kialakulását, segítve az olyan érett személyiségek kialakulását, akik képesek szembenézni mindenféle - egészségügyi, pénzügyi, érzelmi vagy szakmai - nehézséggel, mint amilyeneket a világiárvány során is tapasztaltak. Az érdekelt felek elmélete szerint (Rosicky & Northcott, 2016) a család alapvető érdekelt fél, mivel olyan nem kognitív, intraperszonális készségeket fejleszt, amelyek megkönnyítik a személyes és társadalmi önkontrollt.

Ez a családon belüli individualításra való összpontosítás elősegíti a polgári erényeket és elköteleződést teremt, hatékony és demokratikus állampolgársághoz vezetve (Naval, 2000), amely nem elégzik meg a kódexeken és törvényeken alapuló minimalista megközelítésekkel, sem a tisztán „formális”,

a szabályokat tiszteletben tartó polgári magatartással. Éppen ellenkezőleg, a maximumra törekszik, ezt lehetővé tévő szereplőkre támaszkodva, így a társadalmat a szigorú társadalmi előírások betartásán túl a kiválóság felé vezetve. Ilyen hozzáállást tanúsítottak az egészségügyi szakemberek áldozatos munkájukkal, de sok más állampolgár is, akik aktívan ellenálltak a tétlenségnek és akik hittek a jövőben. Ezért az állampolgárok megfelelő oktatása, amely nemzedékről nemzedékre törekszik a társadalmi tőke fejlesztésére és minőségére, olyan szakpoli-

3. Családi kötelékek

A család igazi ajándéka és dinamikája a hitvesi szeretetből születik. Ebben rejlik a családi identitás és a másik személy értékes lényként való felfedezésének jelentősége, pusztán azért, mert létezik; szeretetből és szeretetre születve. Így az egyén értéke válik az alapértékévé és a befogadjává minden más, a családban tanult és megtapasztalt értéknek.

A család – az az intézmény, amelynek kötelékeiből a társadalom egésze tanul és hasznot húz – úgy határozható meg, mint egy teljes értékű társadalmi kapcsolat, amelynek identitását négy sarokköve támasztja alá: „szándékosság (generativitás), eszköz (a pár szexualitása), normativitás (viszonyosság), modális érték (ajándék)” (Donati, 2014). Generációk közötti hozzájárulása ennél fogva két ember – a házastársak – egységén és odaadásán alapul.

4. Gyermekvédelem

A gyermekek jogairól szóló 1989. évi egyezmény szerint a család jelenti a természetes környezetet minden tagja, különösen a gyermekek növekedéséhez és jólétéhez, akiknek meg kell kapniuk a szükséges védelmet és segítséget annak érdekében, hogy a közösségen belül a lehető legteljesebb mértékben el tudják látni a jövőbeni feladataikat, boldog, szerető és megértő családi környezetben nőjenek fel, ami személyiségük teljes és harmoni-

.....

³Az Egyesült Nemzetek 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrendje 17 célt és 169 részcélt tűz ki, amelyek a gazdasággal, a társadalommal és a környezettel kapcsolatos szempontokra vonatkoznak. Úgy tűnik, hogy e célok közül öt kapcsolódik leginkább a családpolitikákhoz: a szegénység, az éhezés, az egészségügy, az oktatás és az egyenlőség.

tikákat igényel, amelyek támogatják a családokat, megadva nekik az oktatási szerepük és lehetőségeik maximalizálásához szükséges eszközöket és képzést. Ha társadalmilag jelentős pozíciót biztosítunk a családnak, mint olyan szférának, ahol megtalálható a közjó, az lehetővé teszi számunkra, hogy felfedezzük, mi a jó az egyéneknek. Ehhez olyan társas életpályákon alapuló történelemre van szükség, ahol a társas együttlétből lehet tapasztalatokat szerezni (Polo, 2010). A fenti szerző úgy véli, hogy egy egyedülálló vagy elszigetelt egyén nem lehet együttélő, és ezért nem emberi.

A családban az egyéneket mindig célnak tekintik, és soha nem eszköznek. Ezen érték nélkül – miszerint az egyén méltósága annak a ténynek köszönhető, hogy létezik – minden érték és jelentésük megváltozna. Az egyének értéke és méltósága az eredményeken és a hozzájárulásukon – az intelligencián, a hatékonyságon – túl olyan fontos „társadalombiztosítás”, hogy egyetlen társadalompolitika sem lenne képes feltalálni és kifejleszteni egy egyenértékű személyes védőhálót.

A család tehát nem valamivé válás, hanem valami megerősítése. Nem eredmény, hanem cselekvés, és szükségszerűen maga után vonja az elfogadást, a teljes megerősítést; a személyes szeretet és a dinamikus, kreatív, nyitott, személyes és társadalmi valóság jellemző rá, amelyek egy valós kapcsolat során keletkeznek (De Garay, 1995).

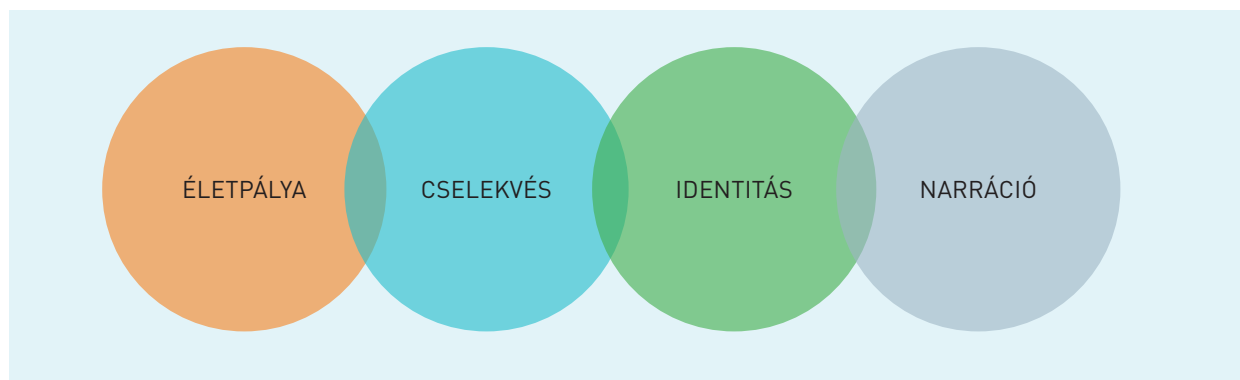
kus fejlődéséhez szükséges. Ezért a gyermekek joga, hogy szüleik gondoskodjanak róluk; a család védelmének és támogatásának, hogy képesek legyenek kötelezettségeik teljesítésére, minden ország számára prioritást kell élveznie³.

Jelenleg azonban a család, mint „társadalmi kapcsolat” összeomlását tapasztaljuk (Donati, 2003), annak a kísérletnek köszönhetően, hogy a családot az együttélés pusztá formájává próbálják degra-

dálni, és hogy a családban fellelhető dinamikát a környezet, a kultúra és a társadalompolitikai környezet által támogatott vagy nem támogatott bizonyos funkciókkal helyettesítsék.

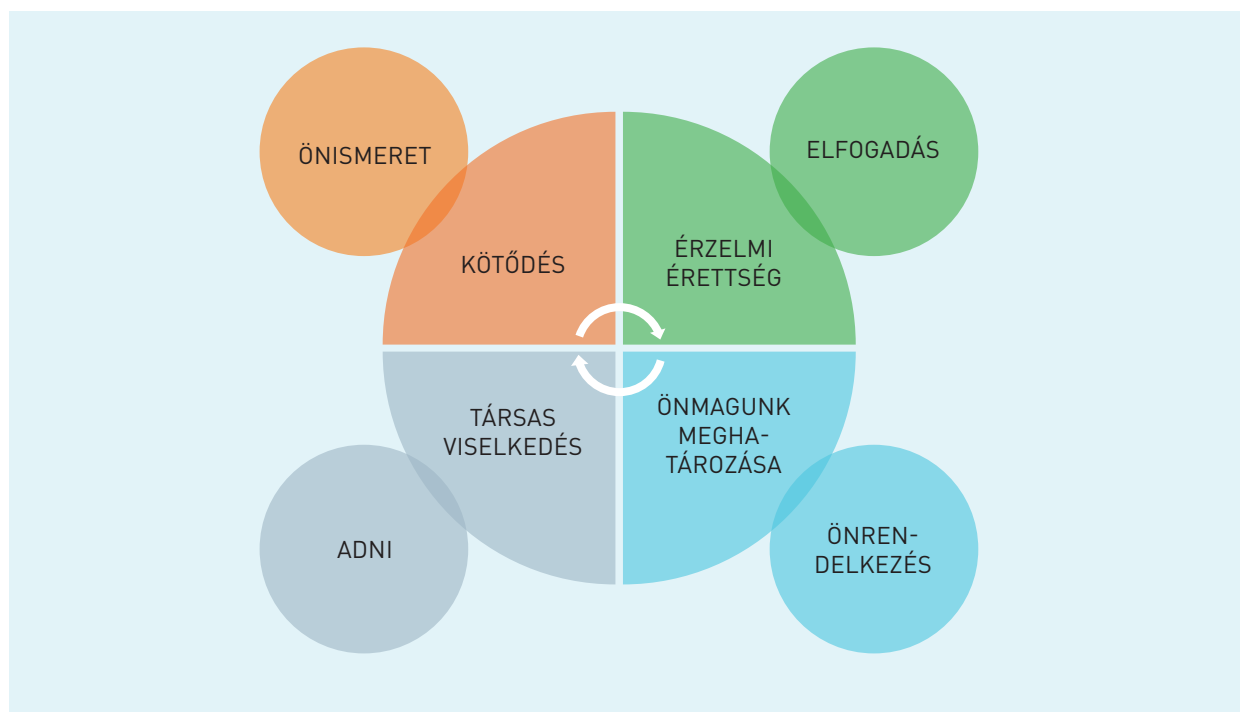
Az egészséges társadalmak megteremtése feltételezi a szabadság és az önrendelkezés tereinek gondozását. Az önrendelkezést olyan szándékos magatartásnak tekintjük, amely arra készíti az embert,

hogy főszereplőként járjon el az életében, és választásokat és döntéseket hozzon életminőségét illetően, szükségtelen külső befolyásolás vagy beavatkozás nélkül (Wehmeyer, 2006). Mint ilyen, az egészséges társadalom olyan polgárokat keres, akik képesek arra, hogy saját személyes céljaik vezéreljék őket, olyan embereket, akiknek saját generátoruk van.

A cselekvés (szokás) segít megérteni önmagunkat, valamint a minket körülvevő valóságot. Az emberek nyernek vagy veszítenek a független tetteikből (Arregui & Choza, 2002), és társfelelőssé válnak az emberi történelem tekintetében, mivel cselekedeteik révén végül sok más ember történetének társszerzőivé válnak, főként rokonaik és legközelebbi barátaik viszonylatában.

A fenti érvelés alátámasztja az egyéni nevelés fontosságát a családi környezetben. Ez az egyetlen kiindulási pont, amely lehetővé teszi az emberek számára, hogy azokká váljanak, akik, és ezt a gazdagságot kifelé vetítsék, hatást gyakorolva az üzleti életre és a társadalom egészére.

5. Társadalmi fejlődés, humán tőke és család

A humán tőke gondozása és fejlesztése mára világszerte központi kérdéssé vált a kormányok számára, annak fejlődésére úgy tekintenek (Becker 1992, Mincer 1984, Psacharopoulos, 1989), mint amely közvetlen hatással van az egyéni termelékenységre, a jövedelemelosztásra és a nemzeti gazdasági növekedésre (Hanushek and Luque, 2003). A makroökonómiában pozitív kapcsolat van az oktatás minősége, a humán tőke és a gazdasági fejlődés között (Ahmed, 2013).

Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk a társadalmi tőkét próbára tevő, közelmúltbeli társadalmi és munkaerőpiaci kihívásokat: a rugalmas munkavégzés új formáit, a munkahelyek robotizálását és a házon belüli munkaerő csökkentését, a foglalkoztatás bizonytalanságát stb. Különösen a fiatalabb generációkat érintő dilemmákkal szembesülve fel kell tennünk magunknak a következő kérdéseket: Fenntartható-e a társadalmi tőke minősége és kohéziója, kötelezettségvállalásai és lojalitása egy folyamatosan változó környezetben?

A rugalmas munkahelyek, amelyek hírnökei voltak az irodai munka és a bürokrácia halálának, és nagyobb szabadsággal kecsegtettek, gyakran még nagyobb ellenőrzésnek vannak kitéve a technológia intenzív használata miatt, látszólag arra kényszerítve minket, hogy a nap 24 órájában rendelkezésre álljunk. Hogyan reagáljanak a kormányok és a vállalatok erre a helyzetre? Milyen családpolitikákat kell kidolgozni?

Emellett világunkat egészen a közelmúltig a túlfejlődés és talán az anyagi javak túlzott rendelkezésre állása jellemezte, ami az úgynevezett fogyasztói társadalomhoz vezetett, ahol a „hulladék” és a „szemét” fogalma egyszer használatos, minden eldobható mentalitást teremtett. Egy ekkor

tulajdonban lévő tárgyat, amelyet most egy tökéletesebb váltott fel, egyszerűen kidobnak. Ehhez hozzáadódik a piac versenyképessége és az ebből következő, a legalkalmasabbak túlélésére vonatkozó törvény, és könnyen egy olyan „eldobható” kultúrában találjuk magunkat, amely az embereket is eldobja, a gyarmatosítás és a függőség új formáit megjelenítve a kapcsolatokban.

A fenti elképzelés, amely a rövid távú használatot részesíti előnyben, és figyelmen kívül hagyja az integrált emberi fejlődést, nagymértékben gátolhatja a társadalmi tőke haladását és fejlődését, akadályozza az igazságosságot és a generációk közötti szolidaritást, a leggyengébbeket hátrahagyva, és csak a legalkalmasabbak elszigetelt sikerét előmozdítja.

Ezért ma minden eddiginél fontosabb, hogy a „társadalmi ökológia” részeként visszaállítsuk az „emberi ökológia” fogalmát (XVI. Benedek, 2007); ez képezi a nemzetek és a vállalatok vezetőinek valódi felelősségét. Elégtelennek bizonyulhat a fenntartható fejlődés bármely olyan fogalma, amely nem veszi figyelembe ezt az elképzelést, és amely csak a környezet védelmére vagy megfelelő kezelésére összpontosít anélkül, hogy az emberek javát és az igazságszolgáltatás követelményeit előtérbe helyezné. Fontos megjegyezni, hogy a „gazdaság” és az „ökológia” kifejezések ugyanaból az 'oikos' latin kifejezésből erednek, amelynek jelentése „ház” vagy „családi ház”. Ezért, és hogy összhangban legyen a gazdaság valódi gyökereivel és eredetével, fontos, hogy a hazai termelést, a gyermekvállalást és a gondozási feladatokat a társadalmi és gazdasági fejlődés minden területébe beépítsük. Itt az ideje, hogy a láthatatlan gazdaság (Durán, 2012) megjelenjen az államháztartás soraiban.

6. Képzés a családok támogatására

Amint láttuk, a családok ma számos társadalmi kihívással szembesülnek identitásuk megőrzése, valamint pótolhatatlan belső és külső funkcióik ellátása során, amelyek társadalmi következményei nyilvánvalóak. Ezért a különböző szervezeteknek, például a kormányoknak, a vállalatoknak, az iskoláknak és a családszervezeteknek támogató hálózatokat kell létrehozniuk. Szükség van olyan kép-

zett szakemberekre is, akik ismerik a családot és funkcióit annak érdekében, hogy segítsék annak virágzását, és megelőzzék és kezeljék a családdal kapcsolatos kérdéseket, nemcsak a válságokat, hanem azokat is, amelyeket természetes fejlődésének különböző szakaszai váltanak ki. A családok olyan hétköznapi helyzetekkel és dilemmákkal szembesülnek, amelyek során támogatásra van

szükségük, mint például a gyermeknevelés, a háztartás vezetése, a házastársak közötti kommunikáció és sok más kérdés. A támogató szakemberek saját erőforrásaikkal és eszközeikkel segíthetnek minden családnak megbirkózni ezekkel a helyzetekkel.

Az Institute of Advanced Family Studies (IESF) kutatási és oktatási tevékenysége révén 20 éve dolgozik a családtámogatás és az oktatás területén, emellett szakpolitikai javaslatokat elemez és fogalmaz meg a kormányok, a közigazgatás és a vállalatok számára. Munkája során figyelembe veszi a családi kötelek fontosságát és annak szükségességét, hogy a családokat fejlődésük különböző szakaszai során végig elkísérjék. Az oktatásra való igény, valamint a módszerek, erőforrások, anyagok és eszközök aktualizálásának szükségessége indokolja a szakértők által működtetett egyedi programok létrehozását. Az IESF, az Universitat Internacional de Catalunya (UIC Barcelona) kutatási és oktatási központja olyan szakembereket gyűjt össze, akik ezen a területen tevékenykednek, emellett öregdiákok széles közösségének, akik számos, befolyásuk alá eső területén (iskolák, szervezetek, vállalatok stb.) alkalmazzák ezt a tudást. A központ indulása óta számos online, hibrid és jelenléti oktatási programot is kidolgozott, amelyek a társadalmi élet különböző területein élő családokkal dolgozó szakembereket (tanárok, pszichológusok, szociális munkások, ügyvédek stb.) célozzák meg. Az első program, amelyet elindított, a Házasság, oktatás és család elnevezésű posztgraduális képzés volt, amely már tizenöt éve működik, és amelyet spanyol, angol és orosz nyelven oktatnak. A program a jelentkezők széles körét célozza meg, és megtanítja hallgatóit, hogyan jönnek létre a családi kötelek és milyen fontossággal bírnak az új generációk oktatásában. A programban anyák és apák tanulnak más hallgatókkal együtt, akik tudományos szempontból szeretnék megérteni a családot, annak erősségeit és nevelési dinamikáját. Más programok is elindultak, mint például a Családpolitikai posztgraduális képzés, amely a társadalmi változás szereplőit célozza meg, azokat, akik a családpolitikát tervezik, végrehajtják és értékelik: a vállalatvezetőket, a kormányokat és a közigazgatásban dolgozókat, valamint a családoknak szociális támogatást nyújtó szervezeteket. Az intézet oktatási innovációval kapcsolatos munkája a közelmúltban egy új, a családokat

támogató és kísérő programban csúcspontot ért el. Mit jelent ez? Néhány évvel ezelőttig úgy gondoltuk, hogy elegendő azzal segíteni a családokat, hogy „oktatást” kínálunk nekik, azaz iránymutatást arról, hogy milyen családoknak kellene lenniük, és hogyan kellene csinálni a dolgokat, egy olyan stílusban, amelyet „irányelvnek” nevezhetnénk. Talán megfeledkezünk arról, hogy az oktatás nem csak az információadásról vagy -fogadásról szól. Nagyrészt az emberek szabadságának növelését is igényli, olyan modelleket javasolva, amelyeket jól ismernek, és amelyek reálisak.

De mit jelent valójában a kíséret? Etimológiai értelemben a „kísérni” azt jelenti, hogy „megosztani a teret és az időt másokkal”, hogy felfedezhessék saját erőforrásaikat, és megtanulhassák megoldani a személyes kapcsolatok valamennyi kihívását. Mint ilyen, a családok „kísérése” azt jelenti, hogy ott vagyunk, ahol a család van, azaz a kísérés egy olyan tevékenység, amelyet azokon a helyeken kell végrehajtani, ahol a családok találkoznak, cselekszenek és léteznek. A családok „kísérése” magában foglalja azt is, hogy bizalmon alapuló személyes kapcsolatot alakítsanak ki. Végül, a családok „kísérése” nem egyezik meg az irányításukkal, és nem is helyettesíti a családok döntéshozatalát mások problémáinak megoldásával. Mások „kísérése” azt jelenti, hogy fel lehet tárni a család szépségét; megmutatni nekik, hogyan kell csinálni, és segíteni nekik felfedezni azokat az erőforrásokat, amelyeket felhasználhatnak a kihívások leküzdésére.

A Családi coaching és tanácsadás elnevezésű posztgraduális diploma, amelyet hibrid képzési formában kínálnak, arra törekszik, hogy a hallgatókat informálja a családi dinamika belső és külső erőforrásainak aktiválásához szükséges hozzáállásról és módszertanról, hogy a családok megelőzhessék és leküzdhessek azokat a kihívásokat és konfliktusokat, amelyekkel életük során szembesülnek. A program az elméleti tanulmányokat és a gyakorlati munkát egyaránt ötvözi az online platformon keresztül tartott órákon, valamint a Barcelonában tartott egyhetes személyes képzésen és gyakorlati foglalkozásokon keresztül. A családtámogatás nem egyetlen cselekvés, hanem egy széles spektrumú szemléletváltás, amely sokféleképpen és sokféle környezetben alkalmazható. Mivel nincs olyan, hogy „ideális család” vagy „tökéletes család”, a valóságban mindannyiunknak támogatásra van

szüksége. Valamilyen módon mindannyian lehetünk olyan családok, amelyek más családokat támogatnak. Ezért fontos, hogy megtanuljunk más szemszögből nézni a családi életet, hogy tanuljunk, és a tudást megosszuk másokkal, így bizonyos értelemben mindenkinek, aki részt vesz a családok segítésében, helye van ebben a posztgraduális képzésben. Az intézet számos személyre

szabott vagy vállalaton belüli programot is kínál, mint például az Oktatási Képzési Programot, amely a családok és az iskolák közötti kommunikációs csatornák javításának igényére kíván válaszolni. Ennek egyik módja az oktatók stratégiai szerepének erősítése, akik a változás valódi közvetítőivé válhatnak a család és az iskola közötti viszony tekintetében.

7. Záró észrevételek

A családok támogatása ma hozzáértést (tudást) és megfelelő hozzáállást igényel. Ehhez ismerni kell azt a kulturális környezetet, amelyben élünk, valamint azokat az erősségeket és nehézségeket, amelyekkel a családok napjainkban szembesülnek. Alapvető fontosságú az is, hogy megértsük és megtanuljunk, hogyan használjuk – a körülményektől függően – a családi konfliktusok kezelésére szolgáló konkrét eszközöket, például a kommunikációs és érzelemkezelési készségeket, vagy a mediációt, a hallgatási és interakciós technikákat a családi erősségek növelése érdekében. Mindezt a család kapcsolatainak tiszteletben tartása mel-

lett kell megtenni, amelyek nagyon különböznek az emberi kapcsolatok más típusaitól. Végül, az is fontos, hogy ápoljuk és formáljuk a saját hozzáállásunkat: hogy előmozdítsuk a bizalmi kapcsolatot azokkal az emberekkel, akiket támogatni kívánunk; hogy felhagyjunk a pesszimista hozzáállással vagy önbeteljesítő és borúlátó nézetek hangoztatásával. Mindannyian tisztában vagyunk azzal a bonyolult környezettel, amiben élünk, ami tele van valódi akadályokkal. Miközben reálisak maradunk, optimista és bizakodó hozzáállást kell tanúsítanunk, amely a családi kapcsolatok nagy összetartó erejébe vetett hiten alapul.

Felhasznált irodalom

- Ahmed, S. (2013): *Quality of Education in India: A Case Study of Primary Schools of Assam*. *desh S*, 1819(1), 71.
- Arregui, J.V. – Choza, J. (2002): *Filosofía del hombre, Una antropología de la intimidad* Madrid: Rialp.
- Becker, G. S. (1992): *Fertility and the economy*. *Journal of Population Economics*, 5 (3), 185-201.
- Benedicto XVI (2007): *Jornada Mundial de la Paz: La persona humana, corazón de la Paz*. (01/01/2007)
- Bourdieu, P. (2011): *The forms of capital*. *Cultural theory: An anthology*, 81-93.
- Cohen, D. & Prusak, L. (2001): *In good company: How social capital makes organizations work*. Cambridge: Harvard Business Press.
- Coleman, J. S. (1988): *Social capital in the creation of human capital*. *American Journal of Sociology*, 95-S120.
- Convención Internacional sobre los Derechos del Niño 1989: (Preámbulo, Pág. 1)
- Donati, P. & Arangüena, J.R.P. (2014). *La familia. El genoma de la sociedad*. Madrid: Rialp.
- Donati, P. (2003): *Manual de Sociología de la Familia*, Eunsa, Pamplona.
- Durán, M. Á. (2012): *El trabajo no pagado en la economía global*. Fundación BBVA.
- Edwards, R., Franklin, J., & Holland, J. (2003): *Families and social capital: exploring the issues*: London South Bank University.
- Etzioni, A. (1999): *La nueva regla de oro*, Paidós, Barcelona.
- Garay Suárez-Llanos, J. (1995): *La familia como forma de comunicación*. En: J. Cruz Cruz (coord.): *Metafísica de la Familia*. Pamplona: EUNSA, 207-250. o.
- Hanushek, E. A., & Luque, J. A. (2003): *Efficiency and equity in schools around the world*. *Economics of education Review*, 22(5), 481-502.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (1995): *Economic growth and social capital in Italy*. *Eastern Economic Journal*, 295-307.
- Levi-Strauss, C., & Cevasco, M. T. (1985): *Las estructuras elementales del parentesco*. Madrid: Paidós.
- Loury, G. (1977): *A dynamic theory of racial income differences*. *Women, minorities, and employment discrimination*, 153, 86-153.
- Mincer, J. (1984): *Human capital and economic growth*. *Economics of Education Review*, 3(3), 195-205.

Naval, C. (2000): *Educación Ciudadanos: La polémica liberal-comunitarista en educación*. Pamplona: Eunsas.

O'Connor, J. (1979): *The fiscal crisis of the state*. Transaction Publishers.

Polo, L. (2001): *Quién es el Hombre? Un espíritu en el tiempo*. Madrid: Rialp.

Polo, L. (2010): *Antropología Trascendental*, Tomo I. Pamplona: Eunsas.

Portes, A. (2000): *The two meanings of social capital*. In *Sociological forum* (Vol. 15, No. 1, pp. 1-12). Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers.

Psacharopoulos, G., & Arriagada, A. M. (1989): *The determinants of early age human capital formation: Evidence from Brazil*. *Economic development and cultural Change*, 37(4), 683-708.

Putnam, R. (2001): *Social capital: Measurement and consequences*. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 41-51.

Rodrigo, M. J., Máiquez, M. L., Batista-Foguet, J. M., García, M., Rodríguez, G., Martín, U. C., & Martínez, A. (2006): *Estilos de vida en la adolescencia y su relación con los contextos de desarrollo*. *Cultura y Educación*, 18(3-4), 381-395.

Rosicky, J.G., & Northcott, F. S. (2016): *The role of social work in international child protection: best practices in stakeholder co-operation*. *Persona y Familia*, 1(5), 99-123.

Wehmeyer, M. L. (2006): *Autodeterminación y personas con discapacidades severas*. *Siglo Cero*, 37(4), 5-16.

Weboldalak

AEFAFA,2021:

<https://www.larazon.es/sociedad/20210214/j73vivphfrg4blaqljstzyq7e.html>

The World Bank (1999). *En el umbral del siglo XXI: informe sobre el desarrollo mundial 1999-2000*:

<https://documentos.bancomundial.org/es/publication/documents-reports/documentdetail/96141468149961994/informe-sobre-el-desarrollo-mundial-en-el-umbral-del-siglo-21>

CIS, 2021: http://www.cis.es/cis/opencms/ES/NoticiasNovedades/InfoCIS/2021/Documentacion_3312.html

Informe España, 2020:

<https://www.comillas.edu/noticias/57-comillas-cihs/chs/chs-patino/1785-la-soledad-en-espana-crece-un-50-segun-el-informe-espana-2020?jij=1605180380672>

López,2020:

<https://www.lavanguardia.com/vivo/lifestyle/20201005/483792544409/solidaridad-pandemia-confinamiento.html>

ENSZ, 2020:

<https://www.unwomen.org/es/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>

.....

Az angol szöveget fordította: Kállay-Kisbán Kriszta

A fordítást lektorálta: Szarvas Andrea

A családpolitikák társadalmi megítélése

Betekintő

A 2016 óta zajló Századvég kutatások alapján a társadalom 81-93 százaléka számára mindig fontos tematika a család. A házasságkötés fontosságának megítélése mindig is erős amplitúdókat mutat: 2016 óta 60 és 77 százalék közti értékeket mértünk. A családtámogatási intézkedések megítélése olykor erősen korrelál a médiavisszhanggal is, összességében azonban általában 60 százalék fölötti elégedettséget mértünk. A családi adókedvezmény társadalmilag vélt demográfiai hatására is rákérdeztünk ezen időszak alatt: 2018 végéig 66 százalékra nőtt azok aránya, akik szerint az adókedvezménynek lehetnek demográfiai hatásai, ez az érték 2020-ig 47-57 százalék közé esett vissza, majd újra kétharmad körüli arányokat láttunk. Mindazonáltal a családi otthoneremtési kedvezmény (CSOK) társadalmi elfogadottsága mindig is e fölötti, 67-84 százalék között mozgott. Izgalmas kérdés azonban, hogy a támogatások és azok népszerűsége képes volt-e demográfiai átalakulást elérni. A számosság okán egy társadalom valós demográfiai fordulata emberöltőig is tarthat, így a leghatékonyabb beavatkozások mellett is évtizedekre van szükség a látványos eredményekre. Ennek fényében már ígéretesnek is tekinthető, hogy az elmúlt közel száz év 2011-es legrosszabb teljes termékenységi arányszáma napjainkra olyan mértékben nőtt, hogy mostanra már megelőzte az európai uniós átlagot. Azonban a szülőképes korú nők csökkenő létszáma okán a népességszám-csökkenésének megfordítása még időbe telhet.

Bevezetés

Európa demográfiai viszonyait a gyermekvállalás idejének kitolódása, a termékenységi ráta alacsony szintje, a csökkenő születésszám és az elöregedés jellemzi. A negatív tendencia megfordítása érdekében a különböző (szociál)politikai eszközök jelenléte és fenntarthatóságának kérdése, valamint a bevándorlás különböző mértékű akceptálása jelentős hatással van az adott ország népességére és állampolgárainak jólétére is. A magyar kormány egyértelműen lefektette preferenciáit a kérdésben, így kétségtelenül jelentős volumenű családtámo-

gatási rendszert épített ki. A Századvég a kezdetektől monitorozza ezen családpolitikai eszközök hatásait és azok magyar társadalmon belüli megítélését is. Az elmúlt egy évben az otthoneremtés mellett az örökbefogadás és az egyszülős családok helyzete is kiemelt figyelmet kapott, így ezek figyelemmel kísérése szintén a feladataink részét képezte. Tanulmányunkban a vonatkozó családpolitikai eszközökkel kapcsolatos társadalmi meglátások legjellemzőbb eredményeit sorakoztatjuk fel.

A magyar kormány családpolitikájának társadalmisága 2016-tól napjainkig

A családtámogatási intézkedések társadalmi megítélését már a CSOK első bevezetésétől kezdve, majd ezt követően 2019 decemberéig 46 hónapon át havi, onnantól igény szerinti időközönként mértük föl. Ennek keretében egyfelől megviz-

gáltuk általában a családtámogatási és az otthoneremtési intervenciók társadalmi megítélését, negyedévente pedig külön kérdésblokkban egyenként is kitértünk egyes lehetőségekre.

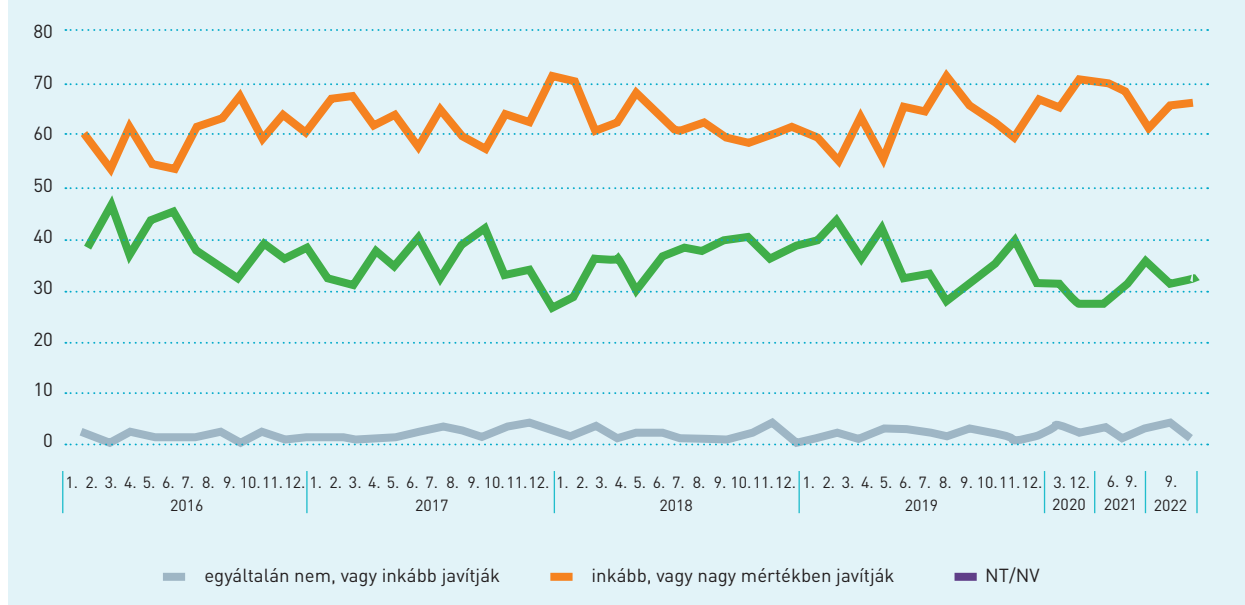
A családtámogatási intézkedések általános megí-

télése kapcsán az eredmények hónapról hónapra viszonylag erős hullámzást mutattak ebben az időszakban, ami olykor erősen korrelált a médiában megjelenő bírálatok vagy épp sikerek gyakoriságával. Emellett a vonatkozó törvénytervezetek bejelentése és életbelépése kapcsán is megfigyelhetők voltak le-, illetve felívelő tendenciák. Összességében azonban kizárólag az adatfelvételi sorozat egy-egy szakaszán mértük az összesített

pozitív vélemények 50-60 százalék közé történő „visszaesését”, és bár voltak hosszú csökkenő szakaszok is, általában 60 százalék fölötti elégedettséget mértünk. A két pozitív válaszkategória összesített eredményeire regressziós egyenest illesztve, a vizsgált időszak során összességében egy gyenge, fölfelé történő elmozdulást állapíthatunk meg, átlagosan 0,11 százalékpontos emelkedéssel két mérés között.

1. ábra. Ön szerint a kormány családtámogatási intézkedései a magyar családok helyzetét...?

Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

Családalapítással, házasságkötéssel kapcsolatos vélemények

2016 februárjától napjainkig negyedévente tettünk föl kérdéseket a felnőtt népesség számára a családdal, a házassággal és a különböző támogatásokkal, otthonteremtést elősegítő, immár egész konkrét intézkedésekkel kapcsolatban.

A vonatkozó időszakban eddig összesen 19 alkalommal kérdeztük meg a válaszadókat arról, vajon mennyire fontos az életükben a család. Az eredmények éveken keresztül kvázi azonos tendenciát mutattak, miszerint a magyarok számára kritikusán fontos intézmény a család. A negyedéves szintű változások sok esetben csak hibahatáron belüliek voltak, és főleg a két pozitív, az „inkább fontos” és a „nagyon fontos” közti arányokban voltak megfi-

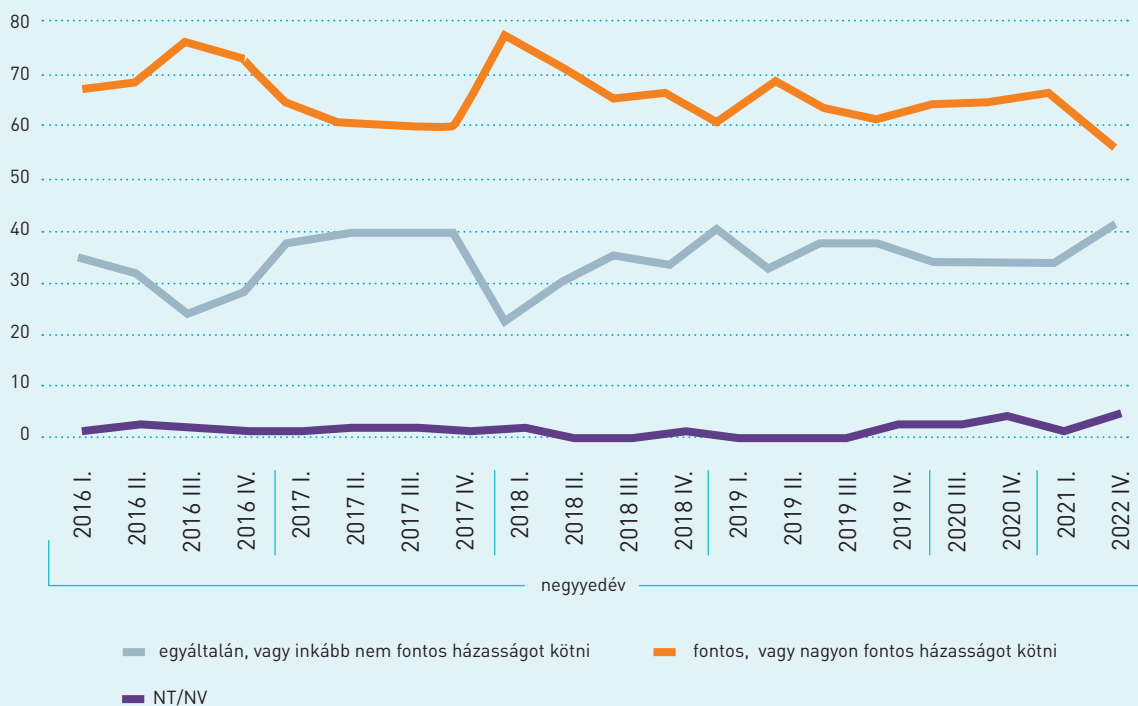
gyelhetők viszonylagos, de egyáltalán nem számottevő eltérések. Az elmúlt közel öt év állandó megállapítása tehát, hogy a magyar felnőtt társadalom alapvetően erősen családcentrikus, függetlenül a származási családban megjelenő esetleges konfliktusoktól, magát a család intézményét lényegében minden magyarországi felnőtt fontosnak, leginkább nagyon fontosnak tartja. Ezt bizonyítja, hogy ebben az időszakban a társadalom megkérdezett tagjainak döntő többsége, legkevesebb 81, de akár 93 százaléka is notóriusan a legpozitívabb értéket választotta. Eredményeinket a már bemutatott 2020-as Európa Projekt-kutatásunk is alátámasztja, tekintve, hogy azonos kérdéseinkre

akkor a magyar felnőttek 90 százaléka adta a legpozitívabb választ, 8 százalék pedig az egy szinttel árnyaltabb lehetőséget választotta.¹

A család mellett viszont a házasságkötés fontosságának megítélése mindig is erős amplitúdókat mutatott, trendszerűség pedig lényegében nem volt kimutatható a kapott adatokból. Pontosabban egy érdekes, de nehezen magyarázható éves időszakokat felölelő tendencia tűnik ki. Eszerint 2016-ban lényegében folyamatosan nőtt a házasságot fontosnak megítélők tábora a társadalom kétharmadáról a háromnegyedéig, majd év végéig stagnálás volt regisztrálható. Ezt követően 2017-ben hirtelen mélyen, kb. 10 százalékponttal esett a házasságot fontosnak tekintők tábora, eleinte 63, majd tartósan 60-61 százalékra. 2018 elején egy kimagasló ugrásnak lehettünk tanúi, és min-

den addiginál magasabb arányát mértük azoknak, akik szerint inkább vagy nagyon fontos a házasságkötés. Innen aztán az év folyamán egy, a következő év elejéig tartó lassú csökkenést figyelhettünk meg a már egyszer tapasztalt 60 százalékos arányig. 2019-ben egy egyszeri 68 százalékos „kiugró” értéket mértünk, de a III. és IV. negyedévben is 62-61 százalékát látjuk azoknak, akik fontosnak tartották a házasságot. Az azóta eltelt időszakban pedig az adatok egy gyenge, de összességében határozott felfelé kúszását láthatuk sokáig, ám 2022. IV. negyedévére ismét a házassággal kapcsolatos attitűd visszaesését regisztráltuk. Az aktuális értékeket könnyen növelheti vagy épp csökkentheti egy-egy – jelen felmérésből nehezen kimutatható – társadalmi, politikai kommunikációban is megjelenő impulzus.

2. ábra. A házasságkötés fontosságának megítélése
 Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

¹Európa Projek-adatbázis (2020).

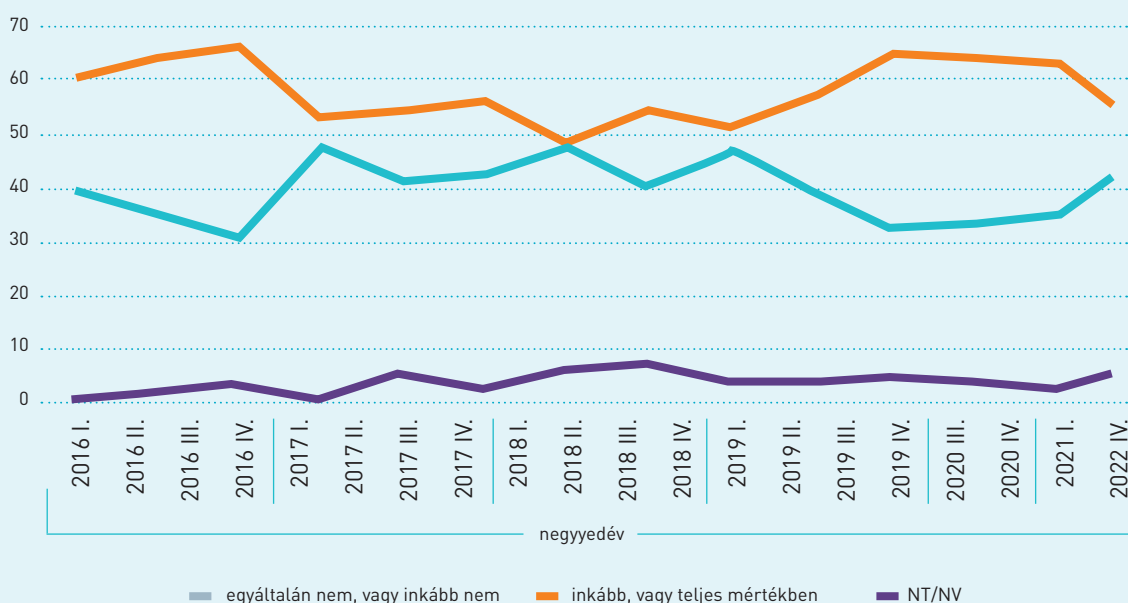
Különböző családtámogatások ismertsége és az egyes otthonteremtést segítő intézkedések társadalmi megítélése

A családi adókedvezmény társadalmi ismertsége mindig is, már a bejelentés utáni első mérés alkalmával ismertnek volt tekinthető: tízből közel kilencen már akkor hallottak róla. Az ismertség ilyen magas mivolta minimális turbulenciák kivételével mindig is tartotta legalább ezt a szintet, akár 94 százalékos magasságig is eljutott a 2016-os évtől történő negyedéves mérések során.

E témakörhöz kapcsolódóan 2017 szeptemberétől rákérdeztünk a családi adókedvezmény vélt demográfiai hatására is, azaz vajon mennyire segíti majd elő, hogy több gyermek születhessen az országban. Azok aránya, akik összességében inkább vagy teljes mértékben azon a véleményen vannak, hogy az

adókedvezménynek lesz demográfiai hatása, 2016-tól kezdve negyedévről negyedévre erős, több esetben szignifikáns attitűdbeli eltérést mutatott. A kezdeti 60 százalékos arány hamar kétharmadra kúszott fel, ezt követően azonban két éven át a 47-57 százalékos tartományban mozgott a két érték együttes hányada. 2019-ben véget ért az első felméréssorozat, amelyet 2020 III. negyedévében folytattunk. Innentől 2021 márciusáig újra 60 százalék feletti, majd idei IV. negyedéves mérésünkön 53 százalék volt azok hányada, akik úgy vélik, az intézkedés meghozza elvárt gyümölcsét, és a családi adókedvezmény elősegíti a több gyermek vállalását hazánkban.

3. ábra. Ön szerint a családi adókedvezmény mennyire segíti elő, hogy több gyermek szülessen Magyarországon?
Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

A kormány otthonteremtési intézkedéseinek ismertsége lényegében megkérdőjelezhetetlen volt már rögtön a bejelentést követő első negyedéves mérésnél is, és onnantól kezdve folyamatosan bőven 90 százalék fölötti értékeket kaptunk 2021 I. negyedévéig. 2020 novemberében külön, részletesen is rákérdeztünk a támogatás egyes elemeire. Egyfelől várható módon a CSOK és a kedvezményes államilag támogatott hitellehetőség örvend a legnagyobb ismertségnek, amit a spontán említé-

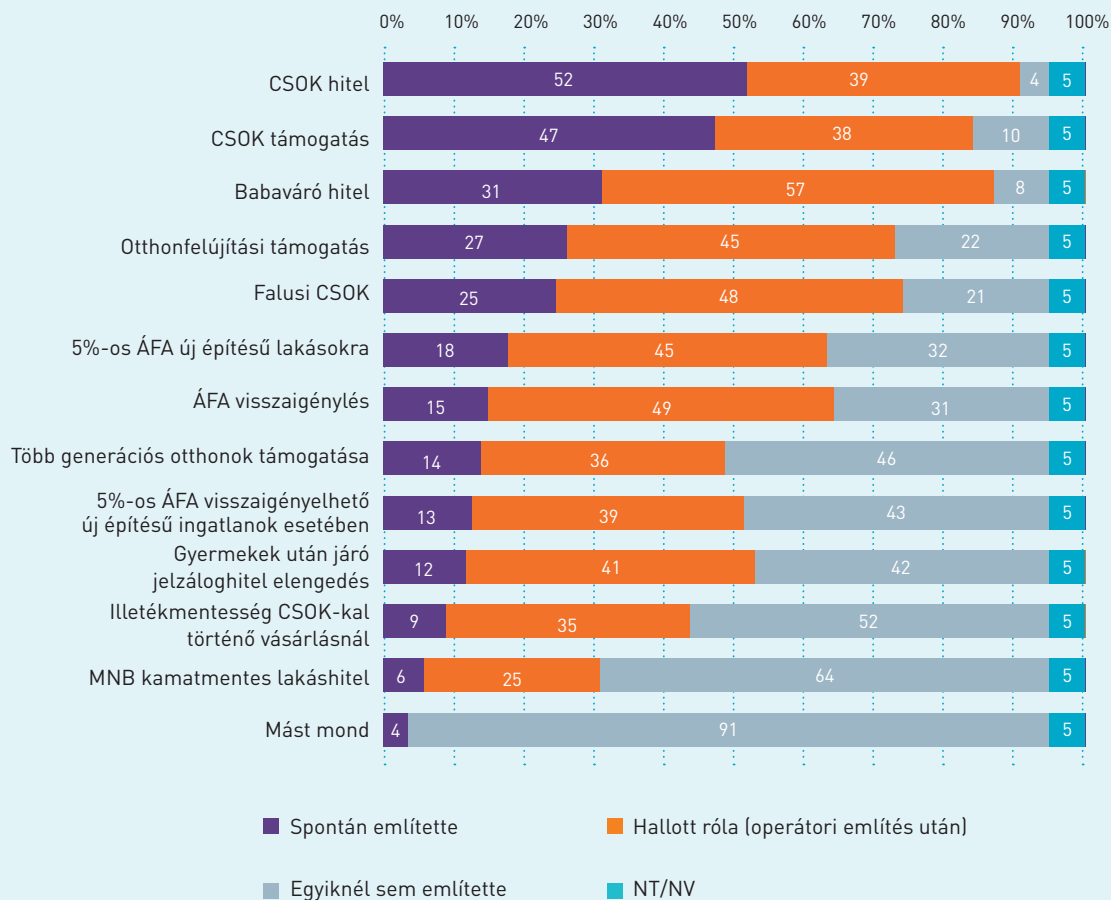
sek magas száma is jól mutat. Ezeket még relatíve magas ismertséggel követik a népszerűbb és a médiában is gyakrabban emlegetett támogatási lehetőségek. Másfelől viszont a CSOK-kal történő vásárlás illetékmentessége, illetve az MNB kamatmentes lakáshitele kevésbé ismert, a kérdezetteknek csak kevesebb mint fele említette meg spontán, vagy húzta alá operátori említés után. Nem meglepő ugyanakkor, hogy azok, akik úgy reagáltak, hogy jogosultak a támogatásra, általános-

ságban nagyobb arányban ismerték a támogatásokat. Érdekes, hogy ez nem minden esetben van így, az áfa-visszaigénylést, a gyermekek után járó jelzáloghitel-elengedést, a többgenerációs otthonok

támogatását, a CSOK-kal történő vásárlásnál való illetékmentességet szignifikánsan, de nem számottevően kisebb hányaduk tudta megemlíteni.

4. ábra: A családi otthonteremtési program mely elemeiről hallott már a következők közül? (%)

Forrás: Századvég-adatfelvétel 2020 novemberében

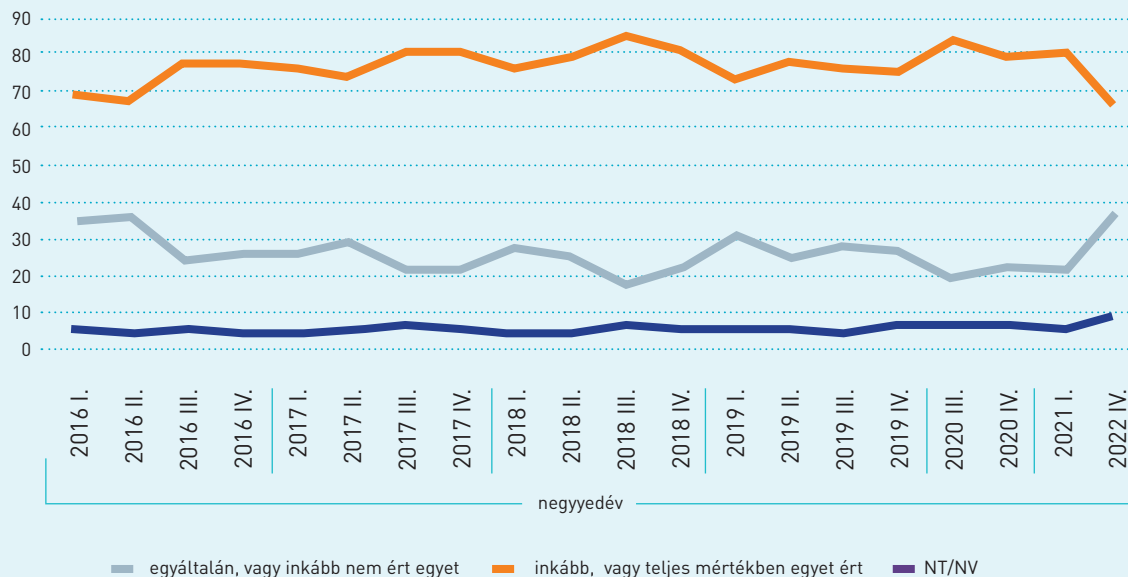

Bár a kormány otthonteremtést, lakásvásárlást, lakásépítést támogató intézkedései mindig is ismertek voltak, a CSOK megítélése viszonylag hektikus képet mutat, amit jelentősen befolyásolt a válaszadók pártpreferenciája, illetve vélhetően a politikai véleményklíma aktuális alakulása is a közbeszédben, kiváltképp a lehetőség megjelenésekor, 2016 elején, és legutóbbi mérésünkkor, 2022. év végén detektáltunk relatíve alacsony értékeket.

Mindenesetre általánosságban elmondható, hogy e kérdéskör felmérésének 2016. eleji kezdete óta még így is legkevesebb a felnőtt társadalom közel kétharmada értett egyet inkább vagy teljes mértékben az új ingatlan vásárlása esetén adható tízmillió forintos támogatás bevezetésével. Az egyetértők aránya viszont akár a 84 százalékot is elérte a felmérésorozat alatt.

5. ábra: Mennyire ért Ön egyet az alábbi intézkedéssel? – Három gyermek vállalása esetén 10 millió Ft-os támogatás új lakások vásárlására vagy építésére.

Forrás: Századvég-adatfelvételek 2016 és 2022 között

A CSOK-kal elérhető 15 millió forintos kedvezményes hitel elfogadottsága némileg gyengébb. Eddig húsz alkalommal tettük fel a kérdést a társadalomnak, ez alatt összesítve átlagosan 70 százalék volt azok aránya, akik inkább vagy teljes mértékben egyetértnek a hitellehetőséggel. Legkevesebb 61 százalék, de 2017 III. negyedévében, illetve 2020 ősztől folyamatosan 77-78 százalék volt ide sorolható, 2022. IV. negyedévében ismét 64 százalékot mértünk. Mindazonáltal a kilengések ellenére az e kérdéssel kapcsolatos pozitív attitűdökben is összességében egy gyengén kimutatható, de felfelé ívelő, mérésről mérésre átlagosan 0,5 százalékpontos növekményt regisztráltunk.

Végül a lakásépítés áfájának 27-ről 5 százalékra csökkentéséről szintén elmondható, hogy 2016 első negyedéves mérésétől kezdve megingathatatlan elfogadottságot élvezett az intézkedés. Legkevesebb 82, de akár 93 százalék is egyetértett a támogatás bevezetésével. Ez esetben is főleg mindösszesen az „inkább egyetért” és a „teljes mértékben egyetért” válaszlehetőségek arányában figyelhető meg eltérés.

2020 novemberében tovább bővítettük kérdéseinket a témában. Egyfelől fontos látni, hogy a fel-

nőtt népességnek közel fele, 48 százaléka biztosan, 19 százaléka pedig „talán” tervezte igénybe venni az otthonteremtési kedvezmények legalább egyik elemét. Érdekeség azonban, hogy az igennel válaszolók egyáltalán nem voltak szignifikáns többségben a fiatalok körében, hanem a 18–29 évesek lényegében éppen olyan arányban (49 százalék) kívántak volna élni a lehetőséggel, mint a 30–39, 40–49, 50–59 évesek (48-50 százalék). Iskolai végzettség szerint azonban a mind magasabban képzettek azok, akik inkább igénybe vették volna, azaz míg az általános iskolai képzettségűek 39, addig a diplomások 54 százaléka tervezte a lépést ekkor. Településtípus tekintetében inkább a vidéken élőket érdekelte a lehetőség: a kisebb városok és falvak lakóinak 52, 49 százalékát, míg a fővárosi és megyeszékhelyeken élő lakosságnak mindössze 40 és 43 százaléka válaszolt igennel.

Végül pedig – mondhatni, kritikus kérdés – vajon mindezek hatására vállalnák-e a vágyott, de meg nem született gyermekeket az érintettek? 2020 novemberében a teljes lakossági minta 17 százaléka válaszolt úgy, hogy „teljes mértékben igen” vagy „inkább igen”, ami mintegy 1,4 millió felnőttet jelent. A 18–29 évesek körében azonban ezek aránya értelemszerűen jóval nagyobb (29 száza-

lék), mint az idősebb népesség körében. Természetesen nem biztos, hogy végül minden válaszadó hajlandó megvalósítani mindezt, azonban, ha csak a felük valóban akár csak egy gyermekkel többet vállal, már jelentős létszámnövekményről lehet szó. Érdekes azonban a támogatásokhoz kapcsol-

ható társadalmi percepció, hiszen arra a kérdésre, vajon elképzelhető-e, hogy a támogatások hatására mások több gyermeket vállaljanak, immár 23 százalék válaszolt „teljes mértékben igennel”, további 46 százalék pedig „inkább igennel”.

Összegzésképp: a támogatások népszerűsége és demográfiai folyamatokra tett hatása

A lakosság részéről a születések számának növelése hazánkban különösen preferált. Az állam, részben felismerve ezt a tendenciát, másfelől a demográfiai lejtmenet fékezése, majd megfordítása céljából kimagasló mértékben kezdte el támogatni a családtervezésen gondolkodókat, és értelemszerűen azokat, akik ténylegesen is mind több gyermeket vállalnak. Ennek egyik sarokköve a gyermekek után járó támogatások, azokon belül is az otthoneremtéshez nyújtott segítségadás. A család- és otthoneremtési támogatások népszerűsége már kezdetben kimagasló volt abban az értelemben, hogy a bejelentések kezdetekor a hazai felnőtt lakosság több mint fele szimpatizált általában a vonatkozó intézkedésekkel, ugyanakkor a konkrét intézkedések megítélése még ennél is pozitívabbnak bizonyul az eddigi mérések alapján.

Fontos indikátor azonban, hogy a támogatások és azok vitathatatlan népszerűsége valóban magával hozza-e a várt hatásokat, tipikusan a magasabb születésszámot. Emberi léptékkal mérve azt mondhatjuk, hogy az első családsegítő és otthoneremtést támogató intézkedések óta már hosszú idő telt el, azonban egy több évtizedes tendencián fordítani kívánó, demográfiai átalakuláshoz a leghatékonyabb beavatkozások mellett is akár emberöltőkre lehet szükség. Ennek fényében tehát akár ígéretes kezdésnek is tekinthetjük önmagában azt a ténytet, hogy míg 2011-ben az utóbbi bő hetven év legrosszabb teljes termékenységi arányszámának

(TTA) lehattunk tanúi (1,23), addig napjainkra (2021) immár 1,59 élve születés jut a termékeny korú nőkre,² és így lassan, de biztosan megelőztük az európai unió átlagot (1,55) is. Azonban, ha a cél a reprodukciós szint elérése,³ látni kell azt is, hogy ebben az ütemben a 2,1-es gyermekszám megközelítése is időbe kerülhet. Másfelől fontos látni azt is, hogy bár a TTA 2011 óta ugyan évről évre növekedett, vagy legfeljebb stagnált, az élve születések számában tapasztalhattunk visszaeséseket is, ami azzal magyarázható leginkább, hogy átlagosan valóban több gyermeket vállalnak a 15–49 éves nők, ám társadalmon belüli számosságuk csökkenőben van, így előfordul, hogy egy-egy évben valóban kevesebb gyermek született, mint az azt megelőzőben. Mégis bizakodásra ad okot, hogy a 2011-es 88 ezer születésszám után 2021-ben immár 93 ezer kisgyermek jött a világra, ami 5,4 százalékos emelkedést jelent a két időpont között. Az Állami Számvevőszék 2021-es jelentése⁴ is felhívja a figyelmet arra, hogy egy-egy új támogatási forma után valóban kitapintható a következő évi adatokból az érezhetően magasabb születésszám,⁵ az ezt követő években azonban, mikor nem jelentettek be újabb támogatást, kisebb visszaesések következtek be, és a korábbi trendek rajzolódta ki a születésszámban. Emögött – a szülőképes korú nők számának csökkenése mellett – a támogatáspolitikai viszonylag rövidebb távú hatékonysága, illetve a társadalom általi megszokottsága is gyanítható,

²KSH (é. n.): *Élveszületések és teljes termékenységi arányszám*. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nepooo6.html

³Legalább a reprodukciós szint eléréséhez magyar viszonylatban 2,07-2,1-es értékre volna szükség.

⁴Állami Számvevőszék 2021: *Elemzés – családpolitika*. https://www.asz.hu/storage/files/files/elemzesek/2021/csaladpolitika_20210126.pdf?ctid=1307

⁵2011: *családi adókedvezmények (2012: +2220 gyermek)*. 2012: *Otthoneremtési Program (2014-re: +2821 gyermek)*, 2015: *csok (2016: +1373 gyermek)*. 2019: *Családvédelmi Akcióterv (+3145 gyermek)*

⁶KSH (é. n.): *A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletesek_termekenység/index.html

amelynek, úgy tűnik, csak egy-egy újabb támogató intézkedés bejelentése adott ismét lendületet, egyelőre.

Hibát követünk el azonban, ha az intézkedéscsomagok pozitív hatásait egyetlen indikátortól, a születésszám azonnali és tartós emelkedésétől várjuk. Bár az életadásnak nem feltétele a házasság, megkerülhetetlen tény, hogy maga a házasságkötés ténye határozottan és szignifikánsan több gyermek vállalását prognosztizálja egy pár részéről. 2019-ben a (statisztikai értelemben véve) szülőképes koruk, azaz 49. életévük végére ért nők körében azok, akik házasok voltak, átlagosan 2,03, míg a nem házasok átlagosan 1,5 gyermeket hoztak világra.⁶ Állíthatjuk tehát, hogy a magasabb gyermekszám és a házasságkötések között fennáll

egyfajta, vélhetően a stabilitás érzetéből is adódó kauzalitás. E téren pedig határozott és visszaesésként mentes emelkedést látunk a támogatások bejelentésétől kezdve, mondhatni, azonnal. Máig tartja magát a közbeszédben az a sztereotípa, hogy a magyar házasságok fele válással végződik. Ez az adat a 90-es évektől egészen 2014-ig nem-hogy valóság volt, de a válások száma 2012-ben akár 67 százalékát is elérte az adott évben kötött házasságoknak. Innentől kezdve viszont a házasságkötések számának radikális és meredek emelkedése, vele együtt pedig a válások számának határozott csökkenése 2021-re 25 százalékra húzta vissza a válások és házasságkötések egymáshoz viszonyított arányát.

Irodalom

KSH (é. n.): A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletések_termekenység/index.html

Adatbázisok:

KSH-adatbázis: Élveszületések és teljes termékenységi arányszám. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0006.html

KSH-adatbázis: KSH (é.n.): Házasságkötések, válások. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html

Parlament.hu: Családpolitikai célú kiadások, kedvezmények a 2022. évi központi költségvetésben. <https://www.parlament.hu/irom41/16118/adatok/altindmell/csaladpolitika.pdf>

Századvég-adatfelvételek 2016 és 2019 között: A Századvég Politikai Iskola Alapítvány: „Szakpolitikai kutatással alátámasztott tanácsadói, valamint tanulmánykészítési feladatok elvégzése” c. projekt és kutatássorozat ötven adatfelvételét tartalmazó SPSS-adatbázisa.

Századvég-adatfelvételek 2020 novemberében: A Századvég Konzorcium: „Kormányzati szakpolitikai tanácsadás (2020–2022)” c. projekt és kutatássorozat 2020. novemberi adatfelvételét tartalmazó SPSS-adatbázis.

.....

⁶KSH (é.n.): Házasságkötések, válások. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html

Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) – hat év eredményei a számok tükrében

A gyermekvállalásnak igen jelentős előfeltétele a megfelelő lakhatási körülmények biztosítása és javítása. Már a 70-es években is azt olvashattuk, hogy „Az önálló lakás (...) feltétele a családok egészséges fejlődésének és ezzel együtt a népesedési helyzet kedvező fejlődésének is” (Musil 1974: 254). Ez az állítás napjainkban sem veszített érvényességéből, sőt, még időszerűbb most, amennyiben „A lakástulajdon megszerzésének ideje befolyásolja a gyermekvállalás időpontját: az első lakás korábbi megszerzése az első gyermek vállalásának korábbra hozatalát eredményezheti. A későbbiekben a nagyobb lakás megszerzésének lehetősége szintén a további gyermekek vállalását segítheti” (Tatay et al. 2017). Ennek érdekében a kormány Magyarországon egyedülálló otthonteremtési program megvalósításába kezdett, amelynek elemei a családvédelmi akcióterv keretében a családok otthonteremtési feltételeinek javítására bevezetett intézkedések, adó- és illeték kedvezmények, otthonfelújítási támogatások és kölcsönök. Az otthonteremtési program legnagyobb volumenű tétele azonban a Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK), amelynek adatait hat éves időszorban, a 2016-2021-es évekből tekinti át jelen tanulmány. A CSOK 2015-ben indult, számos elemében folytatását jelenti a korábbi Széchenyi-terv otthonteremtési programjának, lásd kamattámogatási rendszer; otthonteremtési cél vs. lakáspolitikai; a lakásépítések, az új és a használt lakások vásárlásának, valamint a felújítások, korszerűsítések, bővítések együttes támogatása (Mádi 2008), és mindez további új elemekkel is kiegészült (falusi CSOK).

Az otthonteremtés célja a családnak, mint Magyarország egyik legfontosabb nemzeti erőforrásának és a magyar társadalom alapvető egységének a sokoldalú segítése, a családi élet biztonságának, a gyermekvállalás feltételeinek javítása, amelynek érdekében a kormányzat jelentős támogatásokhoz juttatja a feltételeknek megfelelő célcsoportot. Az általános otthonteremtési célokhoz képest a CSOK célja annyiban speciális, hogy az intézkedést megteremtő kormányrendeletek¹ a célok között a gyermekvállalás és gyermeknevelés támogatását, a családok új lakáshoz jutásának elősegítését és az új lakások építésének ösztönzését, valamint a gyermeket nevelő és vállaló szülőknek a családjuk számára megfelelő otthon biztosítását is nevesítik. A CSOK célcsoportjába házastársak, élettársak és egyedülálló szülők tartoznak, a szabályozó

rendeletek az igénylők körét részletesebben is specifikálják, pl. szükséges a büntetlen előélet az igényléshez, két év illetve 180 nap folyamatos biztosítási jogviszony a támogatási konstrukciótól függően, ezen túl a falusi CSOK eleinte 2486, majd 2678 hátrányosabb helyzetű, legfeljebb 5000 fős lélekszámú településen igényelhető.

Tartalmilag a Családi Otthonteremtési Kedvezmény új vagy használt lakás, családi ház vásárlására, építésére, bővítésére igényelhető, vissza nem térítendő állami támogatás, amihez államilag támogatott, fix kamatozású hitel kapcsolódhat, amit viszont önmagában, a CSOK támogatás igénylése nélkül nem lehet kérni. Összetett lakástámogatási konstrukció, amelynek négy fő eleme az új lakásra, használt lakásra, falusi CSOK-ra és a felvehető hitelek kamataira vonatkozó támogatásrendszer,

¹ 16/2016. (II. 10.) Korm. rendelet az új lakások építéséhez, vásárlásához kapcsolódó lakáscélú támogatásról, 17/2016. (II. 10.) Korm. rendelet a használt lakás vásárlásához, bővítéséhez igényelhető családi otthonteremtési kedvezményről.

az elnyerhető összegeket a konstrukción kívül befolyásolja az igénylők gyermekszáma, amely a meglévők mellett vállalt gyermekeket is jelenthet, valamint az igényelt ingatlan alapterülete is. A Családi Otthonteremtési Kedvezmény 2015. július elsejétől igényelhető, de a jelenleg hatályos szabályozás kereteit az említett 2016 év eleji kormányrendeletek teremtették meg.

A támogatásrendszer 2016 óta jelentősen bővült, adminisztrációja egyszerűsödött, nőtt az igénybevehető összegek. Fontosabb változások a rendeletek hatálybalépése óta:

- 2016-ban a jogosultságot biztosító gyermek életkora 20 évről 25 évre nőtt, és a magzat gyermeknek való elismertethetősége 24 hétről 12 hétre csökkent;
- 2017-től az igénylő esetleges elhalálása esetén az egyenes ági rokona, házastársa, élettársa is tulajdonjogot szerezhethet a CSOK-os ingatlanban anélkül, hogy vissza kellene fizetnie a támogatást;
- 2018-ban a feltételek egységesítésének érdekében a meglévő ingatlantulajdonra vonatkozó korlátozás eltörlésre került, a kétgyermekesek is igénybe vehetik a 10 millió forint 3%-os kamatozású kedvezményes lakáshitelt új építésű ingatlanok ese-

tében, és a háromgyermekesek immár 15 millió forint kedvezményes lakáshitelre lettek jogosultak;

- 2019 januártól eltörölték a 35 millió forintos értékhatárt az új ingatlanokra, és bevezetésre került a falusi CSOK, amely használt lakás és ház vásárlására, illetve a megvásárolt ingatlan felújítására, korszerűsítésére, kibővítésére vehető fel preferált kistelepüléseken.

- 2020-ban részben további adminisztrációs könnyítések kerültek bevezetésre, részben megteremtődött a 2021-es változások jogi háttere, amelynek legfontosabb elemei a CSOK kölcsön, az ÁFA csökkentése és visszaigénylésének lehetősége, az illetékmentesség és a tetőtér beépítésének támogatása.

- A 2021-es évben került bevezetésre az ún. zöldcsok kölcsön: azok a gyermekes szülők, akik új, energiahatékony otthonuk vásárlását vagy építését az NHP Zöld Otthon Program keretében valósítják meg, és ehhez CSOK-ot is igénybe vesznek, 2 gyermek esetén 10 millió, 3 vagy több gyermeknél 15 millió forint hitelösszegig a 2,5%-os maximális kamatszint helyett teljes kamatmentességre jogosultak² A 2021-es évtől már e támogatást felvevők is megjelennek már a 2021-es adatbázisban.

A CSOK adatbázisok módszertani kérdései

A CSOK-kal kapcsolatos adatokat a Magyar Államkincstár rendezi adatbázisba szerződésenként, ezek jelentik a tanulmányban lévő táblázatok forrását. A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) évente veszi át és dolgozza fel a CSOK szerződések adott naptári évre vonatkozó adatait, ezeket 2016-tól 2021-ig tekinti át a jelen írás. A MÁK-tól átvett adatbázisok tartalmazzák a támogatások típusait³, a szerződéskötések dátumát, a támogatások összegét, az igénylők születési évét, a lakhelyüket és irányítószámukat, gyermekeik számát és születési éveiket, az általuk vállalt gyermekek számát, illetve a megszerezni

kívánt, támogatott ingatlanhoz tartozó település nevét és irányítószámát; az előforduló elírások korrekciójára csak e két utóbbi változó esetében kerülhetett sor. A szerződéskötések pontos időpontja alapján akár a szerződéskötések számának havi, vagy negyedéves alakulása is bemutatható, erre a 2020-as évet áttekintő KINCS elemzésben került sor (Papházi et al. 2020). Az adatbázis szerződésenként tartalmazza a rögzített adatokat, ezért azoknál az igénylőknél, akiknek több szerződésük is van, a fent említett adatok halmazódnak. Egy család ugyanis (az igénylők, illetve a gyermekeik) több szerződést is köthettek, pl. új lakás építéséhez

.....

²A CSOK-kal kapcsolatos változások áttekintéséhez felhasználtuk a jogvadasz.com (<https://jogvadasz.com/2016/12/14/csök-valtozas-2017-januar-1/>), a szülők lapja.hu, (<https://www.szuloklapja.hu/hivatalos-ugyek/5181/csök-valtozasok-2018:-mostantol-meg-egyszerubb-es-gyorsabb-a-csök-igenylese-7-pontba-szedtuk-ossze-a-lenyeket.html>), a bank360.hu, (<https://bank360.hu/blog/csök-valtozasok-2019-varakozasok-2020>), a bankmonitor.hu (<https://bankmonitor.hu/cikk/kedvezo-valtozasok-a-csök-ban/>), a korany.hu (<https://kormany.hu/hirek/mar-igenyelhető-a-zöld-csök>) és a család.hu honlapokat.

³A támogatástípusok adatai 2019-ben összevont kódokkal tartalmazta az adatbázis.

CSOK szerződést, egy másik szerződésben pedig egy hitelszerződést ugyanarra az ingatlanra. Az adatbázisban szereplő szerződésekhez igénylő azonosító, valamint egyéb dokumentáció nem kerül átadásra (a szerződéstípusok kódjainak kivételével), ezért azt nem tudjuk megmondani, hogy mely családok kötöttek a vissza nem térítendő CSOK szerződés mellé még egy hitelszerződést is.⁴

Annak érdekében, hogy elkerülhető legyen például a meglévő gyermekek többszörös beszámítása a több szerződést kötőknél, egy azonosító került kidolgozásra, amely lehetővé teszi a szerződések közül az igénylő családok szűrését, hogy a családokra irányuló összegzésekben csak egy-egy család adatai szerepeljenek. Ez az azonosító a vissza nem térítendő támogatásra szerződést kötött családokat választja el a kamattámogatott hitelektől: mivel egy család csak egy CSOK szerződést köthetett, ezért a CSOK szerződések száma azonos a családok számával, akik ezeket a vissza nem térítendő támogatásra irányuló szerződéseket

kötötték. A meglévő és a vállalt gyermekek számát tehát a CSOK szerződésekben szereplő, szerződéstípusok szerint azonosított családok alapján számítottuk.

Az adatok jellegüknél fogva elsősorban leíró statisztikai megállapításokat tesznek lehetővé, de számszakilag sem teljesen azonosak a KSH lakossági lakáshitelezési tevékenységéről gyűjtött 1868-as OSAP adatokkal (KSH 2021), aminek oka lehet a MÁK részéről az adatátadások különböző időpontban való teljesítése a felhasználók felé. A falusi CSOK-ot 2019. július 1-től lehetett igényelni, ezért ebben a körben a 2020-as évi adatokkal való összehasonlíthatóság korlátozott. Megemlítjük, hogy az elemzésben kétféle elemzési egység alapján számolhatunk: a szerződésekhez kapcsolódóan rögzített támogatási összegek elemzési egysége a szerződés, míg a családokkal összefüggő számításoknál (gyermekek, támogatott ingatlanok száma) a vissza nem térítendő támogatásban részesülő család.

A CSOK eredményei

Meglehetősen kevés a CSOK-kal foglalkozó szakirodalom, ami a vonatkozó adatok hiányosságaival, említett problémáival és az adatok hozzáférhetőségével is összefügg. Egy korábbi elemzés megállapította, hogy a CSOK érdemi hatást gyakorolt a hazai ingatlanpiacra, javította a nagycsaládosok egy részének finanszírozási költségeit, és nőtt a nagyobb alapterületű lakások kínálata (Banai et al. 2019b). Az MNB jelentése szerint a Kormány által 2020 októberében bejelentett, fentebb már felsorolt további kedvezmények jelentősen javították a lakásvásárlás elérhetőségét (Szabó et al. 2020: 9). A MÁK adatok elemzéséből a CSOK további eredményei is kiolvashatók, ezek elsősorban a családok számának meghatározhatóságán alapulnak.

Szerződéstípusok és támogatási összegek
A CSOK adatbázis a szerződések rögzített adatait

.....

tartalmazza rekordonként. A szerződések kétfélék: egyrészt a szoros értelemben vett CSOK szerződések, tehát azok, amelyek az új vagy használt lakás, családi ház vásárlására, építésére, bővítésére igényelhető, vissza nem térítendő állami támogatásra irányuló szerződések valamilyen konstrukcióban, másrészt a kapcsolódó kamattámogatott hitelre, tehát az államilag támogatott, fix kamatozású CSOK hitelre vonatkozó. A szerződések különböző támogatástípusok szerint csoportosíthatók, amelyek időben is változtak. 2021-ben a szerződések az átadás szerint már 20 típust tartalmaztak, amelyeket négy fő típusba vonhatók össze a támogatások tartalma szerint (új lakásra, használt lakásra, falusi CSOK-ra irányulóan, valamint a kamattámogatások tekintetében), amely négy fő típus az időbeli összehasonlíthatóság lehetőségét is biztosítja.

⁴A korábbi elemzéseinkben (Béres et al. 2019, Béres – Papházi 2020, Papházi et al. 2021) tettünk kísérletet egy olyan azonosító kidolgozására, amely alapján megállapítható lett volna, hogy egy család hány szerződést kötött és milyen, de ennek során olyan ellentmondásokat tapasztaltunk, hogy pl. 2020-ban 835 olyan család volt, akik csak hitelszerződést kötöttek, ami a hivatkozott jogszabályok szerint nem lehetséges. Ennek egyaránt oka lehet az azonosítóhoz felhasznált ismérvek elégtelen száma, az adatbázis készítésénél a statisztikai szemlélet, ellenőrzések gyengesége és az adatszolgáltatók adatátadási problémái is.

1. táblázat: CSOK szerződések főbb támogatástípusok szerint

Szerződéstípusok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Szerződések száma (db)						
CSOK új lakásra	6408	8743	7531	8352	5755	7397
CSOK használt lakásra	16609	17871	17571	13546	13922	21241
Falusi CSOK				3809	11336	10151
Kamattámogatási szerződések együtt	2927	4810	3939	10223	14181	18682
Összes szerződés	25944	31424	29041	35930	45194	57471
Szerződések aránya (%)						
CSOK új lakásra	24,7	27,8	25,9	23,2	12,7	12,9
CSOK használt lakásra	64,0	56,9	60,5	37,7	30,8	37,0
Falusi CSOK				10,6	25,1	17,7
Kamattámogatási szerződések együtt	11,3	15,3	13,6	28,5	31,4	32,5
Összes szerződés	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: tájékoztató mutatók, lakástípus, gyermekszám és négyzetméter kategóriák figyelembevétele nélkül.

A szerződések száma 2016-ról 2021-re több mint kétszeresére nőtt. Sikeresnek tekinthető a falusi CSOK: a preferált kistélepüléseken lévő ingatlanok vásárlása, bővítése, korszerűsítése keretében megkötött szerződések aránya 2020-ban az összes szerződés negyedét teszi ki, 2021-ben közel ötödét. Legnagyobb mértékben a kamattámogatási szerződések száma növekedett, 2016-hoz képest több mint hatszorosára. Feltételezhetjük, hogy az új lakásokra vonatkozó szerződések 2020-as visszaesésében a járványhelyzet is szerepet játszott (Szabó et al. 2020: 35), ezek körében 2021-ben ismét emelkedés mutatkozik. Az évenkénti változások átrendezhetik a megkötött szerződéseken belül az egyes típusok nagyságrendjét: 2020-ban a járvány hatásának tulajdoníthatóan az új lakásokra vonatkozó szerződések aránya lett a legkisebb, és a kamattámogatások szerződése a legnagyobb arányúak, 2021-ben ismét a használt lakásokra vonatkozó szerződések a legnagyobb arányúak.

A szerződések számának emelkedése tekinthető a CSOK iránti igény növekedésének, ami az eredményesség mutatójaként értékelhető. A bővülésben a kamattámogatási szerződések növekedése a legjelentősebb. Bár az alapvetően adatokat idő-

sorosan bemutatni szándékozó tanulmányunkban a korábbi lakáspolitikai intézkedések áttekintésére nem vállalkozhatunk, úgy tűnik, a CSOK sikeresen oldott meg olyan kérdéseket a lakáshoz való hozzájutás terén, amit a korábbi intézkedések nem:

- elkerülte a visszaéléseket, amelyek a korábbi „szocpol” esetében kimutathatóak voltak, nem utolsósorban az igénylők körének a specifikálásával, ami egyben annak megelőzését is elősegítette, hogy az igénylők túlvállalják magukat az otthonhoz jutás lehetőségének biztosítása érdekében,
- a községekben élők számára, akik korábban a bérlakás privatizációból jórészt kimaradtak, bővítéshez, korszerűsítéshez pénzeszközöket tudott rendelkezésre bocsátani,
- a kedvezményes kamatlehetőségek megteremtésével biztosította az otthonteremtés forrásának kibővítettebb megteremtését,
- nem utolsósorban a korábbi támogatásoknál nagyobb összegek felvételét tette lehetővé (Mádi 2008: 43, 51, 61, 80).

2021-ben a szerződések között a kamattámogatási szerződések aránya 32,5%, 2016-ban ezek még csak 11,3%-ot képviseltek. A hitelfelvetelek terjedését mutatja az is, hogy az egy családra jutó

szerződések száma 2016-ban 1,13 volt, 2021-ben a mutató értéke már 1,48. A mutató 1-es értéke azt jelentené, hogy a családok csak vissza nem térítendő támogatásra kötöttek szerződést, illetve egyik család sem kötött támogatott hitelszerződést, míg a 2-es érték jelentené, hogy minden család két szerződést kötött, azaz hitelt is felvett. 2016-ban a szerződésekben túlnyomórészt még a vissza nem térítendő támogatásra irányulóak voltak jelen, 2019-től ugrik meg a hitelszerződések száma és aránya, amiben a hitelfelvételi lehetőségek változása szerepet játszott.

A szerződések elemzési egységként való vizsgálathoz kapcsolódik a szerződésekben megjelenő támogatási összegek mértéke. A szerződéstípusoknak az említett bontás szerinti változása és a megoszlások nagysága eltérést mutat a szerződések abszolút számainál megismertektől, amennyiben 2016-hoz képest 2021-re a teljes ráfordítások több mint 3,3-szeresére nőttek, a kamattámogatott hitelek összege ezen belül 7,3 szorosára nőtt. 2020-ban a falusi CSOK iránti igény jelentős megnövekedése látszik, 2021-ben a használt lakások iránti támogatás.

2. táblázat: Támogatási összegek szerződéstípusonként

Szerződéstípusok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Támogatási összeg (Mrd Ft)						
CSOK új lakásra	42,7	62,2	51,9	53,3	36,3	39,0
CSOK használt lakásra	24,1	26,4	25,9	19,6	19,9	27,2
Falusi CSOK				21,6	60,9	56,7
Kamattámogatási szerződések együtt	25,4	43,9	36,8	106,9	134,3	185,1
Összes támogatás	92,3	132,6	114,6	201,5	251,3	308,0
Támogatási összeg aránya (%)						
CSOK új lakásra	46,3	46,9	45,3	26,5	14,4	12,7
CSOK használt lakásra	26,1	19,9	22,6	9,7	7,9	8,8
Falusi CSOK				10,7	24,2	18,4
Kamattámogatási szerződések együtt	27,6	33,1	32,1	53,1	53,4	60,1
Összes támogatás	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A 2020-as megtorpanás után az új lakásokkal kapcsolatos támogatási összegek ismét emelkedtek 2021-ben. Ezek nagyságrendje mindig magasabb, mint a használt lakások esetében, aminek oka utóbbiak kisebb értékében kereshető. 2019-től már a kamattámogatások teszik ki a CSOK-kal kapcsolatos ráfordítások több mint felét, amiben a falusi CSOK kamattámogatásai is benne vannak. Inkább csak tájékoztató jellege van az egy szerződésre jutó átlagos összegek alakulásának, aminek az az oka, hogy a szerződéstípusok általunk

használt bontása nem tükrözi teljes mértékben vissza a jogszabályok által kialakított normatív kategóriákat, pontosabban összevontan mutatja azokat. Az igényelhető összegek ugyanis a kialakított típusokon belül is különböznek a megcélzott lakás alapterülete, valamint a meglévő és vállalt gyermekek száma szerint. Egy gyermek után a vissza nem térítendő támogatás jelenleg 600.000 forint, két gyermek esetében már 2,6 millió forint, új lakásnál, 1,43 millió forint használt lakásnál, és 3 gyermeknél éri el a 10 millió forintot az új,

2,2 milliót a használt lakásoknál. Négy gyermeknél a használt lakás esetében a támogatás eléri a 2,75 millió Ft-ot. A kedvezményes hitel egy gyermek esetében nem vehető igénybe.

3. táblázat: Egy szerződésre jutó átlagos összeg támogatástípusonként (millió Ft)

Szerződéstípusok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
CSOK új lakásra	6,67	7,12	6,89	6,38	6,30	5,28
CSOK használt lakásra	1,45	1,48	1,47	1,45	1,43	1,28
Falusi CSOK				5,67	5,37	5,58
Kamattámogatási szerződések együtt	8,69	9,13	9,34	10,46	9,47	9,91
Összes támogatás	3,56	4,22	3,95	5,61	5,56	5,36

Megjegyzés: tájékoztató mutatók, lakástípus, gyermekszám és négyzetméter kategóriák figyelembevétele nélkül.

A CSOK konstrukciók finomságához képest az általunk használt átfogó kategóriák alapján azt emelhetjük ki, hogy összesítve 2019-ről 2021-re valamelyest csökkent az egy szerződésre jutó összeg, ami 2019-re már elérte az 5,61 millió forintot, míg 2021-ben már csak 5,36 millió forint volt. 2020-hoz képest azonban a falusi CSOK és a kamattámogatások egy szerződésre jutó összegei emelkedtek, míg az új és a használt lakások esetében tovább csökkentek, ami azt jelzi, hogy kisebb gyermekszám mellett igényelték. 2021-ben így is közel kétmillió forinttal több volt az egy szerződésre jutó támogatások összértéke 2016-hoz képest, ami továbbra is mutatja a CSOK iránti igények jelentőségét.

Családok és gyermekek

A CSOK szerződéseket családok kötik, legtöbbször két szülő meglévő és/vagy vállalt gyermekekkel. Az adatbázisban a megkötött szerződéshez kapcsolódóan rögzítésre kerül az egy vagy két szerződő fél (igénylő₁ és igénylő₂ megnevezéssel) születési éve, lakóhelyük településneve és irányítószáma, gyermekeik (maximum nyolc) születési éve, és vállalt gyermekeik száma, ami legfeljebb három lehet. Az igénylőkről más szociodemográfiai tény, pl. nemük nem kerül rögzítésre az adatbázisban. A rendelkezésre álló hat év adatai szerint az első igénylőként rögzítésre került személyek átlagélet-

kora 36,5 év, a második igénylők átlagéletkora 34,6 év volt. Az első igénylők egyhatoda, a második igénylők egynegyede 30 évesnél fiatalabb.

Az igénylő családok tehát a CSOK keretében egy vagy két szerződést írhatnak alá, azaz a rájuk vonatkozó, vissza nem térítendő támogatás mellé köthetnek egy támogatott hitelszerződést is. Ez utóbbit azonban nem kötelező vállalni, míg támogatott hitelszerződés jogszabály szerint nem köthető a CSOK vissza nem térítendő lakástámogatásra irányuló szerződés nélkül. A családok számának megállapítása kulcskérdés a meglévő és a vállalt gyermekek számának megállapításához, mivel a gyermekek száma a családokhoz kötődik, kétszerződéses családok esetében a gyermekek száma is duplázódna. A családok számát a már említett módon, a vissza nem térítendő CSOK szerződések számával azonosítottuk, ez lehetőséget ad a várható gyermek számának megállapítására is a szerződéskötés évére vonatkozóan.

A szerződésekben szerepelnek a családok már meglévő és vállalt gyermekei, előbbieket számát nyolc gyermekig rögzíti az adatbázis: gyermeknek számít a kormányrendeletek szerint a már megfogant gyermek is a 12. hetes magzati kortól, valamint nemcsak a vér szerinti, hanem az örökbefogadott, eltartott gyermek is, ha a 25. évét még nem töltötte be, kivéve, ha megváltozott munkaképességű személy.

4. táblázat: A szerződésben lévő családok száma és aránya a meglévő gyermekek szerint

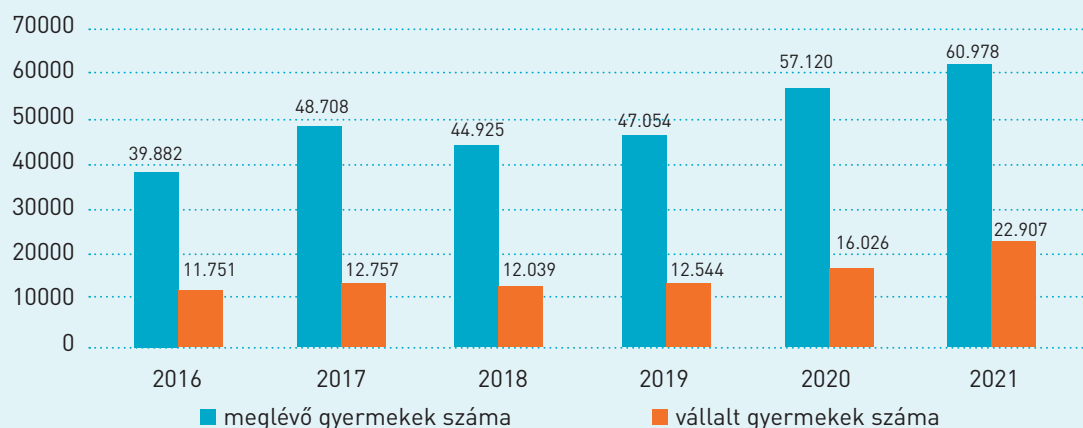
Meglévő gyermekszám kategóriák	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Családok száma						
o gyermekes (gyermektelen)	2741	2526	2503	2453	2918	6378
1 gyermekes	7023	7936	7767	7334	8654	12656
2 gyermekes	7854	8943	8448	9096	11134	12204
3 gyermekes	4583	6187	5455	5934	7300	6551
4 vagy több gyermekes	815	1022	927	890	1007	1000
családok száma összesen	23016	26614	25100	25707	31013	38789
Családok aránya (%)						
o gyermekes (gyermektelen)	11,9	9,5	10,0	9,5	9,4	16,4
1 gyermekes	30,5	29,8	30,9	28,5	27,9	32,6
2 gyermekes	34,1	33,6	33,7	35,4	35,9	31,5
3 gyermekes	19,9	23,2	21,7	23,1	23,5	16,9
4 vagy több gyermekes	3,5	3,8	3,7	3,5	3,2	2,6
családok száma összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A 2016-2021-es évek átlagában a családok több mint harmada kétgyermekes, az ő arányuk a legmagasabb, és az egygyermekesekkel együtt közel kétharmadát jelentik az igénylő családoknak. Jelentősnek tekinthető a három gyermekesek aránya is, ők a hatéves időszakban átlagosan a családok

több mint ötödét jelentik. Az adatbázisban a családokban lévő gyermekek száma is hullámzó, 2021-ben másfélszer több meglévő és majd kétszer annyi vállalt gyermeket rögzítettek, mint 2016-ban.

1. ábra: A meglévő és vállalt gyermekek száma a CSOK szerződésben

Megjegyzés: a meglévő gyermekek számában a magzatként rögzített gyermekek is benne vannak.

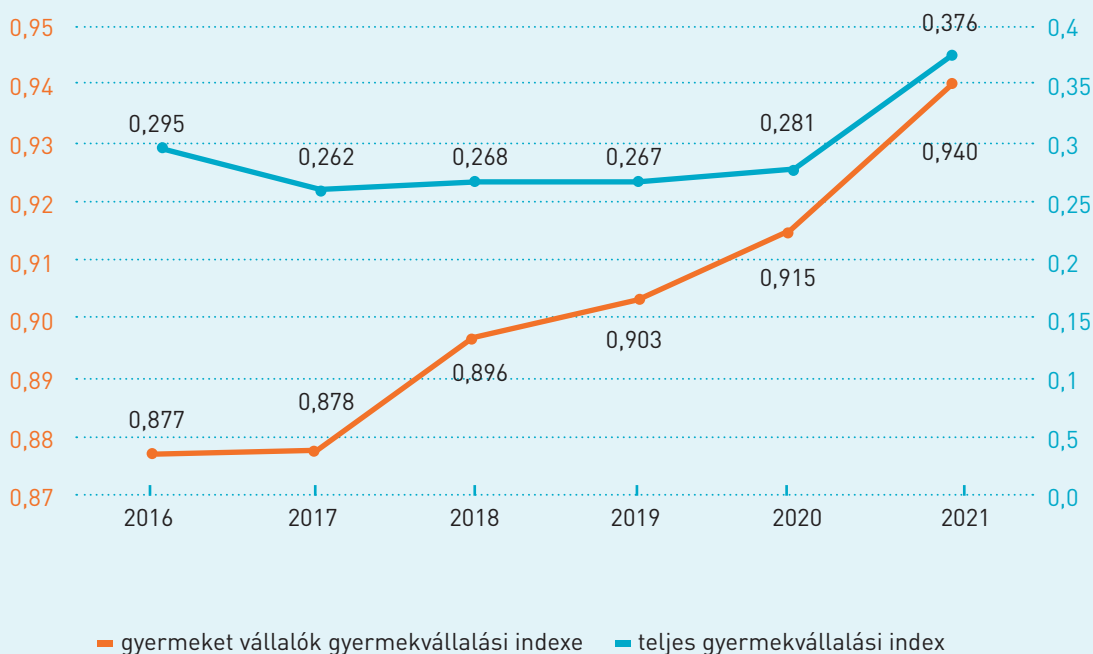

A CSOK adatokban azoknak a gyermekeknek a száma is szerepel, akiket a családok vállaltak az igénybe vehető támogatás, illetve a kedvezményes hitel felvétele érdekében. A rendeletek szerint legfeljebb három gyermek vállalására van lehetőség, ebben az esetben 10 év áll rendelkezésre a gyermekek megszületéséig, egy gyermek esetében négy, kettőnél nyolc év. A meglévő és vállalt gyermekek száma alapján viszonyszám is képezhető, részben az összes vállalt és meglévő gyermek há-

nyadosából (teljes gyermekvállalási index néven) részben pedig csak a gyermeket vállaló családok azonos adataira vonatkoztatva (gyermeket vállalók gyermekvállalási indexe elnevezéssel).⁵ Az index azt mutatja, hogy nő-e vagy csökken a vállalt gyermekek száma a meglévőkhez képest. A mutató 1-es értéke jelentené, hogy a szerződéseket kötő családok összességében ugyanannyi gyermeket vállaltak, mint ahány volt nekik.

2. ábra: A meglévő és vállalt gyermekek száma a CSOK szerződéseken

Megjegyzés: a meglévő gyermekek számában a magzatként rögzített gyermekek is benne vannak.

Látható, hogy a gyermeket vállaló családokban a mutató értéke folyamatosan emelkedve 2021-re egyre jobban közelíti az 1-et, vagyis összességében ezek a családok a szerződéseken a már meglévők

számával közel azonosan vállalnak gyermeket, azaz a CSOK szerződéseken egyre több a vállalt gyermek.

⁵A gyermekvállalási index megnevezés itt tehát nem a TTA szinonimája, mint ahogy azt Božena Borys-Szopa miniszter használta a III. Budapesti Demográfiai Csúcs konferencián 2019-ben. <https://www.koppmariaintezet.hu/docs/Els%C5%91%20a%20csal%C3%A1d%20E2%80%93%20III.%20Budapesti%20Demogr%C3%A1fia%20Cs%C3%BAcs%202019.pdf>

5. táblázat: A gyermeket vállaló és nem vállaló családok száma és aránya

Vállalt gyermekszám kategóriák	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Germeket vállaló családok száma						
1 gyermeket vállalók	4916	5436	4806	5178	6967	9679
2 gyermeket vállalók	3203	3425	3387	3347	4219	6203
3 gyermeket vállalók	143	157	153	224	207	274
Germeket vállaló családok száma összesen	8262	9018	8346	8749	11393	16156
o gyermeket vállaló családok száma	14754	17596	16754	16958	19620	22633
Germeket vállaló családok aránya (%)						
1 gyermeket vállalók	59,5	60,3	57,6	59,2	61,2	59,9
2 gyermeket vállalók	38,8	38	40,6	38,3	37,0	38,4
3 gyermeket vállalók	1,7	1,7	1,8	2,6	1,8	1,7
Germeket vállaló családok összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
o gyermeket vállalók aránya az összes családon belül	64,1	66,1	66,7	66,0	63,3	58,3

2016-ról 2021-re a gyermeket vállaló családok száma csaknem megduplázódott, míg a nem vállalók száma csak másfélszeresére nőtt. A gyermeket vállalók között az egy gyermeket vállalók vannak a legnagyobb arányban, a hat éves átlaguk 59,6%, a két gyermeket vállalóknál 38,5%, míg a három gyermeket vállalóknál ez az arány 1,9%. Viszont a szerződésben szereplő családok közel kilenczede nem van gyermeke a hat év átlagában, a vállalt gyermekszám így sok esetben kiegészíti a meglévő gyermekszámot. Bár látszólag nagyará-

nyú a gyermeket nem vállaló családok részesedése a CSOK-ot és hozzá kapcsolódó hitelt igénylő családok körében (az idősor átlagában 64,1%), az adatok azt támasztják alá, hogy a CSOK kifejezetten hozzájárul a gyermekvállaláshoz ezekben a családokban, amit a gyermekszám adatok alapján lehetséges megjeleníteni. A számítás alapja a meglévő és a vállalt gyermekek kapcsolata a családok körében, ami a 2020-as adatok példája alapján az alábbiak szerint alapul.

6. táblázat: CSOK szerződést kötött családok száma meglévő és vállalt gyermekszám szerint, 2020

Meglévő gyermekek száma	Vállalt gyermekek száma				Összes család	1-3 gyermeket vállaló gyermekes családok száma összesen
	o	1	2	3		
o	o	353	2358	207	2918	
1	2917	3982	1755	o	8654	5737
2	8482	2546	106	o	11134	2652
3	7215	85	o	o	7300	85

4	804	0	0	0	804	0
5	159	0	0	0	159	0
6	28	1	0	0	29	1
7	7	0	0	0	7	0
8	8	0	0	0	8	0
Összesen	19620	6967	4219	207	31013	8475

Megjegyzés: 2020-ban az azonosított családok egy részénél a vállalt gyermekek száma nem volt jelölve, ezeket az adathiányokat nullának kódolva úgy tekintettük, hogy esetükben nincs gyermekvállalás.

A táblázatból látható, hogy a CSOK-ban részesülő családok gyermekvállalási tervei leginkább négy gyermekig terjednek, két gyermek dominanciája mellett: a gyermektelen családok közül legtöbben két gyermeket vállalnak, és az egy gyermekkel rendelkezők közül legtöbben (még) egyet. Nem elhanyagolhatók azonban a három gyermekre törekvő családok száma sem, akik két meglévő mellé har-

madikat is szeretnének, vagy egy meglévő mellé még kettőt; ezek a tendenciák minden évben megjelennek. (Az a 2020-as év „kilógó” adata, hogy egy család a hat meglévő gyermek mellett hetediket is vállalt.) A meglévő és a vállalt gyermekszámok alapján három típust különböztethetünk meg a CSOK-ban részesülő családok körében.

7. táblázat: CSOK-ban részesülő családtípusok meglévő és a vállalt gyermekek szerint

Családkategória	Típus	Megjegyzés
Van gyermekük, de nem vállalnak	1. kategória	Gyermecket nem vállaló gyermekesek
Van gyermekük és vállalnak	2. kategória	Egyik altípusában a meglévő, másikban a vállalt gyermekek átlaga számítható
Nincs gyermekük és vállalnak	3. kategória	Csak vállalt gyermek átlaga jeleníthető meg
Gyermekesek összesen*	1+2 kategória	Meglévő gyermekek átlaga összesen, vállaltástól függetlenül
Gyermecket vállalók összesen*	3+2 kategória	Vállalt gyermekek átlaga összesen, meglévőtől függetlenül

*Nem önálló, hanem összegző típusok.

Az adatokból kiszámíthatók évenként az egyes típusok gyermekszám átlagai (az egy családra jutó gyermekszám). Az, hogy a CSOK hozzájárul-e a várható gyermekszámhoz, annak alapján közelíthető meg, hogy az átlagos gyermekszám várhatóan magasabb lesz-e a CSOK-kal összefüggésben, mint támogatások nélkül. A várható gyermekszám úgy tekinthető, mint a meglévőknek és a várhatóknak valamilyen eredője, ha nem is a mechanikus összege valójában, mert elképzelhető, hogy a vállaltaknak egy része nem fog meg-

születni, noha nyilván olyan is lesz, akit nem terveztek, mégis megszületik (Spéder, Kapitány 2007: 59). A meglévő gyermekszám átlagok számítását a 2020-as év példáján az alábbi táblázat mutatja be. Csak a gyermekes családokkal számoltunk az átlag meghatározásánál, mert nem a szerződésekben szereplő valamennyi családra jutó, meglévő gyermekszám a kérdés, hanem csak a gyermekeseké. Azok a családok ugyanis, akik meglévő gyermek nélkül részesültek a CSOK-ból, azok a gyermekvállalók között szerepelnek.

8. táblázat: Meglévő gyermekszám átlagok családtípusok szerint a gyermekes családokban, 2020

Meglévő gyermekek száma	1. kategória		2.a) kategória		1+2. kategória	
	családok száma	gyermekek száma	családok száma	gyermekek száma	családok száma	gyermekek száma
1	2917	2917	5737	5737	8654	8654
2	8482	16964	2652	5304	11134	22268
3	7215	21645	85	255	7300	21900
4	804	3216	0	0	804	3216
5	159	795	0	0	159	795
6	28	168	1	6	29	174
7	7	49	0	0	7	49
8	8	64	0	0	8	64
Összesen	19620	45818	8475	11302	28095	57120
Átlagos meglévő gyermekszám	2,34		1,33		2,03	

A CSOK-nak nemcsak a gyermekvállalás ösztönzése a célja, hanem a gyermekes családok lakhatásának a támogatása is, kiemelten kezelve közülük a nagycsaládokat (Banai et al 2019a). A CSOK-ban részesült családok adataiból láthatuk, hogy a két- és háromgyermekesek aránya a hat év átlagában 55,4%, ez tükröződik a gyermeket nem vállaló gyermekesek 2,24-es átlagában, ugyanebben az időszakban. Ők már a meglévő gyerme-

kek alapján kapták meg a CSOK-ot, gyermeket már nem vállalnak ugyan, de gyermekszám átlaguk magasabb, mint a gyermeket vállalóké. A gyermekes családok lakáshelyzetének javítása mellett a CSOK-nak nem titkolt célja a gyermekvállalás elősegítése, a vállalt gyermekek átlagainak számítását az alábbi táblázat mutatja a 2020-as év példáján.

9. táblázat: Vállalt gyermekszám átlagok családtípusok szerint a gyermeket vállaló családokban, 2020

Vállalt gyerekszám	3. kategória		2.b) kategória		3+2 kategória	
	családok száma	gyermekek száma	családok száma	gyermekek száma	családok száma	gyermekek száma
1	353	353	6614	6614	6967	6967
2	2358	4716	1861	3722	4219	8438
3	207	621	0	0	207	621
Összesen	2918	5690	8475	10336	11393	16026
Átlagos vállalt gyermekszám	1,95		1,22		1,41	

A fenti számítás szerint a gyermekszám átlagok alakulását az alábbi táblázat mutatja a meglévő

és vállalt gyermekek alapján kialakított típusok szerint.

10. táblázat: Meglévő és vállalt gyermekszám átlagok családtípusok szerint

Családtípus	Megnevezés	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. kategória	Átlagos gyermekszám gyermeket nem vállaló gyermekeseknél	2,20	2,26	2,20	2,28	2,34	2,14
2.a kategória	Meglévő gyermekek átlaga a gyermeket vállaló gyermekeseknél	1,35	1,38	1,37	1,35	1,33	1,29
2.b kategória	Vállalt gyermekek átlaga a gyermeket vállaló gyermekeseknél	1,18	1,21	1,23	1,21	1,22	1,21
3. kategória	Vállalt gyermekek átlaga a gyermekteleneknél	1,90	1,95	1,94	2,00	1,95	1,74
1+2 kategória	Átlagos gyermekszám a gyermekeseknél összesen	1,97	2,02	1,99	2,02	2,03	1,88
3+2. kategória	Vállalt gyermekek átlaga a gyermeket vállalóknál összesen	1,42	1,41	1,44	1,43	1,41	1,42

A mutatókból látható a kétgyermekes családmódel dominanciája: a gyermekesek átlagos gyermekszáma kettő, ami az adatbázis keretei között azt jelenti, hogy egy családra két gyermek jut az egyes években. Kerekítve ugyancsak kettő közeli az idősor átlagában az a gyermekszám is, amelyet a gyermektelen családok vállalnak a CSOK szerződéseiben, tehát akiknek nincs még gyermekük, azok leginkább kettőre vállalkoznak. Azok a gyermekesek, akik gyermeket nem vállalnak, azok átlagos gyermekszáma kettőnél is több (a hat év átlagában 2,24), tehát nekik már megvan az a gyermekszámuk, amit vélhetően elérni szerettek volna, ami az egyszerű reprodukciós értéknél az ő esetükben magasabb. Korábban számos demográfiai tanulmány számolt be a kétgyermekes családmódel visszaszorulásáról (Kapitány, Spéder 2012, 2015, 2018, Spéder 2014, Spéder 2021: 20), míg a 2021-es Demográfiai Portréban már megjelenik, hogy „Magyarországon a kétgyermekes családmódel a jellemző” (Makay 2021: 130). A CSOK szerződést kötött családok körében is kimutatható kétgyermekes családmódel tehát azt jelzi, hogy a lakhatás javítása valóban elősegítheti a több gyermek vállalását.

Megemlítjük, hogy a családok egy szűkebb körében ennél is magasabb az átlagos gyermekszám. A vál-

alt gyermekek átlaga a gyermeket vállaló gyermekeseknél látszólag a legalacsonyabb, de valójában ehhez hozzávehető az ő már meglévő gyermekeik átlaga is, aminek eredményeképp az átlagos gyermekszám a 2. kategóriában a legmagasabb. Vagyis azokban a családokban, akik a meglévő gyermekek mellé még vállalnak is gyermeket a hat év átlagában 2,55 az átlagos gyermekszám. Ezek a családok a szerződéseiben szereplő összes család negyedét teszik ki az idősor átlagában.

A meglévő és a vállalt gyermekszám mellett az adatokból értelmezhető a várható gyermekszám fogalma, aminek az átlaga is számítható. A várható gyermekszám meghatározása történhetne teljeskörűen, ebben az esetben valamennyi meglévő és vállalt gyermek együttesen jelentené azt a gyermekszámot, ami a szerződések szerinti futamidő végére vállaltak a családok. Véleményünk szerint azonban a várható gyermekszám értelmezésébe csak azokat indokolt bevonni, akik esetében vállalt gyermekszámról is beszélhetünk, mert azoknál, akik nem vállalnak gyermeket (1. kategória), a várható gyermekszám megegyezik a jelenleg meglévővel, így fogalmilag nincs jövőbe mutató várható érték. A várható gyermekszám szűkebb, „tisztított” értelmezésében tehát a gyermeket vállalók meglévő és vállalt gyermekei (2. kategória),

valamint a gyermektelenek vállalt gyermekei (3. kategória) kerülnek bele. A CSOK révén várható gyermekszám tehát a vállalt összes gyer-

mekszámából és a gyermeket vállalók meglévő gyermekszámából következtethető.

11. táblázat: Várható gyermekszám

Megnevezés	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Családok száma						
Gyermekes, de gyermeket nem vállaló családok száma	14754	17596	16754	16958	19620	22633
Gyermekes, és gyermeket is vállaló családok száma	5521	6492	5843	6296	8475	9778
Gyermektelen, de gyermeket vállaló családok száma	2741	2526	2503	2453	2918	6378
Gyermekek száma						
Meglévő gyermekek száma gyermeket nem vállalóknál	32433	39778	36903	38580	45818	48406
Meglévő gyermekek száma a gyermeket vállaló gyermekeseknél	7449	8930	8022	8474	11302	12572
Vállalt gyermekek száma a gyermeket vállaló gyermekeseknél	6530	7838	7189	7648	10336	11813
Vállalt gyermekek száma a gyermekteleneknél	5221	4919	4850	4896	5690	11094
Várható gyermekszám						
Várható gyermekszám gyermeket vállalóknál	19200	21687	20061	21018	27328	35479
Várható átlagos gyermekszám gyermeket vállalóknál	2,32	2,40	2,40	2,40	2,40	2,20

A CSOK gyermekvállaláshoz való hozzájárulása kifejeződik a tárgyalt átlagokban, pontosabban a száz családra jutó gyermekek számában. A CSOK szerződéseken száz családra 197 gyermek jutott 2016-ban, 2020-ban 203, 2021-ben 188 (10. tábla), míg a 2016-os mikrocenzus szerint a száz gyermekes családra jutó gyermekek száma 162 volt, gyermekes házaspárok esetében 172 (Kovács 2018: 24).⁶

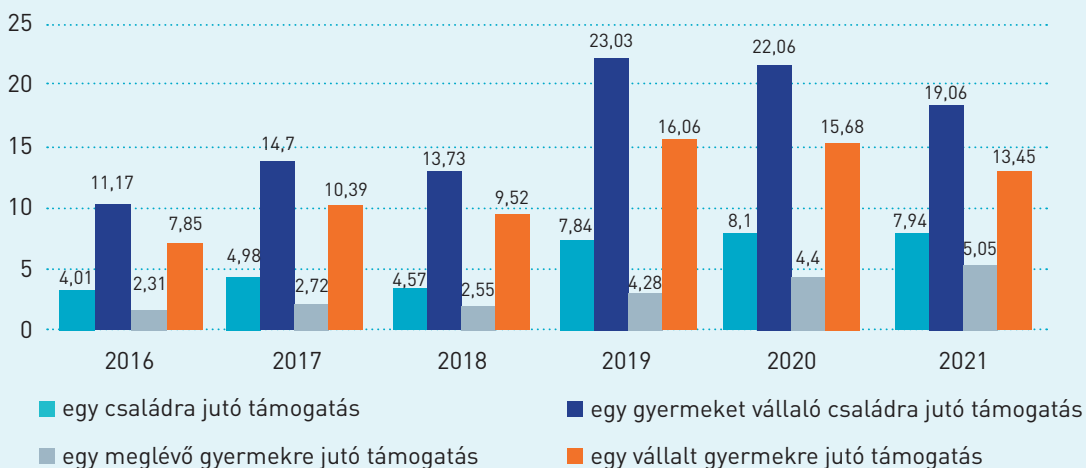
A CSOK körében a gyermeket vállaló családok esetében a száz családra jutó várható gyermekszám 235 körül várható a jogszabályi határidő lejártakor (a hat év átlagát tekintve).

Összességében kijelenthető, hogy a családi otthonteremtési kedvezmény olyan családok otthonteremtését támogatja, akik kettő vagy annál több gyermeket nevelnek és vállalnak, tehát a CSOK-ot igénybevevő családok mind hozzájárulnak a hazai népesség reprodukciójához.

A CSOK gyermekvállalást elősegítő szándéka a támogatási index alakulásából is látható, amit az egy vállalt gyermekre jutó és az egy meglévő gyermekre jutó támogatás hányadosát mutató viszony-számként definiálhatunk.

⁶Az országos adat az 1.6.5 A családok családösszetétel, a családban élő gyermekek száma és az átlagos gyermekszám szerint című táblázatban található, http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_6_haztartasok_es_csaladok_adatai.

3. ábra: Támogatási összegek mutatói, millió Ft*

*Megjegyzés: kamattámogatott hitelekkel együtt. A családok esetében az egy- és kétszerezéseket nem különböztettük meg.

Az egy vállalt gyermekre jutó támogatási összeg a hat év átlagában 3,5-szer magasabb, mint az egy meglévőre jutó támogatás, előbbi 2020-ra nagyobb mértékben is növekedett, de a bázisévhez képest a vállalt gyermekszám közel kétszeresére növekedett, amivel a 2021-es támogatás emelkedése már nem tartott lépést. Az egy családra jutó támogatási összeg vizsgálható lenne a családtípusok szerint is, itt azonban hasonló a helyzet, mint a szerződéstípusok esetében: a családok között nagy eltérések lehetnek a megkötött szerződések száma, ezek típusa, tartalma, valamint konkrétan a meg-

lévő és vállalt gyermekek száma szerint is, amit az egy családra jutó mutató nem tudna kellő érvényességgel visszatükrözni, a családtípusok szerinti bontás esetében sem.

CSOK adatok településtípusok szerint

A CSOK adatbázisokban a településnevek – tisztítás után – összekapcsolhatók a KSH településkódjaival, aminek alapján kimutatható, hogy a családok milyen településeken célozzák meg az elérni szándékozott ingatlant.

12. táblázat: Családok száma és aránya az igényelt ingatlan településtípusa szerint

Településtípus	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Családok száma						
Budapest	1897	2266	2025	2271	2533	5458
megyei jogú város	5158	6057	5678	5273	5002	7333
város	8472	9903	9260	8749	9113	11510
község	7489	8386	8138	9412	14364	14488
összesen	23016	26612	25101	25705	31012	38789
Családok aránya (%)						
Budapest	8,2	8,5	8,1	8,8	8,2	14,1
megyei jogú város	22,4	22,8	22,6	20,5	16,1	18,9

Családok aránya (%)						
város	36,8	37,2	36,9	34	29,4	29,7
község	32,5	31,5	32,4	36,6	46,3	37,4
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés: a község valamennyi községi jogállású települést jelenti, nem csak a preferált kistételepüléseket. A családok számának a korábbiaktól való eltérése adathiányokból adódik.

Bár a preferált kistételepülések megjelölésére vonatkozó kódot a MÁK adatbázisok nem tartalmazzák, látható, hogy 2016-ról 2020-ra a községekben lévő ingatlanokat célzó családok száma emelkedett a legjobban, közel kétszeresére. 2020-ról 2021-re azonban megugrott a budapesti ingatlanok igénylése, feltehetően az új építésű lakásoknak köszönhetően. Arányait tekintve azonban a Budapesten igényelt ingatlanok a 2021-es növekedés ellenére is csak 14,1%-ot képviselnek az országban. Ha a CSOK-ban részesülő családokat a támogatott ingatlan településtípusa szerint vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy 2019 óta a családok ingatlanok iránti igénye pont ellentétes az urbanizációs lejtővel: a fővárosban a legkisebb mértékű, míg a községekben a legnagyobb arányú.

A KINCS egy korábbi, 2016-2018-as összevont adatainak elemzése alapján (Béres et al. 2019) megállapítható volt, hogy a budapesti illetőségű igénylők azok, akik körében a legkisebb a lakóhelyükön maradási szándék, azaz akiknél a megcélzott ingatlan településtípusa ugyancsak a főváros. Vagyis az 1. igénylőket figyelembe véve, a budapestiek csak 66,3% volt olyan, akik budapesti ingatlanba törekedett a CSOK révén, megyei jogú városokban

lakók esetében a településen belül maradás 81,6%, városokban 84,8%, községekben 80,5%-os volt. A támogatott ingatlanok településtípusai szerint a szerződések arányainak hat éves átlagai azt mutatják, hogy Budapesten és a megyei jogú városokban az új lakásra irányuló jogügyletek a legjellemzőbbek az összes szerződésben képviselt arányukhoz képest, az egyéb városokban a használt lakásokra költözők a leginkább felülreprezentáltak, míg a községekben – nem meglepő módon – a falusi CSOK-ra irányulók.

A szerződés típusa és jellege, az új és használt lakások nagysága és árkülönbsége erősen befolyásolja a támogatási összegek nagyságát településtípusok szerint is, ehhez jön még az igénylő családok és a figyelembe vehető gyermekek száma is. A támogatási összegek aránya 2019-től már a községekben a legmagasabb, a meglévő gyermekek száma is, a vállalt gyermekeké pedig már 2017-től. Míg az egy meglévő gyermekre jutó támogatás a fővárostól a községek felé szinte minden évben csökken, az egy vállalt gyermekre jutó támogatás évenként változik, csak a hat éves átlagban követi az urbanizációs lejtőt.

13. táblázat: Településtípusok szerinti mutatók, a 2016-2021-es évek adatainak átlagában

Településtípus	Meglévő	Vállalt	Egy meglévő	Egy vállalt
	gyermekek átlaga, fő		gyermekre jutó átlagos támogatás, millió Ft	
Budapest	1,92	1,52	4,46	15,52
Magyei jogú város	1,87	1,50	4,12	15,33
Város	1,92	1,53	3,67	11,42
Község	2,11	1,55	3,03	10,68
Összesen	1,99	1,53	3,55	12,16

A CSOK területi adatainak vizsgálata szempontjából fontos megvizsgálni, hogy mennyire jelent meg a szegényebb és gazdagabb településeken, ezért megvizsgáltuk, hogy az adott településeken élők egy főre jutó személyi jövedelemadóalapot képező jövedelme alapján a különböző decilisekbe tartozó településeken milyen mértékű volt az igénybevétel. A 2021-es adatok alapján Magyarországon az alsó négy decilisbe tartozó településeken (az összes település 67%-a) 2,72 millió fő él, a népesség 28%-a. A felső három decilisbe tartozó 19 településen 182 ezren élnek. A középső 5-7. decilishoz tartozó településeken 6,78 millióan élnek, összesen 1024 településen, ők a lakosság 70%-át teszik ki. A területi CSOK adatok alapján megállapítható, hogy 2016 óta a családi otthonteremtés kedvezményt igénybevevő családok 30 százaléka az alsó négy decilisbe tartozó településen él, ami magasabb érték a lakosság arányához képest (28%). A CSOK tehát kifejezetten elterjedt azon településeken is, ahol az ott élők alacsonyabb jövedelmi viszonyokkal rendelkeznek, amiben a falusi CSOK-nak meghatározó a szerepe.

14. táblázat: CSOK igénybevétel a településeken élők jövedelmi helyzete alapján

	Alsó 1-4 decilis	Középső 5-7 decilis	Felső 8-10 decilis
Darab, illetve fő			
Települések száma	2 112	1 024	19
Lakónépesség száma	2 722 421	6 783 731	182 858
CSOK-ban részesült családok	56 738	127 920	4 780
Arányok			
Települések száma	67%	32%	1%
Lakónépesség száma	28%	70%	2%
CSOK-ban részesült családok	30%	68%	3%

Összegzés

A CSOK növekvő jelentőségét mutatja, hogy az utóbbi években a pandémia ellenére is emelkedett a megkötött szerződések száma: míg 2016-ban 25944 szerződést tartalmazott az adatbázis, addig 2021-ben már 57471-et, ami 2,2-szeres növekedés. A szerződésekre kifizetett összegek ennél jóval nagyobb mértékben emelkedtek: 2021-ben 308 Mrd forint volt, ami 3,3-szoros növekedést jelent a 2016-os 92,3 Mrd forinthez képest, ami a CSOK rendszer bővülésének lenyomata. A CSOK-ot igénybe vevő családok száma 68,5%-kal nőtt a vizsgált időintervallumban. A már meglévő gyermekek száma 52,9%-kal nőtt ugyanebben az időszakban, és az átlagos gyermekszám a gyermekes családokban kettő volt. A CSOK sikere is megmutatkozik, mert az ebben a szerződéstípusban érintett családok aránya a legmagasabb 2021-ben.

Minden CSOK-kal kapcsolatos mutató a gyermekszámmal összefüggő adatok emelkedését jelzi. 2016-ról 2021-re nőtt a gyermeket vállaló családok száma, a vállalt gyermekek száma és a várható gyermekszám is a gyermeket vállaló családok

körében. A vállalt gyermekszám és a meglévő gyermekek számának hányadosából képzett gyermekvállalási index értéke ugyancsak növekedést mutat, különösen a gyermeket vállalók körében. A CSOK népesedési hatását mutatja az, hogy a CSOK-ot igénybevevő családok kettő vagy annál több gyermeket nevelnek és/vagy vállalnak, tehát egyértelműen hozzájárulnak a hazai népesség reprodukciójához.

A CSOK szerződések számának, az ebben részesülő családok számának és a támogatási összegeknek a növekedése is azt mutatja, hogy az otthonteremtés elősegítése a 2020-as járványhelyzet alatt is folytatódott, a 2021-es intézkedések pedig a családok támogatásának további kibővülését és igénybevételét jelentik. A 2020-as növekedés leginkább a falusi CSOK hatásának tulajdonítható, amit a településtípusok szerinti vizsgálat is tükröz. A településtípusokra vonatkozó főbb összefüggések megvizsgálása azt mutatja, hogy a CSOK, kiemelten a falusi CSOK kifejezetten népszerű és elterjedt azon településeken is, ahol az egy főre jutó átlagos jövedelem az országos átlag alatti.

Felhasznált irodalom

- Banai Ádám - Fábíán Gergely - Nagy Tamás (2019a): Mennyiség vs. minőség – Mit támogat a CSOK? Portfolio 2019. március 06. <https://www.portfolio.hu/bank/20190306/mennyiseg-vs-minoseg-mit-tamogat-a-csok-316361>
- Banai Ádám - Danila Pankov - Fábíán Gergely - Nagy Tamás (2019b): Hogyan alakította át a CSOK a hazai lakás- és hitelpiacot? Portfolio 2019. március 13. <https://www.portfolio.hu/bank/20190313/hogyan-alakitotta-at-a-csok-a-hazai-lakas-es-hitelpiacot-317107>
- Béres Orsolya, Papházi Tibor, Trieb Mariann (2019): Családi Otthonteremtési Kedvezmény (CSOK) szerződéseinek elemzése a 2016-2017-2018. évi adatok alapján. KINCS munkaanyag.
- Béres Orsolya, Papházi Tibor (2020): Családi Otthonteremtési Kedvezményben részesültek adatai, 2019. KINCS Gyorsjelentés.
- Kapitány Balázs, Spéder Zsolt (2012): Gyermekvállalás. In: Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Kapitány Balázs, Spéder Zsolt (2015): Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai Portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Kapitány Balázs, Spéder Zsolt (2018): Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- KINCS (2020a): Lakhatással kapcsolatos vélemények a gyermekvállalási korban lévő magyarok körében. Kutatási jelentés, 2020. november <https://www.koppmariaintezet.hu/docs/Lakhat%C3%A1ssal%20kapcsolatos%20v%C3%A9lem%C3%A9nyek%20a%20gyermekv%C3%A1llal%C3%A1si%20korban%20l%C3%A9v%C5%91%20magyarok%20k%C3%B6r%C3%A9ben.pdf>
- KINCS (2020b): Az új otthonteremtési intézkedések fogadtatása. Kutatási gyorsjelentés, 2020. november, https://www.koppmariaintezet.hu/docs/Az_uj_otthonteremtes_i_intezkedesek_fogadtatasa.pdf
- Kovács Marcell (felelős szerk.) (2018): Mikrocenzus 2016. A háztartások és a családok adatai, 6. KSH, Budapest
- KSH: Lakossági lakáshitelezés, 2020. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/lakashitel/20204/lakashitel_2020.pdf
- Lakner Zoltán (2006): A magyar lakáspolitikai társadalmi hatásai. Esély 5. szám, 55-64.
- Makay Zsuzsanna (2021): Családtámogatás, női munkavállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 121-138.
- Mádi László (2008): Lakáspolitikai - otthonteremtés: történések és tapasztalatok a közelmúlt magyarországi időszakából. PhD értekezés, Sopron, kézirat <http://doktori.nyme.hu/206/1/disszertacio.pdf>
- Musil, Jiri (1974): Lakásszociológia. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Papházi, Tibor - Nyírády, Adrienn - Pári, András (2021): Magyarország történetének legnagyobb otthonteremtési programja a koronavírus-járvány alatt is bővült. KAPOCS 1-2. szám, 77-87.
- Gyorsjelentés, https://www.koppmariaintezet.hu/docs/CSOK_2020_gyorsjelentes_2021_03_05.pdf
- Plöchl Kata – Obádovics Csilla (2021): A CSOK-támogatást igénylők vizsgálata az előzetes gyermekvállalás és az ingatlanszerzés mértéke szempontjából egy hitelintézet adatai alapján. Hitelintézeti Szemle, 3. szám, 80–109. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-20-3-t4-plochl-obadovics.pdf>
- S. Molnár Edit (2003): Házasságon kívüli születések a XX. század utolsó évtizedében. In: Spéder Zsolt (szerk.): Család és népesség – itthon és Európában. KSH NKI – Századvég Kiadó, Budapest, 65-85.
- Spéder Zsolt, Kapitány Balázs (2007): Gyermek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. Életünk fordulópontjai, Műhelytanulmányok 6. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Spéder Zsolt (2014): Gyermekszám(szenáriók) – az új családmodell kontúrjai. In: Spéder Zsolt (szerk.): A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Spéder Zsolt (2021): Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. Szociológiai Szemle 2. 4–29.
- Szabó Beáta, Szabó Eszter, Bereczki Ákos, Hajnal Gábor, Winkler Sándor (2020): Lakáspiaci jelentés, MNB 2020. november
- Tatay Tibor – Neumanné Virág Ildikó – Lentner Csaba – Sági Judit (2017): Az otthonteremtési támogatási rendszer értékelése egy kérdőíves vizsgálat tükrében. Polgári Szemle, 1–3. szám, 27–40. <https://polgariszemle.hu/aktualis-szam/139-allampenzugyek/881-az-otthonteremtes-i-tamogatasi-rendszer-ertekelese-egy-kerdoives-vizsgalat-tukreben>

¹2016-2018 között az alábbi szerződéstípusokat tartalmazta az adatbázis:

1. típus: CSOK új lakás építéséhez, vásárlásához, legfeljebb 2 gyermekre,
2. típus: megelőlegezett (gyermekvállalást tartalmazó) CSOK új lakás építéséhez, vásárlásához, legfeljebb 2 gyermekre,
3. típus: CSOK használt lakás vásárlásához, bővítéséhez,
4. típus: megelőlegezett (gyermekvállalást tartalmazó) CSOK használt lakás vásárlásához, bővítéséhez, legfeljebb 2 gyermekre,
5. típus: CSOK később született gyermekekre,
7. típus: három- és több gyermekes, új lakást építők vagy vásárlók családi otthonteremtési kedvezménye (tartalmazza a gyermekvállalást tartalmazó szerződéseket is),
9. típus: három- és több gyermekes, új lakást építők vagy vásárlók kamattámogatása.

(Nem szerepelt 6-os és 8-as kód az eredeti adatbázisban.)

2019-től a típusok kiegészültek a falusi CSOK és a kamattámogatott hitelek újabb konstrukcióival:

- 2H típus: 2 gyermekes használt lakást vásárlók kamattámogatása – kamattámogatott hitel,
- 3H típus: 3 gyermekes használt lakást vásárlók kamattámogatása – kamattámogatott hitel,
- Y típus: 2 gyermekes új lakást építők vagy vásárlók kamattámogatása – kamattámogatott hitel,
- VB típus: preferált kistélepülésen használt lakás vásárlása és bővítése,
- VK típus: preferált kistélepülésen használt lakás vásárlása és korszerűsítése,
- VE típus: preferált kistélepülésen használt lakás vásárlása és bővítése és korszerűsítése,
- VT típus: preferált kistélepülésen használt lakást vásárlása kamattámogatása – kamattámogatott hitel,
- MB típus: preferált kistélepülésen meglévő lakás bővítése,
- MK típus: preferált kistélepülésen meglévő lakás korszerűsítése,
- ME típus: preferált kistélepülésen meglévő lakás bővítése és korszerűsítése,
- MT típus: preferált kistélepülésen meglévő lakás bővítésének és/vagy korszerűsítésének kamattámogatása – kamattámogatott hitel.

2021-től megjelenő szerződéstípusok:

- EY típus: két gyermekre, energiatakarékos új lakást építők vagy vásárlók kamattámogatása
- Eg típus: három és több gyermekre, energiatakarékos új lakást építők vagy vásárlók kamattámogatása.

A családi ellátások indexálásának uniós jogba ütközése

Már 2013 táján hallani lehetett róla, hogy néhány uniós tagállam be akarja vezetni a családi ellátások indexálását, amely azonban csak évekkel később vált valósággá, amikor Ausztria törvényi szinten 2019. január 1-jével tényleg bevezette azt. Ezáltal az Ausztriában családi ellátásra jogosulttá váló szülők a nem Ausztriában élő gyermekeik után – a gyakorlat alapján már bizton kijelenthető, hogy döntően – alacsonyabb összegű ellátásokat kaptak, mint amelyek az Ausztriában élő gyermekek után jártak. Három és fél év telt el, mire a diszkriminatívnak tartott rendelkezés kapcsán indult jogi eljárások lezárultak, miután az Európai Bíróság a C-328/20. sz. ügyben¹ kimondta, hogy az indexálás nem összeegyeztethető az uniós joggal. A jog szintjén ezáltal alapelvi éllel megállapították, hogy az osztrák jogszabály ellentétes az uniós normákkal, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy a jogsértés kimondása még önmagában nem orvosolja a jogsértés által kiváltott negatív hatásokat. Cikkünkkel ezért kettős célkitűzést követünk. Egyrészt bemutatjuk azt az utat, amelynek végén az Európai Bíróság határozottan állást foglalt az uniós jog megsértéséről. Másrészt azonban azt is megvizsgáljuk, mi történt az ítélet meghozatalát követően Ausztriában, milyen lépéseket tettek annak érdekében, hogy a jogsérelmet szenvedett családok megkapják azokat a különbözeti kifizetéseket, amelyek nekik a törvény hatályba lépését követően is végig jártak volna, de az indexálás miatt nem kerültek kifizetésre.

I. Előzmények

Az indexálás fogalmilag azt jelenti, hogy ha az EU tagállami mobil munkavállaló gyermekei a munkavállaló munkavégzési helyétől eltérő tagállamban laknak, akkor a rájuk tekintettel járó ellátások esetében a tagállamoknak lehetőségük legyen arra, hogy az ilyen ellátásokat a gyermek tartózkodási helye szerinti tagállam körülményeihez

igazítsák. Ergo, csökkenthessék vagy növelhessék attól függően, hogy a gyermek lakóhelyének országában milyen az életszínvonal. Az életszínvonal különbségekre az EUROSTAT-nak konkrét táblázatai vannak, és évente kiadja a vásárlóerő paritáson mért összegzését.²

¹C-328/20. sz. Európai Bizottság kontra Osztrák köztársaság ügy (2022. június 14.) [ECLI:EU:C:2022:468].

²Eszerint az EU-28-ak átlagát 100 egységnek véve 2018 júniusában Ausztria 127 egységen, Németország 123 egységen, Lengyelország 71 egységen, Magyarország pedig 70 egységen állt.

³Ausztria érvelését egy bécsi jogász, Dr. Wolfgang Mazal 2017-ben a Szövetségi Pénzügyminisztérium megkeresésére írt jogi szakvéleményére alapozta. Letöltés: 2022. október 14. <https://familiefamilienrecht.wordpress.com/2018/03/04/gutachten-prof-mazal-kuerzung-der-familienbeihilfe-fuer-kinder-im-eu-ausland/> A vélemény kritikai értékelését lásd: Gellérné Lukács Éva, A családi ellátások indexálása az Európai Unióban In: Raffai Katalin; Szabó Sarolta (szerk.) *Honeste benefacere pro scientia: Ünnepi kötet Burián László 65. születésnapja alkalmából*, Budapest, Pázmány Press (2019). 187-189. o. Letölthető: https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/BurianLaszlo65_unnepikotet_2019.pdf

I.1. Az osztrák szabályozás

Ausztria volt az első tagállam, amely vállalkozott az indexálás bevezetésére.³ 2002-ben Ausztria kb. 1500 külföldön élő uniós állampolgárságú gyermek után fizetett családi ellátást, 2016-ra ez a szám 130 000 fő fölé emelkedett.⁴ Ennek megfelelően a kiadások drasztikusan megnöttek. Az osztrák parlament 2018. október 24-én megszavazta a gyermekek után járó családi ellátások és a gyermekek után járó adókedvezmények indexálását bevezető törvénymódosítást. 2018. december 10-én pedig kihirdették ennek végrehajtásaként a családi ellátások indexálását bevezető, a tartósan Ausztrián kívüli EU (EGT) tagállamban vagy Svájcban élő gyermekekre vonatkozó, a családi pótlék és gyermek utáni adókedvezmény EU-s kiigazítási rendeletét (Familienbeihilfe-Kinderabsetzbetrag-EU-Anpassungsverordnung (FLAG)⁵).

A FLAG 8. §-a a családi támogatás összegét a gyermekek számának és életkorának függvényében szabályozza. A FLAG – 2018. december 4-i szövetségi törvénnyel beiktatott és 2019. január 1-jétől hatályos – 8a. §-a többek között az állandó jelleggel másik uniós tagállamban tartózkodó gyermekek tekintetében előírja a családi támogatásnak a lakóhely szerinti államban fennálló vásárlóerőviszonyokhoz kötött indexálását az Európai Unió statisztikai hivatala által minden egyes uniós tagállam tekintetében közzétett összehasonlító árszínvonalak alapján.

A FLAG 12. §-a értelmében a Finanzamt (adóhivatal, Ausztria) értesítést állít ki a családi támogatásra való jogosultság keletkezésekor vagy megszűnésekor.

A FLAG 53. §-ának (1) bekezdése szerint más tagál-

lamok állampolgárai az osztrák állampolgárokkal egyenlő bánásmódban részesülnek a FLAG keretében, minek körében egy gyermek másik tagállamban való állandó tartózkodását az Ausztriában való állandó tartózkodással egyenértékűnek kell tekinteni. A FLAG 53. §-ának – a 2018. december 4-i szövetségi törvénnyel beiktatott és 2019. január 1-jétől hatályos – (4) és (5) bekezdése kivételt írt elő ez alól a családi támogatásnak a FLAG 8a. §-ában előírt indexálását illetően.

A FLAG tehát 2019. január 1-jei hatállyal az Ausztriában munkát vállaló uniós polgárok esetében azon ország árszínvonalához igazította a családi ellátás és családi adókedvezmények mértékét, ahol a munkavállaló gyermeke életvitelszerűen él.

Az EUROSTAT adataira támaszkodva határozták meg az életszínvonalat és az indexálás mértékét.⁶ Eszerint 2019-ben 0,562-szeres ellátást kaptak a Magyarországon élő gyermekek (tehát kicsivel több, mint a felét annak, amit az Ausztriában élő gyerekek, 56%-ot). A törvényt kétszer módosították, mindkét alkalommal azon célból, hogy a konkrét százalékokat hozzáigazítsák az EUROSTAT adataihoz, és pontos arányokat határozzanak meg a 2020. és a 2021. évre is.⁷ Meg kell jegyezni, hogy amikor a jogszabályt társadalmi vitára bocsátották, több osztrák szervezett tiltakozott annak bevezetése ellen, pl. a Katolikus Családok Egyesülete azzal az indokkal, hogy sérti a gyermekek esélyegyenlőségét. 2018. január 30-i bécsi bilaterális megbeszélésükön Orbán Viktor miniszterelnök tisztességes eljárást kért az Ausztriában dolgozó magyaroknak az osztrák családtámogatási rendszerrel kapcsolatban Sebastian Kurz osztrák kancellártól.

I.2. Az indexálás megítélése az uniós jogban

Az indexálás jogi értékelését meg lehet közelíteni a munkaerő szabad mozgását érintő általános szabályok felől, és az uniós belső mobilitáshoz

kapcsolódó szociális biztonsági koordináció szempontjából. Az EUMSZ 45. cikkét implementáló, a munkaerő szabad áramlásáról szóló 492/2011/EU

.....

⁴lásd: Országgyűlés Hivatala, *Infójegyzet*, 2019/25. 2019. június 26.

⁵<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20010489> 2019. augusztus 5-i konszolidált, hatályos változat. (Letöltés: 2019. augusztus 5.)

⁶*Ibid.*, 2. § (1) bekezdés.

⁷<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20011329> (Letöltés, 2022. szeptember 27.)

rendelet 7. cikke szerint az uniós munkavállalók azonos szociális kedvezményeket élveznek a fogadó ország saját munkavállalóival.⁸ Az EUMSZ 48. cikkét végrehajtó, a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló 883/2004/EK rendelet pedig egy teljes fejezetet szentel a családi ellátások koordinációjának.⁹ A két rendelet között hierarchikus a viszony: ¹⁰ először a 883/2004/EK tanácsi rendeletet kell megvizsgálni a jogosultságok vonatkozásában, és ha az ellátás nem tartozik a hatálya alá, akkor következik annak a megállapítása, hogy a 492/2011/EU tanácsi rendelet szerint szociális kedvezménynek minősül-e. Mivel az osztrák ellátás kifejezetten a 883/2004/EK rendelet hatálya alá tartozik,¹¹ ennél fogva uniós jogi helyzetét a 883/2004/EK rendelet szerint kell megítélni elsősorban.

A szociális biztonsági koordináció azt kívánja biztosítani, hogy ha a családtagok eltérő tagállamokban laknak vagy dolgoznak, akkor se maradjon a család védelem nélkül. Az EUMSZ 48. cikke előírja a tagállamoknak, hogy egyenlő bánásmódot biztosítsanak a juttatások kifizetése terén a tagállamok területén lakó személyek számára. Arról nem rendelkezik, hogy a nem a tagállamok területén lakó személyekkel mi a helyzet. A tagállami joghatósági területen túlrá történő folyósítás (ellátás exportja) az EUMSZ 48. cikkét implementáló 883/2004/EK rendelet 67. cikkéből következik. Eszerint „Egy személy az illetékes tagállam jogszabályainak megfelelően jogosult családi ellátásokra a másik tagállamban lakó családtagjai után is, mint ha a családtagok is az előbb említett tagállamban rendelkeznének lakóhellyel”.¹² Ez azt jelenti, hogy olyan személyek is a tagállam joghatósága alá kerülhetnek, akik esetleg soha nem is voltak a tagállam

területén, tehát azzal semmilyen fizikai kapcsolatban nincsenek. Az uniós koordinációs jog teremti meg számukra a lehetőséget, hogy bekerülhessenek a jogosultak közé, ellátást igényelhessenek és kaphassanak. Ez egy jogi fikció, a közös háztartás fikciója. A fikció létét és jelentőségét az Európai Bíróság is hangsúlyozta: „[A 883/2004/EK] rendelet 60. cikke (1) bekezdésének második mondatát úgy kell értelmezni, hogy az e rendelkezés szerinti fikció olyan személy családi ellátásokra való jogosultságának elismerését eredményezheti, aki nem az ezen ellátások folyósítása szempontjából illetékes tagállam területén rendelkezik lakóhellyel, amennyiben az említett ellátások nyújtásának a nemzeti jog által előírt minden egyéb feltétele teljesül...”.¹³

A Rendelet hatálya alá tartozókat megilleti az egyenlő bánásmód,¹⁴ amely magában foglalja a más tagállami gyermekek részére történő utalást (exportot) is,¹⁵ az exportnak még az sem lehet akadály, ha a kérelmező maga sem él az illetékes tagállam területén.¹⁶ Az Európai Bíróság szerint az export alapja, hogy ne lehessen különbséget tenni az ellátás jogosultjai között azok lakóhelye alapján: „Ez a rendelkezés különösen azt kívánja megakadályozni, hogy egy tagállam attól tehesse függővé a családi ellátások nyújtását, vagy azok összegét, hogy a munkavállaló családtagjai az ellátást nyújtó tagállam területén laknak-e, és így visszatartsa a közösségi munkavállalót attól, hogy éljen a szabad mozgás jogával”.¹⁷

Végül, meg kell említeni a 2010-ben eldöntött Schwemmer ügyet.¹⁸ Ebben az ügyben az Európai Bíróság még a 883/2004/EK rendelet jogelődjének a 1408/71/EGK rendeletnek az alapján vizsgálta a tényállást, és megerősítette a főszabályt, misze-

⁸Az Európai Parlament és a Tanács 492/2011/EU rendelete (2011. április 5.) a munkavállalók Unión belüli szabad mozgásáról, HL L 141, 27.5.2011, p. 1–12

⁹Az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete (2004. április 29.) a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról.

¹⁰Ezt erősítette meg az Európai Bíróság a 249/83. sz. Vera Hoeckx ügyben [ECLI:EU:C:1985:139].

¹¹A két jogszabály szerepel a 883/2004/EK 9. cikk szerinti osztrák notifikációban, ami azt jelenti, hogy szociális biztonsági ellátásként a Rendelet hatálya alá tartozik.

¹²883/2004/EK Rendelet 67. cikke.

¹³C-378/14. sz. ügy Trapkowski [ECLI:EU:C:2015:720] rendelkező rész.

¹⁴Rendelet 4. cikke, illetve az Európai Bíróság jogesetei C-160/96. sz. ügy Molenaar [ECLI:EU:C:1998:84], C-275/96. sz. ügy Kuusijärvi [ECLI:EU:C:1998:279], C-177/12. sz. ügy Lachheb [ECLI:EU:C:2013:689].

¹⁵C-363/08. sz. Slanina-ügy [ECLI:EU:C:2009:732], C-378/14. sz. ügy Trapkowski [ECLI:EU:C:2015:720].

¹⁶A Slanina ügyben az elvált házastárs jogát ismerte el az Európai Bíróság kérelem beadására az elvált férj munkavégzése.

¹⁷C-543/03. sz., Dodl és Oberhollenzer ügy [ECLI:EU:C:2005:364] 46. pont. helye szerinti tagállamban.

¹⁸C-16/09. sz. Schwemmer ügy [ECLI:EU:C:2010:605] 41. pont.

rint a munkavállaló ugyanúgy jogosult a más tagállam területén lakóhellyel¹⁹ rendelkező családtagjai után családi ellátásokra, mintha családtagjai a munkavégzés államában rendelkeznének lakóhellyel.²⁰ Hangsúlyosa ennek indokoltóságát is: „E rendelkezés célja a migráns munkavállalók számára a családi támogatások igénybevételének megkönnyítése a munkavállalásuk helye szerinti államban azon esetekben, amikor a családjuk nem tartott velük ezen államba, továbbá különösen annak megakadályozása, hogy egy tagállam attól tesse függővé a családi ellátások nyújtását, vagy azok összegét, hogy a munkavállaló családtagjai az ellátást nyújtó tagállam területén lakk-e”²⁰ Az Európai Bíróság egyértelműen és expressis verbis utalt az összecszerűsége is, kimondta, hogy

a Rendelet célja annak megakadályozása, hogy a tagállam a mobil munkavállalónak más országban nyújtsa az ellátást, ha a családtag egy másik tagállamban él.

Jól látható, hogy az uniós jog szubsztantív módon érinti a családok helyzetét az Európai Unióban,²¹ és az osztrák indexálás az elfogadásakor ismert szabályok alapján ellentétes volt az uniós jogi rendelkezésekkel és az Európai Bíróság addigi joggyakorlatával. Egyedül az lehetett egy kérdés, hogy az Európai Bíróság a 883/2004/EK rendelet alapján is kimondja-e a jogsértést, de erre is inkább egy elméleti kérdésként tekinthetünk, mert a 1408/71/EGK rendelet és a 883/2004/EK rendelet rendelkezései e téren tartalmilag megegyeznek.²² Ezért elég nagy valószínűséggel előre lehetett látni

II. Az osztrák törvény uniós jogba ütközésének kimondása

Fontos emlékeztetni arra, hogy az osztrák törvény uniós jogba ütközése már a kezdetektől valószínűsíthető volt. 2017. március 20-án és később 2018. január 13-án európai parlamenti képviselők egy csoportja, köztük osztrák képviselők is írásbeli választ igénylő kérdéseket intéztek a Bizottsághoz a családi ellátások indexálását célzó osztrák tervek kapcsán.²³ Arra kérdeztek rá, hogy sérül-e az egyenlő bánásmód elve, illetve, ha a mobil uniós polgárok ugyanúgy fizetnek adót, akkor ugyanúgy jogosultak-e az ellátásokra is, mint az adott ország állam-

polgárai. A Bizottság a 2017. július 26-án majd 2018. március 20-án kelt válaszában hangsúlyozta, hogy az ellátások indexálása nincs összhangban az Európai Bíróság által is értelmezett uniós joggal, illetve hogy ugyanazokra az ellátásokra jogosultak, mint a helyi munkavállalók. A Bizottság kilátásba helyezte, hogy ha Ausztria elfogad ilyen szabályt, akkor azokat a Bizottság meg fogja vizsgálni, mert tilos a munkavállalók állampolgárságán alapuló bármiféle, közvetlen vagy közvetett megkülönböztetés.

II.1. A kötelezettségszegési eljárás elindítása

Nem volt semmiképpen sem váratlan, hogy amikor Ausztria 2019. január 1-jei hatállyal elfogadta a FLAG törvényt, az Európai Bizottság 2019. január 25-én meg is indította a kötelezettségszegési eljárást, felhívva a figyelmet arra, hogy a jogszabály az uniós joggal ellentétes. 2019. március 25-én az Osztrák Köztársaság azt válaszolta a Bizottságnak, hogy álláspontja szerint a jogszabály nem ellentétes az uniós joggal: a 883/2004 rendelet 67. cikke felhatalmazást ad a családi ellátásoknak a gyermek lakóhelye alapján történő kiigazítására. Továbbá

a 67. cikk nem követeli meg, hogy a valamely másik tagállamban lakóhellyel rendelkező gyermekek után folyósított ellátások összegének meg kell egyeznie az Ausztriában lakóhellyel rendelkező gyermekek után folyósított ellátások összegével. Végül szerinte nem áll fenn közvetett hátrányos megkülönböztetés, mivel a családi ellátásoknak, valamint a szociális és adókedvezményeknek a gyermek lakóhelye szerinti állam árszintjétől függő kiigazítása objektíven igazolt, és csökkenti valamennyi munkavállaló terheit.

.....

¹⁹Lásd még: C-153/03. sz. Weide-ügy [EBHT 2005., I-6017. o.] 20. pont.

²⁰Lásd még: C-117/89. sz. Kracht-ügy [EBHT 1990., I-2781. o.] 15. pont.

²¹Burián László, *Internationales Familienrecht für das 21. Jahrhundert*. Magyar Jog, 2007/4., 244–247. o. Király Miklós, *Egység és sokféleség – az Európai unió jogának hatása a kultúrára*, Új Ember Kiadó, Budapest (2007).

²²1408/71/EGK rendelet 1., 2., 73. és 76. cikkei.

²³http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2018-000191-ASW_EN.html E-000191/2018(ASW) és

A Bizottság nem fogadta el az osztrák érveket, 2019. július 26-án az eljárás a következő szakaszba lépett, a Bizottság indoklással ellátott véleményt küldött meg Ausztriának.²⁴ *Marianne Thyssen* foglalkoztatásért, szociális ügyekért, munkavállalói készségekért és mobilitásért felelős uniós biztos elmondta, hogy az egyenlő bánásmód az EU alapelve. „Azoknak az EU polgároknak, akik egy másik tagállamban dolgoznak, ott fizetnek adót és járulékokat, joguk van ugyanazokra a családi ellátásokra.”²⁵ 2019. október 24-i levelében az Osztrák Köztársaság válaszolt erre az indoklással ellátott véleményre, és rámutatott, hogy a szóban forgó családi ellátások összege, valamint a szociális és adókedvezmények nem pusztán átalányjellegűek, hanem a tényleges szükségleteknek felelnek meg. Emellett az a tény, hogy ezen ellátásokat és kedvezményeket átalányösszeg formájában nyújtják, nem zárja ki, hogy ezeket a gyermekek lakóhelye szerinti árszint alapján kiigazítsák. Az ilyen kiigazítás nem minősül egyenlőtlen bánásmódnak, hanem a terhek egységes csökkentését biztosítja a kedvezményezett munkavállalók számára, függetlenül attól, hogy a gyermek tényleges tartózkodási helye hol van. Feltételezve, hogy közvetett hátrányos megkülönböztetés áll fenn, azt többek között a szociális biztonsági rendszert terhelő kiadások egyensúlyára vonatkozó célkitűzés, valamint a kedvezményezettek teherviselési képességének figyelembevételére irányuló cél igazolja.

Az Európai Bizottság ismételen nem fogadta el az osztrák érveket, 2020. július 22-én benyújtotta kötelezettségszegés megállapítása iránti keresetet az Európai Bírósághoz, amely a C-328/20. ügyszámot kapta.²⁶ A Bizottság két jogalapra hivatkozott:

2.2. Az Európai Bíróság döntése

Az Európai Bíróság döntését mindig megelőzi a Főtanácsnoki Indítvány, amelyet ebben az ügyben 2022. január 20-án ismertetett Jean Richard de

· Egyrészt arra, hogy a családi támogatás és a gyermek után járó adójóváírás a 883/2004 rendelet értelmében vett családi ellátásnak minősül. A rendelet 7. és 67. cikkei tiltják, hogy valamely tagállam a családi ellátások biztosítását vagy azok mértékét attól tehesse függővé, hogy a kereső tevékenységet folytató személy családtagjai a szolgáltatást nyújtó tagállamban rendelkezzenek lakóhellyel. A kiigazítás bevezetésével azonban Ausztria a gyermekek javára biztosított családi ellátásokat illetően pontosan aszerint dönt, hogy a gyermek melyik tagállamban rendelkezik lakóhellyel. Ausztria ezáltal megsérti a 883/2004 rendelet 7. és 67. cikkét.

· Másrészt a Bizottság arra hivatkozott, hogy a kiigazítás, ahogyan azt Ausztria bevezette, azokat a jogosult személyeket, akiknek a gyermekei magasabb árszinttel rendelkező tagállamokban rendelkeznek lakóhellyel, kedvezőbb helyzetbe hozza azon személyekhez képest, akiknek a gyermekei Ausztriában rendelkeznek lakóhellyel, miközben azokat a személyeket, akiknek a gyermekei alacsonyabb árszinttel rendelkező tagállamokban rendelkeznek lakóhellyel, kedvezőtlenebb bánásmódban részesíti. A kiigazítás bevezetésekor Ausztria azonban a nemzeti költségvetés olyan megtakarításából indult ki, amely csak azt jelentheti, hogy az ilyen ellátásoknak és kedvezményeknek több olyan kedvezményezettje van, akiknek a gyermeke az Ausztriánál alacsonyabb árszinttel rendelkező tagállamokban rendelkezik lakóhellyel.

Fentiek alapján kérte az Európai Bíróságtól annak megállapítását, hogy az Osztrák Köztársaság megsértette az uniós jogot.

la Tour Főtanácsnok.²⁷ A Főtanácsnok nem hagyott kétséget afelől, hogy egyetért a kötelezettségszegés megállapítása iránti keresettel. Végkövetkeztetése

.....

²⁴https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-4253_en.htm Letöltés: 2022. szeptember 27.

²⁵Ibid.: „Equal treatment is a fundamental principle of the EU. EU citizens, who work in another Member State than their own and pay taxes and social security contributions, have a right to the same family benefits.”

²⁶<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=230707&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1718893>.

²⁷ECLI:EU:C:2022:45

szerint azt javasolta az Európai Bíróságnak, hogy adjon helyt az Európai Bizottság keresetének.

A Főtanácsnoki Indítvány statisztikai adatokra is hivatkozott, amelyek azt támasztják alá, hogy az osztrák kiigazítás valós célja nem a gyermek lakóhelyének életszínvonalához igazítása volt, hanem a globális költségcsökkentés. „A jelen esetben a gyermekek lakóhelyéhez kapcsolódó, az osztrák szabályozásban rögzített kritériumból az következik, hogy a családi ellátások, valamint a szociális és adókedvezmények összegének csökkentése lényegében a migráns munkavállalókat érinti, mivel gyermekeik esetében gyakrabban előfordulhat, hogy más tagállamban rendelkeznek lakóhelylyel. Ezenkívül az ellátások összegének az Osztrák Köztársasággal szomszédos államokra vonatkozóan alkalmazott együtthatóit meghatározó táblázatokból nagyon világosan kitűnik, hogy az ezen államok többségében fennálló, az Osztrák Köztársaságétól eltérő életszínvonal miatt azok a munkavállalók, akik a szabad mozgáshoz való jogukat ezen államokból kiindulva gyakorolták, jelentős többségükben azok, akik az Ausztriában nyújtottnál alacsonyabb összegű szociális és adókedvezményekben

részesülnek. Márpedig a Számvevőszék jelentésének a Bizottság által benyújtott és az Osztrák Köztársaság által hivatkozott adatai szerint a 2016. évi kifizetések körülbelül 50% a Magyarországon és Szlovákiában, továbbá 40% a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Romániában, valamint Szlovéniában lakóhellyel rendelkező gyermekekre vonatkozott.”²⁸

Másrészt, a Főtanácsnok alapvetően az a Magyarország által is sokszor hangoztatott érvelést is megerősítette, miszerint „...a migráns munkavállalók az általuk végzett tevékenységek után fizetendő szociális és adójárulékok megfizetésével hozzájárulnak a fogadó tagállam társadalompolitikájának finanszírozásához, ami igazolja a nyújtott ellátások és előnyök egyenlőségét.”²⁹

Az Európai Bíróság a 2022. június 16-án meghozott ítéletében³⁰ elmarasztalta az Osztrák Köztársaságot az Európai Bizottság által előhívott mindkét jogalapon. Ez azt jelentette, hogy magát az osztrák jogszabályt mondta ki uniós jogba ütközőnek, amely alapján nem lehetett volna csökkenteni az uniós munkavállalók gyermekeinek járó ellátások összegét.

2.3. Osztrák bíróság felterjesztései: a C-163/20. sz. ügy és a C-574/20. sz. ügy

A C-163/20. sz. AZ ügyet 2020. április 16-án nyújtotta be az Európai Bíróságnak a bécsi székhelyű szövetségi pénzügyi bíróság (Bundesfinanzgericht, a továbbiakban: BFG).³¹ Az ügy több szempontból fontos:

- egyrészt, mert tárgya ugyanaz a családi ellátások indexálását kimondó osztrák törvény, mint az előbb elemzett ügyben,
- másrészt ez egy konkrét eset, konkrét sértetekkel, amely előzetes döntéshozatali eljárás keretében került az Európai Bíróság elé,
- valamint az ügy előterjesztője maga a családtagmogatási ügyekben egyébként illetékes osztrák

szövetségi pénzügyi bíróság (Bundesfinanzgericht), amely maga is kétségeket fogalmazott meg az osztrák törvény vonatkozásában.

Ebben az ügyben a BFG megismétli az Európai Bizottság kérdését, miszerint ellentétes-e az uniós joggal a FLAG indexálást kimondó határozata. Ennél pontosabb és részletesebb a C-574/20. sz. XO ügy, amelyet 2020. november 3-án terjesztett az Európai Bíróság elé előzetes döntéshozatali eljárásban a bécsi BFG, és amely több további jogi kérdést is magában foglal.³² Az ügyekben sem Főtanácsnoki Indítvány, sem Európai Bírósági ítélet nem került elfogadásra. A C-163/20. sz. ügyben a megkeresést

²⁸Indítvány 130. pont.

²⁹Indítvány 143. pont.

³⁰C-328/20. sz. Európai Bizottság kontra Osztrák köztársaság ügy [ECLI:EU:C:2022:468]

³¹C-163/20. sz. AZ kontra Finanzamt Hollabrunn Korneuburg Tulln, HL 2020.7.7.

³²C-574/20. sz. XO kontra Finanzamt Waldviertel ügy, HL 2021.01.15. Bundesfinanzamt beadvány: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=236042&pageIndex=0&doclang=hu&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1740336> (Letöltés: 2022. szeptember 28.)

a BFG határozatával a C-328/20. sz. ügy eldöntése után visszavonta,³³ így ott az uniós szintű eljárás

befejeződött.³⁴ Mivel a C-574/20. sz. ügy még folyamatban van, ezzel foglalkozunk részletesen.

2.3.1. A C-574/20. sz ügy tényállása

A cseh állampolgár felperes, valamint a felperes férje, mostohagyermek és férjével közös két lánygyermek a Cseh Köztársaságban rendelkeznek lakóhellyel. A felperes 2017 júliusától 2020 februárjáig különböző osztrák munkáltatóknál dolgozott Ausztriában. A felperes és férje családi jövedelmük összege alapján a Cseh Köztársaságban nem jogosult a megfelelő ottani családi ellátásra. A vitatott időszakot a 2019. január és 2020. március közötti időszak képezi. 2018. december 31-ig a felperesnek teljes összegben folyósították az osztrák családi támogatást, amiről értesítéseket is kapott 2018. április 20-i és 2019. augusztus 20-i keltezéssel. Miután 2019. január 1-jével bevezették a családi támogatásnak a lakóhely szerinti állam árszínvonalához kötött indexálását, az ellátást csökkentették, de erről nem küldtek külön értesítést számára. A felperes csupán a folyósított

összegek alapján vette észre a csökkentést. 2019. február 14-én a felperes kérelmet nyújtott be annak elismerése iránt, hogy a családi támogatást ne indexált összegben folyósítsák, és kérte a különbözetek összegének utólagos kifizetését. Az alperes hatóság (a waldvierteli adóhivatal) az új jogi szabályozásra hivatkozva határozatával a kérelmet, mint megalapozatlant elutasította. A felperes ezzel szemben benyújtott panaszát az alperes hatóság előzetes határozatával ismételten, mint megalapozatlant elutasította. Ezt követően a felperes bírósághoz fordult, és előzetes döntéshozatal iránti kérelemnek az Európai Unió Bírósága elé terjesztését indítványozta. A nemzeti bíróság (Bundesfinanzgericht (szövetségi pénzügyi bíróság) helyt adott az indítványnak, és tizennégy kérdést terjesztett az Európai Bíróság elé.

2.3.2. A C-574/20. sz ügyben feltett kérdések

Az osztrák szövetségi pénzügyi bíróság tizennégy kérdést intézett az Európai Bírósághoz. Ezek egy része megegyezik az Európai Bizottság által feltett kérdésekkel, amely a FLAG rendelkezéseinek uniós jogba ütközését érintik (különösen a 883/2004/EK rendelet 7. és 67. cikkeit).³⁵

Utalnunk kell a beadvány 18. pontjára, amely sejteti a bíróság álláspontját: *„Végül kétségesnek tűnik az indexálás arányossága és Ausztria magatartásának koherenciája, mivel az önkormányzatok tisztviselői más uniós tagállamba történő kiküldetésük esetén teljes összegű családi támogatásban részesülnek, a Cseh Köztársaság tekintetében viszont 38,1%-kal leértékeltek a családi támogatást az uniós indexálásról szóló rendelet alapján, míg azonos időszakban az (ennél fogva) alacsonyabb) belföldi árszínvonalhoz képest 7-10%-ban állapított*

*ták meg a Prágába kiküldött diplomáciai személyzet vásárlóerő-kompenzációs pótlékát.”*³⁶ A hatodik és hetedik kérdések ezt követően már kifejezetten arra vonatkozó megkeresést tartalmaznak, hogy miként kell eljárni azon egyedi határozatok vonatkozásában, amelyek – ha az uniós jogellenesség az első öt kérdés alapján kimondásra kerül – ezen az eleve nem megfelelő törvényi jogalapon kerültek elfogadásra. Vagyis érvényesnek kell-e kezelni az ellátásokat lecsökkentő határozatokat. Konkrétan: *„Úgy kell-e értelmezni a rendelet „általános hatályának” az EUMSZ 288. cikk második bekezdésében szereplő fogalmát és e rendelkezés teljes egészében kötelező és közvetlenül alkalmazandó” szövegrészét, hogy azok az illetékes intézmény indexálást előíró szabályokon alapuló egyedi szabályainak érvényes létrejöttét*

.....

³³BESCHLUSS DES PRÄSIDENTEN DES GERICHTSHOFS, 29. Juni 2022 Streichung [ECLI:EU:C:2022:600].

³⁴A C-163/20. sz. ügyben a megkeresést a BFG határozatával visszavonta (BFG 18. 6. 2022, RE/7100001/2022). Ezáltal a felfüggesztett eljárás folytatódott, amelyet 2022. július 7-én eldöntött az osztrák bíróság: https://360.lexisnexis.at/d/u_finanz_BFG_2022_lnat_cases_vt_137077__6fe4898703?origin=lk

³⁵Beadvány, 1-5. kérdések, 3-4. oldalak.

³⁶Beadvány, 18. pont, 12. oldal.

is megakadályozták, és az alapügyben megtámadott határozat nem rendelkezik alaki jogerővel”.³⁷ Továbbá, a nemzeti bíróság hogyan járhat el helye-

sen a jogsérelem orvoslása érdekében.³⁸ Vagyis láthatólag az osztrák szövetségi pénzügyi bíróság abban az irányban gondolkodott, hogy az

3. Az uniós joggal való összeegyeztethetlenség jogkövetkezményei

Amikor az Európai Bíróság 2022. június 16-án meghozta ítéletét a C-328/20. számú ügyben, és kimondta az osztrák törvény uniós joggal való összeegyeztethetlenségét, akkor már tárgysorozatba vette a fent említett, időben későbbi C-163/20. számú AZ és a C-574/20. számú XO

ügyet is. Az Európai Unió Bíróságának ítéletei erga omnes hatállyal bírnak: „Az értelmezési kérdések feltételének lehetősége azt a célt szolgálja, hogy az egységes uniós jogi előírások a tagállamokban valóban egységes értelmezést nyerjenek”.³⁹

3.1. A Bundesfinanzgericht ítéletei

Az osztrák szövetségi pénzügyi bírósági szervezetszerkezete tisztában volt vele, hogy az indexálás vonatkozásában jogi érdemét tekintve az ügyet az Európai Bíróság eldöntötte, kimondta az indexálást előíró osztrák törvény uniós jogba ütközését. Ennek eredményeképpen a C-163/20. sz. AZ ügyben 2022. június 18-án a BFG határozatot hozott az előzetes döntéshozatali kérelem visszavonásáról, majd 2022. július 7-én határozatot hozott a C-163/20. sz. felterjesztés alapjául szolgáló alapügyben is (RV.7101361.2022).⁴⁰ A BFG hangsúlyozta, hogy az indexálás az Európai Bíróság szerint ellentétes az uniós joggal, ezért az esetet úgy fogja eldönteni, hogy a FLAG törvény kérdéses rendelkezését (8a cikkét) nem alkalmazza.⁴¹ Majd kimondta, hogy helyre kell állítani a jogszerű állapotot, és kötelezte a hatóságot, hogy fizesse ki a családi pótlékot a jogosultnak, abban az összegben, amely a FLAG 8a. cikke – tehát az indexálás nélküli – számítás szerint visszamenőlegesen jár.⁴²

Pár nappal a C-163/20. sz. felterjesztés alapjául szolgáló ügy eldöntését követően a BFG 2022. július 14-én ítéletet hozott egy másik ügyben is.⁴³ A 22 oldalas ítéletben Elisabeth Wanke bírónő, egyesbíróként eljárva bemutatja az eljárást, és kiindulási alapként rögzíti, hogy a BFG 2020. április 16-án meghozott, RE/7100001/2020. számú határozatával előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett a Szerződés 267. cikke alapján az Európai Bíróság előtt, illetve az eljárást felfüggesztette. A felfüggesztett eljárást 2022. július 7-én folytatták, amelyben megállapították, hogy a hatóságnak ki kell fizetnie a családi pótlékot az eredeti összegben. Az ítéletben a bírónő hivatkozik az Európai Bíróság C-328/20. sz. ítéletére, továbbá az előbb említett RV.7101361. sz. BFG ítéletre, majd kötelezi a hatóságot, hogy fizesse ki a családi pótlékot a jogosultnak, abban az összegben, amely a FLAG 8a. cikke – tehát az indexálás nélküli – számítás szerint visszamenőlegesen jár.

³⁷Beadvány, 6. kérdés, 4. oldal.

³⁸A nemzeti bíróság további kérdései olyan eljárási kérdéseket érintenek, amelyek specifikusak az osztrák jogban, illetve foglalkoznak az ellátások halmozódásának tilalmával is.

³⁹Somssich Réka, Az Európai Bíróság In: Arató, Krisztina; Koller, Boglárka (szerk.) Az Európai Unió politikai rendszere, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó (2019), 136. o.

⁴⁰https://360.lexisnexis.at/d/u_finanz_BFG_2022_nat_cases_vt_137077__6fe4898703?origin=lk (Letöltés: 2022. október 10.) [ECLI:AT:BFG:2022:RV.7101361.2020.]

⁴¹Ibid. „Nichtanwendung von § 8a FLAG 1967 [...] Die einzige unionsrechtskonforme Lösung der hier anhängigen Rechtssache kann nur darin bestehen, gemäß dem Urteil EuGH 16. 6. 2022, C-328/20 § 8a FLAG 1967 [...] infolge Verdrängung durch das Unionsrecht nicht anzuwenden.“

⁴²Ibid. „Gemäß § 25 Abs. 1 BFGG und § 282 BAO ist das Finanzamt verpflichtet, im gegenständlichen Fall mit den ihm zu Gebote stehenden rechtlichen Mitteln unverzüglich den der Rechtsanschauung des Bundesfinanzgerichtes entsprechenden Rechtszustand herzustellen und die Auszahlung der Familienbeihilfe und des Kinderabsetzbetrags im ausgeführten Umfang, also ohne Anwendung der Indexierungsbestimmungen von § 8a FLAG 1967 und § 33 Abs. 3 Z 2 EStG 1988, vorzunehmen.“

⁴³<https://findok.bmf.gv.at/findok?execution=e1s1 RV/7101810/2020. sz. ítélet>.

Ezt követően további ügyekben is úgy döntött a BFG (RV/7101907/2020, RV/7101370/2020⁴⁴), hogy az egyedi ügyekben a felperesek jogosultak a különbözet kifizetésére.

Ugyanakkor az Európai Bíróság nem tért, nem is térhetett ki a C-328/20. számú eset kapcsán azok-

nak az osztrák anyagi jogi és eljárási jogi kérdéseknek a megválaszolására, amelyeket a nemzeti bíróság feltett a másik, C-574/20. számú XO ügyben. Fontos hangsúlyozni, hogy ezt a felterjesztést nem vonta vissza a BFG, tehát ez az ügy jelenleg is eldöntésre vár.

3.2. A FLAG törvény jogellenes rendelkezéseinek hatályon kívül helyezése

Az osztrák parlament az Európai Bíróság döntését követően, 2022. július 28-i hatállyal módosította a FLAG törvényt.⁴⁵ A módosító törvény 1. § (2) bekezdése hatályon kívül helyezte az indexálást tartalmazó 8a cikket, a módosító törvény 1. § (5) bekezdése pedig az eljárást tartalmazó 53. § (4) bekezdését. Emellett a 1. § (6) bekezdése kimondta, hogy a hatályon kívül helyezés visszamenőleges, 2019. január 1-jére. Ez azt jelenti, hogy az indexáláshoz szóló rendelkezéseket nem a jövőre nézve törölték, hanem az elfogadásukra visszamenőleg, amely azt jelenti, hogy úgy kell tekinteni, mintha el sem fogadták volna őket. Értelemszerűen két jogosult csoportot lehet megkülönböztetni: azokat, akiknek csökkentették az ellátását, és azokat, akikét növelték. A módosító törvény különböző megoldást tartalmaz a két csoportra.

A módosító törvény 1. § (6) bekezdése konkrétan kimondja a különbözetek automatikus megfizetési kötelezettségét akkor, ha az indexálás csökkentette az ellátást: „A családi pótlékok utólagos kifizetése olyan gyermekek után, akik Bulgáriában, Németországban, Észtországban, Görögországban, Olaszországban, Horvátországban, Lettországban, Litvániában, Máltán, Lengyelországban, Portugáliában, Romániában, Szlovákiában, Szlovéniában, Spanyolországban, Csehországban, Magyarországon vagy Cipruson tartózkodtak vagy tartózkodnak, automatikusan megtörténik, amennyiben a családi pótlék eljárásban rendelkezésre álló adatok alapján ki-

fizetés teljesíthető.”⁴⁶ Vagyis a 2019. január 1-eje utáni csökkentett kifizetéseket úgy kell kezelni, hogy a csökkentésnek nem volt jogalapja, ergo a nem csökkentett összegeket kell kifizetni. A különbözetek főszabályként minden gyermek után járnak, akik az említett országokban laknak vagy laktak, külön kérelem benyújtása nélkül.⁴⁷ Ugyanakkor, amennyiben nem áll rendelkezésre adat a hatóság rendszerében, az érintettek kérelmet kell előterjesztenie. Ergo, ha valamely korábban családi pótlékra jogosult személy nem kapja meg automatikusan a különbözetet, annak folyósítását kérnie kell a hatóságoktól.

A módosító törvény 1. § (6) bekezdése arról is rendelkezik, hogy „A Belgiumban, Dániában, Finnországban, Franciaországban, Írországban, Izlandon, Luxemburgban, Hollandiában, Norvégiában, Svédországban, Svájcban vagy az Egyesült Királyságban élő vagy állandó lakóhellyel rendelkező gyermekek után kifizetett családi pótlék összegét 2022. június 30-ig jogszerűnek kell tekinteni.”⁴⁸ Ergo, ahol Ausztria többet fizetett az indexálás miatt, azokat az összegeket nem követeli vissza a jogosultaktól, esetükben tehát 2022. június 30-ig az emelt összeg jár, azt követően viszont az összeg visszacsökken az általános szintre.

Sajnálatos módon az indexálással kapcsolatban nem készült pontos eljárási szabály sem a bevezetések, és úgy tűnik a jogszabály hatályon kívül helyezésekor sem. Emiatt az érintettek számára nem

⁴⁴<https://findok.bmf.gv.at/findok?execution=e2s1 RV/7101370/2020, 2022. augusztus 8., RV/7101907/2022., 2022. július 14.>

⁴⁵<https://www.ris.bka.gv.at/eli/bgb/1/2022/135>

⁴⁶FLAG módosítás, 1. § (6): „Die Nachzahlungen an Familienbeihilfe für Kinder, die sich ständig in Bulgarien, Deutschland, Estland, Griechenland, Italien, Kroatien, Lettland, Litauen, Malta, Polen, Portugal, Rumänien, Slowakei, Slowenien, Spanien, Tschechien, Ungarn oder Zypern aufgehalten haben oder aufhalten, erfolgen automationsunterstützt, soweit auf Grund der im Familienbeihilfenverfahren vorhandenen Daten eine Auszahlung durchführbar ist.”

⁴⁷<https://www.bmf.gv.at/public/top-themen/indexierung.html> (Letöltés: 2022. október 10.)

⁴⁸FLAG módosítás, 1. § (6): „Familienbeihilfenbeträge für Kinder, die sich ständig in Belgien, Dänemark, Finnland, Frankreich, Irland Island, Luxemburg, Niederlande, Norwegen, Schweden, Schweiz oder dem Vereinigten Königreich aufgehalten haben oder aufhalten, gelten bis zum 30. Juni 2022 in Bezug auf die Höhe als rechtmäßig zuerkannt“

volt ismert, hogy miért és mennyivel csökkent az ellátásuk, élhetnek-e jogorvoslattal, és most sem is-

mert, hogy miért és mekkora összegben juthatnak az elmaradt összeghez.

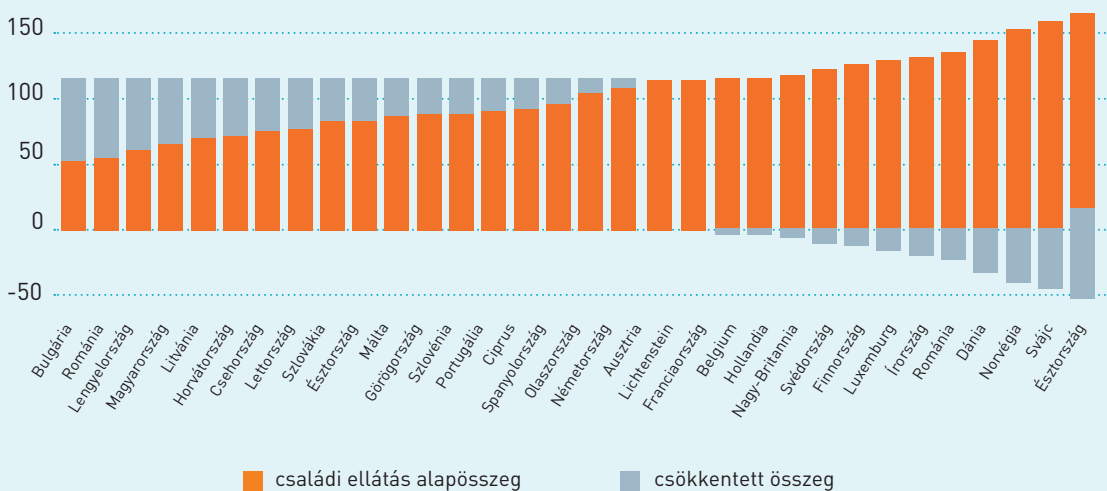
3.3. A jog a statisztika szemével

Érdekes egy kicsit alaposabban megnézni az indexálást érintő – nem túl számos – statisztikai adatot.⁴⁹ Amint az az alábbi szemléletes ábrából is látható, valójában szinte minden nem Ausztriában élő gyermek után módosítani kellett az osztrák alapösszeget, mert egyedül Liechtenstein életszínvonal adatai egyeznek meg az osztrákkal. A FLAG tehát az osztrák hatóságoknak extra adminisztrációs terhet és költséget kreált (még akkor, ha ez csak egy minimális beállítási kérdés a számítógépes programban). Továbbá, ha összevetjük ezt az ábrát a Főtanácsnok-

nak a C-328/20. sz. ügyben tett megállapításával, miszerint „a 2016. évi kifizetések körülbelül 50%-a Magyarországon és Szlovákiában, továbbá 40%-a a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Romániában, valamint Szlovéniában lakóhellyel rendelkező gyermekekre vonatkozott”⁵⁰, akkor látható az is, hogy a gyermekek legalább 90%-a esetében csökkentek az ellátások. De vélhetően még ennél is több esetben, mert a tipikusan mobil munkavállalókat kibocsátó Spanyolország, Portugália és Olaszország is a csökkentéssel érintett országok között van.

1. ábra: Családi ellátások indexálása 2019-2022

Forrás: Vera Glassner, Österreich muss EU-widrig gekürzte Familienleistungen zurückzahlen, 2. o.

A családi pótlékot 2018-ban 133.000 gyermeknek, 2019-ben 137.100 gyermeknek folyósították úgy, hogy a gyermek egy másik EGT tagállamban vagy

Svájcban élt, a kifizetett összeg 2018-ban – indexálás nélkül – kerekítve 46,2 millió euró, 2019-ben – indexálással – 36,7 millió euró volt.⁵¹ Nagyjából

⁴⁹Vera Galssner, Österreich muss EU-widrig gekürzte Familienleistungen zurückzahlen, <https://awblog.at/oesterreich-muss-gekuerzte-familienleistungen-zurueckzahlen/> (Megjelenés: 2022. július 27. Letöltés: 2022. szeptember 20.)

⁵⁰C-328/20. sz. ügy, Főtanácsnoki Indítvány 130. pont.

⁵¹https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVII/AB/AB_00269/index.shtml (Parlamenti kérdésre adott válasz, 2020. január 31., letöltés: 2022. szeptember 28.)

9,5 millió euró volt tehát a költség csökkenés az indexálás bevezetésének első évében. 2020-ban 132.000 gyermeknek, 2021-ben 125.300 gyermeknek folyósították a családi ellátást más EGT tagállamba vagy Svájcba, a költségek 2020-ban kerekítve 35,9 millió eurót, 2021-ben 34,2 millió eurót tettek ki.⁵² A 2019-2021 közötti 3 évben tehát nagyjából 30 millió eurós megtakarítást értek el. A kiadásokat

a családi terhek kiegyenlítésért felelős alaphól (Familienlastenausgleichsfonds) fizetik, amelynek az éves költségvetése 2020-ban 7 Mrd euró volt – igaz, nemcsak a családi pótlékot, hanem számos más ellátást és szolgáltatást is fizetnek belőle –, az alap kiadásaihoz képest az évi 10 millió eurós költségmegtakarítás a családi pótlék tekintetében arányában 0,14%.

IV. Összefoglalás

A cikk két kérdést vizsgál, egyrészt az indexálásról hozott Európai Bírósági döntés előzményeit és magát a döntést, másrészt a döntés következményeit, nevezetesen, hogyan kaphatnak jövátételt azok a családok, amelyekről három és fél éven át elvették családi ellátásuk egy részét.

A cikk az első téma vonatkozásában kitér az EUMSZ és a vonatkozó másodlagos jog releváns rendelkezéseire és az Európai Bíróság korábbi jogeseteire, amelyek együttesen kimondják – a közös háztartás fikciójára építve – a jogosultságot az ellátásra az egyenlő bánásmód alapján, a saját állampolgároknak adott összegben. Ezt követően részletesen elemzésre kerül a C-328/20. sz. ügy, amelyben az Európai Bíróság nem hagyott semmilyen kétséget abban a tekintetben, hogy nem változtatható meg a családi ellátás összege a gyermek lakóhelye alapján, a 883/2004/EK rendelet alapján sem. Az Európai Bíróság utalt arra, hogy finansziális okokkal nem indokolható a közvetett diszkrimináció, tehát nem megalapozott a megkülönböztetés, kimondta az osztrák FLAG törvény uniós jogba ütközését.

Meg kell jegyezni, hogy a tagállamoknak van szuverenitása abban a tekintetben, hogy milyen családi ellátásokat nyújtanak, ezek széles skálán mozognak az Európai Unióban.⁵³ A tagállamok bizonyos tények fennállásához köthetik az ellátást, és ennek

mentén jogszerűen sávosan állapíthatnak meg ellátást, pl. a gyermekek számától, életkorától, esetleges tartós fogyatékoságától vagy a szülők jövedelmétől függően, ilyen a magyar rendszer is.⁵⁴ Az indexálással kapcsolatban az jelenti a problémát, hogy a megkülönböztetésre okot adó tény a gyermek más tagállami lakóhelye, amely így – az uniós jogban egyértelműen tiltott – lakóhely alapú megkülönböztetés.

A cikk a másik téma vonatkozásában kitér az Európai Bíróság jogesetének elfogadása után Ausztriában megtett jogi lépésekre. E tekintetben a fő megállapításunk, hogy az osztrák jogalkotás és igazságszolgáltatás nagyon gyorsan reagált az Európai Bíróság ítéletére. Egyrészt elfogadtak egy törvényt, amely 2019. január 1-ére visszamenőlegesen hatályon kívül helyezi az indexálást megállapító rendelkezéseket, és bevezet egy automatizmust a visszatartott ellátások utólagos kifizetéséről. Ahogy az indexálás bevezetése, úgy a megszüntetése is az ügyfelek bevonása nélkül történik, az indexálásról is csak az összeg csökkenése alapján szereztek tudomást, most pedig a különbözetek kifizetéséről is csak az összeg beérkezése után értesülnek. Az igazságszolgáltatás szintjén pedig a nemzeti bíróságok pedig sorra marasztalják el az alperesként megjelenő osztrák hatóságokat a korábban

⁵²https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVII/AB/AB_09922/index.shtml (Parlamentari kérdésre adott válasz, 2022. május 10., letöltés: 2022. szeptember 28.)

⁵³Fűrész Tünde, Molnár Balázs: *A családbarát Magyarország építésének első évtizede az Európai Unióban*, *Kapocs* 3. évf. 3-4. sz. (2020.) 3-11. oldal.

⁵⁴Dani Csaba – Gellénné Lukács Éva: *Hazai szabályozás uniós kitekintéssel: családok szociális ellátása; öröklési jog az Európai Unióban*, In: Szeibert, Orsolya (szerk.) *Család, gyermek, vagyon: A joggyakorlat kihívásai : Családjogi tanulmánykötet*, Budapest, Magyarország : HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., (2012) pp. 481-496. o, Dr. Molnár Balázs: *Foglalkoztatottak gyermekvállalását és gyermeknevelését segítő ellátások Magyarországon*, *Munkajog*, 2021/1. 64-71. o.

eljük terjesztett, és az Európai Bíróság ítéletéig felfüggesztett ügyekben.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy hiába történt rendezés a jog szintjén, mégpedig automatikus mechanizmusokkal, ezen automatizmus mögött családok tízezreinek 3 és fél éven keresztül történő hátrányos megkülönböztetése sejlik fel. Ezen hosszú idő alatt a más tagállamban élő gyermekeik után kevesebb ellátást kaptak, a gyermekeikre kevesebb pénzt fordíthattak, és joggal érezhették magukat másodrendű polgároknak. Hiába tehát most a gyors intézkedés, az indexálás visszavonhatatlanul beégett a köztudatba, egy igen jól megragadható példájává vált a mobil munkavállalók megkülönböztetésének, annak, hogy egy fogadó országban valójában mit is gondoltak a más tagállamból érkezőkkel szembeni szolidaritásról. Mert ne feledkezzünk meg arról, amit a C-328/20. számú ügyben a Főtanácsnok hangsúlyozott: a mobil polgárok az adófizetésben pont ugyanolyan kötelezettségekkel rendelkeznek, mint a saját állampolgárok, tehát a fogadó ország ebből a szempontból egyenlően kezelte őket. A megkülönböztetés csak a juttatás oldalon jelentkezett, ahol már nem

tartották be az egyenlő bánásmódot. A 2019-2021 közti időszakról elérhető nyilvános statisztikai adatok pedig azt mutatják, hogy – nagyjából hasonló számú jogosult gyermek mellett (átlagosan éves szinten 130 ezer fő) – 10 millió eurós megtakarítást eredményezett évente a családi pótlék terén az indexálás, amely az összeg kifizetésért felelős alap éves költségvetésének 0,14 %-át teszi ki.

Sajnos az indexálás súlyos sebet ejtett az uniós polgárság, tágabb értelemben a szociális Európa szövetén, megerősítve azt a sztereotípiát, hogy a nyugati országokban a keletről érkező munkavállalókat még mindig másodrendűként kezelik.⁵⁵ Ráadásul mindez elkerülhető lett volna, hiszen a történet legelején lehetett tudni, hogy az osztrák szabályozás nem fogja kiállni az uniós jog próbáját, és ezt még Ausztriában is tudták, amit az is mutat, hogy több osztrák EP képviselő írásbeli kérdéssel fordult e tárgyban még 2017-ben az Európai Bizottsághoz, amelyre azt a választ kapták, hogy a tervezett intézkedés ellentétes lesz az uniós joggal, illetve az ügyben az osztrák bíróságok is – köteleiknek hangot adva – több előzetes döntéshozatali megkereséssel éltek az Európai Bírósághoz.

.....

⁵⁵Dagmar Rita Myslinska, *Not Quite Right: Representations of Eastern Europeans in ECJ Discourse*, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, <https://doi.org/10.1007/s10767-020-09368-2> 2020. június 10.

Család mint boldogságforrás – KINCS Közérzetkutatás 2020-2022

A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) 2020 novembere és 2022 szeptembere között reprezentatív kutatást végzett a magyar felnőtt lakosság körében, havi szinten vizsgálva a magyarok közérzetét, boldogság-, biztonság-, egészség- és elégedettségérzését. Mivel a lelki egészség az egyének, szervezetek és a társadalom egésze számára is alapvető működési feltétel, ahogyan arra Kopp Mária professzor asszony, az intézet névadója is rámutatott, éppen ezért egy ország számára stratégiai jelentőségű az emberek boldogságának, pozitív közérzetének megteremtése és annak folyamatos szem előtt tartása. A lelki egészség, a kiegyensúlyozott, stabil közérzet ugyanis kimutathatóan a testi egészséghez is hozzájárul, nagyobb perspektívában pedig mikro- és makroviszonyainkat, a társadalom egészségi állapotát is meghatározza. Az elmúlt közel két év során végzett kutatás eredményei alapján összefoglalóan megállapítható, hogy az emberek szubjektív értékelésük alapján alapvetően boldogok voltak (a tízes skálán 7,4-es átlageredményt mutatva), biztonságban érezték magukat (7,2) és egészségesnek tartották magukat (7,0), valamint az életükkel is alapvetően elégedettek voltak (6,8) és a saját dolgaik alakulását is viszonylag kedvezően értékelték (6,9). A KINCS közérzetkutatásának fontos megállapítása, hogy a család a boldogság forrása lehet mind az egyén, mind a társadalom számára, és hogy az élettel való elégedettség szorosan kapcsolódik a családhoz. A kutatás számot ad arról, hogy a gyermekeket nevelők, különösen is a kisgyermekesek értékelték a legmagasabbra a szubjektív boldogság- és egészségérzetüket, de a biztonságérzet, a saját dolgok alakulása, valamint az elégedettségérzet esetében is jóval az átlag feletti érték jellemzi őket. A kutatás egyértelmű összefüggést mutat a családi élet és a szubjektív jóllét között, amely igazolja és megerősíti a családok támogatásának és megerősítésének szükségességét.

1. Közérzetkutatások

2022 októberében, a Lelki Egészség világnapja alkalmából mutatta be a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) azt a csaknem két éve tartó kutatását, ami a magyarok közérzetét, boldogság-, biztonság-, egészség- és elégedettségérzését vizsgálta havi szinten. Nem előzmény nélküli ez a kutatás, és maga a boldogságszint iránti érdeklődés sem; a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) ösztönzésére mára az ENSZ szinte minden tagállama évente méri állampolgárai boldogságát, és az elmúlt időszakban is számos olyan tudományos, nemzetközi szintű felmérés látott napvilágot, amely az emberek boldogságérzetét vizsgálta.

Ide sorolhatjuk a 2012 óta évről évre, az ENSZ Fenntartható Fejlődési Megoldások Hálózata (U.N. Sustainable Development Solutions Network)

által közzétett The World Happiness Report-ot is, ami nemzetközi horizonton vizsgálja az emberek boldogságérzetét 156 ország lakosai közt. Ebben az értékek kialakulásánál a szubjektív, 10-es skálán történő megítélés mellett egyéb mutatók is szerepet játszanak, mint az egy főre jutó bruttó hazai termék, a társadalmi támogatottság, az egészségben várható élettartam, az életválasztások szabadsága, a lakosság nagylelkűsége, a belső és külső korrupció szintjének megítélése, melyek egyaránt hatnak a társadalom boldogságára. A legutóbbi felmérésük éppen a jubileumi 10. alkalommal, 2022 tavaszán, a boldogság világnapjához kapcsolódva jelent meg. Eredményeik alapján Magyarország a 2012. évi 110. helyről az 51. helyre került fel 2022-re, amivel már benne van a világ boldogabbik felső harmadában.

Jól jelzik a magyarországi pozitív irányú változásokat a Hungarostudy kutatások is, amelyeknek utolsó, 2021-es hulláma eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy a 2010-es évek során javultak a magyar emberek boldogság és elégedettség mutatói is. 2013-ban egy tízes skálán még 6,79 volt az átlagos boldogságérték, ami 2021-re 7,37-re nőtt, csakúgy, mint az elégedettség mutatója, ami 6,34-ről 7,18-ra változott. Ebbe a kutatási sorba illeszkedik a KINCS 2022 októberben közzétett kutatása is, amely egyedülálló és izgalmas felmérésnek tekinthető abból a szempontból is, hogy szokat-

lanul hosszú időtartamot ölel fel (2020. november - 2022. szeptember), másrészt azért is, mert ez idő alatt súlyos társadalmi nehézségekkel és kihívásokkal kellett szembenéznie a társadalom minden tagjának: Covid-19 pandémia, a szomszédos országban zajló orosz-ukrán háború, és annak következményeként jelentkező súlyos gazdasági- és energiaválság. Ebben a helyzetben az emberek mentálisan, lelkileg is terheltebbek az átlagosnál, ezért a kutatás tárgya és időszerűsége még hangsúlyosabb lett.

2. A KINCS közérzetkutatás 2022 célja és módszertana

Ép testben ép lélek, de fordítva is igaz: a lelki egészség, a kiegyensúlyozott, stabil közérzet kimutathatóan a testi egészséghez is hozzájárul, nagyobb perspektívában pedig mikro- és makroviszonyainkat, a társadalom egészségi állapotát is meghatározza. Ahogyan Kopp Mária professzor asszony rámutatott, a lelki egészség az egyének, szervezetek és a társadalom egésze számára is alapvető működési feltétel, éppen ezért egy ország számára stratégiai jelentőségű az emberek boldogságának, pozitív közérzetének megteremtése és folyamatos szem előtt tartása. A környezet, a politikai és gazdasági állapotok mind hatással vannak az emberek boldogságszintjére, és magának a politikának is elsődleges feladata a közjó, a jólét megteremtése és biztosítása, ezzel összefüggésben része a közérzet alakítása is. A kutatás – hűen az intézet névadójának gondolatához – reprezentatív mintát és alapot nyújthat a politikai döntéshozatal számára.

A KINCS közérzetet fókuszba helyező longitudinális vizsgálata 2020 novemberében indult, és összesen huszonegy hónapban történt adatfelvétel. A kutatás minden esetben 1000 fő telefonos (CATI) megkérdezésével történt (kivéve 2021 októberét,

akkor 500 fő), és a 18 évesnél idősebb lakosságra nem, kor, településtípus és iskolai végzettség szerint reprezentatív. A kutatás célja az volt, hogy feltáró jelleggel megvizsgálja a 18 év feletti magyar lakosság közérzetét különböző demográfiai változók mentén (például: iskolai végzettség, családi állapot, kor, településtípus, gyermekszám).

A kutatás a megkérdezettek közérzetét, boldogság-, biztonság-, egészség- és elégedettségérzését vizsgálta, valamint a saját dolgaik alakulásának megítélését. Ezek alapján a válaszadóknak az alábbi öt kérdésre kellett felelniük:

Egészében véve mennyire tartja boldognak saját magát?

Egészében véve mennyire érzi magát biztonságban?

Egészében véve mennyire tartja egészségesnek saját magát?

Egészében véve az Ön életében jól alakulnak-e a dolgai?

Egészében véve Ön mennyire elégedett mostanában az életével?

A közérzettel kapcsolatos tényezők értékelése 1-től (teljesen negatív) 10-ig (teljesen pozitív) terjedő skálán történt.

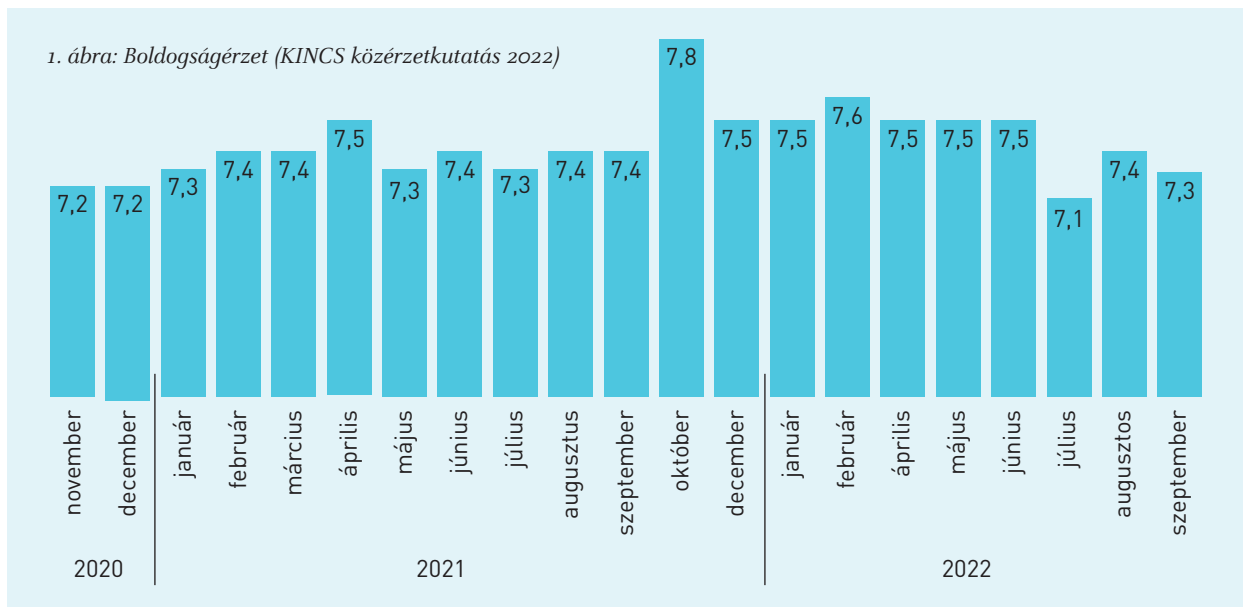
3. A KINCS közérzetkutatás 2022 kutatás eredményei és megállapításai

Az elmúlt közel két év során végzett kutatás eredményei alapján összefoglalóan megállapítható, hogy az emberek szubjektív értékelésük alapján alapvetően boldogok voltak (a tízes skálán 7,4-es átlageredményt mutatva), biztonságban érezték magukat (7,2) és egészségesnek tartották magukat (7,0), valamint alapvetően az életükkel is elége-

ettek voltak (6,8) és saját dolgaik alakulását is viszonylag kedvezően értékelték (6,9). Fontos megállapítása és következtetése a kutatásnak, hogy az életkor és az anyagi helyzet mellett a családi állapot és a gyermeknevelés is pozitív irányba befolyásolja a kérdésre adott válaszokat, mindez az adatokból jól kimutatható.

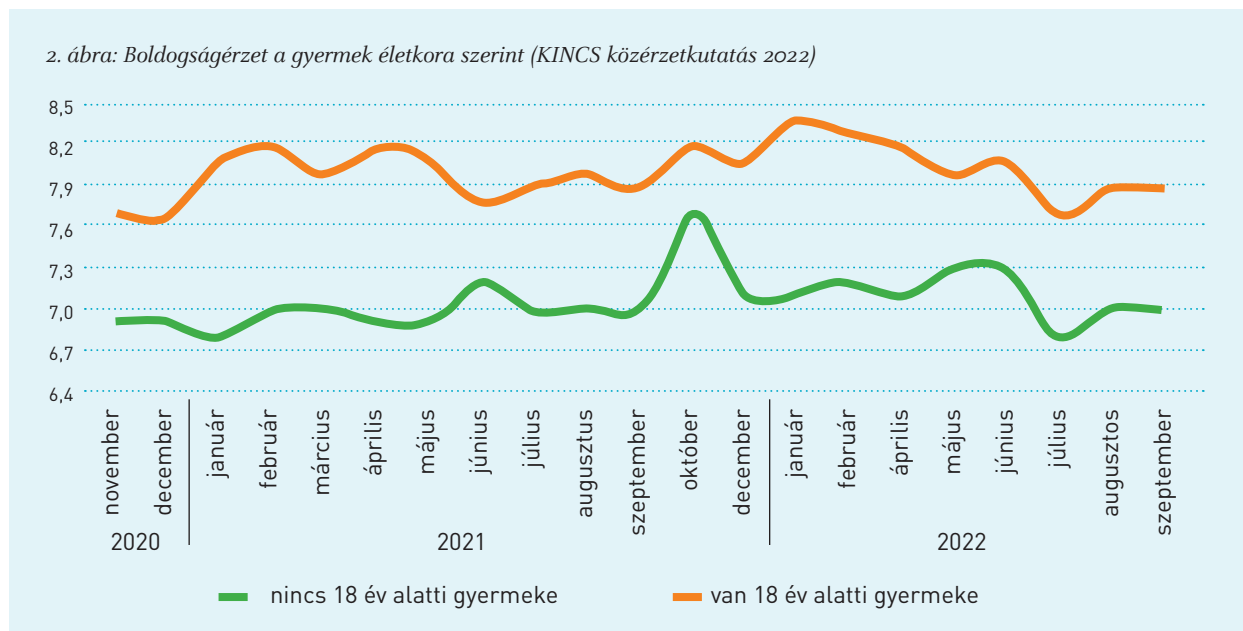
Az, hogy a magyarok átlagosan 7,4-re értékelték boldogságukat, előreutató és biztató, hiszen a Hungarostudy 2013-as adatfelvételén kapott 6,79-

es eredményhez képest ez jelentős növekedést jelent, főleg akkor, ha az elmúlt két év globális kihívásait szem előtt tartjuk.

Fontos reflektálni arra is, hogy ez az eredmény összhangban van a World Happiness Report 2022-es nemzetközi kutatásának eredményeivel, amelyben a vizsgált országok – boldogság-pontérték alapján összeállított – listáján Magyarország a világtalag fölötti értékkel az első harmadban szerepel az 51. helyen a 156 ország között, megelőzve például Portugáliát, Görögországot vagy éppen Japánt. A KINCS közérzetkutatásának fontos konzekvenciája, hogy a család a boldogság forrásaként mu-

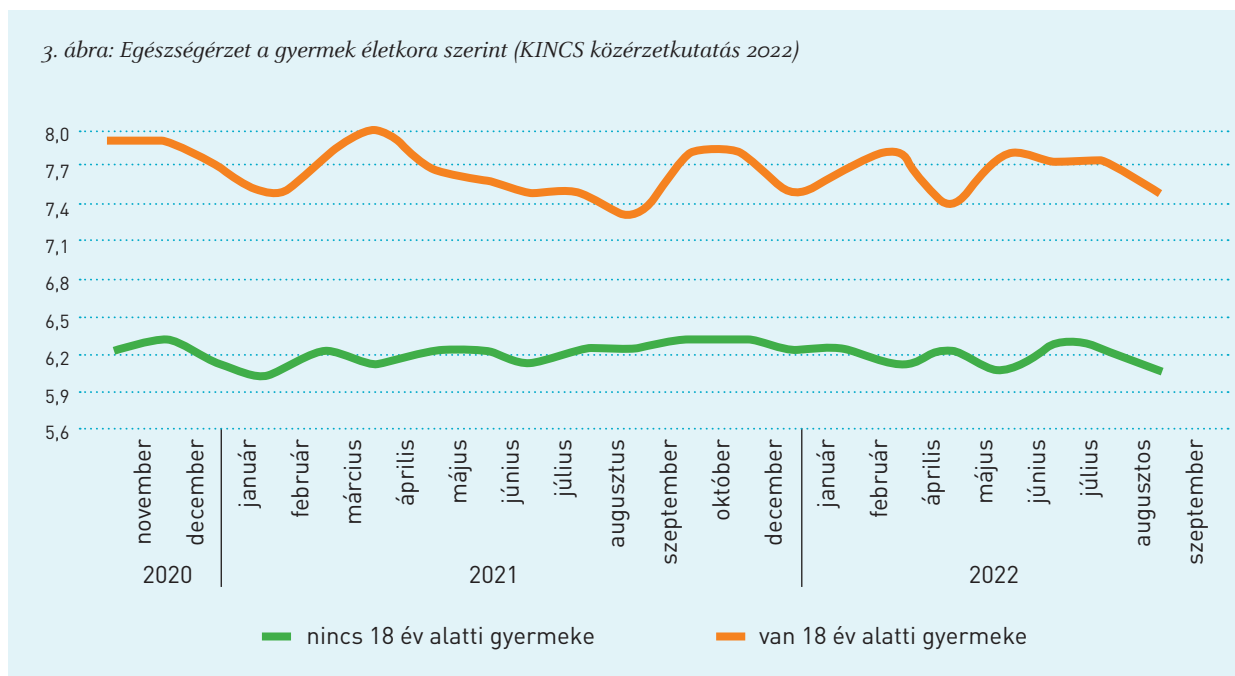
tatkozik meg mind az egyén, mind a társadalom számára. Ezt igazolja vissza a kutatás azon eredménye, hogy a kisgyermeket nevelők kiemelkedően boldogok (8,6) és jónak gondolják az egészségüket is (8,2). A legmagasabb értéket ezekben a kérdésekben a kisgyermekesek adták. Mindemellert a biztonságérzet (8,1), a saját dolgok alakulása (7,6) és az elégedettségérzet esetében (7,7) is jóval az átlag feletti érték jellemzi őket.

A lelki egészség és kiegyensúlyozottság testi egészségre gyakorolt hatása tükröződik abban is, hogy a koronavírus-járvány idején a karanténmentes karácsonyi időszak által lehetővé vált közös,

tágasabb családi ünneplés és együttlét növelte a magyarok szubjektív egészségérzetét a vonatkozó időszakban.

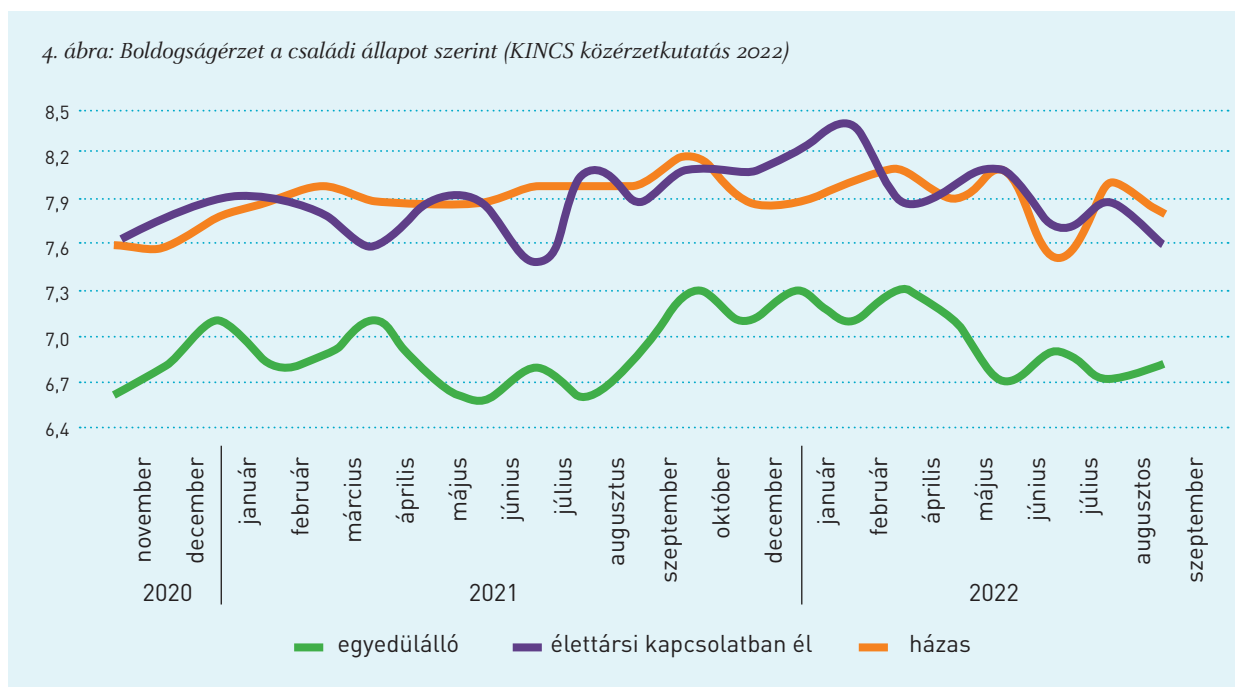
3. ábra: Egészségérzet a gyermek életkora szerint (KINCS közérzetkutatás 2022)

A kutatás számot ad arról, hogy a család nem teher-tétel, hanem erőforrást jelent a mindennapok küzdelmeiben. Megállapítható, hogy az étellel való elégedettség szorosan kapcsolódik a családhoz. Családi állapot tekintetében annak lehetünk tanúi,

hogy a házások, a stabil párkapcsolattal rendelkezők a legboldogabbak (7,9), míg az elváltak 6,6-os, az egyedülállók pedig 6,9-es értéket adtak a kérdésre.

4. ábra: Boldogságérzet a családi állapot szerint (KINCS közérzetkutatás 2022)

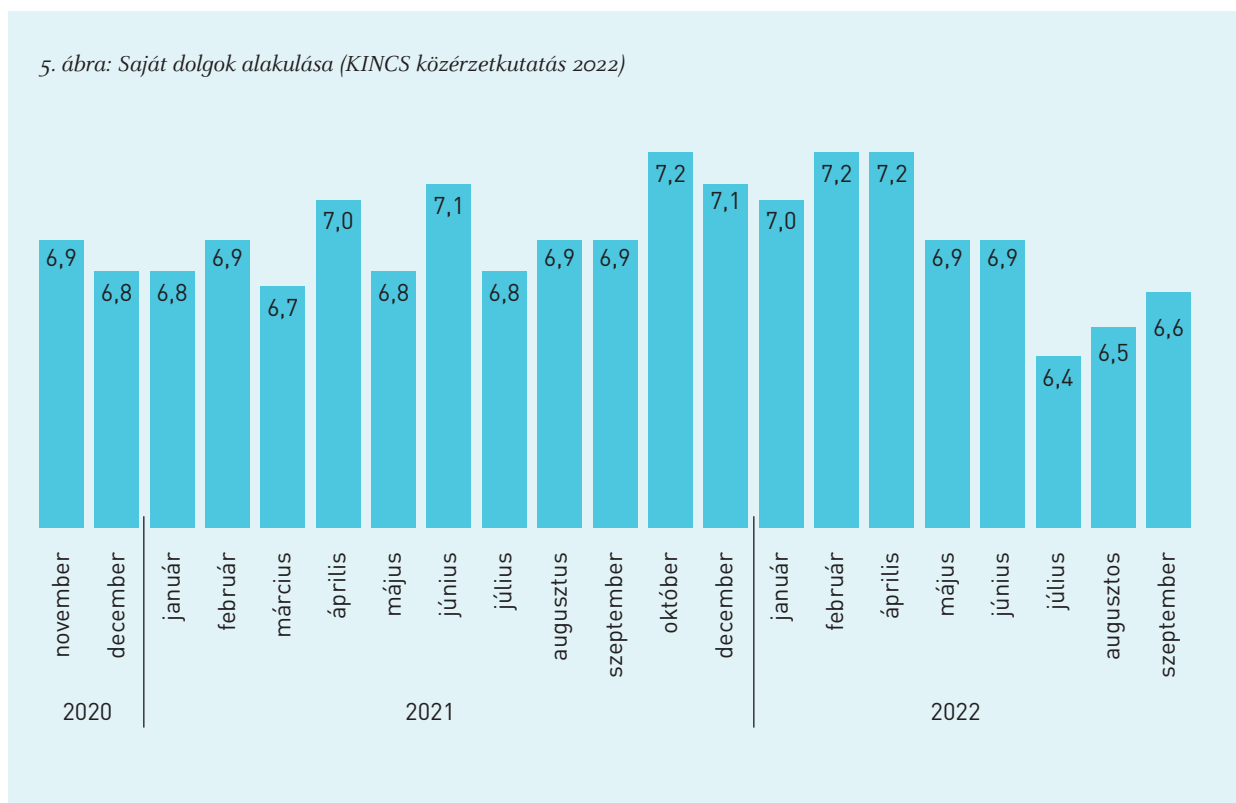

Ezen eredmények azt erősítik, hogy a családi élet és a gyermekvállalás nem az önmegvalósítás, a szabadság és a boldogság korlátozását, hanem legtöbbször keletesebb kiteljesedését jelenti.

Noha Scitovsky Tibor „Az örömtelen gazdaság” című munkájában rámutat arra, hogy az egyéni gazdagság (egy főre jutó GDP) nem jár feltétlenül boldogságérzettel, illetve, hogy a pénz csak lehetőség, és nem előfeltétel a boldogságérzéshez, kétségtelenül az egyén szubjektív boldogságérzetének befolyásoló tényezője az anyagi, gazdasági környezet. Elmondható tehát, hogy a közérzet mutatók szoros kapcsolatban vannak a jövedel-

mi helyzettel és az életszínvonallal is. Ezeknek a tényezőknek a szerepe a KINCS kutatásban is kimutatható, megállapítható ugyanis, hogy éppen akkor (2022 februárjában) számoltak be az emberek közérzetük javulásáról, amikor a családi személyijövedelem-adó visszatérítésére, valamint a 13. havi nyugdíj egyösszegű kifizetésére sor került. 2021 októberében, amikor ezen intézkedések bejelentése történt ugyancsak kedvezőbben nyilatkoztak a magyarok a saját dolgaik alakulásáról, amihez hozzájárult a pandémia lecsengésének érzete és a rekord magas foglalkoztatottság, ami kiszámíthatóbb jövőt vetített előre.

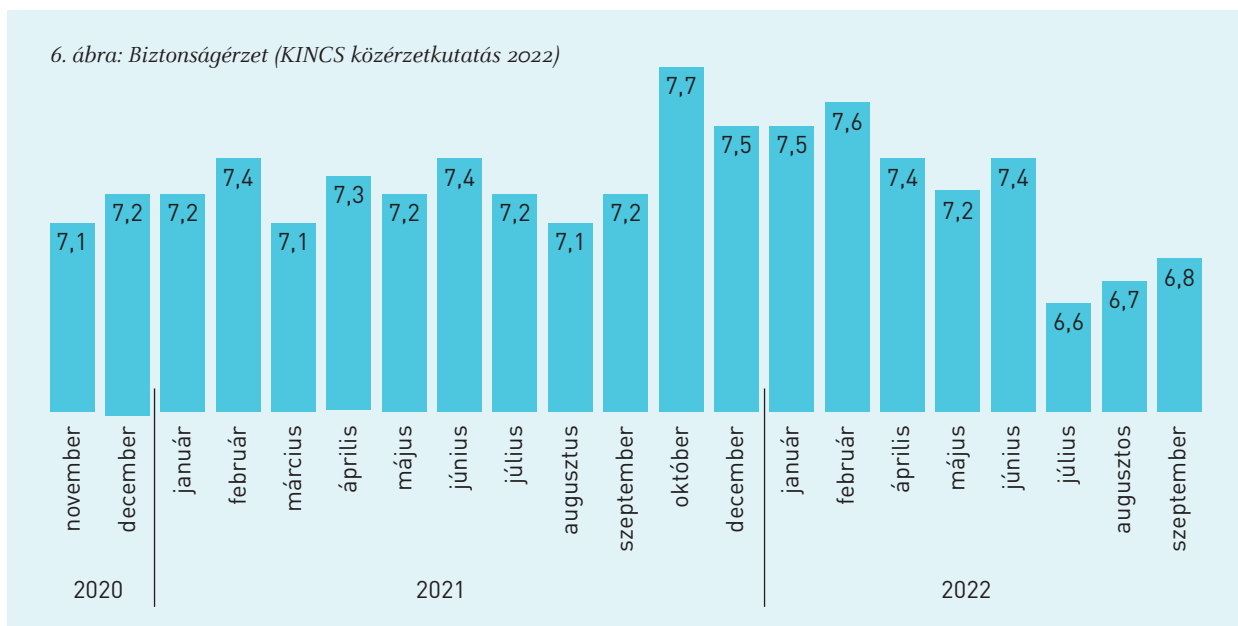
5. ábra: Saját dolgok alakulása (KINCS közérzetkutatás 2022)

A kutatásban szereplő biztonságérzetnek különös aktualitást ad napjainkban nemcsak a folyamatos migrációs nyomás, de a 2022. február 24-én Magyarország szomszédságában kitört orosz-ukrán háború miatt is, amely az első hónapokban még nem gyengítette jelentősen az emberek általános biztonságérzetét. Megjegyzendő azonban, hogy a szubjektív biztonságérzet magában foglalja az

anyagi biztonságot is, és nem merül ki csak a fizikai biztonságban, közbiztonságban. A kutatás eredményei alapján kijelenthető, hogy Magyarországon a vizsgált időszak átlagában még a külső fenyegetettség és a pandémia ellenére is biztonságban érezték magukat az emberek: a tízes skálán viszonylag magas, 7,2-es átlagérték született erre vonatkozóan.

6. ábra: Biztonságérzet (KINCS közérzetkutatás 2022)

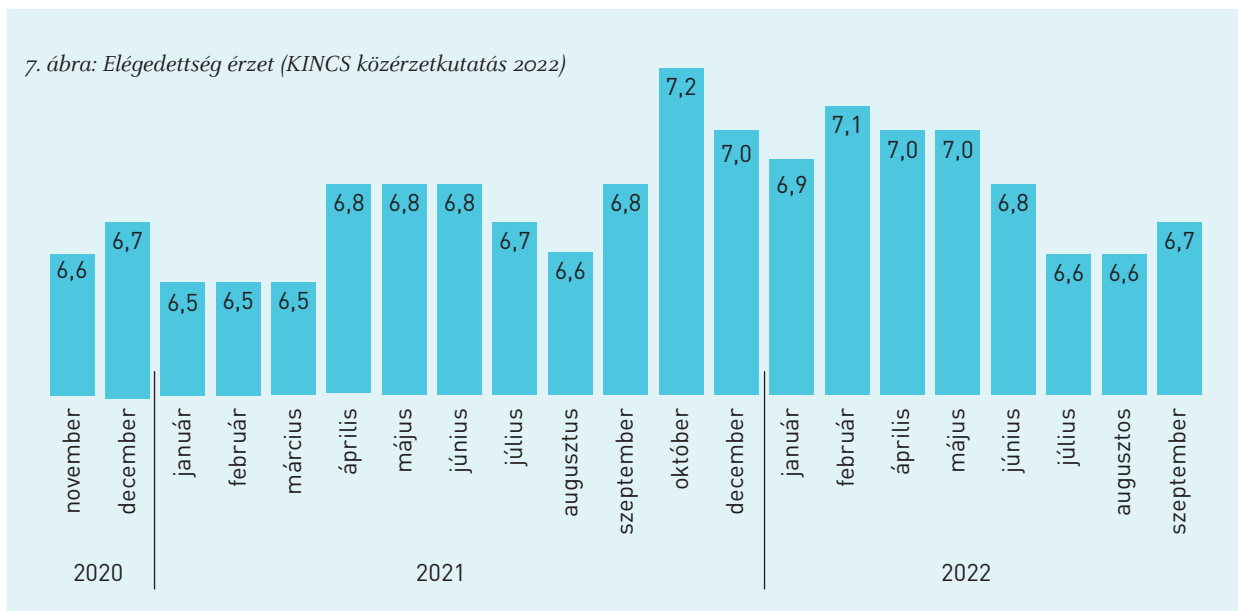

Jól látható ugyanakkor az is, hogy amikor a háború hatásai már közvetlenül is megjelentek a mindennapokban, az emberek biztonságérzete romlott. A háború és az uniós szankciós intézkedések következményeként jelentkező háborús infláció, energiaválság és energiaár-robbanás hatására a 2022 júniusában mutatott 7,4-es átlagérték júliusra 6,6-ra esett vissza. Az ezt követő kormányzati intézkedések (benzínárstop, élelmiszerárstop meghosszabbítása, kamatstop, tűzifa- és barnaszéntámogatási program, rezsizabályok pontosítása) hatására a biztonságérzet augusztus és szeptember hónapokban újra növekedési pályára állt (6,7-

6,8). Itt is visszaigazolódik, hogy a biztonságérzet teljességéhez a fizikai biztonságon túl az anyagi biztonság érzete is hozzátartozik.

A magyarok elégedettsége a pandémia legnehezebb időszakában, 2021 első hónapjaiban, a lezárások idején volt a legalacsonyabb szintű (6,5), míg 2021 októberében érte el a legmagasabb szintet (7,2). Összességében a 2010-es években nőtt a magyarok elégedettség érzete, a Hungarostudy vizsgálatok 2013-as értékei alapján átlagosan 6,34-re értékelték az emberek az elégedettség érzetüket, ami 2021-re megközelítette a 7-es értéket.

7. ábra: Elégedettség érzet (KINCS közérzetkutatás 2022)

4. Összegzés

A KINCS 2020 novembere és 2022 szeptembere között végzett reprezentatív közérzetkutatásának eredményei számot adnak arról, hogy a magyar emberek közérzete (szubjektív boldogság-, biztonság-, egészség- és elégedettségérzése, saját dolgaik alakulása) alapvetően kiegyensúlyozott képet mutat, annak ellenére is, hogy a felmérés időszaka egybeesett a koronavírus-járvánnyal és a szomszédokban zajló orosz-ukrán háborúval, és annak súlyos gazdasági hatásaival. Elmondható, hogy a magyar emberek boldogságérzete a 2013-ban megjelent korábbi kutatás eredményeihez képest is erősödött. Emellett ezt a helyzetértékelést igazolja a World Happiness Report 2022 nemzetközi kutatása is, amely azt mutatja, hogy Magyarország a világátlag fölött van a boldogságérzés tekintetében. A KINCS közérzetkutatásának legfontosabb megállapítása, hogy a család és a gyermeknevelés boldogságforrás a magyar emberek számára, és támaszt, erőt jelentenek a súlyos társadalmi és gazdasági kihívások között is. A pozitív irányba mutató értékek kialakulásában szerepe van azoknak a családokat, nyugdíjasokat támogató intézkedéseknek is, amelyek ezekre a kihívásokra válaszul érkeztek. Boldog ország és társadalom, boldog, kiegyensúlyozott és pozitív közérzetű, lelki egészségében is

stabil emberekből épülhet. Tény a lelki és a testi egészség közötti kapcsolat, így a lelki egészség ápolása nem elhanyagolható egy egészséges és boldog társadalom érdekében. A lelki egészség és jó közérzet megteremtésében a kutatás eredményei alapján jól láthatóan meghatározó szerepe van a családnak, a családi légkörnek, a gyermeknevelésnek, vagyis elmondható, hogy a család a legfőbb erőforrása a jó közérzet-, a szubjektív boldogság-, biztonság-, egészség- és elégedettségérzésnek. Éppen ezért a családok támogatása és megerősítése stratégiai jelentőségű a politika számára az ország lelki egészsége és pozitív közérzete érdekében is. Mivel magának a politikának is elsődleges feladata a közjó, a jólét megteremtése és biztosítása, ezzel összefüggésben a feladat része a közérzet alakítása is, ehhez pedig a KINCS közérzetkutatása fontos hivatkozási pontot és alapot nyújthat. A kutatás eredményei megerősítik, hogy a család nem teher, hanem erőforrás, valamint visszaigazolja a családbarát politika helyességét és folytatásának szükségességét. Fontos látni, hogy itt nemcsak anyagi támogatásról van szó, hanem annak a szemléletmódnak, hozzáállásnak a megerősítéséről is, amely a családokban nem terhet, hanem értéket és lehetőséget lát.

Felhasznált irodalom

- A magyarok közérzete, A KINCS longitudinális országos reprezentatív vizsgálatának eredményei 2020. november – 2022. szeptember között, 2022. október, https://www.koppmariaintezet.hu/docs/KINCS_Omnibusz_Kozerzet_A_magyarok_kozerzete.pdf*
- John F. Helliwell, Richard Layard, Jeffrey D. Sachs, Jan-Emmanuel De Neve, Lara B. Akinin, and Shun Wang (2022) World Happiness Report 2022. <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2022/WHR+22.pdf>*
- Dr. Szabó Gábor, Dr. Susánszky Éva, Dr. Szántó Zsuzsa (2013): Magyarország közérzete – 25 év a lelkiállapot tükrében. http://www.hungarostudy.hu/files/magyarorszag_kozerzete_teljes2.pdf*
- Székely András, Kovács Katalin Tünde: A vallásosság, boldogság, elégedettség és az anómia alakulása a magyar lakosság körében, Hungarostudy 2021. Család, közösség, lelki egészség. KAPOCS folyóirat 2022. 1.*
- Scitovsky Tibor (1990) Az örömtelen gazdaság. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.*

Hablicsekné Richter Mária

A demenciával élők várható létszámának kísérleti előreszámítása 2050-ig

Betekintő

A 20. század második felében és a 21. század elején a népesség számában és korösszetételében jelentős változás következett be. A népesség száma 1980. évtől fokozatosan csökken, ugyanakkor az idős emberek száma és részaránya megnövekedett. A „hosszú élet forradalmának” nevezhető jelenség számos területet érint, melyekkel foglalkozni kell. A demenciával élőket az ellátó rendszernek és a családoknak ápolni szükséges. Tanulmányom célja, hogy kísérletet tegyen a demenciával élők számának nagyságának, korösszetételének meghatározására és előreszámítással megbecsülje a demens betegek számának alakulását 2050-ig. A dolgozat először bemutatja a népesség létszámát, az idős emberek számát, a várható élettartamok, az egészségben várható élettartamok alakulását. Majd az OECD a demens személyek lehetséges arányaira vonatkozó adatait is figyelembe véve mutatom be a demenciában szenvedőkre a számításaimat egészen 2050-ig.

Öregedés

A demográfiai átmenet során fokozatosan kibontakozott a korstruktúra nagymértékű átalakulása, amelyet a népesség öregedésének nevezünk. A népesség korösszetételének öregedése oly mértékűvé vált a fejlett országok körében, hogy már nem kezelhető a korábban kialakított eszközökkel (Józan, 1996). Az öregedés legújabb szakasza a társadalmak további fejlődése számára új hely-

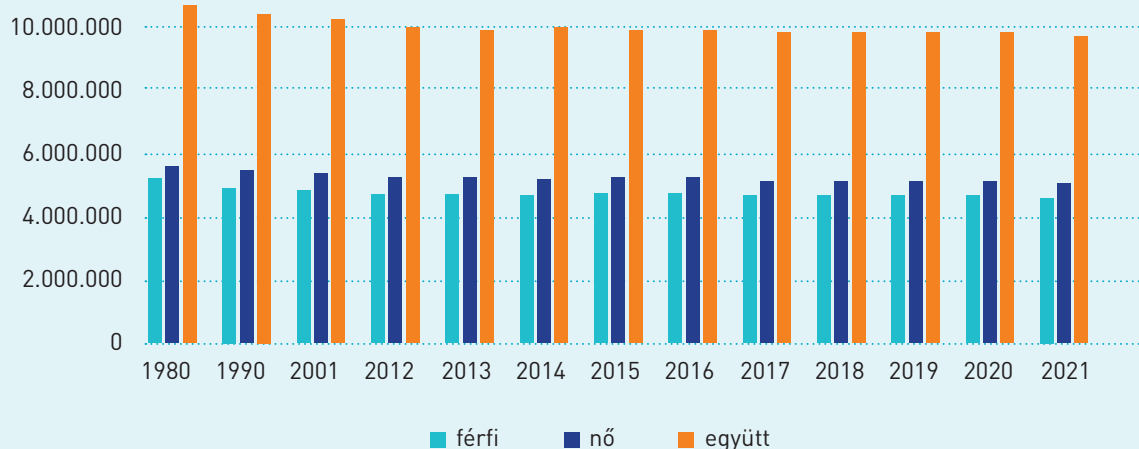
zetet teremt. A 20. század második fele és a 21. század eleje az idősödő társadalom elnevezéssel bírhat, hiszen radikális demográfiai változások mutatkoztak. Az idős emberek száma és aránya nagymértékben megemelkedett. Nevezhetjük a „hosszú élet forradalmának” is. A demográfiai változások számos más területet is érintenek.

Népesség létszáma

Először a népesség létszámát vizsgáljuk Magyarorszag területén az elmúlt évtizedekben. Magyarorszagon a lakosság száma az 1980. évben érte el csúcserékét, 10 709 463 fővel. Az elmúlt évtizedekben azonban a népesség száma folyama-

tosan csökkent. 2018. január 1-jén összesen 9 778 371 személy élt Magyarorszagon, ami 931 092 fő, 8,7%-os csökkenést jelent. 2021. január 1-jén a létszám 9 730 772 fő, -9,6%-os létszámváltozás. A konkrét számokat az első ábra mutatja.

1. ábra: A népesség létszáma, 1980-2021 (Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

A népesség számának csökkenése mellett az időskorúak száma viszont emelkedett. A hazai és nemzetközi szakirodalom az idősek korhatárát nem egységesen kezeli. A demográfiában az utóbbi évtizedekben általában a 65 éveseket és idősebbeket tekintjük időseknek.

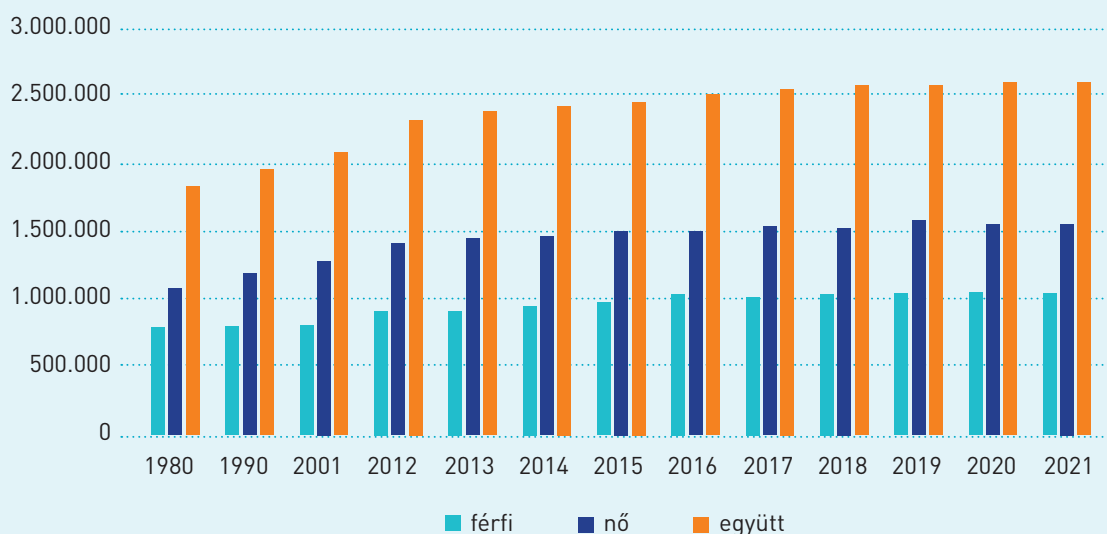
Régebbiekben, illetve sok egyéb szakterületen ma is a 60 évesek és idősebbek számítanak időseknek. Ennek értelmében az elérhető adatok szerint a későbbiekben mindkét életkort használjuk

A 60 évesek és idősebbek

Magyarországon a 60 évesek és idősebbek száma a 1980-ban még 1 820 132 fő volt. A népesség számának folyamatos csökkenése mellett a 60 évesek és idősebbek száma fokozatosan növekszik.

2021. január 1-jén már 2 590 051 idős él Magyarországon, ami 759 919 fős és 41,5%-os növekedést jelent. A tényleges értékeket a második ábra mutatja.

2. ábra: 60 évesek és idősebbek létszáma nemek szerint, 1980-2021 (Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

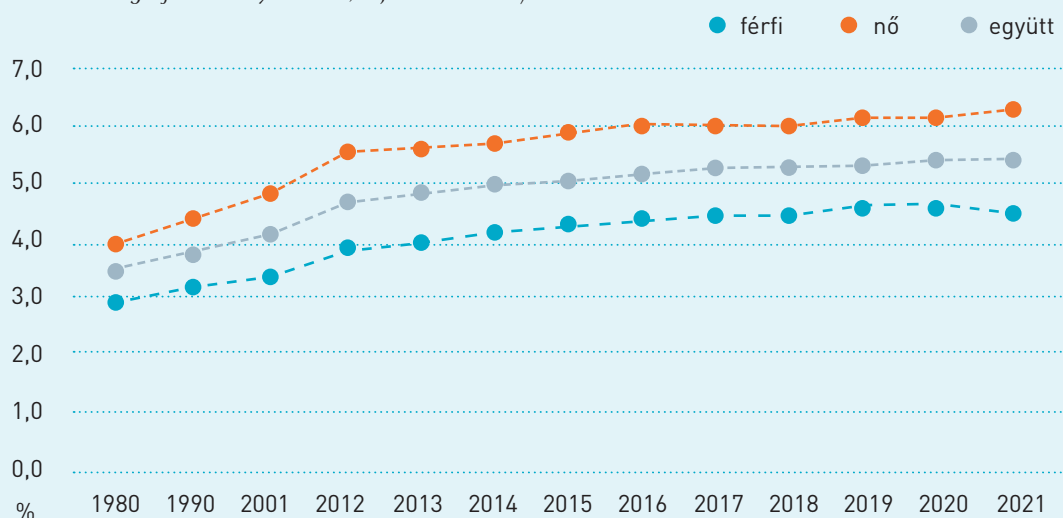

A 60 évesek és idősebbek népességen belüli százalékos arányát a 3. ábra mutatja. 1980-ban ez az arány 17,1% volt, 2020-ban 26,5%-ra változott. Az arány az első négy adat esetében jelentősebb emelkedést mutat, mint a további adatoknál. Felhívom a figyelmet arra a tényre, hogy az első két adat

10 évente ábrázolja az értékeket, ezután évente mutatja a 3. ábra az arányokat. 2021-re az érték 26,6% lett. Ami azt jelenti, hogy a 2020-ban a Covid-19 a 60 évesek és idősebbek arányának nagyságát nem csökkentette.

3. ábra: A 60 évesek és idősebbek népességen belüli aránya százalékban nemek szerint, 1980-2021
(Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

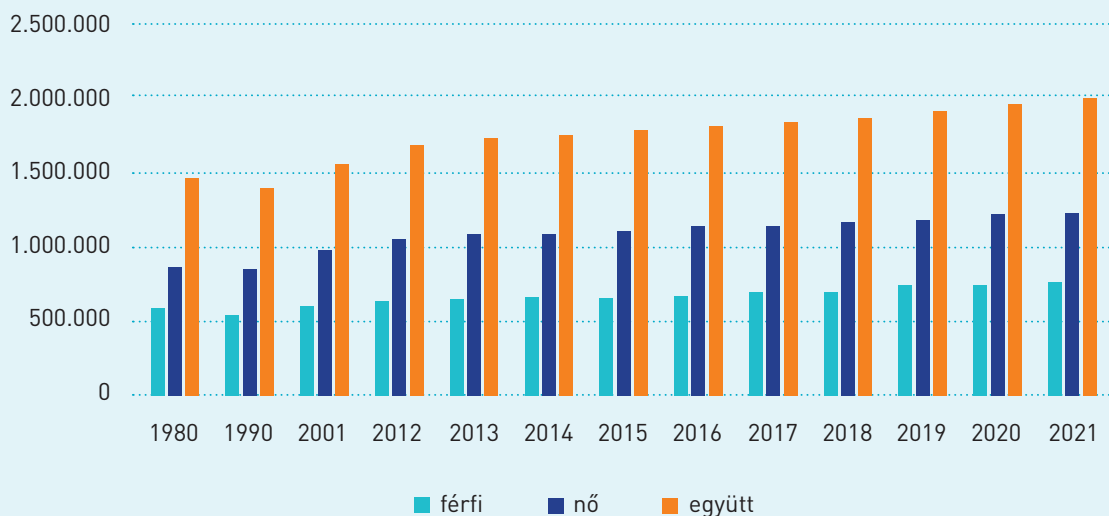

A 65 évesek és idősebbek

Magyarországon a 65 évesek és idősebbek száma az 1980-ban még 1 449 446 fő volt. A népesség számának folyamatos csökkenése mellett a 65 évesek és idősebbek száma fokozatosan növekszik.

2021. január 1-jén már közel 2 millió idős él Magyarországon, ami 527 ezer fős és 36,4,8%-os növekedést jelent. A létszámok alakulását a negyedik ábra mutatja.

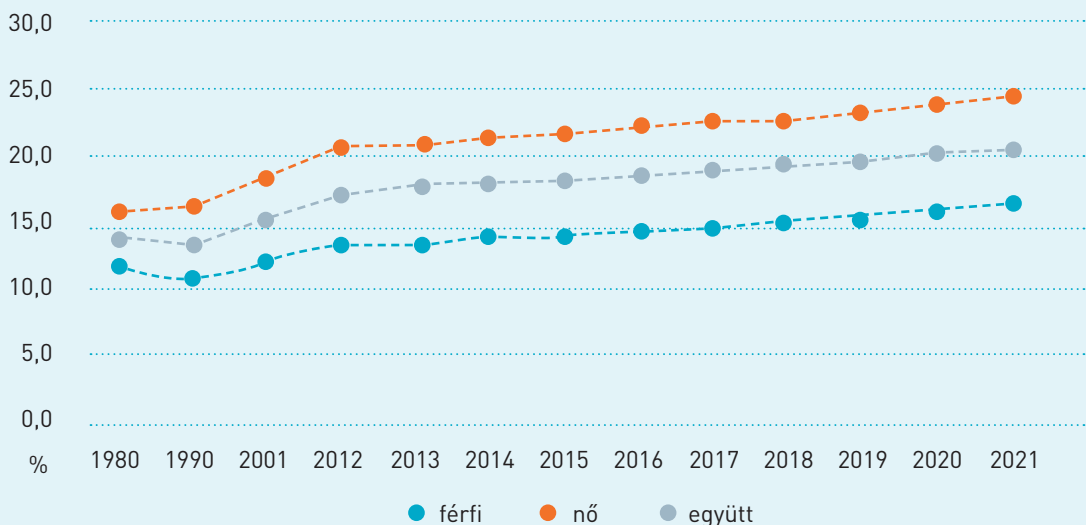
4. ábra: A 65 évesek és idősebbek létszáma, 1980-2021 (Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

A 65 évesek és idősebben népességben belüli arányát mutatja százalékban az 5. ábra. A vizsgált időszakban ez az érték nem egyenletesen

növekedett, 1980-hoz viszonyítva 1990-re csökkent. A továbbiakban azonban monoton növekedést tapasztalunk.

5. ábra: A 65 évesek és idősebben népességben belüli aránya százalékban nemek szerint, 1980-2021 (Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

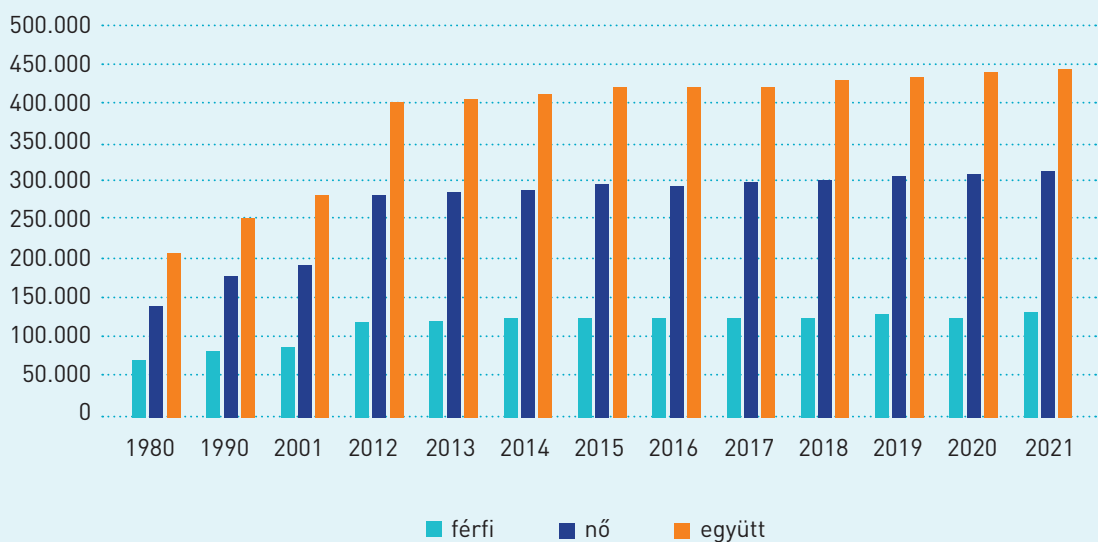

A 80 évesek és idősebbek

Magyarországon a 80 évesek és idősebbek száma a 1980-ban még 211 ezer fő volt. Miközben a népesség létszáma folyamatosan csökkent a 80 évesek és idősebbek száma a vizsgált időszakban megduplázódott. 2021. január 1-jén már 444 ezer 80

éves és idősebb személy él Magyarországon, ami 233 ezer fős és 110,4%-os növekedést jelent. A létszám 2020-tól is növekedett, a Covid-19 hatásától függetlenül.

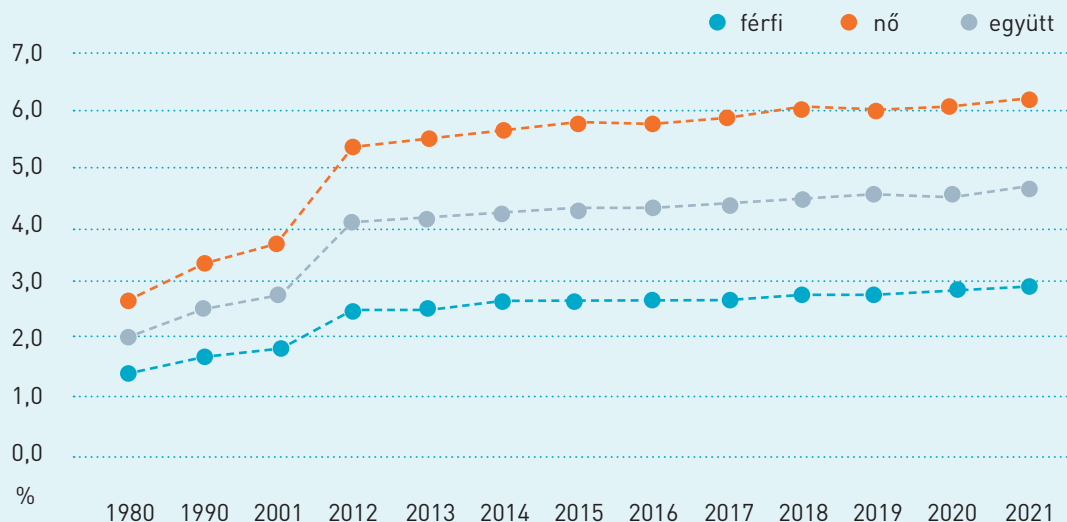
6. ábra: A 80 évesek és idősebbek létszáma, 1980-2021 (Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

A 80 évesek és idősebbek népességen belüli arányát mutatja százalékban a 7. ábra. A vizsgált időszakban ez az érték folyamatosan növekedett, 1980-ban a népesség közel 2%-a volt 80 éves vagy

idősebb, 2021-re már 4,6%. A férfiak esetében 1,35%-ról 2,83%-ra emelkedett az értéke, a nőknél 2,56%-ról 6,16%-ra változott.

7. ábra: A 80 évesek és idősebben népességen belüli aránya százalékban nemek szerint, 1980-2021
(Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

Életkilátások

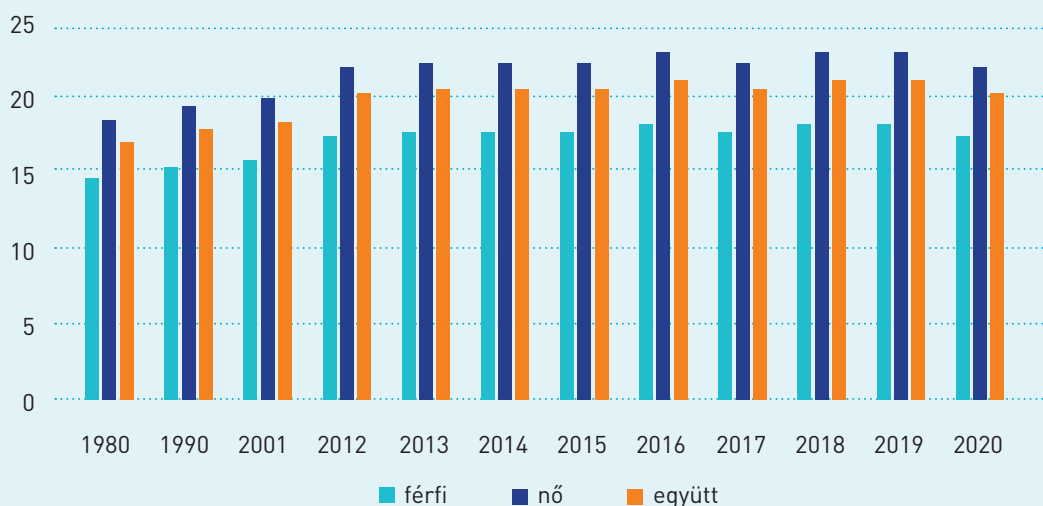
Előzőekben láttuk a népesség létszámának alakulását, kiemelten elemeztem az idősebb korosztály létszámának emelkedését. Az idősök létszámának növekedését két tényező befolyásolja. Egyrészt nagyobb létszámú korosztályok léptek korosabb életkorba, másrészt az emberek tovább élnek. Ez a fő indok, amivel kiemelten foglalkozom a továbbiakban. Az élettartamok, különösen az idősebb életkorokban várható élettartamok alakulása nagymértékben előidézője az öregedési folyamat felgyorsulásának. Az élettartamok az időskori túlélési esélyek javításával az idősök számát, és ez által arányát növelik meg. A várható élettartam alatt az adott életkorban becsült, még hátralevő, további élettartamot értjük (Habicsekné, 2021). Felhívom a figyelmet, hogy ez az érték az adott év halandósági viszonyaiból számolt átlagos szám. Halandósági vizsgálatoknál kiemelt szerepe van a születéskor várható átlagos élettartamnak, de következőkben a témánk szempontjából fontos két

életkorban (60 és 80 éves korban) várható élettartamot fogok bemutatni.

60 éves korban várható élettartamok

A 60 éves korban várható élettartam alakulását mutatja a 8. ábra. 1980-ban még a 60 éves korban várható élettartam 16,6 év volt, férfiakra 14,5 év, a nőkre 18,3 év adódott. A többé-kevésbé folyamatos életkilátás emelkedés következtében 2019-ben a népesség 20 évre, a férfiak 17,6 évre, a nők 22 évre számíthatnak átlagosan 60 éves korukban. 1980-hoz képest ez a népességre vonatkoztatva 3,5 év, a férfiakra 3 év, a nőkre 3,7 év életév növekedést mutat. Az életkilátások javulását láthatjuk a számokból. A Covid-19 hatására az életkilátások sajnos nem javultak, ellenkezőleg 2020-ban a népesség csupán 19,4 évre, a nők 21,5 évre, a férfiak 16,9 évre számíthatnak. A csökkenés mértéke 0,6 év, 0,6 év, 0,7 év.

8. ábra: A 60 éves korban várható élettartam években, nemenként 1980-2020
(Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

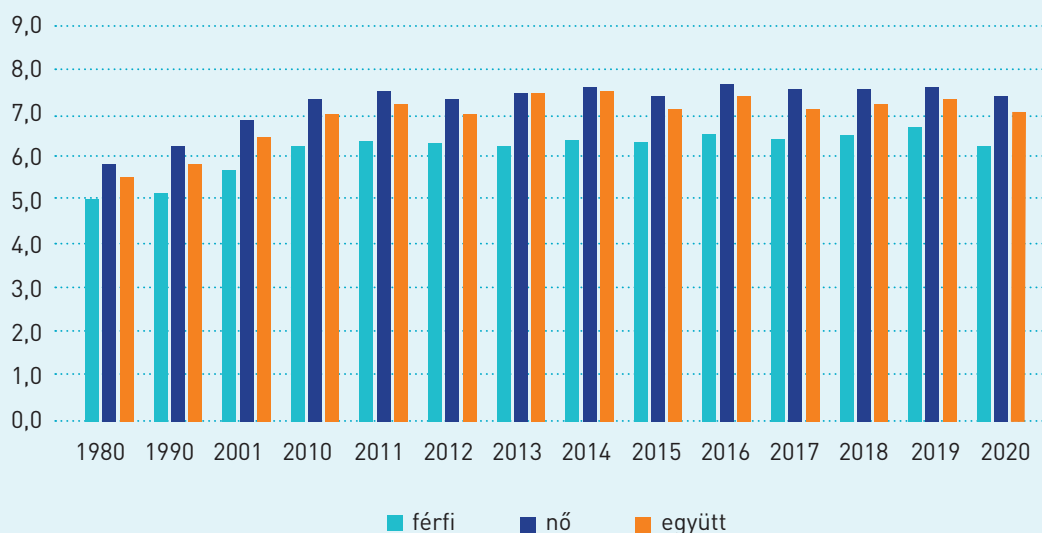

80 éves korban várható élettartamok

A kutatásunk szempontjából érdemes a 60 éves kornál idősebb korban is megadni a népesség várható élettartamát. Választásom a 80 éves korra adódott, melynek értékeit az alábbi 9. ábra szemlélteti. 1980-ban még a 80 éves korban várható élettartam a népességre vonatkoztatva 5,6 év volt, férfiakra 5 év, a nőkre 5,9 év adódott. 1980-tól az értékek növekedése 2019-re 1,7 év. 2020-ra ebben

az életkorban is alacsonyabbak lettek az értékek. Fontos megjegyezni, hogy ilyen magas életkorban a nők már nagyobb arányban vannak reprezentálva. A járvány lecsengésével az életkilátások további javulása következhet be. Az elkövetkező években, évtizedekben a várható élettartamok nagyságának további és jelentős növekedését prognosztizálhatjuk.

9. ábra: A 80 éves korban várható élettartam években, nemenként, 1980-2020
(Forrás: Demográfiai évkönyv adatai, saját szerkesztés)

Egészségben várható élettartamok

Az időskorúak létszámának és arányának növekedése, az átlagos élethossz emelkedése felveti az életminőség kérdését, az egészséges öregedést. Az átlagos élethossz nő, de fontos elemezni, tudni, hogy mindez egészségesen, vagy a betegen megélt évekre vonatkozik-e? Fontos a produktív élet minden korcsoportban élő számára. Ennek szemléltetésére a demográfusok új mutatót vezettek be. Az 1990-es években kidolgozott új mutatószám az életveken kívül az életminőség dimenzióját is figyelembe veszi. A mutató segítségével megtudhatjuk, hogy a meghosszabbodott életévek mellett bekövetkezik-e az egészségi állapot általános javulása is.

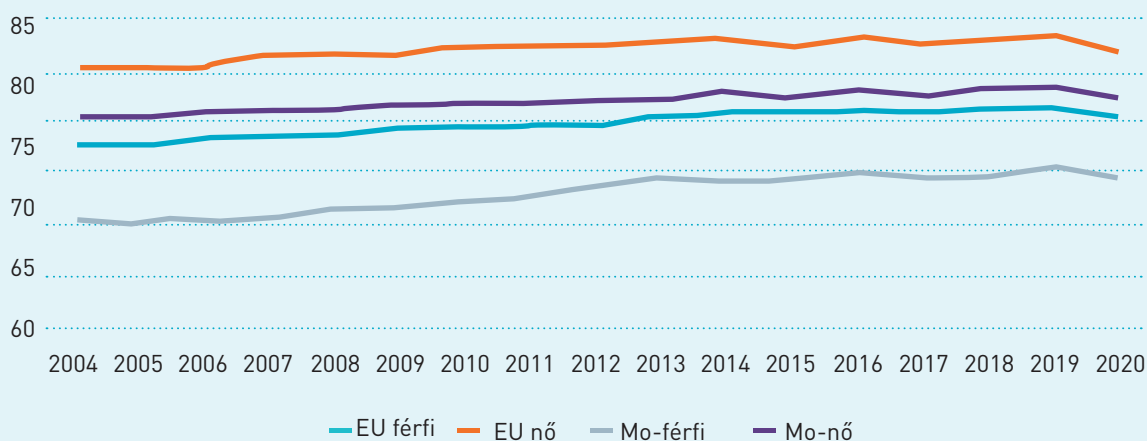
Az egészségesen várható élettartam, mint új mutató azt adja meg, hogy egy átlagos személy az adott életkorban még várhatóan hány évet tölt egészségi állapotából fakadóan korlátozottságtól mentesen (Módszertan, 2020). Az egészségesen várható élettartam tetszőleges életkorban kiszámítható, de szokás szerint leggyakrabban a születéskor és a 65 éves korban várható élettartamról szokásos adatokat közölni. Tekintettel arra, hogy az adatok

az EUROSTAT honlapján érhetők el, ezért a továbbiakban az Európai Unió 27 tagállamának átlagára és a Magyarország népességére számolt adatokat közöljük.

A 10. ábra szemlélteti a születéskor várható élettartamokat 2004-től az EU átlagára, és Magyarországra férfiak és nők esetében. A várható élettartamok nők esetében magasabbak, de Magyarországon mindkét nem esetében alacsonyabbak az EU átlagára vonatkozó értékektől. Ismételten felhívom a figyelmet arra a tényre, hogy a várható élettartamok az adott év halandósági viszonyaiból számolt értékek.

A születéskor várható élettartamok az Európai Unió 27 tagállamának átlagára számolva férfiak esetében 75 év, nőknél 81,5 év 2004-ben. Magyarországon vonatkozásában a férfiaknál 68,7 év, a nőknél 77,2 év a kapott érték. 2019-re az Európai Unió 27 országát figyelembe véve az átlag férfiaknál 78,5 év, nőknél 84 év lett. Hazánk esetében férfiaknál 73,1 év, nőknél 79,7 év a születéskor várható élettartam. A pandémia miatt 2022-re mind a négy érték alacsonyabb lett.

10. ábra: Születéskor várható élettartam években, 2004-2020
(Forrás: Eurostat adatbázis alapján saját szerkesztés)

A születéskor egészségesen várható élettartam azt fejezi ki, hogy egy adott évben születettek várhatóan hány évet töltenek el egészségesen, korlátozottságtól mentesen, feltéve hogy az adott évben a halálozási és megbetegedési viszonyok változatlanul megmaradnak. 2005-ben a születéskor egészségesen várható élettartamok esetében az Európai

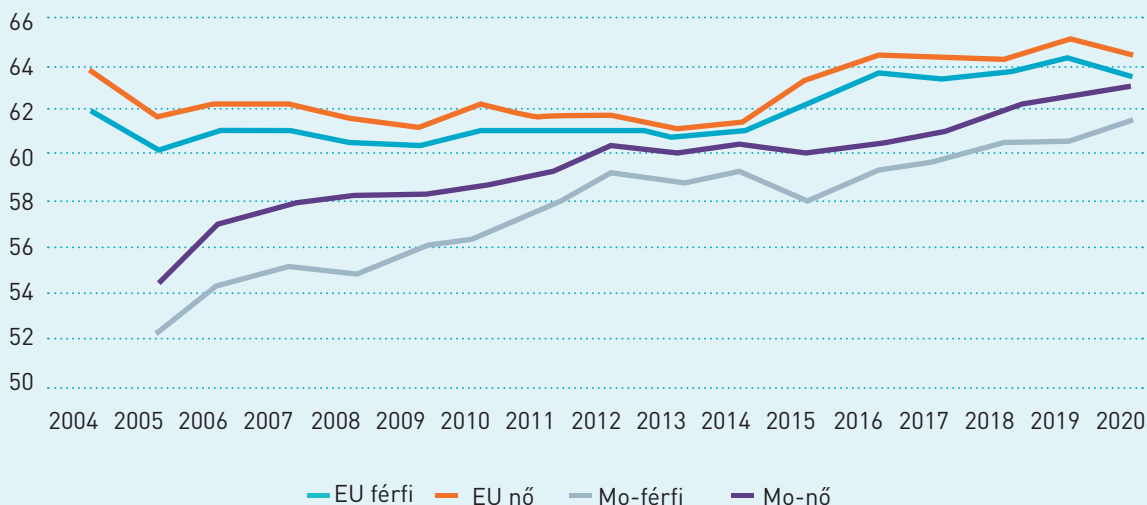
Unió 27 tagállamának átlagára számolva férfiakra 60,2 év, nőkre 61,6 év adódott. A Magyarországra számolt értékek a férfiak esetében 52,2 év, a nők esetében 54,3 év. A 11. ábrán azt látjuk, hogy az egészségesen várható évekre vonatkozó értékek jóval alacsonyabbak, mint a várható élettartamok, ugyanakkor a férfiakra és a nőkre vonatkozó érté-

kek közötti különbségek kisebbek. 2005-től Magyarországon a születéskor egészségesen várható élettartamértékek jelentősen emelkedtek: 2013-ban

és 2014-ben megközelítették az Uniós átlagot, majd 2018-tól további emelkedés látszik.

11. ábra: Születéskor egészségesen várható élettartamok, 2004-2020

Forrás: Eurostat adatbázis alapján saját szerkesztés

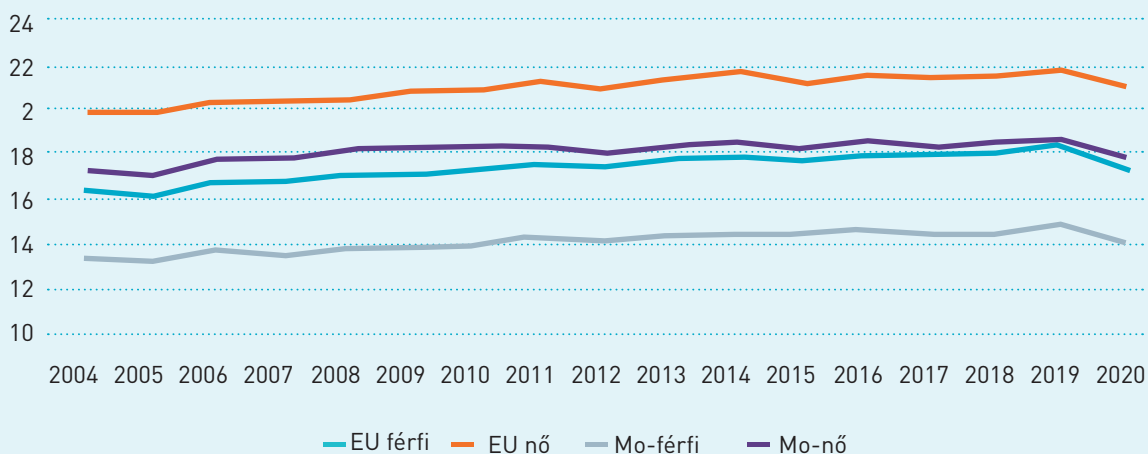
Témánk szerint kiemelt fontosságú idősebb életkorban is megnézni a még várható átlagos élettartamot és különösen az egészségben várható élettartamot. A 65 éves korban vizsgált adatokat a 12. ábra szemlélteti.

A 65 éves korban várható élettartamokat elemzve azt látjuk, hogy az Európai Unió 27 tagállamának

átlagára számolva 2004-ben férfiak esetében 16,3 év, nők esetében 20 év adódik. Magyarország tekintetében a kapott érték férfiakra 13,4 év, a nőkre 16,3 év. Az értékek folyamatosan növekedtek 2019-ig, 2020-ra azonban a járvány miatti csökkenés tapasztalható.

12. ábra: 65 éves korban várható élettartam években, 2004-2020

Forrás: Eurostat adatbázis alapján saját szerkesztés

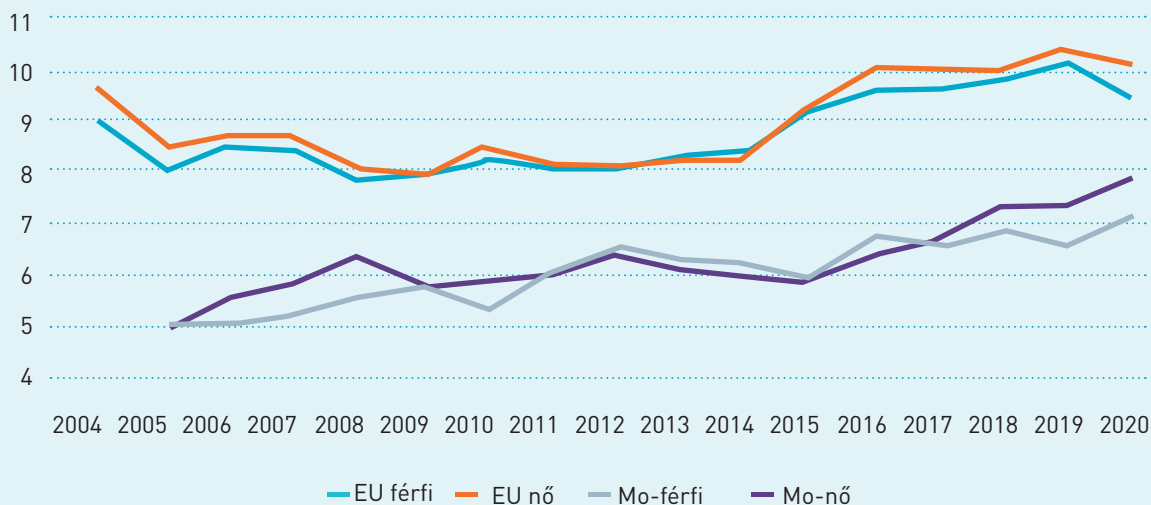

Szembevetendő, hogy a 65 éves korban egészségesen várható élettartam (13. ábra) esetében a férfiakra és a nőkre közel megegyező értéket kapunk. Az Unió-

ban 2019-ben férfiakra 10,2 év, a nőkre 10,4 év; Magyarországon a férfiakra 6,4 év, a nőkre 7,4 év a vonatkozó érték.

13. ábra: 65 éves korban várható élettartam években, 2004-2020

Forrás: Eurostat adatbázis alapján saját szerkesztés) bázis alapján saját szerkesztés

A számok azt mutatják, hogy az egészségesen várható élettartamok alacsonyak. A népesség öregszik, az idősek száma, aránya emelkedik. Magasabb életkorban az egészségesen várható élettartam értékei is alacsonyak. Mindez az ellátásokra, a gondozásra szorulóknak számának jelentős emelkedését

idézheti elő. Az időseket támogató egészségügyi és szociális intézmények szükségességét nem lehet megkérdőjelezni, ugyanakkor az idősek gondozása a családoknak is fokozott és hosszantartó feladatot jelent.

Demenciával élők száma

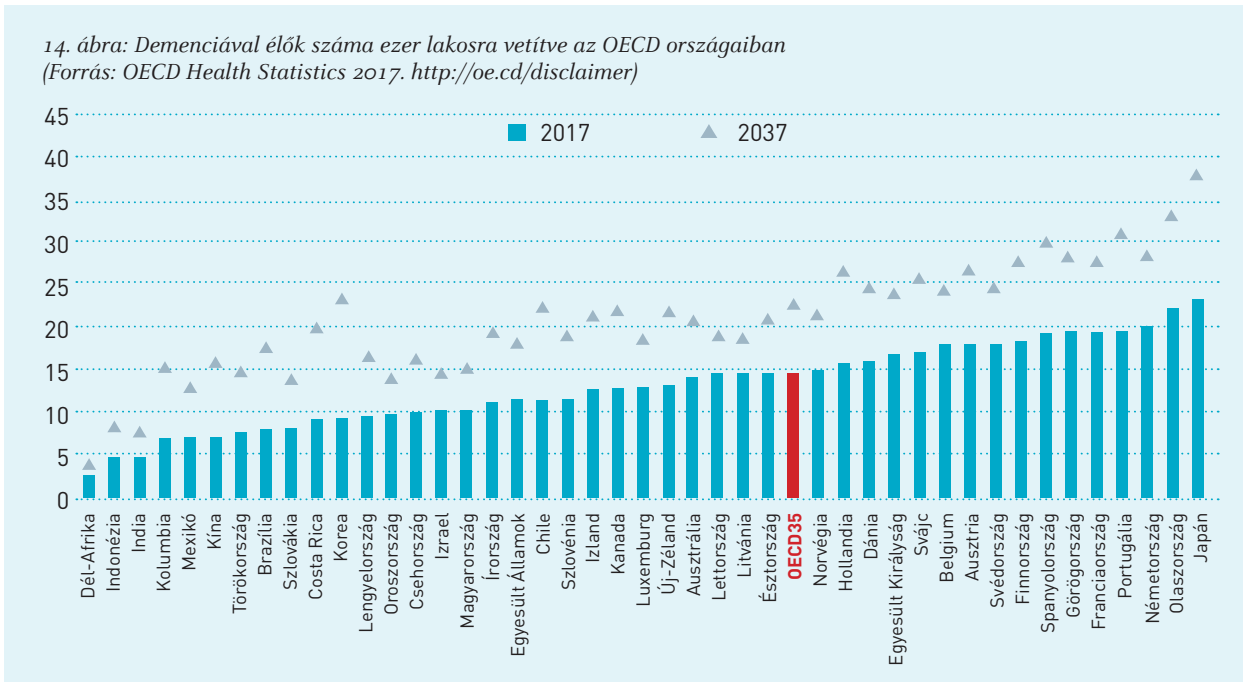
A tanulmány legfontosabb fejezete a demenciában élő ember számát mutatja be. Megadom, hogy hányan lehetnek ma Magyarországon. Megvizsgálom milyen a korösszetételük. Közlöm számításaim eredményét, mely szerint várhatóan hány demens személy lehet az elkövetkező évtizedekben.

Először is nézzük meg kit nevezünk demenciával élőknek. A KSH Szociális statisztikai évkönyve a következő definíciót adja: „Demens személy: Aki rendelkezik pszichiáter, neurológus vagy geriáter szakorvos által kiállított, a demencia kórképet igazoló szakvéleménnyel. Demens személyek nappali

ellátása megszervezhető önálló intézményi formában, illetve más nappali ellátás részeként” (KSH Szoc. évkönyv 152. oldal).

Közvetlen adatok nem állnak rendelkezésünkre, de a demográfiai, statisztikai, matematikai számítási módszertan segítségével kísérletet teszek a kérdések megválaszolására. A számítások elvégzéséhez az OECD adatbázisában találtam felhasználható alapadatokat, számításaim kiindulópontja tehát az OECD adatok közül a Magyarországra vonatkozó értékek.

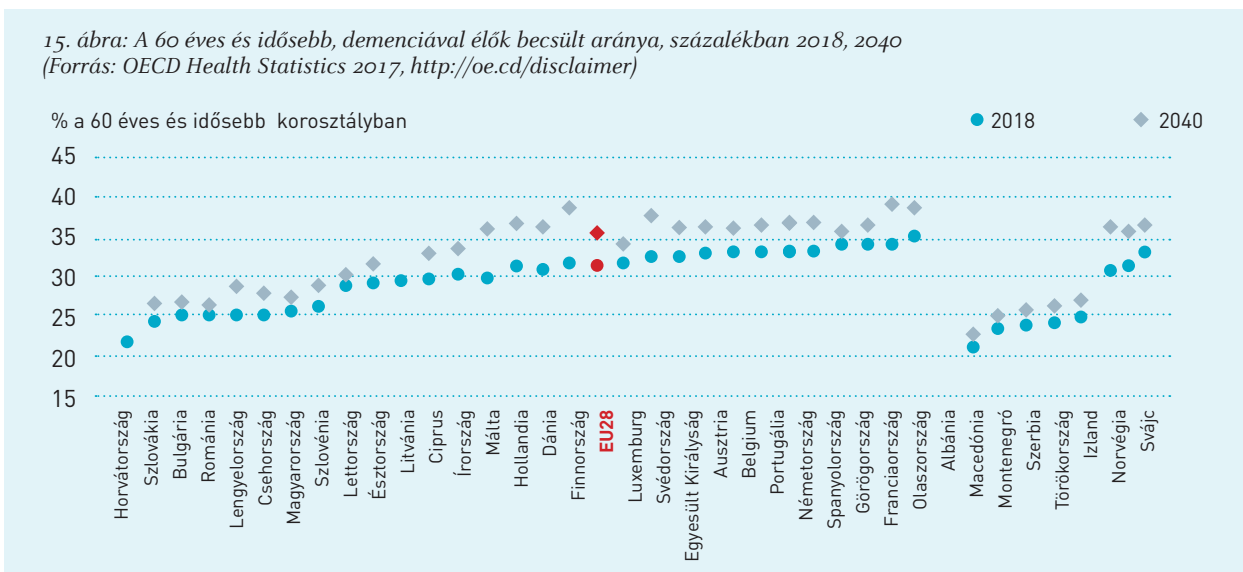
14. ábra: Demenciával élők száma ezer lakosra vetítve az OECD országokban
(Forrás: OECD Health Statistics 2017, <http://oe.cd/disclaimer>)

Felhívom a figyelmet, hogy az OECD által közölt számok ezer főre vonatkoznak. Ezért ezrelékben adom meg az arányokat is, amit később százalékban is közlésre kerül. Magyarországon a teljes népességén belül a demenciával élők aránya 10,6 ezrelék volt 2017-ben. Az OECD szerint ez az érték 2037-re 15,7 ezrelékre fog megemelkedni. Az OECD-35 tagállamának átlagára vonatkozóan ez az arány 2017-re 14,8 ezrelék, 2037-re pedig 23,1 ezrelék lesz. Az ábrán látható, hogy a magyarországi értékek sok országra vonatkozó aránytól kisebbek, és a tagállamok átlagánál is alacsonyabbak. Ennek oka lehet az is, ami a fent leírtakból látszik.

Véleményem szerint a várható élettartamok adatai is ezt jelzik előre. 2017-ben becslésem szerint Magyarországon 103 854 demens személy volt, a népesség 1,06 százaléka, 2018-ban ez az érték már 106 144 fő, a népesség 1,086 százaléka, 2020-ban 108 439 személy a becslés értéke, ami a lakosság 1,14 %-a. Számításom szerint Magyarországon 2020-ban a demensek száma 108 439 főre tehető. A 60 évesek és idősebbek esetében az OECD külön is közöl adatokat, melyeket a számításoknál figyelembe vettem. A 15. ábra ennek értékeit szemlélleti, az értékeket az OECD itt százalékban adja meg.

15. ábra: A 60 éves és idősebb, demenciával élők becsült aránya, százalékban 2018, 2040
(Forrás: OECD Health Statistics 2017, <http://oe.cd/disclaimer>)

A KSH NKI hivatalos előreszámításának adatait használtam fel, az alapváltozat szerinti létszámértékeivel számoltam 2050-ig, továbbá az OECD adatait

alkalmazva végeztem el a számításokat. Az eredményeket összefoglalva a következő létszám értékek várhatók a demenciával élőkre.

1. táblázat: Demenciával élők száma Magyarországon

	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Összesen	108 439	117 493	125 891	133 793	141 562	149 132	156 540

Az 1. táblázat adatai alapján látható, hogy 2050-re 156 540 személy élhet demenciával Magyarországon. A népességre vonatkozó KSH NKI előreszámításának alapváltozatában a népesség létszámára 2050-ig fokozatosan csökkenést prognosztizáltak. Ezzel egyidőben a demenciával élők számára növekedést jelzünk előre. Ez előrevetíti, hogy az ellátórendszerekre, a családokra jelentős többlet ellátási szükséglet hárul az elővetkező évtizedekben. Sajnos az OECD nemenként nem ad meg adatokat, így az előrejelző számításokat nem tudtuk külön férfiakra és nőkre elvégezni.

A demencia az idősebbeket érinti nagyobb arányban, ezért számításaimat erre a korosztályra külön is elvégeztem. A továbbiakban a 60 évesek és idősebbek estében részletezem a számításaim eredményeit. Itt is az OECD adatbázisát és a KSH NKI hivatalos előreszámítását vettem figyelembe a becslésemhez. Tekintettel arra a tényre, hogy az idősebb korcsoportokban a nők létszáma felülreprezentált, többszöröse a férfiakéhoz képest, a demensek között is több lesz a nő, de ez csupán feltételezés, adatokkal alátámasztani jelen adatok birtokában nem lehetséges.

2. táblázat: A 60 éves és idősebb demenciával élők száma Magyarországon

	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
60+	105 961	110 581	117 737	127 592	140 705	145 973	150 102

A számításokat nemek szerint ebben a korcsoportban sem lehetett elvégezni, viszont 5 éves korcsoportokra igen. A 60 éves és idősebb demens emberek 5 éves korcsoportonként létszámadatait megbecsültem ami a 3. táblázatban látható 2050-ig.

A számítások szerint a fiatalabb korcsoportokban a demensek száma csökkenést mutat, viszont az idősebbek esetében nagyarányú növekedésre számíthatunk.

3. táblázat: A 60 éves és idősebb demenciával élők száma 5 éves korcsoportonként Magyarországon 2020-2050

Korcsoport	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
60-64	4 551	3 457	3 628	3 842	4 192	2 990	2 709
65-69	9 081	7 825	6 093	6 528	7 154	7 485	5 498
70-74	13 659	15 132	13 376	10 666	11 864	12 501	13 476
75-79	18 711	18 754	21 472	19 469	16 201	17 425	19 009
80-84	20 519	22 558	23 659	28 122	26 671	21 656	24 352
85-89	19 863	19 968	23 357	25 933	32 877	30 562	26 306
90+	19 577	22 888	26 153	33 032	41 745	53 352	58 753
Együtt	105 961	110 581	117 737	127 592	140 705	145 973	150 102

A KSH hivatalosan megjelent adatai szerint a demenciával élők közül nappali ellátásban részesülők létszáma Magyarországon összesen 2 490 fő 2017-ben. Ez azt jelenti, hogy nappali ellátásban csupán a demensek 2,4 százaléka részesül. (Számításaim szerint 2017-ben 103 854 demens élt Magyarországon.) A KSH adatai szerint az időskorúak otthonaiban 12 590 demens személyt ápoltak 2017-ben. A KSH által közölt adatok részletesen a következő táblázatláthatóak.

4. táblázat: Az időskorúak otthonában ápolt személyek száma nemenként és korcsoportonként 2017-ben
 Forrás: Szociális statisztikai évkönyv, 2017 Budapest, KSH, 2018.

Nem	0-17	18-39	40-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-89	90-	Összesen
	éves									
Időskorúak otthona										
Férfi	-	45	1 113	1 509	2 056	2 109	2 268	3 797	1 009	13 906
Nő	-	44	749	1 201	2 060	3 372	6 157	18 199	6 269	38 051
Együtt	-	89	1 862	2 710	4 116	5 481	8 425	21 996	7 278	51 957
Ebből: demensek										
Férfi	-	6	154	262	408	423	519	852	206	2 830
Nő	-	6	116	222	430	754	1 626	4 875	1 731	9 760
Együtt	-	12	270	484	838	1 177	2 145	5 727	1 937	12 590

Számításaim alapján azt mondhatom, hogy a 60 éves és idősebb demensek 12,2 százalékát időskorúak otthonában ápolták 2017-ben.

Tehát a 60 évesek és idősebb demenciával élők jelentős része (87,8%) családban él, illetve más betegséggel tartják nyilván őket.

Összegzés

Összefoglalva a következő megállapításokat tezem: Az egészségesen várható élettartamok alacsonyok. A népesség öregszik, az idősek száma, aránya emelkedik. A demenciával élők becsült létszáma százezer fő feletti. Az időseket ellátó, gondozó intézmények szükségességét és a családok

által vállalt terhelést nem lehet megkérdőjelezni. A családok támogatása, felkészítése erre a helyzetre elengedhetetlen. Az elkövetkező időszakban új kutatások indokoltak és ajánlottak a témában.

Felhasznált irodalom

1. Demográfiai évkönyv 2020. KSH. Megjelenés: 2021.október 25.
2. Eurostat adatbázis, legyűjtés: 2022. június 15.
3. Health at a Glance: Europe 2018 STATE OF HEALTH IN THE EU CYCL, (2019): OECD, 2019. ISSN 2305-6088 (online) www.oecd.org/about/publishing/Corrigendum_Health_at_a_Glance_Europe_2018.pdf
4. Józán, P. (1996): Halálózások, halandóság. In: Klinger, A. (Eds.), Demográfia. 243-410. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
5. Hablicsekné Richter, M. (2021): Hazai halandóság a COVID előtt és 2020-ban a COVID alatt, különös tekintettel a családi állapotra. Kapocs, 20(1-2): 29-41. p.
6. Hablicsekné Richter, M. (2020): Országos halálózás és halandóság alakulása, 2021-2019. KINCS, Kézirat. 1-50. p.
7. H. Richter, M., Korándi, M. (2005): Pénzügyi és biztosításmatematikai alapismeretek. Budapest. Biztosítási Oktatási Intézet,

Pénzügyi matematika, valószínűségszámítás, halandóság, 7-76., 158-159., 167-170. p.

8. KSH (2016): *Népesedési helyzetkép, 2015. 63.* Budapest: KSH

9. KSH (2001-2021): *Demográfiai évkönyvek.* Budapest: KSH.

10. Kovacsicsné Nagy, K. (1996): *Demográfia.* Budapest: KSH

11. *Módszertan, Demográfiai évkönyv, (2020):* Budapest: KSH

12. *Szociális statisztikai évkönyv, 2017 Budapest, KSH, 2018.*

13. *Országos népesség-előreszámítás 2013-2060 KSH, NKI (2015), letöltés 2019. 06.04. <https://demografia.hu/hu/kutatasok/17-kutatasok-egyenkent/175-nepesseg-eloreszamitasok>*

14. *Stadat-táblák, KSH, Népeség, népmozgalom, 2022. február: <https://www.ksh.hu/stadat?lang=hu&theme=nep>*

15. www.ksh.hu

16. www.eurostat.eu, *legyűjtés: 2022. június 15.*

Susánszky Éva - Székely András
Székely B. András - Módli Kata

Fiatalok mentális egészségének megőrzése és javítása iskolai környezetben — feltáró kvalitatív kutatás

Betekintő

A társadalom mentális egészsége, különös tekintettel a fiatalokra, drasztikusan romlott a COVID-19 járvány időszakában. Az iskolai oktatás és a szociális kapcsolatok fenntartása huzamosabb ideig az online térbe szorult, a fiatalok mozgástere beszűkült, társas kapcsolataik gyengültek.

A fiatalok mentális egészségének megőrzése és javítása iskolai környezetben (FIMEF) 2022 kutatás célja a 10-18 éves fiatalok helyzetének feltárása volt a járványt követő időszakban, másrészt pedig azoknak az igényeknek a felmérése, amelyeket a mentális egészség helyreállítása érdekében a pedagógusok és családok megfogalmaztak.

A pedagógusokkal és a családokkal készült fókuszcsoportos interjúk bizonyították, hogy a járvány időszakban a fiatalok mentális egészsége jelentősen romlott, és ez a kedvezőtlen állapot még mindig fennáll. Gyakoribbak a depressziós és szorongásos tünetek, az önsértés, falcolás, nőtt a dohányzók és a rohamivók aránya, valamint az infokommunikációs technológiai (IKT) eszközök használata.

A kutatási eredmények szerint a rossz mentális egészség kialakulásában mind a családnak, mind az iskolának kiemelkedően fontos szerepe van, ugyanakkor az iskolák és a családok is számos módon segíthetnek mind a fiatalok mentális problémáinak a megelőzésében, mind pedig a kezelésében (például csoportos beszélgetések, protokollok kidolgozása, mentális egészséggel kapcsolatos programok).

Bevezetés

A mentális egészséggel kapcsolatos problémák számos felnőtt és gyermek életét nehezítik meg nap, mint nap. Magyarországon évente körülbelül 700 ezer ember szenved major depresszióban (Rihmer és mtsai 2021), és egy amerikai kutatás szerint minden harmadik gyermek küzdeni fog 16 éves koráig legalább egy pszichiátriai problémával (Costello et al. 2003). Mégis, az adatok azt mutatják, hogy az érintettek segítségkérési hajlandósága viszonylag alacsony, a szakembereket megkeresők aránya sem az idősebb, sem a fiatalabb korosztályban nem éri el a 40 százalékot (Gulliver et al. 2010). A gyermekkorban megjelenő kezeletlen mentális problémák jelentősen növelik a felnőttko-

ri pszichés és szomatikus problémák, betegségek kialakulásának esélyét, az öngyilkosságok előfordulási gyakoriságát, valamint csökkentik az egészségben eltöltött évek számát, a munkaképességet és a mentális jóllétet is (Malla et al. 2018).

A COVID-19 okozta járványhelyzet, és az ezt megfékezni szándékozó korlátozó intézkedések hatására számos mentális probléma prevalenciája nőtt meg drasztikusan (Grünhut és Bodor 2020; Brooks et al. 2020; Osváth 2021). A pandémia világszerte 2,59 milliárd gyereket és serdülőt érintett; 193 országban függesztették fel az iskolába járást, ami 1,59 milliárd diák életét befolyásolta (UNESCO 2020). Az iskolabezárások a néhány hetestől az

egész tanévre kiterjedő bezárásokig terjedtek. A karantén-körülmények magas stresszt, intenzív szorongást, a fertőzéstől való félelmet, frusztráltságot, unalmat, elszigeteltséget és esetenként poszttraumás stressz zavar (PTSD) tüneteket válthatnak ki (Brooks et al. 2020).

A serdülők szubjektív jólléte és háttértényezői
A szubjektív jóllét Grob (1995) megfogalmazása alapján az étellel szembeni pozitív attitűdöket, a személyes problémák, a depresszív hangulat és a szomatikus panaszok hiányát, továbbá a magas önértékelést és az élet örömeinek élvezetét jelenti. A szubjektív jóllét egy kognitív (Cantril 1965) és egy affektív összetevőből épül fel (Bradburn 1969). A serdülők szubjektív jóllétének egyik legfontosabb, kultúrafüggetlen prediktora a szülőkkel való pozitív, támogató kapcsolat (Cunsolo 2017). Levin és munkatársai (2011), akik 35 országban vizsgálták a serdülők szubjektív jóllétét, kimutatták, hogy az országok GDP-je pozitívan, Gini¹ indexe pedig negatívan korrelál a fiatalok étellel való elégedettségével. Egy 2022-ben publikált kutatás szerint a lányok szubjektív jólléte rosszabb, és mind a két nem esetében az életkorral együtt csökken (Davidson et al. 2022). A jóllétet a fizikai aktivitás is jelentősen befolyásolja (Merglen 2013), ezen belül is például a gyermekek csapatsportokban való részvétele (McMahon et al. 2017).

Mentális egészség, mentális problémák

A WHO 2013-as becslése szerint a serdülők 20 százaléka szenved valamilyen mentális betegségben (Bell et al. 2019). Egy 2017-es felmérés szerint a gyermekek mentális egészsége egyre rosszabb, mind az évek, mind az életkor előrehaladtával. A 11-16 éves korosztály 14,4 százalékánál, a 17-19 éves korcsoportban pedig már 16,9 százaléknál regisztráltak valamilyen mentális problémát, és a lányok körében ez az arány több mint kétszerese volt a fiúkénak (23,9% versus 10,3%). Továbbá a mentális zavartól szenvedő gyerekek csaknem háromnegyedénél (71,7%) találtak rossz általános egészségi állapotot, krónikus betegséget, fizikai vagy fejlődési rendellenességet vagy tanulási nehézséget (Sadler et al. 2018).

.....

¹Jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségek mérésére használt mérőszám.

Túlzott internet- és telefonhasználat, a szociális média hatása a serdülőkre

A szociális média az elmúlt egy-másfél évtized alatt vált a serdülők mentális állapotának, szubjektív jóllétének egyik legmeghatározóbb tényezőjévé. Egy 2016-os szakirodalmi elemzés alapján pozitív hatásként értékelhető a gyors és széleskörű információszerzés, az állandó kapcsolatban levés a szülőkkel és a barátokkal, negatív hatásként a személyesen megélt kapcsolatokra fordított idő drámai csökkenése, a megfigyelési képesség romlása és az internetes zaklatás (cyberbullying) jelensége (Christofferson 2016).

A túlzott telefon és internethasználat összefügg a kedvezőtlen érzelmszabályozási stratégiákkal (rágódás, önvád, mások hibáztatása, katasztrofizáció) (Extremera 2019), az alvás idő rövidülésével, a cirkadián ritmus felborulásával és a melatonin-termelés zavarával (Kokka et al. 2021), figyelemzavarral, a depressziós tünetekkel, mentális distresszel és öngyilkossági viselkedéssel (O'Reilly et al. 2018; Marin 2020). A túlzott internet és telefonhasználat következtében romlik a gyermekek önértékelése, mentális egészsége és a szubjektív jóllét egyes összetevőire is negatív hatással lehetnek (Kelly et al. 2018).

Segítségkérési magatartás és egészség-ismeretek a serdülők körében

Annak ellenére, hogy a serdülők egyre nagyobb arányban tapasztalnak mentális problémákat, csak csekély hányadukat diagnosztizálják és kezelik. Egy 2010-ben publikált kutatás alapján a mentális problémákkal küzdő gyermekek kevesebb, mint 40 százaléka jut el szakemberhez (Gulliver et al. 2010). Ez az arány egy 2005-ben végzett kutatás során még alacsonyabb volt, a depresszióval diagnosztizált gyermekek 23, a szorongással diagnosztizált gyermekek csupán 18 százaléka kapott megfelelő kezelést (Essau 2005).

Egy középiskolások mentális egészséggel kapcsolatos ismereteit felmérő vizsgálatban a serdülőknek egy történet szereplőinél kellett azonosítani a depresszió és a szorongás tüneteit. Az eredményekből kitűnik, hogy a depressziós tüneteket sokkal nagyobb arányban (46%) ismerték fel, mint a szo-

rongását (1%). A lányok mindkét betegséget nagyobb arányban ismerték fel, mint a fiúk. A diákok fele javasolta, egyharmaduk nem javasolta, hogy a történetek szereplői kérjenek segítséget (Coles et al. 2016). Egy szisztematikus szakirodalmi elemzés során azt találták, hogy (1) a diákok többnyire nem ismerték fel a depressziót, (2) a női depressziót könnyebben felismerték, mint a férfit,

(3) a lányok inkább felismerték a depressziót, mint a fiúk. A tanulók általában úgy vélekedtek, hogy a depressziós személy ki tudna gyógyulni a betegségéből, ha akarna; tökéletesen meg lehet gyógyulni a depresszióból; valamint, hogy a depressziós emberek kiszámíthatatlanok; másfelől nem mondanák el senkinek, ha önmagukon a depresszió jeleit fedeznék (Singh et al. 2019).

A kutatás célja

Kutatásunk célja, hogy (1) feltérképezze a segítő foglalkozású szakemberek (tanárok, pszichológusok) és a gyermekeket nevelő szülők mentális egészséghez, egészségtudatossághoz kapcsolódó ismereteit és attitűdjeit, (2) feltárja a 10-18 éves

fiatalok mentális egészségének megőrzésével és javításával kapcsolatos igényeket és lehetőségeket, fókuszálva a családi és iskolai környezetre, mint kiemelt fejlesztési területekre.

Módszertan

Adatfelvétel

A kutatásunk² fókuszcsoportos, online és offline interjú technikára és egyéni félig strukturált interjúkra épülő, beavatkozással nem járó vizsgálat volt.³ Vizsgálatunkban a fiatalokkal közvetlen kapcsolatban lévő segítő foglalkozású szakemberek (pedagógusok, pszichológusok), szülők és fiatal felnőttek (18-25 éves) vettek részt. A résztvevők szervezése hólabda módszerrel történt, a vizsgálati csoportokba való beválogatás pedig kvótás szempontok alapján. A mintavételi keret összesen 103 személyt tartalmazott, akik egy szűrőkérdőívet töltöttek ki, majd ezen adatokat figyelembe véve (például kor, nem, munkahely, település típusa) történt a fókuszcsoporton és az egyéni interjúkon résztvevők beválogatása. Összesen 10 fókuszcsoportos interjú készült, amelyen 20 pedagógus, 29 szülő és 9 pszichológus vett részt. A fiatal felnőttek csoportjában pedig 15 (10 nő, 5 férfi) személyrel vettünk fel félig strukturált interjút.

A kutatás során alkalmazott eszközök és az adatok elemzése

Kutatásunk feltáró jellege miatt kizárólag kvalitatív technikákat, fókuszcsoportos és félig strukturált egyéni interjú módszereket alkalmaztunk, amelyek

alkalmasak vizsgálati témánk mélyebb, részletesebb feltárására, a célpopulációk tapasztalatainak, véleményének, attitűdjeinek vagy hiedelmeinek leírására, elemzésére. Az egyéni interjú módszert az esetek tipizálására, míg a csoportos interjúkat a fiatalokkal kapcsolatos tapasztalatok, vélemények megjelenítésére és megvitatására, a közös értekezésre, valamint a témával kapcsolatos érzelmek, feszültségek feltárása használtuk. Az adatok feldolgozása tartalomelemzéssel történt. A fiatal felnőttekkel készült félig strukturált interjúkat és a fókuszcsoportos interjúkat külön-külön elemeztük.

Adatvédelem

Az adatvédelemről szóló nyilatkozatot a kutatás-etikai engedély tartalmazza. Eszerint a kutatás betartja a Magyarország Alaptörvényének és a hatályos jogszabályoknak a személyiségi jogok, az egészségügyi személyes adatok védelmére, valamint a szerzői jogok védelmére vonatkozó rendelkezéseit. Továbbá a megadott adatokat szigorúan bizalmasan kezeljük a személyes adatok védelméről és a titoktartásról szóló EK-irányelv elveinek és az általános adatvédelmi rendeletnek (GDPR) (EK/2016/679) megfelelően.

²A kutatás rendelkezik az Egészségügyi Tudományos Tanács, Tudományos és Kutatás-etikai Bizottsága által 2022. március 17-án kibocsátott IV/2628/2022/EKU ügyiratszámú engedéllyel.

³A kutatást Magyar Mentálhigiénés Szövetség végezte a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) támogatásával.

Eredmények

Hogyan látják a pedagógusok a 10-18 éves fiatalokat?

Összességében a pedagógusok általában kedvezőtlennek és kifejezetten rossznak minősítették tanítványaik lelki és fizikai állapotát. Úgy látják, hogy a fiatalok túlterheltek, keveset vagy rosszul alszanak, és a középiskolások körében megjelennek a kiegészítő tünetei is. Az alvászavarok rontják az iskolai teljesítményt, koncentrációs zavarhoz, irritáltsághoz, fegyelmezetlenséghez és agresszivitáshoz vezetnek. A fiatalok többsége nem mozog rendszeresen, keveset sportol, ami ráerősít a fáradtság következményeire, továbbá gyakori a túlsúly és a kóros soványság is.

Iskolai viselkedésük leírásánál a közömbös, érdektelen, enervált kifejezések mellett az antiszociális, kockázati magatartásformákat (rohanó életmód, egészségtelen táplálkozás, dohányzás, alkoholfogyasztás), az agresszív és az autóagresszív viselkedésváltozatokat, mint például az önsértést (falcolás/vagdosás) vagy az öngyilkossági kísérletet is megemlíti.

A fiatalok körében megnőtt a teljesítményszorongás, amit az önértékelési zavarok is befolyásolhatnak. Gyakoriak a mentális problémák is, mint a szorongás, a depresszió, a pánikbetegség, a különböző függőségek (játékfüggőség, pornófüggőség), evés és testképzavarok. A pedagógusok szerint a fiatalok gyakran panaszkodnak különböző fájdalomokról (például hasfájás, fejfájás), melyek szerintük alapvetően pszichés eredetűek. Nehezen illeszkednek be a közösségbe és vannak, akik kifejezetten nem bírják a közösséget.

A COVID-19 pandémia után megnőtt a fiatalok körében az elhízottak aránya, csökkent az erőnléti teljesítményük és az állóképességük. Személyes kapcsolataik megromlottak és lecsökkentek. Nehezen illeszkedtek vissza a közösségekbe, és vannak, akik a szociális fóbia tüneteit mutatják (erős szorongás, gátlásosság, szégyenlősség, féltékenység). Jellemző a tanulási motiváció és az iskolai terhelhetőség csökkenése és a teljesítményromlás.

A járványhelyzet, a bezártság hatása megjelent az internet és digitális eszközhasználatban, a fiatalok

gyakran naponta 6-8 órát töltenek képernyő előtt. Fontos érték lett az elérhetőség (online lét), a folyamatos kapcsolattartás, ennek köszönhetően az online (főképp írásbeli) közlésekre épülő kommunikáció dominál még a járványt követő időszakban is. Ennek főképp a negatív hatásait emelték ki, a kontroll nélküli eszközhasználatot, a lebutított chat nyelv előretörését, aminek következtében a gyermekek nyelvi kompetenciája csökkent, az érzelmkifejezési képesség hiányosságait, valamint a cyberbullying⁴ jelenségét.

Hogyan látják a szülők 10-18 éves gyermekeiket?

A szülők többsége gyermeke fizikai állapotát jónak ítélte. A magasabb társadalmi státuszú (SES)⁵ családok gyermekei rendszeresen sportolnak vagy sportoltak, míg az alacsonyabb státuszú családokban nevelkedő gyermekek esetében a jó egészségi állapotot inkább a test fizikai paraméterei, a masszivitás és állóképesség jelentette. Korosztálytól és társadalmi státusztól függetlenül a szülők a sportolást, a mozgást nagyon fontosnak tartották, mind a testi, mind a lelki egészség szempontjából.

A gyermekek lelki állapotát is jellemzően jónak ítélték meg, magasabb státuszú családok esetében a magabiztos, nyugodt, kiegyensúlyozott, boldog szavakkal jellemezték a szülők a gyermekeket. A középiskolás gyermekek esetében gyakrabban számoltak be problémákról, de többségében ezeket normatív, serdülőkorra jellemző változásnak tekintették. A leggyakrabban megjelenő problémák az indulatkezelési nehézségek, a hangulatingadozás, lázadás és önértékelési problémák voltak. Abban az esetben, amikor a szülők rossz lelkiállapotról számoltak be, megemlékeztek az alvási problémákról, a hangulatingadozást, a szuicid gondolatokat, a bizonytalanság érzést és a deviáns viselkedéseket (például szökődés, illegális szer fogyasztása).

A szülők megítélése szerint a járványidőszak alatt a gyermekek fizikai állapota és aktivitása nem változott jelentősen. Amit megemlékeztek, hogy jellemzően többet ültek a gyermekek, de ez nem hatott ki a fizikai állapotukra.

⁴cyberbullying: elektronikus zaklatás vagy internetes zaklatás. Durvább csúfolódás, kárörvendés, fenyegetés, amit az áldozathoz elektronikus úton juttatnak el.

⁵socio-economic status

A lelki életük szempontjából minden csoportban a kortárs/baráti kapcsolatok megváltozását, gyengülését és az online oktatás miatt megnövekedett IKT eszköz⁶ használatot emelték ki. A kötelező távoktatás következtében a baráti kapcsolatok átalakultak, esetenként teljesen megszűntek, illetőleg az online térben való kapcsolattartás vált jellemzővé, ami a korlátozások feloldása után is sok esetben megmaradt, továbbá a gyermekek számára nehéz volt a közösségbe való visszailleszkedés. Kiemelték a közösségek és a személyes kapcsolattartási lehetőségek hiányát, a rövid videókat, aminek köszönhetően a gyermekek figyelmi funkciói, késleltetési képességei romlottak. Sok esetben az online oktatás után is megmaradt az IKT eszközfüggőség.

Gyermekeik lelki egészségének jellemzésekor megemlézték az idegességet, a feszültséget, szorongást, bizonytalanságot, a konfliktusok számának növekedését, a motiváció csökkenését és akár teljes beszűkülését. Beszámoltak a járványhelyzet pozitív hozadékairól is, arról, hogy gyermekeik önállóbbak lettek, jól működő napirendet alakítottak ki, nyitottabbak lettek és néhány szülő szerint a korlátozások ideje alatt a családi kapcsolatok erősödtek, minőségi időt tudtak együtt tölteni, és összességében ők a család szempontjából idilli időszakként élték meg a járvány helyzetet.

Hogyan látják a pszichológusok a 10-18 éves fiatalokat?

A pszichológusok megítélése szerint a gyermekek fizikai állapota rossz (kivételet képeznek a sport-tagozatos iskolák tanulói), a túlsúlyosok arányát 15-20 százalék közé teszik (az alacsonyabb társadalmi státuszú családok esetében arányuk magasabb), és előfordul a kóros soványság is. Az iskolásokat tespedtnek, leharcoltnak látják, véleményük szerint az immunrendszerükkel sincs minden rendben, és pszichoszomatikus tünetekről is beszámoltak.

A gyermekek sápadtak, szürkék és szomorúak. A megítélésük szerint a lelki egészségben folyamatos romlás tapasztalható, szinte kivétel nélkül arról számoltak be, hogy egyre többen és egyre súlyosabb problémákkal, egyre fiatalabb korban fordulnak hozzájuk. Egyikük egy saját mérésről is beszámolt,

.....

⁶Információs-kommunikációs technológia

ahol a diákok 60 százalékánál nagyon magas depresszió értéket talált. Beszámoltak önkárosító magatartásformákról is, mint a dohányzás, és már a 7-8. osztályban megjelenő alkoholizálás. Továbbá ők is említették az egyre jellemzőbb IKT-eszközfüggőséget.

Vélekedések a mentális egészséget támogató családi környezetről

A szülők szerint a legfontosabb tényező, hogy a család biztonságot adó, támogató legyen, fontos az együttműködés mind a szülők, mind a szülők és a gyermekek között. Egy támogató családi környezetben megjelenik az odafigyelés, a meghallgatás és a valódi jelenlét, a szülő kiegyensúlyozott és nyugodt. Kiemelték a kapcsolódás fontosságát, amiben meghatározóak a közös élmények. Fontos, hogy szükség van keretekre és határookra, és arra, hogy ne mindig csak a gyermek érdekét és kényelmét keressék, hanem az együttműködés legyen inkább jellemző.

Hiányterületként megjelent a családra fordítható idő és energia, a szülőknek feltöltődése, a párkapcsolatukban közös élményeket szerzése, így nehezebben tudnak a gyermeknek támogató családi környezetet biztosítani, illetve több gyermek esetén minden gyermekkel külön foglalkozni. Szükségük lenne több információra és szaktudásra a nevelési helyzetek kezelésére, illetve megjelent az igény hasonló helyzetben lévő szülőkkel való tapasztalat megosztásra. Lenne igény önismereti és önbizalomfejlesztésre is.

A pszichológusok szerint elsődleges, hogy a szülők mennyi időt tudnak a gyermekükkel tölteni, mennyire érdekli őket gyermekük mentális egészsége, és hogy mennyire vannak tisztában a mentális egészséggel kapcsolatos információkkal. Meghatározóak a családi megküzdési minták, és hogy mennyire zárt a családi élet, mennyire engedik meg a szülők, hogy gyermekük külső segítséget kapjon. A bántalmazó család negatívan befolyásolja a gyermek mentális egészségét, amibe a pszichológusok véleménye szerint az elhanyagoló és a diszfunkcionális családok is beleszámítanak, továbbá azon családok is, ahol a szülők túlzottan óvják, védelmezik a gyermeket.

Vélekedések a mentális egészséget támogató iskolai környezetről

A pedagógusok szerint minden gyermek esetében szükség lenne a lelki egészséget támogató iskolai környezet megteremtésére, az iskolai mentálhigiénés gondozásra, prevenciók jóllét megtartó célzattal. Fontos lenne a közösségfejlesztés, csapatépítés, csoportmunka támogatása, a nevelési módszer megváltoztatása, a büntetés helyett a jutalmazásra építő oktatás. Szükség lenne mentális egészséggel kapcsolatos programokra, felvilágosításra, érzékenyítésre, antistigmatizációs⁷ programokra (akár a hittan és etika óra keretében). Kiemelt szerepet kellene kapjon a gyermekek személyes és szociális készségeinek fejlesztése. Ehhez nagyban hozzájárulna, ha a pedagógusok megfelelően lennének képezve a mentális egészség témájában, mivel sok esetben eszköztelennek érzik magukat akár a mentális egészséggel kapcsolatos problémák, akár az agresszió kezelésében. Továbbá szükség lenne a pedagógusok mentális egészségének ápolására és az intézetvezetők képzésére, valamint a szülők bevonására a gyermekek mentális egészségének ápolásába.

A pedagógusok az alábbi jó gyakorlatokat említették, amik segítettek a gyermekek lelki egészségének a megőrzésében: Békés Iskolák programja, beszélgetőkörök az osztályfőnökkel, a pedagógus személyes példamutatása, kortárs segítő beszélgető csoportok, önismereti csoportok, boldogság óra program, családi életre nevelés, egészség nap, szakértői előadások az étkezési zavarokról, pánikbetegségről, szenvedélybetegségekről gyerekeknek és szülőknek egyaránt, pályaválasztási programok, erősségközpontú oktatás, közösségi szolgálat a fogyatékkal élők körében, megoldásközpontú megközelítés és kommunikáció, coaching szemlélet az oktatásban.

A pszichológusok szerint a legfontosabb tényező a mentális egészséget támogató iskolai környezet megteremtésében a pedagógusok hozzáállása és állapota, azaz, hogy milyen módon reagálnak a gyermekek mentális problémáira, illetve ők maguk mennyire vannak kiegészve és túlterhelve.

Fontos lenne továbbá, hogy az oktatási rendszerben megjelenjenek olyan elemek, amikre a diákoknak és a pedagógusoknak egyaránt szükségük van (például önismereti, közösségépítő játékok), illetve ezekre több idő jusson, és az előírt tananyag mennyisége a fiatalok számára befogadható legyen. A harmadik, nagyon fontos probléma a gyermekek fegyelmezetlensége, számukra az iskola sok esetben nem feladatvégrehajtási helyszín, ez pedig megnehezíti minden pedagógusi próbálkozást. Szükség lenne továbbá az iskolapszichológusi rendszer bővítésére.

18-25 éves fiatalokkal készült egyéni interjúk tapasztalatai

A kutatásban résztvevő fiatal felnőttek gyermekkori (10-18 év) mentális egészségüket különbözően jellemezték. Voltak olyanok, akik súlyos lelki problémákkal küzdöttek és voltak, akiknél csak a normatív krízis tünetei jelentek meg. Az interjúk során leggyakrabban a depressziós és szorongásos tüneteket említették, de beszámoltak motiválatlanságról, alacsony önértékelésről, önsértésről, PTSD-ről, paranoiáról, evészavarról, szociális félelmekről és gátlásosságról is.

A vizsgálatban résztvevő személyeket az interjúk anyaga alapján három csoportba soroltuk: (1) akik súlyos mentális problémákkal (főként depresszió) küzdöttek az általunk vizsgált időszak (10-18 év) nagy részében, (2) akik csak rövidebb ideig küzdöttek depressziós tünetekkel, (3) akik nem számoltak be komolyabb mentális problémákról, és a vizsgált időszakban nem volt tartósan rosszabb időszakuk.

A csoportok között jelentős különbségek rajzóldtak ki mind a családi háttér, mind az iskolai élet vonatkozásában. A súlyosabb mentális problémával küzdő személyek családi háttere kifejezetten rossz volt, a családtagok között nem volt őszinte, nyitott kapcsolat, jellemzően nyugtalan, konfliktusokkal teli otthoni légkörről számoltak be. Az esetek többségében a szülők elváltak, nem vették „komolyan” gyermekeiket, a családok felében előfordult bántalmazás (verbális és fizikai).

⁷„Magyarország jelenleg sajnos nem rendelkezik egységes szemléletet tükröző országos antistigma programmal. Eddig elsősorban helyi és a rehabilitációs folyamatba ágyazott antistigma programok születtek, míg a mentális zavarokkal kapcsolatos releváns és reális ismeretek átadása, és az átlag populáció érzékenyítése elmaradt.” <https://weborvos.hu/egeszsegpolitika/megbelyegzes-nelkul-a-hazai-nemzeti-antistigma-programrol-269929>

A szülők viselkedését többen patológiásnak minősítették. Nehezen illeszkedtek be az iskolai életbe, nem voltak barátaik, többször váltak bullying áldozatává vagy kerültek a közösség periferiájára. A második csoportba tartozó személyek iskolai beilleszkedése könnyebbnek bizonyult, nem voltak rendszeres problémáik, de az otthoni légkör az ő esetükben sem volt ideális. Előfordult bántalmazás, a családban rendszeresek voltak a veszekedések, a szülőket az érzelmi távolságtartás jellemezte, kötődésük bizonytalan volt. A harmadik csoport tagjai könnyen beilleszkedtek az iskolában, gyakran közösségük meghatározó szereplői voltak, kiterjedt baráti körrel rendelkez-

Összefoglalás

A különböző csoportok véleménye, tapasztalatai alapján a fiatalok mentális helyzetéről a következő főbb megállapításokat tehetjük:

1. A 10-18 éves fiatalok fizikai és mentális helyzetét a szülők jelentősen jobbnak látják, mint a velük foglalkozó pedagógusok és pszichológusok, vagy akár a megkérdezett fiatalok. Ennek oka lehet, hogy (1) a szülők kevésbé észlelik és/vagy vállalják fel gyermekeik esetleg kedvezőtlen mentális állapotát, (2) a szülői vizsgálati minta pozitív irányban torzít, (3) a mentális egészséget eltérő módon definiálják a szakemberek és a laikusok, (4) a szülők normalizálják a serdülőkori kríziseket.

2. A fizikai egészségre hatást gyakorló tényezők szempontjából a sport és a megfelelő mennyiségű és minőségű alvás, a lelki egészség szempontjából pedig a család, iskola és kortársak szerepe került kiemelésre.

3. A COVID-járvány nagyobb negatív hatással volt a fiatalok mentális egészségére, mint a fizikai állapotára. A fizikai állapotban a mozgáshiány okozta a legtöbb kárt. Az IKT eszközök túlzott használata jelentősen rontotta a fiatalok mentális állapotát, társas kapcsolatait. Gyakoribbá váltak a pszichoszomatikus tünetek, nőtt a szorongás. Az iskolapszichológusok szerint az utóbbi egy évben jelentősen emelkedett a mentális problémákkal küzdő, sőt a diabéteszes fiatalok száma is. Ezek a problémák már a COVID előtt is jelen voltak, de a járvány „kinyitott egy csapot”. Pozitív hatásként a fiatalok nagyobb önállósága jelent meg ebben az időszakban.

tek, akikkel meg tudták osztani a problémáikat. A családjuk atmoszféráját általában szeretetteljesnek írták le, a szülők rendszeresen foglalkoztak velük. Azonban autoriter nevelési stílus esetében a szülőkkel való kapcsolatuk rosszabb volt. Összegezve az interjúk alapján elmondható, hogy a mentális egészséggel kapcsolatos problémák rosszabb családi háttérrel és szociális, kapcsolatteremtési nehézségekkel jártak együtt, ebben nemi különbségeket nem tapasztaltunk. Azok a személyek, akiknek a legnagyobb szükségük lett volna a támogatásra, nem tudták megosztani a problémáikat és alig részesültek szaksegítségben.

4. A fiatalok mentális egészségét befolyásoló tényezők közül a család szerepe a legjelentősebb, mind a problémák megjelenése, mind azok kezelése szempontjából. A család működéséből eredő negatív hatások, mint például a nevelési gyakorlat szélsőségei, a családi kommunikáció hiányai, illetve a pozitív hatások, mint például a bizalmi légkör, a támogató szülői attitűd, komoly szerepet játszanak a fiatalok mentális helyzetének alakulásában.

5. Az iskolának nagyon fontos szerepe lenne a mentális egészséggel való foglalkozás szempontjából, de ezt a funkcióját sok esetben nem tudja ellátni. A megkérdezettek szerint ennek több oka van:

a. Sokszor nem megfelelő az iskola és/vagy a pedagógusok hozzáállása. Ahol az iskola vezetősképpen fontosnak tartja a mentális egészséget, ott minden esetben hatékonyabban működik a mentális problémák kezelése.

b. Nagy probléma a pedagógusok túlterheltsége és kiégése. A legtöbb tanár-diák konfliktus a kiégett tanárok esetében fordul elő. Egyértelműen szükség lenne arra, hogy a tanároknak legyen idejük meghallgatni a diákokat.

c. Világos, egyértelmű protokollok hiánya, például az iskolai vagy az internetes zaklatások kezelésére vonatkozóan. Az interjúkból nem derült ki, hogy egyértelműen tisztázott lenne az iskola feladata és felelősségi szintje a mentális problémák kezelésében.

d. Az iskolapszichológusoknak nincs elég idejük a jelenlegi esetszámok mellett a kevésbé problémásnak minősülő esetek ellátására vagy a preventív foglalkozásokra. Többen több iskolában dolgoznak, részmunkaidőben.

e. Nagy szükség lenne az iskolában mentális egészséggel kapcsolatos programokra, mind az ismeretek, mind a segítségkérés ösztönzése

szempontjából. Elsősorban a soft-skillek, azaz a szociális készségek, kommunikáció, együttműködés, stresszkezelés, konfliktuskezelés erősítése hiányzik. Erre a pedagógusoknak is nagy szükségük van, illetve a szülőket is célszerű lenne képezni. Az egyes megvalósult mentális programokkal kapcsolatban pozitívak a tapasztalatok.

Felhasznált irodalom

Bell, Sarah Louise, Suzanne Audrey, David Gunnell, Ashley Cooper, Rona Campbell (2019): *The relationship between physical activity, mental wellbeing and symptoms of mental health disorder in adolescents: a cohort study. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity.* Vol. 16 (1): 1–12.

Bradburn, Norman M. (1969): *The Structure of Psychological Well-being.* Chicago: Aldine.

Brooks, Samantha K., Rebecca K. Webster, Louise E. Smith, Lisa Woodland, Simon Wessely, Neil Greenberg, Gideon James Rubin (2020): *The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. The Lancet.* Vol. 395 (10227): 912–920.

Cantril, Hadley (1965): *The pattern of human concern.* Rutgers University Press. Vol. 28 (2): 1–6.

Christofferson and Jenna Palermo (2016): *How is Social Networking Sites Effecting Teen's Social and Emotional Development: A Systematic Review. Master of Social Work Clinical Research Papers.* St. Paul, Minnesota: St. Catherine University.

Coles, Meredith E., Ariel Ravid, Brandon Gibb, Daniel George-Denn, Laura Bronstein and Sue McLeod (2016): *Adolescent mental health literacy: Young people's knowledge of depression and social anxiety disorder. Journal of Adolescent Health.* Vol. 58 (1): 57–62.

Costello, E Jane, Sarah Mustillo, Alaattin Erkanli, Gordon Keeler and Adrian Angold (2003): *Prevalence and Development of Psychiatric Disorders in Childhood and Adolescence. Archives of General Psychiatry.* Vol. 60. (8): 837.

Cunsolo, Sabbiana (2017): *Subjective well-being during adolescence: a literature review on key factors relating to adolescent's subjective well-being and education outcomes. Studi sulla formazione.* Vol. 20. (1): 81–94.

Essau, Cecilia A. (2005): *Frequency and patterns of mental health services utilization among adolescents with anxiety and depressive disorders. Depression and Anxiety.* Vol. 22. (3): 130–137.

Extremera, Natalio, Cirenía Quintana-Orts, Nicolás Sánchez-Álvarez and Lourdes Rey (2019): *The role of cognitive emotion regulation strategies on problematic smartphone use: comparison between problematic and non-problematic adolescent users. International journal of environmental research and public health.* Vol. 16. (17): 3142.

Grob, Alexander (1995): *Subjective well-being and significant life-events across the life-span. Swiss Journal of Psychology.* Vol. 54. (1): 3–18.

Grünhut Zoltán és Bodor Ákos (2020): *A fizikai (társadalmi) távolságtartástól a társadalmi szolidaritásig. Járványidőszaki fokozott veszélyeztetettség Magyarországon és Európa más országaiban a fizikai és lelki egészség, továbbá a társas kapcsolatok és a szubjektív jólét szempontjából.* Budapest: KRTK Regionális Kutatások Intézete.

Gulliver, Amelia, Kathleen M. Griffiths and Helen Christensen (2010): *Perceived barriers and facilitators to mental health helpseeking in young people: a systematic review. BMC Psychiatry.* Vol. 10. (1): 113.

Kelly, Yvonne, Afshin Zilanawala, Cara Booker, Amanda Sacker (2018): *Social media use and adolescent mental health: Findings from the UK Millennium Cohort Study. EClinicalMedicine.* Vol. 6. (1): 59–68.

Kokka, Ioulia, Iraklis Mourikis, Nicolas C. Nicolaidis, Christina Darviri, George P. Chrousos, Christina Kanaka-Gantenbein and Flora Bacopoulou (2021): *Exploring the effects of problematic internet use on adolescent sleep: A systematic review. International Journal of Environmental Research and Public Health.* Vol. 18. (2): 760.

Levin, Kate Ann, Torbjorn Torsheim, Wilma Vollebergh, Matthias Richter, Carolyn A. Davies, Christina W. Schnohr, Pernille Due and

- Candace Currie (2011): National income and income inequality, family affluence and life satisfaction among 13 year old boys and girls: A multilevel study in 35 countries. *Social Indicators Research*. Vol. 104. (2): 179–194.
- Malla, Ashok, Jai Shah, Srividya Iyer, Patricia Boksa, Ridha Joober, Neil Andersson, Shalini Lal and Rebecca Fuhrer (2018): Youth Mental Health Should Be a Top Priority for Health Care in Canada. *Canadian Journal of Psychiatry*. Vol. 63. (4): 216–222.
- Marin, Máisa Gelain, Xiomara Nuñez and Rosa Maria Martins de Almeida (2021): Internet Addiction and Attention in Adolescents: A Systematic Review. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. Vol. 24. (4): 237–249.
- McMahon, Elaine M, Paul Corcoran, Grace O'Regan, Helen Keeley, Mary Cannon, Vladimir Carli, ... and Danuta Wasserman (2017): Physical activity in European adolescents and associations with anxiety, depression and well-being. *European child & adolescent psychiatry*. Vol. 26. (1): 111–122.
- Merglen Arnaud, Aline Flatz, Richard E Bélanger, Pierre-André Michaud and Joan-Carles Suris (2014): Weekly sport practice and adolescent well-being. *Arch Dis Child*. Vol. 99. (3): 208–210.
- O'Reilly, Michelle, Nisha Dogra, Natasha Whiteman, Jason Hughes, Seyda Eruyar and Paul Reilly (2018): Is social media bad for mental health and wellbeing? Exploring the perspectives of adolescents. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. Vol. 23. (4): 601–613.
- Osváth Péter (2021): A COVID-19-pandémia mentálhigiénés következményei. Hogyan tudunk felkészülni a pszichodémiás krízisre? *Orvosi Hetilap*. 162. évf. 10. sz. 366–374.
- Patalay, Praveetha and Emla Fitzsimons (2016): Correlates of mental illness and wellbeing in children: are they the same? Results from the UK Millennium Cohort Study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. Vol. 55. (9): 771–783.
- Rihmer Zoltán, Kurimay, Tamás, Szekeres György, Gáti Balázs és Mór Zoltán (2021): A major depresszió okozta egyéni és társadalmi-gazdasági problémák és lehetséges kezelésük – Közpolitikai összegző tanulmány. Budapest: *Psychiatria Hungarica*, 36. évf. különszám 1.
- Sadler, Katharine, Tim Vizard, Tamsin Ford, Franziska Marchesell, Nicola Pearce, Dhriti Mandalia, ... and Sally McManus (2018): *Mental health of children and young people in England, 2017: Trends and characteristics*. London: National Health Service.
- Singh Sarbhan, Rafdzah Ahmad Zaki and Nik Daliana Nik Farid (2019): A systematic review of depression literacy: Knowledge, help-seeking and stigmatising attitudes among adolescents. *Journal of Adolescence*. Vol. 74. (1): 154–172.

Pedagógusok és iskolai segítő szakemberek nézetei a családi életre nevelés implementációjával és fejlesztésével kapcsolatban

Betekintő

Jelen kutatás a családi életre nevelés magyarországi iskolákban történő bevezetésének körülményeit kívánja feltárni, elsősorban az iskolai szakemberek nézeteinek, felkészültségének és elképzeléseinek tükrében. Két okból is fontos ezzel foglalkozni. A pedagógusoknak az oktatáspolitikai és tantervi reformok implementálásában, támogató vagy fékező végrehajtásában betöltött szerepe rendkívül fontos tényező (Broadfoot és mtsai 1988, Darvas 1993, Imre 2012). Kutatásunk célja annak feltérképezése, hogy a pedagógusok és az iskolai segítő szakemberek hogyan értékelik az iskolákban, főként elsősorban rejtett tantervként működő családi életre nevelés gyakorlatait, kihívásait és eredményeit, a családokban folyó spontán családi életre nevelés mintázatait ismerve milyen problémákat látnak, amelyre egy tudatos, iskolai szervezésű családi életre nevelésnek koncentrálnia kell. Továbbá lényeges kérdés, hogy a családi életre nevelés iskolai bevezetése esetén milyen szervezési és munkaformákat tartanak kivitelezhetőnek és remélnek eredményesnek, vajon a tantárgyi szintű, a más tantárgyakba integrálható vagy extrakurrikuláris családi életre nevelés fejlesztésében rejlő lehetőségeket tartanak hatékonyaknak, milyen ötleteik és elvárásaik vannak a családi életre nevelés tartalmával, tananyagaival kapcsolatban, milyen segítséget igényelnek a sikeres gyakorlati megvalósításhoz, s összességében milyen a családi életre neveléshez való hozzáállásuk. Kutatásunk újdonságértéke mindenekelőtt az, hogy a családi életre nevelés magyarországi iskolákban való bevezetése előtt vizsgálja meg azoknak az aktoroknak a véleményét és hozzáállását, akiken áll vagy bukik az implementáció sikere.

Bevezetés

Az OECD kiadványainak során végig tekintve szembetűnő, hogy a 21. századi nemzetközi fejlesztéspolitika kezdi újra felfedezni a család jelentőségét. Miközben másfél évtizeddel ezelőtt az OECD A tanárok számítanak (OECD 2005) című jelentése keltett óriási visszhangot, az utóbbi évtizedben ugyanennek a globális agytrösztnek a kiadásában több olyan munka is megjelent, ami a családoknak a gyermekek jövőjére gyakorolt hatásával foglalkozott (OECD 2012, Ulferts 2020). A nemzeti keretek között létező és a globális társadalom számos olyan társadalmi, gazdasági és egészségügyi problémával küzd, melyek a jelenben óriási terhet jelentenek, a családi szocializációban

gyökereznek, s akadály nélkül öröklődnek a következő generációkra. Ezek a munkák arra mutatnak rá, hogy a családi szocializáció spontán folyamataihoz tudatosan kell viszonyulni, s hogy a felnövekvő nemzedékeket érő hatások nagyon könnyen közüggé válhatnak.

Az utóbbi évtizedekben a családi élet alapvető változásokon ment keresztül, a hagyományos nagycsaládi és helyi közösségi minták átadása a társadalmi és földrajzi mobilitás miatt már nem történik meg. A házasság és a család fogalma diverzifikálódott, a termékenység és a házasságkötések aránya csökkent, a válások és az egyszülős háztartások aránya nőtt. Az OECD-országokban

a 18 év alatti gyermekek 17%-a egyszülős családban, vagy a közös felügyeleti megállapodások miatt több háztartásban nő fel (Ulferts 2020). Magas az etnikailag, kulturálisan vegyes családok aránya, ahol a családi életre nevelés néhány összetett, kényes kérdésért inkább kerülnek, hiszen könnyen kulturális konfliktusokat idézhet elő. Mindez azt eredményezi, hogy az új generációk családi élettel, felnőtt életvezetéssel kapcsolatos nézetei elbizonytalanodtak, a szakszerű segítségnyújtás mellett prevencióra van szükség, így az oktatásügynek foglalkoznia kell a területtel.

A családi életre nevelés vagy az önálló életre való felkészülés, életvezetési ismeretek számos országban létező képzés, illetve képzési tartalom. Magyarországon 2020-tól a családi életre nevelés az új Nemzeti Alaptantervben, s az ahhoz illeszkedő tartalmi szabályzóban önálló területként jelenik meg. Célja az iskolai korcsoportok felkészítése az önálló felnőtt életre, a felelős párkapcsolatra

és családi életre annak érdekében, hogy a kedvezőtlen demográfiai és társadalmi folyamatokra jelentős pozitív hatást gyakoroljon.

A pedagógusok kikérdezése megkerülhetetlen része az implementációs folyamatnak, mind az előkészítés, mind a folyamatkövetés, mind az értékelés fázisában. Tekintetbe kell venni, hogy a különböző oktatási rendszerekben a pedagógusok eltérő feladatkörrel vannak felruházva attól függően, hogy az iskolában milyen segítő munkatársak foglalkoznak a tanulókkal és milyen személyzet asszisztál a pedagógus oktatási munkájában. Abból a szempontból is eltérő lehet a pedagógusok szerepköre, hogy egy adott társadalomban a családok szerkezetéből, a női munkavállalás arányából fakadóan milyen gondozási, jóléti és szabadidő-szervezési tevékenységet ruháztak át az oktatási intézményekre, s hogy a tanulók milyen hosszú időt töltenek az iskolában a hétköznapi életben.

A kutatási bizonyítékokra épülő családi életre nevelés

A családi életre nevelés korai definíciói a mainál szűkebb értelműek voltak. „A családi életre nevelés magában foglal minden olyan iskolai tapasztalatot, amelyet a tanár arra használ, hogy segítse tanulóit – mint jelenbeli és jövőbeni családtagot – képességei teljességének elérésében. Azokról a képességekről van szó, amelyek alkalmassá teszik az egyedi családi szerepből fakadó problémák konstruktív megoldására” (Avery és Lee 1964: 27). Napjaink koncepciói azonban ennél komplexebbek (National Council on Family Relations 2015). Engler (2021) megkülönbözteti a családi életre nevelés jelenlegi családok problémáira koncentrááló ágát, melynek funkciója a segítség, tanácsadás, korrigálás, és a jövőre felkészítő területét, melyben a pedagógia, azaz az edukálás és a prevenció kapja a főszerepet.

A családi életre nevelésnek megfelelő munkaforma kiválasztásával kapcsolatos döntéshez érdemes áttekinteni a nemzetközi tapasztalatokat, ugyanis rendkívüli sokszínűség mutatkozik abban, hogy a családi életre neveléshez milyen tananyag, munkaforma és pedagógiai módszerek tartoznak. Alapvetően két nézet áll szemben egymással a szakirodalomban. Az egyik koncepció szerint a családi életre neveléssel foglalkozó szakembernek

bizonyos ismerettel és kompetenciákkal kell rendelkeznie, s ezek birtokában a különböző társadalmi-kulturális környezetnek, korszaknak és helyzetnek megfelelően kreatívan kell alkalmaznia ezt a tudását. A másik koncepció az utóbbi időben, a társadalomtudományokba beszivárgó orvostudományi szemlélet hatására kialakult ún. evidence based, vagyis vizsgálati eredményeken alapuló megközelítés, melynek lényege az, hogy a családi életre neveléssel foglalkozó tananyagokat, módszereket és programokat meg kell vizsgálni, és csak azokat lehet széles körben alkalmazni, amelyeknek a hatékonysága bizonyításra került (Darling et al. 2020). Ebből az következik, hogy a pedagógusokat már a családi életre nevelés bevezetése előtt érdemes bevonni egy olyan előkészítő, kísérleti kutatási szakaszba, amikor kutatási eredményekkel igazolt munkaszervezési és didaktikai eljárások és tananyagok tesztelése történik, s ezután dönteni a hatékonyság bizonyult megoldások mellett.

Több szerző foglalkozik a családi életre nevelés rendkívüli kontextusérzékenységeivel (Myers-Walls 2000, Ballard és Taylor 2011, Darling et al. 2020). Konkrétan azzal, hogy mind tartalmi, mind módszertani tekintetben nagyon nagy szükség van

a kliensekkel, partnerekkel kapcsolatos kultúra-azonos családi életre nevelésre, s ennek a szemléletnek már a tervezés és az implementáció során jelentőséget kell tulajdonítani. A különböző kultúrákban ugyanis merőben eltérőek lehetnek a családi életre nevelés működtethető gyakorlatai, tartalmi. A családok vallási-kulturális, nyelvi, társadalmi státus, régió és települési környezet szerinti sokfélesége mellett azonos kultúrákon belül is számolni kell a családok struktúra szerinti diverzitásával. Ezért a családi életre nevelés mindennapi gyakorlata során a vizsgálati tényekkel igazolt eljárások és tananyagok között válogatva is körültekintően kell döntenie a pedagógus szakembernek arról, hogy mit és hogyan tanít. Vagyis az evidence based jelleg mellett a szociokulturális relevancia is a modern családi életre nevelés fontos alapelve (Ballard és Taylor 2011). A családi életre nevelés egyik legtekintélyesebb kézikönyve például sorra veszi a családi életre nevelés speciális megoldási lehetőségeit számos kontextusban. Külön fejezetet szán a rurális környezetben élőknek, a különböző kisebbségi csoportoknak, külön tárgyalva őket a nyelv és a kultúra szerint, a nagyszülők által nevelt gyerekeknek, az elítéltek és bebörtönzöttek gyermekeinek stb. (Ballard és Taylor 2011). Azt is hangsúlyozza, hogy az egymásba metsző jellemzők alapján még további interszekcionális típusokra is bontható lenne a családi életre nevelés módszertana, vagyis egyes családokból származó tanulók több típusba is sorolhatók. Fontos, visszatérő gondolat, hogy a családi életre nevelés implementációja során a társadalmi-kulturális diverzitás figyelembevételkor nemcsak az számít, hogy a konkrét közegben milyen egyedi nehézségek, problémák azonosíthatók, hanem azt is érdemes felderíteni, hogy az adott tanulók családjainak milyen erősségei vannak (Myers-Walls 2000).

A képzésekkel kapcsolatban két fontos kutatási feladat fogalmazódik meg. Egyrészt az eddigi

gyakorlat alapján a képzési program jövőjével kapcsolatos alapvető kutatási cél azoknak a tartalmi súlypontoknak és témaköröknek az azonosítása, amelyeket a különböző társadalmi és kulturális kontextusokban valóban hasznosítani tudnak a tanulók. Másrészt szükségesnek tartják longitudinális kutatások indítását annak a követésére, hogy a képzési programok során elsajátított ismeretek, készségek és értékek hogyan segítik elő a felnőttkorba való egészséges átmenetet (Nasheeda és mtsai 2019).

A családi életre nevelésre vonatkozó kutatások alapján megállapítható, hogy a családi életre nevelés és a felnőtt életre felkészítés a családok átalakulása és diszfunkcionális működése miatt rendkívül fontos és aktuális feladat. A családokban az együttélés révén létezik, s nagyon erősen hat a spontán családi életre nevelés, melyet a szülői generáció alacsony tudatossága és a családi életre nevelés hagyományaitól való teljes elszakadás, a pénzügyi és időnyomás ránehezedő súlya miatti vergődés, kapkodás jellemez, de ez nem képes a fiatalok számára megfelelő felkészülést nyújtani a felnőttkori kihívások időszakára. Világos, hogy a társadalomban működő intézmények és szervezetek közül lényegében egyedül az oktatási rendszer intézményei, az iskolák lehetnek képesek minden fiatalelérni, s a családban létező mellett a családi életre nevelés hatékony modelljeit felmutatni. A szakirodalom alapján az is leszögezhető, hogy éppen a családban megvalósuló spontán családi életre neveléssel való párbeszéd miatt nem létezik a családi életre nevelésnek olyan uniformizált tanterve és módszere, mely minden társadalmi szegmensben hasznosítható lenne. Kutatásunk során éppen arra koncentráltunk, hogy a hazai szakemberek számára bemutassuk, hogy az iskolai életvilágokban milyen sokszínű kihívással találkozunk majd a bevezetésre kerülő családi életre nevelés, melyre fel kell, és fel is lehet készülni.

Módszerek

Kutatásunk célja annak feltárása, hogy mi jellemzi a családi életre neveléssel kapcsolatos jelenlegi iskolai gyakorlatokat, s hogy a pedagógusok és iskolai szakemberek hogyan gondolkodnak a családi életre nevelés és a kapcsolati kultúra fejlesztésében rejlő lehetőségekről, milyen elképzeléseik és konkrét javaslaik vannak, valamint

milyen elvárásokkal rendelkeznek a munkájukat segítő korszerű szemléletről és ismeretanyagokról, milyen segítséget igényelnek a sikeres gyakorlati megvalósításhoz. A kutatás célcsoportja az 5-13. évfolyamokkal foglalkozó osztályfőnökök, szaktanárok, valamint az iskolai segítő munkatársak. A nemzetközi szakirodalomban a családi életre

nevelés implementációját megelőző kutatások nem kínálnak bevált mérőeszközöket, ezért teljesen új, önálló koncepciót alkottunk a kutatás interjúterveinek kialakítására. Az interjúalanyok kiválasztására kvótákat határoztunk meg, hogy a pedagógusok minden szakmai csoportja szerint rendelkezünk megfelelő számú válaszadóval. A kvóták kialakítása megye, iskolatípus, iskola fenntartó és pályaszakasz szerint történt. Kutatásunkban tíz tapasztalt, osztályfőnöki rutinnal

rendelkező pedagógust részletesebb egyéni interjúban, valamint hét fókuszcsoporthoz interjúban további 39 pedagógust, és egy fókuszcsoporthoz szervezve négy segítő munkatársat (óvodai és iskolai szociális segítő, iskolapszichológusok) kérdeztünk meg. A fókuszcsoporthoz létszáma négy és nyolc fő között mozgott. Az elemzés során tehát összesen 53 szakember nyilatkozatai alapján készült szöveges adatbázissal tudunk dolgozni.

A kutatás eredményei

Jelen fejezetben az iskolai szakemberekkel (pedagógusok, segítő) készült interjúk tapasztalatait dolgozzuk fel. Elsőként a megkérdezettek munkájának azt a dimenzióját mutatjuk be, melyeket ők jelenleg a családpedagógiai, családsegítő és ennek részeként családi életre felkészítő iskolai tevékenységek körébe sorolnak. Ezt követően az azzal kapcsolatos nézeteikre koncentrálnak, hogy milyen terét, lehetőségét és funkcióját látják a családi és felnőtt életre neveléssel kapcsolatos képzéseknek, majd arra térünk rá, hogy milyen megvalósítást látnának alkalmasnak. A nemzetközi modellek és a szakirodalmi viták alapján nagyon fontos döntés előtt állunk abból a szempontból, hogy mennyire

lehet szélesre tárni a kapukat tematikus felépítés tekintetében, ezért rendkívül fontos a pedagógusok és segítő véleménye, akik a tanuló társadalom és a családokban megvalósuló, spontán családi életre nevelést és ugyanott a felnőtt magatartásminták átadását közelről ismerik. A pedagógusok mellett az iskolai segítő munkatársak is rendkívül fontos információforrásnak bizonyultak a kutatás során. Az interjúszövegek feldolgozása tematikus egységeként, nyitott kódolással történt, a szöveg-elemzés részleteire nem térünk ki, csupán a legfontosabb megállapításainkat és következtetéseinket összegezzük az alábbiakban.

Családpedagógiai problémák a mai iskolákban

Kutatási eredményeink azt mutatták, hogy a mai Magyarországon a gyerekek, fiatalok által a családokban megtapasztalt, spontán családi és felnőtt életre nevelés diverzitása rendkívül nagy, az egyes családi szubkultúrák hihetetlen távolságban vannak egymástól, sokkal nagyobbak a távolságok, mint egy stabilan középosztályosodott társadalomban. Ezt az iskolai családi életre nevelésnek figyelembe kell vennie. Szinte általános vonás a családon belüli kommunikáció elszegényedése, a családtagok egymásra fordított idejének összezsugorodása, némely esetben teljes eltűnése, a családi struktúrák működészavara, amelynek révén a család nem képes a tradicionálisan jól működő családi és felnőtt életre nevelő szerepét betölteni. A családi és felnőtt életre nevelés funkciózavara az egyszülős családban még gyakrabban érvényesül, előfordul a gyerek időelőtti felnőttesítése, a mozaik családban a sehová se tartozás megtapasztalása vagy a szülői versengés negatív következményei. Középréteg specialitása a szülői időráfordítás, különösen a tel-

jes odafigyelés és a minőségi idő visszaszorulása, a kommunikáció, a figyelem, az érzelmi és értelmi fejlődést biztosító tevékenységek elmaradása, melyet a szülők tárgyakkal pótolnak. A középrétegben felnövőket esetén számolni kell még az erős teljesítménynyomással, ami szorongást okoz. Az alacsony státusú családokban a családi és felnőtt életre felkészítésnek még gyakrabban része a kommunikációban megtapasztalt verbális erőszak, a fizikai erőszak, gyermekbántalmazás, a deviáns magatartásminták átadása.

A hátrányos helyzetű tanulókkal foglalkozó pedagógusok és segítő a családi problémák széles spektrumáról számoltak be, példaként említve a tartós munkanélküliséget, az alkohol- vagy kábítószerfogyasztást, a börtönviselt szülőket, az iskolából való lemorzsolódást, a rendőrségi ügyeket és a pártfogói felügyelet alá helyezett fiatalok nevelését. Ezzel szemben az előnyös kompozíciójú intézményekben olykor a problémák elrejtésével vagy látszólagos megoldásával néznek szembe az iskolai

szakemberek. A kontextus figyelembevétele tehát megkerülhetetlen: A családokban tapasztalt családi élet és a felnőtt magatartásminták ismerete és értelmezése nélkül nem lehetséges a releváns fejlesztés elkezdése és végrehajtása, valamint a tartalom és módszerek tekintetében nem létezik teljes egészében uniformizálható eljárás. Amennyiben a családi és felnőtt életre nevelés tekintetében az iskola megalapozottan kíván fellépni, nem teheti meg, hogy azoknak a családoknak az életéről reális képet nyerjen, amelyekben a mai gyermekek tanulják meg, hogy mit is jelent családi életet élni. Az interjú kutatás egyik fontos megállapítása, hogy a családok szubkultúrája komoly szerepet

játszik a jövőtervekben és a fiatalok identitásának kialakításában. Mivel sok családban hiányzik a megfelelő szülői modell, vagy hibás szülői minták uralkodnak, ezért a családi életre nevelés iskolai bevezetése kiemelt jelentőségű lehet. A családi életre nevelés bevezetése a köznevelésbe hozzájárulhat ahhoz, hogy a hátrányos helyzetből származó gyerekek a pedagóguson keresztül mélyebben megismerjék a családi értékeket, ismereteket szerezhessenek a kiegyensúlyozott, harmonikus családok működéséről. Mindezek az ismeretek pozitív hatást gyakorolhatnak a későbbi jövőtervekre és a felnövekvő fiatalok felelősségteljes párválasztására, családalapítására.

Pedagógusok és iskolai segítők a tervezett családi életre nevelés megvalósítási lehetőségeiről

Tanulságos adat, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó interjú résztvevőinek többsége, az egyéni interjúalanyok fele nem hallott arról, hogy a családi életre nevelés bekerült a Nemzeti Alaptantervbe, az igenlő válaszadók közül többen is bizonytalanul nyilatkoztak erről. Élesen elkülöníthetők a válaszadók csoportjai a családi életre neveléssel kapcsolatos attitűdök szerint. Kisebbségi, de határozott vélemény az, amelyik ezt a többletfeladatot a túlterheltségre vagy a hatáskörön kívüliségre hivatkozva elutasítja. A második csoport véleménye szerint ez nem jelent új feladatot, hiszen ez az iskola nem hivatalos funkciói között eddig is teljesült. A harmadik csoportot azok alkotják, akik szerint ugyan ez egy új feladat, ám hasznos kezdeményezés.

Rendkívül érdekes kérdés, hogy az iskolai élet keretein belül milyen formában, hová helyezhető el ez az új tartalom. Elenyészően kevesen voksolnak az önálló tantárgy bevezetésére, ők maximum heti egy tanórát javasolnak. A válaszadók döntő többsége a családi életre nevelést több tantárgyba integrálná (pl. osztályfőnöki órák, humán, művészeti és természettudományos tárgyak). Volt olyan említett témakör is, amihez a jelenlegi iskolarendszeri képzésben nemigen tudunk tantárgyi keretet (és iskolai felszerelést) rendelni: egyes pedagógusok a gyakorlati képzést, a főzést, barkácsolást is szükségesnek vélik a családi életre nevelésben.

Az interjúalanyok a kurrikuláris képzésnél is egyértelműbben voksolnak az extrakurrikuláris tevékenységek nevelő hatására. Lényegében minden

fókuszcsoporthoz tartozó interjúban előkerül családi életre nevelési lehetőségként a témahét vagy témanap, projekthét vagy projektnap, filmklub, előadás, valamilyen műhelymunka, teadélután, társasjáték klub, kollégiumi óra, családi nap, diák-önkormányzati nap. Akik nagyobb időkeretben (egy hétben) gondolkodnak, azok közül legtöbben az évenkénti vagy félévenkénti egy alkalmat nevezik meg ideálisnak, az előadás, filmklub, teadélután, projektnap mellett állók pedig a havi egy alkalmat.

Megoszlanak a vélemények abban a kérdésben, hogy saját pedagógus vagy külső szakember alkalmasabb-e ilyen feladatra. A legtöbb válaszadó valamilyen kombinált megoldás híve, amelyben az intézmény által is ismert, hiteles külső előadók és az intézményben dolgozó, arra alkalmas, jól felkészült, motivált pedagógusok és segítők együttműködése valósulhatna meg. A szakemberek kiléte mellett természetesen a témához kapcsolódó konkrét tartalmakról is kérdeztük az interjúalanyokat. A megkérdezettek szerint nem az ismerethiány okozza elsősorban a családi élet problémáit, bár bizonyos (főleg gyakorlatias) ismeretek megtárgyalását szükségesnek tartják. Ilyen a pénzkezelés, hivatali ügyintézés, „menedzsment”, a kifejezetten praktikus ismeretek. Ettől kissé elméletibb, de még mindig a mindennapi gyakorlathoz közelálló téma a kommunikáció és a konfliktuskezelési technikák, melyet szerintük szintén lehet ismeretként tanítani. A legtöbben azonban csak egy minimális ismeretanyagot tartanak célravezetőnek.

A válaszadók döntően a szemléletformálásban és a képességfejlesztésben hisznek.

Nagyon lényeges kérdés, hogy mi tartozzon bele a tematikába, akár ismeretátadásról, akár képességfejlesztésről vagy szemléletformálásról legyen szó. Az iskolai szakemberek nagy többsége az önismerttel és a személyiségfejlődéssel kezdené a családi életre nevelést, illetve az önálló munka és felelősségvállalás kérdésével. Akár az elvárások hiánya vagy nem tudatosítása, akár az egyoldalú és maximalista elvárások okozzák, de így nem alakul ki a gyerekekben reális énkép, nincsenek tisztában képességeikkel és lehetőségeikkel, rosszul alkalmazkodnak a szabályokhoz és egymáshoz, gyenge a problémamegoldó képességük, a stressztűrő és konfliktuskezelő képességük, az empátiájuk és a szociális érzékenységük. Ugyancsak gyakran említik a krízishelyzeteket, az önpusztító drog- és alkoholproblémák megelőzését és kezelését, az egészséges életmódot. Mindezek a témablokkok lényegében akár életvezetési ismeretek címszó alatt is összefoglalhatók lennének, hiszen a családi életre nevelés alapja csakis az egészséges felnőtt személyiség kialakítása lehet. Csak ezt követően, illetve ezzel párhuzamosan beszélhetünk a családi életre nevelésről.

A családi életre nevelés alapvető része a szexuális nevelés kérdése. A szexualitás biológiai, gyakorlati kérdésein túl a válaszadók sokkal inkább a társas kapcsolatban való felelős életet, a társismerttet, az alkalmazkodást, az egymásra figyelmet hangsúlyozzák. Miközben már a leendő családi jövőterveikről szólna a családi életre nevelés, a köznevelésben részt vevő diákok túlnyomó többsége még saját származási családjában, annak normái, esetleges zavarai között él, a tanórákon, különböző foglalkozásokon vagy előadásokon hallottakat nyilván ezekkel veti majd össze, s kérdéses, hogy milyen következtetésekre jut. A válaszadók egyetértenek abban a kérdésben, hogy nem szabad a gyerekeket a saját családjuk ellen nevelni,

Diszkusszió

Az elsődleges feladat annak meghatározása, hogy mit értünk családi életre nevelésen, s mi ennek célja. A nemzetközi gyakorlatban vagy egy párkapcsolatra, szexualitásra leszűkített értelmezéssel vagy a felnőtt életre felkészítő, az életkészségek szélesebb spektrumát átfogó képzéssel találkozunk. A jelen-

ugyanakkor tudatosítani lehet bennük az esetleges kapcsolati problémákat.

A tematikához szorosan kapcsolódik a tankönyvek, segédanyagok, felhasználható források kérdése. Több tantárgyba integrált tartalom esetében az egyes szaktárgyak tankönyvei természetesen használhatók. Ezeknél az lehet probléma, hogy nem kapcsolódnak össze a tartalmak a diákok fejében, illetve esetleges ezek időbeli csoportosítása, egymáshoz kapcsolhatósága. Ha viszont főként az osztályfőnök feladatává válik a családi életre nevelés tartalmainak összefogása, akkor neki lenne szüksége egy jól használható segédkönyvre. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy főképpen nem tematikai, hanem módszertani segítségre van szükségük a családi életre nevelést magukra vállalóknak.

Az osztályfőnökök továbbképzése is elengedhetetlen a családi életre nevelés sikeres bevezetéséhez, ugyanis a megkérdezettek csak részben érzik magukat felkészültnek erre a feladatra. Bár mindenki tanult pl. pszichológiát a felsőoktatásban, de a gyermekvédelmi ismeretektől a szociológiai, szociálpedagógiai, szükség esetén romológiai, mentálhigiénés, kommunikációs stb. alapismeretek nélkül esetleges a szaktudás. Szinte minden interjúalany a saját pedagógiai és családi tapasztalatát, a segítő személyiségét tekinti erőforrásnak ebben a munkában. Mivel az interjúkban nagyobb részt rutinos pedagógusokat kerestünk, több inkább optimista választ kaptunk. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy a legtöbb iskolában a pályakezdő pedagógusokat is rögtön, vagy 1-2 éven belül osztályfőnöki munkával bízzák meg, így nem lehet a majd kialakuló élettapasztalatra hagyatkozni, ezt már a tanító- és tanárképzésbe is be kell emelni. A legnagyobb kihívásnak azt tartják, hogy csak komplex reform keretében valósítható meg a családi életre nevelés behozatala az iskolákba, ráadásul a pedagógusok motiválásával, érdekeltté tételével.

tős társadalmi és területi egyenlőtlenségeket mutató magyar társadalomban egyértelműen az utóbbi, szélesebb spektrumú modellnek van létjogosultsága. Ezt támogatja az új NAT, és megegyezik a megkérdezett pedagógusok, segítők véleményével.

A tematikát illetően abban célszerű gondolkodni, hogy a fejlesztés magterülete az individuum fejlesztése, annak érdekében, hogy az egyén önálló, a felelős felnőtt életre képes egészséges személyiséggé váljon, a társadalom kisebb és nagyobb közösségeinek, valamint a munka világának tudatos és produktív résztvevője legyen. Erre tud ráértékelődni az interperszonális kapcsolati kultúra fejlesztése, majd a jövőbeni családi élet és gyermeknevelés problematikája. Az elnevezésnek javasolt tükröznie ezt a tartalmi sokszínűséget, „a családi életre nevelés” kifejezéssel egy fontos rész- és célterületre utalunk, de ez nem fedti le az egész tartalmat. Emellett a szakirodalomban megjelenő „társas kapcsolati kultúra”, illetve az „életvezetési képességek” kifejezések mögött álló tartalom szintézisét lenne célszerű megteremteni.

A családi életre nevelés rendkívül összetett tematikát kellene tartalmazzon a válaszadók szerint. Részletesen kidolgozandó a korosztályi bontás, hogyan épülnének egymásra a különböző tantervi célok, fejlesztendő kompetenciák, feldolgozandó tématerületek, s ezekhez tematikát, szakaszokat, időkeretet kell rendelni. A köznevelési szervezeti struktúrákba, meglévő idő- és munkarendbe való beillesztés alapos megfontolást igényel. Az önálló tárgyként való megjelenítés a jelenlegi tantárgyi struktúra és tanuló óraterhelés mellett lehetetlen. A tantárgyi integráció megvalósításának realitását mérlegelni szükséges, mert ez nem hagyja érintetlenül a jelenlegi tantárgyi tartalmat, és a meglévő tankönyvek, munkafüzetek is korrekcióra szorulnak. Ha ez nem történik meg, csak papíron fog létezni a családi és felnőtt életre nevelés. Ugyanúgy kerülendő iskolán kívülre delegálni a teljesítést („lepapírozás”). A tartalom nagyobb részét iskolán belüli, de tanórán kívüli foglalkozások keretében szükséges ellátni. Fontos, hogy ezek a diákok számára élményszerző, közösségteremtő és szabadidős programokként is funkcionáljanak. Lehetnek előadások, beszélgetések, drámajátékok, filmklubok, téma- vagy projektnapok, gyűjtő- és műhelymunkák, soft skilleket fejlesztő tréningek, vetélkedők, társasjátékok. Lehetőleg lépünk ki az osztálykeretektől, kisebb csoportokban folyjon a munka.

Iskolán belüli és iskolán kívüli szereplőkre van szükség. Nem javasolt minden pedagógus vagy osztályfőnök feladatává tenni a terület oktatását, hiszen kutatásunk során is bebizonyosodott, hogy nem mindenki érzi magáénak ezt, s kontrapro-

duktív hatást gyakorolhatna. Az iskolai segítő munkatársak kezdeményező, szervező szerepére, szakértő közreműködésére mindenképp támaszkodni kell. Így tehát az iskolákon belüli, pedagógusokból és iskolai segítő munkatársakból álló teamek kialakítása javasolt, akik koordinálják a munkát és mentorálják a kollégáikat. Az ő munkájukat akár a kötelező óraszámuk terhére és anyagilag is szükséges elismerni. A családi és felnőtt életre nevelés tartalmat közvetítő szakembereknek egyértelműen szükségük van speciális felkészítésre, képzésre, ezt már a felsőoktatásban, valamint a továbbképzések és szakvizsgák képzések szintjén is országosan elérhetővé kell tenni, s a pedagógus minősítési rendszerben elismerni. Tekintettel az érintett tartalmak társadalmi kontextus-érzékenységére, a kisebb arányú standardizált közös tematikus elemek mellett nagyfokú differenciálási lehetőséget kell biztosítani, egyrészt az adott iskolai, települési kontextusnak, az etnikai és kulturális összetételnek megfelelően az iskolai szakemberek, de akár egyes kötelezően választható vagy szabadon választható modulok közül a diákok is választhatnának. Ez a lehetőség növelné a résztvevők motiváltságát, és számukra relevánsabb ismeretekhez és képességekhez juttathatná őket.

A családi életre nevelés figyelmen kívül nem hagyható szereplői a szülők, nevelők. Egyrészt a programok nem nevelhetnek a család kultúrájával szemben. Amennyire csak lehetséges, intézményi szinten be kell vonni őket is az iskolai implementáció folyamatába (szülői tanács, szülői munkaközösség, iskolaszék stb.) a programtervezési és megvalósítási fázisban. A szülők tágabb körét családi napok, vendéglátói események kapcsán ajánlott megszólítani, ezeken keresztül akár őket is formálni, s így a jelenlegi családi életre is hatni.

Nem lehet olyan tantervi tartalom, amelyhez nem készült tankönyv, tanári segédkönyv, feladatgyűjtemény. Egyes intézményekben már most is folyik hasonló célú és szellemiségű munka. Ezek eszközeit, produktumait (segédanyagok, filmek, tesztek stb.), módszertani leírásait meg kell vizsgálni, s jó gyakorlatként elismerni. A tananyagfejlesztés érdekében tanári segédkönyv készítésére ösztönzőképpen javasolt pályázatok kiírása tanároknak vagy tanári teameknek, iskolai segítő szakembereknek, hogy tanári segédanyagot, teszt-, feladat- és játékgyűjteményt készítsenek, s ezt megosztva a tanár kollégák használhassák.

Összegzés, javaslatok

Kutatásunk során arra koncentráltunk, hogy a hazai szakemberek számára bemutassuk, hogy az iskolákban milyen sokszínű kihívással találkozunk majd a bevezetésre kerülő családi életre nevelés, melyre fel kell, és fel is lehet készülni. Az iskolák dokumentumai napjainkban is tartalmazzák a családi és felnőtt életre való felkészítésre vonatkozó célokat, eszményeket. Bár az osztályfőnöki tanmenetekben is szerepel a téma, ennek ellenére általában ezek tartalmilag elsikkadnak. Kimondva-kimondatlanul azonban minden iskolában folyik a családi és felnőtt életre való nevelés, de rendkívül különböző értéktartalommal. Még a családi és felnőtt életre való felkészítést nem speciális küldetésként megélt pedagógusok is folyamatosan kerülnek olyan helyzetbe, amelyekben

családpedagógiai tevékenységet végeznek. A pedagógusok szükségesnek tartanak valamilyen családi és felnőtt életre való felkészítést, mert érzékelik a családokban meglévő működési zavarokat és a felnőtt életre való elégtelen vagy diszfunkcionális felkészülést.

A kutatási eredményeinkből levonható gyakorlati konklúzió, hogy ez a tartalom jelenleg még a kísérleti fázis előtt áll. A nemzetközi szakirodalom alapvetőnek tartja, hogy csak bizonyítottan eredményes gyakorlatok kerüljenek általánosan bevezetésre. Ezért javasoljuk, hogy ne mindenhol egyszerre és azonnal történjen a bevezetés, induljanak el mintaprojektek a pedagógiai kutatóközpontok támogatásával, melyekre önként jelentkezessenek iskolák, pedagógusteamek.

Absztrakt

Számos köznevelési rendszerben része a kurrikulumnak az önálló életvezetés, a szexuális vagy családi élet, a társas kapcsolatok működtetésére való felkészítés. A vonatkozó szakirodalom magában foglalja az érdekelt csoportok képzésekkel kapcsolatos attitűdjeinek és értékelésének feltárását. Kutatásunk újszerűsége, hogy még a tartalmi implementáció előtt megvizsgáltuk azoknak az iskolai szakembereknek a nézeteit, akik a megvalósításban részt vesznek. A kutatás célja annak feltárása, hogy az iskolai szakemberek hogyan gondolkodnak a családi és felnőtt életre nevelés, valamint a kapcsolati kultúra fejlesztéséről, milyen elképzeléseik vannak az alaptantervi tartalom iskolai implementálására. A kutatás célcsoportja az 5-13. évfolyamokkal foglalkozó osztályfőnökök, szaktanárok, valamint az iskolai segítő munkatársak az ország három leghátrányosabb helyzetű megyéjében. A kutatás módszere kvalitatív, egyéni és fókuszcsoportos interjú adatfelvétel. A válaszadók kiválasztása kvótákkal (megye, iskola-típus, iskolafenntartó és pályaszakasz), ezen belül hólabda mintavétellel történt. Tíz tapasztalt osztályfőnököt, valamint hét fókuszcsoportos interjúban további 39 szaktanárt, és egy fókuszcsoportba szervezve négy segítő munkatársat kérdeztünk meg (N=53). Az interjúk szöveghű átirata nyomán elkészült szöveges adatbázis feldolgozása során nyitott kódolást és módszeren

belüli és személyi triangulációt alkalmaztunk. Mivel a családok mindennapjaiban megtörténik egy ún. spontán családi illetve felnőtt életre nevelés, melynek mintázatai nagyon erősen hatnak a fiatalokra. Az implementáció kontextus-érzékeny folyamat, ezért a tanulók társadalmi-kulturális jellemzőinek objektív megismerése alapvető feladat. Eredményeink rámutattak az iskolai szakemberek meglévő családpedagógiai ismereteinek és tapasztalatainak e folyamatban betöltött szerepére, s arra, hogy nemcsak egyéni tapasztalatok halmozódtak fel a köznevelésben, hanem intézményi szinten is jól működő kezdeményezések működnek. Eredményeink szerint a pedagógusok érzékelik a családokban meglévő működési zavarokat és a felnőtt életre való elégtelen vagy diszfunkcionális felkészülést, s szükségesnek tartják a családi és felnőtt életre való felkészítést, azonban a feladattal kapcsolatos elkötelezettségük nem általános. Az implementáció első lépése a tartalmi előkészítés, melynek része a korosztályi bontás, a tantervi célok, fejlesztendő kompetenciák, feldolgozandó tématerületek, taneszközök kialakítása és a köznevelés idő- és munkarendjébe való beillesztése. Az iskolai szakemberek változatos munkaformákban látják megvalósíthatónak a tartalmi elemeket. A tantárgyakba integrált megvalósítás rizikója, hogy befolyással van a jelenlegi tantárgyi tartalmakra, valamint az, hogy a tényleges meg-

valósulás kiüresedhet. Az iskolai szakemberek leginkább az iskolán belüli, de tanórán kívüli foglalkozások keretében látják megvalósíthatónak a családi életre nevelést. Az iskolákon belüli, pedagógusokból és iskolai segítő munkatársakból álló teamek kialakítása lehet hatékony, akik koordinálják a munkát és mentorálják a kollégáikat.

A családi és felnőtt életre neveléssel foglalkozó szakembereknek szükségük van felsőoktatási, posztgraduális felkészítésre, s a munkát a pedagógus minősítési rendszerben is szükséges elismerni.

Kulcsszavak: *családi életre nevelés, implementáció, pedagógus attitűdök, iskolai segítő szakemberek*

Felhasznált irodalom

- Avery, C. E., & Lee, M. R. (1964): *Family life education: Its philosophy and purpose. The Family Life Coordinator*, 13 (2), 27–37.
- Ballard, S. M., & Taylor, A. C. (Eds.). (2011): *Family life education with diverse populations. Sage publications.*
- Broadfoot, P., Osborn, M., Gilly M. & Paillet A. (1988): *A What Professional Responsibility Means to Teachers: national contexts and classroom constants. British Journal of Sociology of Education*, 9(3) 265-293.
- Darling, C. A., Cassidy, D., & Rehm, M. (2020): *The foundations of family life education model: Understanding the field. Family Relations*, 69(3), 427–441. <https://doi.org/10.1111/fare.12372>
- Darvas, P. (1993): *Tanárok és politika. Educatio*, 2(4), 594-607.
- Engler, Á. (2021): *Kutatás alapú paradigmaváltás a családi életre nevelés koncepciójában. Debrecen: Debreceni Egyetem. Kézirat.*
- Imre, A. (2012): *Szabályozás és valóság: a szöveges értékelés esete, Educatio* 19(3), 386-400.
- Myers Walls, J. A. (2000): *An odd couple with promise: Researchers and practitioners in evaluation settings. Family Relations*, 49(3), 341-347.
- Nasheeda, A., Abdullah, H. B., Krauss, S. E., & Ahmed, N. B. (2019): *A narrative systematic review of life skills education: effectiveness, research gaps and priorities. International Journal of Adolescence and Youth*, 24(3), 362-379. <https://doi.org/10.1080/02673843.2018.1479278>
- National Council on Family Relations (2015): *Family Life Education Content Areas: Content and Practice Guidelines. Minneapolis: National Council on Family Relations*
- OECD (2005): *Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teacher. OECD Publishing*
- OECD (2012): *Let's Read Them a Story! The Parent Factor in Education. OECD Publishing.*
- Ulferts, H. (2020): *Why parenting matters for children in the 21st century. An evidence-based framework for understanding parenting and its impact on child development OECD Education Working Papers No. 222.*

Vincenzo Bassi

Családszervezetek és jó családpolitikák

Bevezetés

A családot nem lehet elszigetelni, mint egy monádot - mondta Ferenc pápa, amikor az Európai Katolikus Családszervezetek Szövetsége (FAFCE) fennállásának 20. évfordulója alkalmából fogadott minket. A pápa kiemelte, hogy "A családoknak önmagukon túllépve párbeszédre és másokkal való találkozásra van szükségük annak érdekében, hogy olyan egységet építsenek ki, amely nem uniformizált, és amely haladást hozhat és előmozdíthatja a közjót" (Ferenc pápa a FAFCE konferenciáján megjelentekhez intézett beszéde, Vatikán, 2017. június 1.).

A közjó előmozdítása azt is jelenti, hogy hozzájárulunk a jó politikák kialakításához, amelyek a családok valós igényeire reflektálnak. Ezért a családok hálózatai alapvető fontosságúak a kölcsönös segítségnyújtás és fellépés kereteinek megteremtéséhez, valamint a hatékony családpolitikák alulról felfelé építkező megközelítésének kialakításához.

Kölcsönös segítség

Európa-szerte több mint egy évszázada figyelhetjük meg családszervezetek létrejöttét, mindenekelőtt szomszédos családok között, elsősorban kölcsönös segítségnyújtás céljából.

Franciaországban az 1920-as években vidéki családok álltak össze, hogy megvegyenek egy mosógépet, amely a hét folyamán családról családra járt, majd később ugyanezt tették egy televízióval, összegyűltek és együtt nézték a családi műsorokat.

Az ilyen egyszerű és konkrét igényekre reagálva a családszervezetek elősegíthetik a cserét, a párbeszédet és a közös használatot, ily módon teljesítik küldetésüket, a világ otthonosabbá tételét és a családi szellemiség helyi és nemzeti közösségekbe történő beépítését.

A családszervezetek természetes elhivatottsága, hogy az új és változó igényekre azok konkrét felmerülésének idejében és helyén reagáljanak. Gyakran előfordul, hogy a családok egyesületei jóval azelőtt orvosolják az igényeket, mint hogy azokat az állami, az úgynevezett „jóléti” rendszerek biztosítanák.

Lengyelországban például a családszervezetek segítenek a nagycsaládoknak otthont találni, és családbarát önkormányzatok hálózatát hozzák létre.

Ausztriában ezeknek a hálózatok segítségével segítik a menekültek befogadását.

Csehországban a nehéz helyzetben lévő fiatal anyák, valamint a fogyatékosággal élő gyermekeket nevelő szülők segítségére sietnek. Számos más példát lehetne még sorolni.

A családok hálózatai kezdettől fogva elsősorban az oktatást viselték szívéükön, hiszen az iskolák nem mindenhatók. Túl gyakran fordul elő, hogy a szülőket megfosztják a rájuk bízott feladatok széles körének elvégzéséhez szükséges eszköztártól, pedig a gyermekek átfogó oktatása a szülők kötelessége és hatalmas felelőssége: más szóval egy munus (azaz „közösség”, „kötelesség”) kérdése, amely szervesen kapcsolódik az anyaság és az apaság tapasztalataihoz. Az oktatási szféra nem pusztán a tudás átadásával foglalkozik, hanem felelősséget visel a jó szokások kialakításáért, a jellem műveléséért, a hagyományok fenntartásáért és az élet céljának feltárásáért. Az oktatásnak ez a kiterjesztett megértése rávilágít arra, hogy a családszervezetek működésükkel támogatják ezt az alapvető felelősséget. Kiemelt jelentősége van annak, hogy emlékeztessük magunkat arra, hogy az oktatók mindig a szülők nevében és felhatalmazásával oktatnak.

Konkrét intézkedések

Mivel jól ismerik a terepet, a helyi viszonyokat és a tagságukat adó családok kézzelfogható igényeit, valamint eszközigényeiket, valóban a családszervezetek azok, akik képesek közbenjárni a helyi hatóságoknál, hogy a közjában gyökerező konkrét kezdeményezéseket javasoljanak, legyen szó lakhatástól és közlekedéstől kezdve a munka és a szabadidő, az oktatás és a közösségi életen át, az egészség és a környezetig terjedő témák sokaságában.

A helyi, nemzeti és európai szintű szerveződéssel a családszervezetek természetesen a nemzeti hatóságok tárgyalópartnereivé válnak, akik képesek befolyásolni, sőt néha irányítani is tudják az állam fellépését. Az állam feladata a család szerepének elismerése, ahogy a gazdasági és fejlesztési politikáknak a lehető legjobb feltételeket kell biztosítaniuk a vállalkozók számára a munkahelyteremtéshez és a beruházásokhoz, legalább ugyanilyen módon kellene olyan környezetet teremteniük, amely megkönnyíti a (nagy) család alapítását fiatalok számára.

E tekintetben Franciaország megérdemli a figyelmünket, hiszen a francia családpolitika bizonyos mértékig hatékony, amint azt a viszonylag magas gyermekvállalási kedv és a nők munkaerőpiacon való jelentős részvétele is mutatja. Ennek eredményeképpen a francia családpolitikát gyakran példaként állították, még akkor is, ha néhány éve már ugyanezek az intézkedések a dekonstrukció szakaszába léptek. 1945 óta a Családszervezetek Nemzeti Szövetsége (UNAF) a francia állam hivatalos partnere és családpolitikájának egyik fő tervezője, olyan partner, amellyel a kormánynak és a parlamentnek is konzultálnia kell minden olyan intézkedésről, amely közvetlen hatással van a családok életére. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy ez a rendszer sajnos nem tudta megakadályozni

lyozni a szakpolitika és a döntések végrehajtásainak bizonyos kisiklásait.

Itt kell megemlíteni a magyar családpolitikát, amelyet gyakran a sikeres családpolitika kiemelkedő példájaként, az állam fellépésének stratégiai és központi politikájaként, a közjó érdekében tett befektetésként említünk. Láttuk, hogy az ilyen irányú politikai intézkedésekkel párhuzamosan hogyan erősödtek meg a családszervezetek, hálózatok és közösségek. Ezeket tovább kell támogatni, hiszen ők képviselik a jövőt, annak érdekében is, hogy az elmúlt évtizedben elért kiemelkedően pozitív eredmények a regnáló kormányok politikai színezetétől függetlenül is kiteljesedjenek.

Erős inspiráció a családi hálózatok fejlesztésére Szent II. János Pál tanítása és bátorítása, akit a 'család pápájának' tartanak. A Familiaris Consortio-ban már figyelmeztetett arra, hogy „Így tehát a családokban egyre inkább tudatosulnia kell annak, hogy „főszerepet” játszanak a „családpolitikában”, s hogy a feladatuk a társadalom átalakítása: máskülönben épp a család lesz az első áldozata azoknak a bajoknak, melyeket nem elhárítani, hanem csak közömbösen szemlélni akart” (Familiaris Consortio 44). Ez az utolsó mondat különösen profétai hangzik a nyugati világ számára, amint azt a FAFCE „Az SRHR¹ és az LMBT jogok előmozdítása az EU-ban és az Európa Tanácson keresztül” című jelentése is mutatja (szerkesztette Maria Hildingsson 2016-ban, és a 2017-es Magyar Katolikus Püspöki Konferencia magyar nyelven publikálta). Ez az oka annak, hogy fokozott stratégiai munkát kell végezni a családszervezetek támogatása érdekében, nemcsak Európában, hanem a világ minden táján, hozzáigazítva az elvégzendő munkát az egyedi helyi viszonyokhoz.

A keresztény családszervezetek egyéni hivatása

Konkrét küldetésükben a keresztény családszervezeteket nemcsak a keresztény családok megszólítására hívják fel, hanem arra is, hogy szolgálataikat mindenkihez eljuttassák, ebben rejlik evange-

lizáló erejük. A keresztény hitre való utalás itt főként társadalom-politikai, és nem lelkipásztori tevékenységeikben és javaslataikban nyilvánul meg, amelyek a társadalmi tanításon alapulnak, és

¹SRHR: *Sexual and Reproductive Health and Rights; Szexuális és reprodukciós egészség és jogok*

amely – a katolikusok számára – a katolikus egyház tanításában gyökerezik. Ez egy gazdag, világméretű és koherens forrás, amelyet általában még azok is tiszteletben tartanak, akik nem tekintik magukra vonatkozóknak. Az Egyház társadalmi tanítása lehetővé teszi számunkra, hogy konkrét javaslatokat tegyünk. Mivel a családszervezetek az Egyház társadalmi tanításának alázatos gyakorlói, keresztény identitásukat ünneplve szilárdan állnak azok talaján, mint egy hegyre épült város. A katolikus társadalmi tanítás, ahogy Ferenc pápa mondta nekünk 2017-ben, az emberi méltóságon alapul: A „Családnak lenni” szemléletmód, amit terjeszteni szeretnénk, nem függ semmilyen feltétel ideológiától, hanem a személy elidegeníthetetlen méltóságán alapul. E méltóság alapján Európa valóban a népek családjává válhat” (Ferenc pápa a FAFCE konferenciáján megjelentekhez intézett beszéde, Vatikán, 2017. június 1.).

„Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinek és nőnek teremtette őket” (Ter 1.27.). Amikor Isten megteremti a nőt, mondhatjuk azt is, hogy ő teremti a családot is, és ez az a hely, ahol ez a kép és ez a hasonlóság Istenhez megvalósul, mert ők ketten, férfi és nő, együtt Isten képmása. Ebben az értelemben a család önmaga által evangelizál. Ezért a családszervezetek nem egyházi vagy hitbéli mozgalmak, csak megkönnyítik, megelőzik és követik az apostoli munkát. Az evangelizáció minden keresztény kötelessége, ahogy maga Szent Pál írja a korinthusiaknak írt első levelében: „Jaj nekem ugyanis, ha nem hirdetem az evangéliumot!” (1Kor 9,16). Ez az égető buzgalom, hogy Isten szeretetét mindenkihez eljuttassák, motiválja a csa-

ládszervezeteket és szilárd alapot biztosít tagjaik munkájuk iránti elkötelezettségéhez.

Az Európai Katolikus Családszövetség (FAFCE) 25 éve képviseli az európai országok többségének egyesületeit. Sajnálatos módon számos európai országban máig nem jött létre családszervezet. A FAFCE küldetése a hálózatépítés, az információgyűjtés és az európai intézményeknél – különösen az Európa Tanács, az Európai Parlament és az Európai Bizottság – történő közbenjárás, annak érdekében, hogy felismerjék a család alapvető szerepét a közösségeinkben, és hogy figyelmeztesse Európa nemzeteit a jelenlegi demográfiai tél valóságára, amelyet sokan a nyugati társadalmak öngyilkosságának tartanak.

A FAFCE Európa-szerte családszervezeteket fog össze, koordinál és képvisel. Fontos kiemelni, hogy a FAFCE ezt nagyon korlátozott eszközökkel teszi: gyakran mondjuk, hogy ha minden család, amely osztja értékeinket és támogatja európai tevékenységünket, csak egy eurót adna nekünk, már sokkal több forrásunk lenne, mint amire szükségünk van. Több forrással Európa-szerte és ott is megoszthatnánk a családszervezetek tapasztalatait, ahol még nem léteznek, bizonyítva, hogy a családok nem problémát jelentenek, hanem megoldást és lehetőséget. Az Európában – különösen Brüsszelben és Strasbourghban – jelenlévő számos lobby- és érdekcsoporttal összehasonlítva különös támaszunk van, az evangélium. A Szentírásnak egyedülálló ereje van, amely értelmet ad munkánknak, fontos ezt magunk mögött érezni, amikor néha kissé magányosan dolgozunk Brüsszelben, távol az általunk képviselt családoktól.

A világvárvány éveinek tapasztalatai

Az egészségügyi válság során mindannyian új és teljes módon kapcsolódtunk a családukkal: nyilvánvaló volt, hogy a családtól való kényszerű távolságtartás vált az egyik legfőbb oka a szenvedéseinknek. Jelenleg pedig, a két európai ország között dúló háború idején látjuk, hogy a családok az elsők, akik segítenek, befogadnak, támogatnak. E tapasztalatok alapján nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy társadalmunk legsürgetőbb betegsége a magány. A család nem egy kezelendő betegség, hanem a magány járványának orvossága. Így az is lehetséges számunkra, hogy reflektál-

junk a családszervezetek elkötelezettségének és ténykedésének lényegére. Nekik köszönhetően a politikai döntéshozók nemcsak, hogy nem veszítik el a kapcsolatot a polgáraikkal, hanem támogatniuk és kísérniük is kell őket útjukon.

Felmerül a kérdés: hogyan változhat meg a családoknak nyújtott szolgálatunk jellege egy olyan egészségügyi válság után, amely a családokat elbizonytalanította a jövővel kapcsolatban, és sok esetben erről tudomást se vettek?

A családokhoz való közelség azt jelenti, hogy a családot kell a középpontba helyezni kézzelfogható

módon, mert a család minden kapcsolat alapvető kiindulópontja. Elődeink gondolataira visszautalva, talán adaptálhatnánk egy latin mondást úgy, hogy azt mondjuk 'ahol család, ott közösség' (ubi familia, ibi communitas).

A család valójában sokkal több, mint az egyének, vagy a jogok alanyainak pusztja összessége. Ez az az eredendő társadalmi intézmény, amely tagjai szolgálatával alapvető társadalmi funkciót tölt be az egész közösség fejlődése érdekében.

Továbbá, a család funkciójának jogi és társadalmi szempontból történő elemzésén keresztül megta-
paszthatjuk egy olyan reális jogi módszer értékét, amely közvetlenül a tevékenység és a tisztesség tanulmányozására összpontosít, ami nem csupán formális modellek mennyiségi gyűjteménye.

Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a család, mint a férfi és a nő közötti, házasságon alapuló tartós

életközösség, kifejezi a megbízhatóság minden szükséges követelményét, amelyre a gazdasági rendszernek szüksége van. Ez azért van, mert két ember hűséget fogad egymásnak, egy közös életnek; és ez a kölcsönös bizalom annyira különleges, hogy a házastársak hajlandók jogilag kötelezni magukat azáltal, hogy kölcsönös jogokat és kötelezettségeket vállalnak.

Ezen túlmenően, ez egy olyan típusú bizalom, amely egyedi és összehasonlíthatatlan más típusú kapcsolatokkal (még ha formalizáltak is), mert ez az egység természetéből fakadóan nyitott az életre, a sajátossága áthatja a házastársakat, miközben hatása jelentős a közjóra és az egész közösségre (beleértve az adórendszert). Így a házasság, mint már említettük, a szilárd és tartós jövő garanciája, nemcsak gazdasági értelemben.

Az angol szöveget fordította: Molnár Balázs

A fordítást lektorálta: Joó Kinga

Családvédelem- középpontban a gyermek (CSAK a gyermek) képzési műhely

Tehetséggondozó program indul 2022 őszől a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatói számára: a Károli Interdiszciplináris Akadémia CSAK a gyermek műhelye a család és gyermekvédelem témájában kívánja a jövő értelmiségét érzékenyíteni. Hallgatóinkat arra szeretnénk felkészíteni, hogy pályafutásuk során, a legkülönbözőbb szakterületeken ezt a mindannyiunk számára fontos ügyet szolgálják. A hallgatók, az oktatók és a tananyag szempontjából is az interdiszciplinaritás a meghatározó, műhelyünk tevékenysége a lélektani és a jogi alapokra épül. A fiatalok a képzésük során aktívan tanulva, kérdezve és dolgozva mélyülnek majd el a társadalom családokkal és gyermekekkel kapcsolatos kérdéseiben. A képzésben töltött két tanév végére reményeink szerint hallgatóink tevékeny, elhivatott állampolgároként köteleződik el a magyar családok támogatása és a jövő generációjának védelme mellett.

Bevezetés

Nagy örömünkre 2022 szeptemberében újtára indul a Károli Gáspár Református Egyetem új tehetséggondozó programja a KIDA (Károli Interdiszciplináris Akadémia), és azon belül a CSAK a gyermek (Családvédelem- középpontban a gyermek) képzési műhely. A műhely vezetőiként aktívan szeretnénk tenni egy boldogabb, hatékonyabb, elégedettebb társadalomért. Kutatásokból tudjuk, hogy a társadalmat alkotó egyének jóllétét gyermekkoruk erősen meghatározza (Hámori 2015).

Egy gyermek optimális fejlődése pedig leginkább egy szerető, kiegyensúlyozott családban biztosított (Hámori 2015). A családra így a társadalom egészséges tagjainak „kineveléséért” felelős közegként tekinthetünk, és emiatt kétségtelenül nagy jelentőséggel bír a támogatása, védelme, aminek kereteit egy jogállamban jogszabályi környezet adja. Műhelyünkben a hallgatókkal közösen ebből az aspektusból szeretnénk vizsgálni, és értelmezni a családvédelem és a gyermekvédelem témáit.

Lélektani alapok

A pszichológia viszonylag fiatal tudomány, amelynek egyik alapkövévé vált, hogy az emberi életünk minőségének, jellegzetességeinek vizsgálatához fontos a hosszmetzeti nézőpont. Kutatások bizonyítják, hogy egy személy élettel való elégedettsége meghatározza a teljesítményét (Oswald, 1997), az egészségi állapotát (Vargha és mtsai 2020), a környezetére gyakorolt hatását. Azt is tudjuk, hogy az elégedettségünk, boldogságunk nagymértékben a kapcsolatainktól, azok minőségétől, biztonságától függ (Vetier és mtsai 2008; Minrnics és mtsai, 2008). Legnagyobb trau-

máink, kríziseink jelentős részét is éppen a fontos kapcsolatainkban fellépő változások okozzák: egy fontos személy elvesztése, megbetegedése; a szűk közösségek, a család átalakulása stb. Kutatásoknak köszönhetően azt is tudjuk: egymáshoz való kapcsolódásunkat, emberi kapcsolataink minőségét, azt, hogyan érezzük jól magunkat a bőrünkben, alapvetően meghatározzák a gyermekkorunkban szerzett tapasztalatok. (Hámori 2015) Az anya-gyermek kapcsolat jellemzői, biztonsága, a családi környezet kiszámíthatósága, stabilitása, elfogadó szeretetteljes légköre, a szüleink

egymással, velünk és a testvéreinkkel kialakított kapcsolata a legalapvetőbb meghatározói annak, hogy mi felnőt, aktív társadalmi szereplőként miként működünk (Hámori 2015).

Napjainkra társadalmunk olyan fejlettségi szintre jutott, hogy ezt egyre inkább belátja, és nem bízza a véletlenre, miként bánunk a gyerekekkel, hanem egyre behatóbban szabályozza. Az iskolai fegyelmezéstől kezdve a családon belüli erőszakon keresztül a gyermekek önrendelkezéséig egyre több témában változott meg a kiskorúak és a velük való bánásmód társadalmi megítélése. Átalakul a kultúránk, változnak a hétköznapijaink és ennek eredményeként ma már kevesebben gyönyörködnek abban, ha harminc első osztályos hátrahagyott kézzel, egyenesen ül a padjában, de a szülők jelentős része aranyosnak tartja és felkacag, ha az egyik gyermek az anyák napi műsor keretei között hirtelen felindulásból odaszalad a megérkező nagymamához. Sokkal inkább, védeni, óvni, hagyni kibontakozni akarjuk a gyermekeket, mint fegyelmezni, megzabolázni. Termé-

szetesen ez valamennyire gondolkodásmód, értékrend, társadalmi helyzet függő, de a trend erre mutat, és ez érthető is. Az a világ, amibe a mai gyerekek felnőnek, sokkal kevésbé a kérdés nélküli szabálykövetést, mint az egyéni bátor tetteket jutalmazza. Ennek megvannak az előnyei és a hátlütői is, de mint trend, meghatározza, hogy milyen környezetet biztosítunk gyermekeinknek. A változásoktól függetlenül egy biztos: bármilyen társadalmi környezetben boldogabb és kiegyensúlyozottabb lehet az egyén, akinek a családjában biztonságos felnevelési közeget hozott létre. A társadalom aktuális trendje pedig segített abban, hogy a figyelmünk a gyermekek jólétére irányuljon. Nevelési kérdések, érték különbségek, újfajta bántalmazó viselkedések természetesen vannak. Nem is az a kérdés, hogy ezekben igazságot tegyünk, hanem hogy foglalkozzunk a témával, mert úgy tűnik, nagyon is mélyrehatóan és átfogóan határoz meg mindannyiunk számára fontos kérdéseket.

Jogi alapok

Jogállamban élve a gyermekek, családok és emberi méltóságuk védelmének kereteit jogszabályok adják, amelyek társadalmi értékrendeket tükröznek, változási utakat jelölnek ki. A jogszabályban foglaltak megvalósulásáért különböző intézmények és szakemberek felelnek, de minden állampolgár része a rendszernek, így magánéletünket és közintézményeinket is átszövi a gyermek- és családvédelem. Láthatjuk, hogy a jog, bár más oldalról indulva, de ugyanolyan mélységeiben hatja át ezt a témát, mint a lélektan, ezért a mindketten alapos ismerete segíthet eligazodni egy felelős állampolgárt, döntéshozót, szakembert.

A jelenleg hatályos jogi szabályozás – mely érinti a gyermekjogokat is – nagyon összetett és szerteágazó struktúrát alakított ki. Gyermek- és családvédelemmel nem csak a jogszabályi hierarchia tetején álló Alaptörvény, de az alsóbb szintű jogforrások, így akár önkormányzati rendeletek, határozatok is foglalkozhatnak. Életünk szinte minden területén jelen vannak a család- és gyermekjogvédelmi rendelkezések, hiszen már egy gyermek fogantatása is új jogi helyzetet teremt, mely környezetére jelentős hatással van.

A gyermekjogok nem elvont fogalmak, hanem

mindazon feltételek összessége, melyek szükségessé a gyermekek társadalomban történő fejlődéséhez, kiteljesedéséhez, védelméhez, nem csak elméleti, de gyakorlati szinten is. Az alapokat az ENSZ Gyermekjogairól szóló egyezménye fektette le, mely Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel vált hatályossá. Ez jelöli ki e téma kereteit, és ehhez nyúlik vissza minden jogszabály is, mely e körben születik.

A gyermekek alapvető jogairól szóló gyűjtemény elismeri az ember veleszületett méltóságát, figyelembe veszi az alapvető emberi jogokat, melyekkel összefüggésben rögzíti, hogy azokat mindenki, megkülönböztetés és különbségtétel nélkül gyakorolhatja. Felismeri és rögzíti továbbá, a gyermek személyiségének harmonikus kibontakozásához szükséges, hogy családi környezetben, boldog, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel. Ezzel együtt utal arra is, hogy a világ minden országában vannak különösen nehéz körülmények között élő gyermekek, és szükséges, hogy ezeknek a gyermekeknek különös figyelmet szenteljenek.

Az érintett gyermekek – és a rendszer keretei között dolgozók – számára az egyre jobban működő szociális intézményrendszer sokban múlik azon,

hogy a különböző döntéshozók (az intézményi dolgozóiktól a jogalkotón keresztül a miniszterig) szakmai tudásuk, tájékozottságuk, érzékenységük mentén akarják-e az állandó fejlődést szolgálni. Értjük ez alatt akár a Gyermekjóléti szolgálatot, a Családsegítő szolgálatot, a nevelőotthonokat,

A tehetség gondozás

A következő években a KIDA (Károli Interdiszciplináris Akadémia) olyan szakkollégiummá kíván válni, amely a hallgatók számára lehetővé teszi, hogy ne csak a saját szakirányuk szemszögéből vizsgáljanak meg társadalmilag, kulturálisan fontos témákat, hanem minél tágabb perspektívában, minél interdiszciplinárisabb szemüvegen keresztül. A hallgatók a legkülönbözőbb szakokról érkezve vehetnek részt a műhelyeken, amelyek már témájuknál fogva is nagyon sokoldalúak és aktuálisak.

A KIDA keretei között szó lesz arról, hogy egy globalizált világban mit jelent Európa, mit jelent európainak lenni (Európa Helye a Világban képzési műhely), milyen értékek fűznek minket össze. A Határtalanul - nemzet, kisebbség, diaszpóra képzési műhely a nemzeti kisebbségek kérdését tárgyalja, ami nem csak Magyarország, de egész Európa, és talán az egész világ vonatkozásában segíthet megérteni a hallgatóknak politikai és emberi vágyakat, konfliktusokat, történéseket. Az egyetem református identitását hűen tükrözi a RETRO (Református Emlékezet, Tradíció, Önazonosság) képzési műhely, amely azt térképezi fel, hogy a mai magyar református közösségeknek milyen társadalmi és hitélet-beli kérdésekkel kell szembenézniük. És ebbe a sorba illeszkedik a CSAK, ahol a gyermek- és családvédelem napjainkban olyan sok fronton megjelenő témáit szeretnénk kinyitni.

A KIDA elsődleges célja a tehetség gondozás, azoknak a hallgatóknak a támogatása, oktatása, akik a fent említett témák iránt érdeklődnek, és motiváltak arra, hogy többletenergiát tegyenek önmaguk képzésébe, a tudásszerzésbe. A szakkollégium keretei között nagy hangsúlyt szeretnénk fektetni a közösségépítésre, hogy a jövő értelmiségijei képesek legyenek párbeszédre különböző foglalkozások, tudományterületek képvi-

az iskolai szociális munkások hálózatát, amelyek működése korántsem tökéletes, így fejlesztésük, támogatásuk állandóan szükséges. A CSAK családvédelmi műhely megszületésével aktívan akar érte tenni, hogy Magyarországon ilyen szakemberek és felelős állampolgárok legyenek.

selőivel, széleskörűen tudjanak fontos témákat megközelíteni, ugyanakkor ismerik a saját korlátjaikat, és tudnak segítséget kérni. Képesek kritikusan gondolkodni, és akár piaci, akár közéleti, akár tudományos területen megállják a helyüket. Ezeknek a céloknak a megvalósításához a gyakorlati szinten olyan programokkal számolhatnak a KIDA résztvevői, mint amilyen a közös konferencialátogatás, neves meghívott szakemberek előadásai, a tudás-átadáson kívül készségfejlesztés. Célunk egy-egy olyan oktatási szisztéma kialakítása, amelyben őket is aktívan bevonva, a műhelyek közötti átjárást biztosítva tényleg gondozzuk a tehetségüket.

Specifikusan a CSAK hallgatói reményeink szerint képzésük végére komplex, átgondolt, gyakorlatias, választ tudnának adni ilyen jellegű kérdésekre: *Milyen formákban támogathatja a legjobban a társadalom a gyermeket vállaló szülőket? Milyen pontokon és hogyan lenne érdemes fejleszteni a gyermekvédelmi rendszert? A gyermekek jogainak képviselője kinek a feladata? Hogyan hatnak a társadalmi változások a családokra? Milyen következményei lehetnek ezeknek a változásoknak?* Szeretnénk, ha a képzés eredményeként hallgatóink átlátnák a gyermekek fejlődésének lélektanilag fontos aspektusait, ismernék a jogszabályi környezetet, amiben ez a fejlődés ma Magyarországon történik, lenne rálátásuk e kérdések nemzetközi megoldásaira. Szeretnénk a hallgatókkal közösen megvizsgálni az egyház szerepét a gyermek- és családvédelemben, a közoktatás, és egyáltalán az oktatás idevonatkozó lehetőségeit, illetve a gyermekvédelmi intézményrendszer működését, kihívásait és fejlődési lehetőségeit. A képzés végére lehetőséget biztosítunk a hallgatóknak, hogy saját maguk által kidolgozott gyakorlati projekten keresztül aktív, tevékeny résztvevői legyenek a családok és a gyermekek védelmének.

Összegzés

Tehetséggondozó programunkban azért szeretnénk dolgozni, hogy a jövő értelmisége érdemi tudás segítségével elkötelezetten szolgálja a jövő generációit Magyarországon. A fiatalok állandó fejlődése a következő generációk szolgálatában rejlik. Mi a KIDA-ban, és azon belül a CSAK-ban

jogászokat, pszichológusokat, pedagógusokat, történészeket, teológusokat stb. szeretnénk képezni arra, hogy a társadalom legszélesebb köreihez elérve tegyenek a családokért, a gyermekek minél optimálisabb fejlődéséért, és ezáltal országunk, illetve társadalmunk jövőjéért.

Felhasznált irodalom

Bowlby, John. (2009/1988): *A biztos bázis. A kötődéelmélet klinikai alkalmazása.* Animula kiadó, Budapest. 7. 8. fejezet.

Hámori Eszter (2015): *A kötődéelmélet perspektívái – A klasszikusoktól napjainkig.* Animula Kiadó, Budapest

Hámori Eszter (2020): *A korai kapcsolat zavarai. Pszichoanalízis, kötődéelmélet és csecsemőkutatás a korai kapcsolati patológiák megértésében.* Második, bővített kiadás. Oriold és Társai, Budapest.

Oswald, A. J. (1997): *Happiness and Economic Performance.* *The Economic Journal*, 107(445), 1815–1831. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.1997.tb00085.x>

Sallai Éva (szerk.): *Társadalmi egyenlőtlenségek, a nem hagyományos családmódel, a szülői viselkedés és a gyermekek fejlődésének összefüggései.* Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, Budapest. 135-142.

Vargha, A., Zabó, V., Török, R., & Oláh, A. (2020): *A Jólét és a mentális egészség mérése: A Mentális Egészség teszt. Mentálhigiéne És Pszichoszomatika*, 21(3), 281–322. <https://doi.org/10.1556/0406.21.2020.014>

Vetier Anna, Vargha András, Bagdy Emőke (2008): *A felnőtt kötődési stílus és a kommunikációs mintázat összefüggése.* In: Bagdy E., Mirmics Zs., & Vargha A. (szerk.) (2007): *Egyén, pár, család: tanulmányok a pszichodiagnosztikai tesztadaptációs és tesztfejlesztési kutatások köréből.* Budapest: Animula Kiadó. 140-155.

Kapdebo Ágnes

RECENZÍÓ

CSALÁD – GYERMEK – JÖVŐ

Tanulmányok a családtudomány köréből

Kopp Mária Intézet a Népesedésért
és a Családokért (KINCS), Budapest, 2022

A Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS) megalakulása óta céljának tartja, hogy híd szerepet töltsön be a tudomány és a politikai döntéshozatal között. A KINCS-en belül működő Családtudományi Szakmai Kollégium 2020-ban a hazai tudományos élet képviselőinek részvételével, a család kutatásának új műhelyként kezdte meg a működését Aczél Petra elnök vezetésével. A KINCS tudományszervezői munkájának, tudományterületeken és intézményeken átívelő, újszerű együttműködésének fontos mérföldköve a Családtudományi Szakmai Kollégium első tudományos kiadványa, a *CSALÁD – GYERMEK – JÖVŐ – Tanulmányok a családtudomány köréből*. A huszonegy szerző tíz családtudományi tanulmányát tartalmazó kötet mondanivalója így foglalható össze: „*Ha vannak családok, lesznek gyermekek, lesz jövőnk is.*”

Minden tanulmány más-más nézőpontot hoz felszínre, mégis szervesen kapcsolódnak egymáshoz, a család meghatározó szerepére fókuszálnak. Az átfogó megközelítést tükrözi, hogy a jobbára friss kutatási eredményeken épülő munkák interdiszciplináris nézőpontból, többek között a néprajz és kulturális antropológia, a szociológia, a neveléstudomány, a jog és a történelem irányából gyarapítják eddigi családtudományi ismereteinket. A szerzők hét magyar egyetem oktatói közül kerültek ki, továbbá együttműködtek mások mellett a KSH-val, a Nemzetstratégiai Kutatóintézettel és a Mathias Corvinus Collegiummal is.

A kötetben olyan tanulmányokat olvashatunk, amelyek gyakorlati hasznossággal bírnak a politikai döntéshozók számára, stabil tájékozódást nyújtanak a felsőoktatási intézmények hallgatóinak és érdekesek lehetnek mindenkinek, aki

a magyarországi család- és népesedéspolitikát szeretné érteni. A könyv 270 oldalon, három témakör keretében sokoldalúan mutatja be a társadalom és a család viszonyát, a gyermekvállalás kérdésköreit, illetve a párkapcsolat és a gyermeknevelés összefüggéseit.

A *Társadalom és család fejezetének* első tanulmánya a *Kicsi a család, nagyobbat kíván? Egyes családpolitikai eszközök fogadtatása nagycsaládosok és fiatal házások körében* címet viseli. Gallai Sándor és Szalay Dominika azt vizsgálja, hogy a szélesebb közvélemény és azon belül a fiatal házások, valamint a családosok miként fogadták az elmúlt években az egyes intézkedéseket. Munkájukból az derül ki, hogy a kormányzati családpolitika megítélése 2011-ben még bizonytalan volt, viszont évről évre növekvő, 2020-ra pedig már kifejezetten széleskörű támogatottságot mutatott. Ráadásul a fogadtatás nemcsak a kormánypárti válaszadók körében volt kedvező, hanem az ellenzékkel szimpatizálók esetében is nagy volt az intézkedésekkel egyetértők aránya.

A kötet második tanulmánya *Társadalmi jövőképesség és család* egy 2021-ben bemutatott nemzetközi mérőszám, a Társadalmi Jövőképesség Index családokra vonatkozó megközelítését tárgyalja. A szerzők: Szántó Zoltán - Balogh Péter és Aczél Petra rávilágítanak arra, hogy valóban a család a jövőképességünknek az alapja és a család bizonyul a legmeghatározóbbnak a „kötődés normatív sztenderd” alakulása szempontjából.

A továbbiakban Marta Botikova és Deáky Zita *Az emberélet fordulói a szocialista Magyarországon és Szlovákiában* című tanulmányában a női életút etnológiai rajzát mutatja be. A tanulmányban kifej-

tik, hogy mindkét szocialista országban a vizsgált évtizedekben épp a hagyomány adta a családi, rokonsági, szomszédsági és baráti kapcsolatok működésének alapmintáit. A szerzők meggyőzően érvelnek amellett, hogy a szokások, a hagyományok nem tűntek el, hanem inkább keretet adtak a megváltozott ünnepi kultúrának.

A Gyermekvállalás nevet viselő tematikai egység első tanulmánya *A standardizálódó életútmodell mint a magyar fiatalok által vágyott gyermek(ek) megszületésének akadálya*. Bali János munkájában azt járja körül, hogy milyen eddig fel nem tárt okok vezetnek a családok által kívánt és ideálisnak tartott gyermekszám elmaradásához.

A szerző véleménye szerint ma már ahhoz, hogy egy fiatal pár gyermeket vállaljon, a társadalom szemében meg kell felelnie bizonyos tulajdonságoknak. Nem az az igazán nagy probléma, hogy nem elég erős a családcentrikusság, hanem a gyermekvállalás elé szigorú előfeltételként olyan életesemények megvalósítása került, amelyek kitolják a gyermekvállalási életkort, összességében pedig gátjai a tervezett gyermekszám megvalósításának. A szerző megállapítja, hogy mára már nyilvánvaló, hogy demográfiai fordulatot gazdasági természetű feltételek biztosításával lehet a legeredményesebben elérni. Azonban amíg a fiatalok nem engednek a felsorolt feltételekből, amíg egy alternatív életútmodell nem lesz akár csak részben is elfogadott gyakorlat körükben, addig a gyermekvállalás megvalósítása egyre inkább az ifjúsági korosztályon túli, harminc feletti generációra toódik át, és a termékenységi arányszám nem tudja megközelíteni a népesség reprodukciójához szükséges 2,0-2,2-es értéket.

Bartus Tamás *Iskolázottsági hipogámia és gyermekvállalás* című tanulmányában az iskolázottság, a lefelé házasodás és a gyermekvállalás összefüggéseit taglalja, valamint a hipogámia kedvezőtlen párkapcsolati és gyermekvállalási hatásait vizsgálja.

A gyermekvállalás elutasításának tudatos tényezői a 25–44 éves diplomások körében címet viselő, Pári András – Nagy Tímea és Kozák Kőkény 2021 tavaszán végzett feltáró kutatása arra tesz kísérletet, hogy megismerje a tudatos gyermektelenséggel kapcsolatos attitűdöket, és feltárja a gyermekvállalás elutasítását meghatározó tényezőket. A szerzők összességében megállapítják, hogy a gyermekvállalást elutasítók bizonyos élethelyzetek között lavírozó emberek, akik félnek, hogy nem tud-

jak megvalósítani önmagukat, adott esetben hiányzik a szülői ösztönük, és nincs stabil párkapcsolatuk. A kutatás megerősítette, hogy a tudatosan gyermektelenek tartanak attól, hogy a gyermekvállalás negatívan fogja befolyásolni az életüket, és az anyagi tényezők is szerepet játszanak ebben a meggyőződésükben.

A harmadik tematikai egység a Párkapcsolat és gyermeknevelés témakörét öleli fel.

Pusztai Gabriella – Fényes Hajnalka és Engler Ágnes *A szocioökonómiai státusz és a vallásosság hatása a fiatal felnőttek párkapcsolati magatartására Magyarországon* tanulmánya komplex képet nyújt a fiatal magyar felnőttek párkapcsolati magatartását befolyásoló tényezőkről, kiemelve a vallásosság szerepét. A kutatás egyik legérdekesebb eredménye, hogy a vallásosság az együttélés esélyét is növelte az egyedülállósághoz képest, bár a vallásosság házasságkötésre gyakorolt hatása erősebb. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a vallásosokat tehát nem a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok kerülése különbözteti meg a többi fiataltól, hanem a párkapcsolati aktivitásuk. A soron következő tanulmány Othol József – Matuszka Balázs – Fekete-Gál Martina és Makara Mihály *A Negatív Gyermekkorai Élmények Hatása a Családra és az Egészségre – egy hazai kutatás első eredményeinek összefoglalása*. A tanulmány a negatív gyermekkorai élmények családra és egészségre való hatását feltáró első szisztematikus magyar kutatás eredményeit közli. A szerzők megállapítják, hogy meghatározó szerepe van az egészséges és biztonságos gyermekornak vagy éppen a hiányának, a negatív és traumatikus élmények ugyanis az egész felnőtt élet során érzetetik hatásukat.

Ezt követően érdekes elemzést olvashatunk Rövid Irén *Párkapcsolat, gyermeknevelés és társas támogatottság, mint az étellel való elégedettség fontos tényezői az Európai lakossági egészségfelmérés adatainak tükrében* címmel. A szerző az étellel való elégedettség párkapcsolattal, gyermekneveléssel és társas támogatottsággal, illetve egyéb tényezőkkel való összefüggésének a jellemzését adja. A kutatási eredményekből arra következtetett, hogy: „Az, hogy mennyire elégedett valaki az életével, számos tényezővel hozható összefüggésbe, így például azzal is, hogy párkapcsolatban él-e, illetve nevel-e gyermeket. Azonban nemcsak a párkapcsolat léte, hanem a típusa is meghatározó.” A szer-

ző megállapítja, hogy a gyermeket nevelő házaspárok voltak a legelégedettebbek, őket követték a rangsorban a gyermeket nevelő élettársak, a gyermektelen párok, a házas- és élettárs nélkül élő, egyedülálló szülők, végül az egyedül élő nőtlenek, hajadonok.

A kötet Erdős Zsófia *A nevelőszülői hálózat a társadalomnéprajz szemszögéből. Két település vizsgálata* című tanulmányával zárul, melyből megismerhetjük két magyar település, Aranyosapáti és Tápiószele nevelőszülői hálózatát. A vizsgálódás alapján az látható, hogy a nevelőszülők motivációi és stratégiái igen különbözőek, melynek hátterében több tényező – társadalmi, gazdasági, földrajzi és kulturális változók - áll. A nevelőszülők társadalmi helyzete stabil, bár a lokális közösségek a nevelőszülői elhivatottságot gyakran nem értik meg, de idővel elfogadják, sőt a közösségbe kerü-

lőket teljes tagként kezelik. A cigány és nem cigány nevelőszülői gyakorlat között különbséget talált, amely annak köszönhető, hogy a gyermeknevelés alapjai megegyeznek ugyan, mégis mást és máshogyan tartanak fontosnak. A gyakorlatban minden család a saját elveit és nevelési gyakorlatát alkalmazza és viszi tovább nevelőszülőként is. A szerző azt a következtetést vonja le, hogy a cigány nevelő családokban jobban működik a nevelt gyermek eredeti családjába való visszasegítése, visszavezetése.

A tanulmánykötet célja, hogy ráirányítsa a figyelmet a család fontosságára. A benne foglalt családtudományi írások sokrétű és értékes adalékot nyújthatnak mindenkinek, aki át akarja látni Magyarországon a családok ügyét, a népesedési problémákat és nagyobb általánosságban is a családokhoz kapcsolódó témaköröket.

Family associations and good family policies

Introduction

The family cannot be isolated like a monad, Pope Francis told us when he received us in marking the 20th anniversary of the European Federation of Catholic Family Associations (FAFCE). As the Pope underlined, “Families need to go out from themselves; they need to dialogue and to encounter others, in order to build a unity that is not uniformity and that can generate progress and advance the common good” (Address of Pope Francis to the participants of the meeting organised by FAFCE, Clementine Hall, Vatican City, 1 June 2017).

Advancing the common good also means contribute to shape good policies which respond to the concrete needs of the families themselves. Thus, family networks are essential to provide a framework of mutual assistance and action, and to develop a bottom-up approach for effective family policies.

Mutual help

For more than a century, family associations all over Europe have been established to organise, above all, mutual aid between neighbouring families.

In France, in the 1920s, rural families gathered to buy a washing machine that passed from family to family during the week; later, they did the same with a television, gathering to watch together family shows.

In responding to simple and concrete needs, family associations can facilitate exchange, dialogue, sharing; in this way they accomplish their mission, of making the world more domestic and favouring an injection of family spirit into our local and national communities.

The family association, therefore, is naturally called to respond to new and evolving needs in accordance with the specific times and places in which they arise. Often, family associations meet needs well before they are provided by the public, so-called “welfare”, systems.

In Poland, for example, family associations help large families find homes and create networks of family-friendly local authorities.

In Austria, they utilize their networks to help

welcoming refugees. In the Czech Republic, they come to the aid of young mothers in difficulty, as well as parents with disabled children, and so forth.

Since the very beginning, family networks have been concerned first and foremost with education, because schools cannot do everything. Too often, parents find themselves deprived of means to take on the breadth of the task entrusted to them, since the overall education of children is a duty and at huge responsibility of parents: in other words, it is a question of a *munus* (i.e., ‘communion’, ‘duty’), intrinsically linked to the experience of motherhood and fatherhood. The educational sphere does not merely concern itself with the transmission of knowledge; rather, it bears responsibility for the formation of good habits, the cultivation of character, the embrace of tradition, and the discovery of purpose in life. This expanded understanding of education casts light on where family associations come into play, in support of this fundamental responsibility. It is essential to remember that those who educate always educate in the name and on behalf of parents.

Concrete actions

Indeed, thanks to their knowledge of the terrain, of the situation on the ground and of the concrete needs of the families that compose them and of the tools with which they operate, family associations are able to intervene with local authorities to propose concrete initiatives rooted in the common good, from accommodation and transportation to the fields of work and leisure, education and community life, health and the environment.

By regrouping at the local, national and European level, family associations naturally become interlocutors of national political authorities who are able to influence and sometimes even guide the action of the State, which has the responsibility to recognise the role of the family: as economic and development policies should favour the best possible conditions for entrepreneurs to create jobs and investments, at least in the same way they should favour an environment that makes easier for young people to have a large family.

On that regard, the particularity of France merits observation: French family policy is, to a certain extent, effective, as is visible in its comparatively high birth rates and robust women's participation rate in the labour market. As a result, French family policy has often been held up as an example, even though, for some years now these same policies have entered a phase of deconstruction. Since 1945, the National Union of Family Associations (UNAF) is an institutional partner of the French State and one of the main architects of its family policy, a partner that the Government and the Parliament are obliged to consult on any measure that has a direct impact on the life of families. Nonetheless, it must however be noted that, unfortunately, this system has not prevented

certain drifts in policy and its implementation.

There is no need to mention here the Hungarian family policies, which we often use an outstanding example of successful family policy, seen as a strategic and central policy of the action of the State, as an investment for the common good: we have seen how, next to the development of such policies, there has been a development of family networks and communities: they need to be strengthened, as they represent the future, to make sure that the very positive results obtained in the last decade will flourish beyond the political colour of the Governments in place.

A strong inspiration to develop family networks comes from the teaching and the encouragement of Saint John Paul II, who has been defined as the Pope of the Family. In *Familiaris Consortio*, he had already warned that "families should grow in awareness of being 'protagonists' of what is known as 'family policies' and assume responsibility for transforming society; otherwise – he continued – families will be the first victims of the evils that they have done no more than note with indifference." (*Familiaris Consortio* 44). This last sentence sounds particularly prophetic for the Western world, as the FAFCE report on the "Promotion of SRHR and LGBT Rights at and through the EU and Council of Europe" has shown (edited by Maria Hildingsson in 2016 and published in Hungarian by the Hungarian Catholic Bishops' Conference in 2017). This is a reason more to work more strategically for the development of family associations not only in Europe, but everywhere in the world, adapting the work to be done to every specific reality.

The specific vocation of christian family associations

In their specific mission, Christian family associations are not only called to address Christian families, but also to bring their services to everyone: herein lies their evangelizing force. Indeed, the reference to the Christian faith is expressed mainly through their political, and eminently non-pastoral, activities and their proposals are based on the Social Doctrine, which – for Catholics – is enrooted in the Magisterium

of the Catholic Church, a rich, global and coherent source, generally respected as such even by those who do not adhere to it. The social teaching of the Church allows us to reach concrete proposals. Since family associations are humble practitioners of the Church's social teaching, they celebrate their Christian identity and so stand firm on it like a city built upon a mountain. Catholic Social Teaching, as the Pope Francis told

us in 2017, is founded on the dignity of the human person: “The way of ‘being family’ that you want to spread is not subject to any contingent ideology, but grounded in the inviolable dignity of the person. On the basis of that dignity, Europe will be able to be truly one family of peoples” (Address of Pope Francis to the participants of the meeting organised by FAFCE, Clementine Hall, Vatican City, 1 June 2017).

“So God created man in his own image, in the image of God he created him; male and female he created them” (Gen. 1,27). When God creates the woman, it could be said that he creates the family as well, and it is there that this image and this similarity to God himself is realized, because the two of them, man and woman, together, are the image of God ... In this sense, the family is evangelizing by being itself. Therefore, family associations are not ecclesial or faith movements, they only facilitate, precede and follow this work of apostolate: evangelization is the duty of every Christian—as St Paul himself writes in his first letter to the Corinthians, “woe is me, if I do not announce the gospel!” (1 Cor 9,16)—and this burning zeal to bring the love of God to everyone motivates family associations and provides a solid basis for their members’ commitment to their work.

For 25 years, the European Federation of Catholic Family Associations (FAFCE) has represented the associations of the majority of European countries.

Unfortunately, many European countries have yet to form family associations. FAFCE’s mission is an undertaking of networking, information gathering, and effective interventions at the European institutions—especially the Council of Europe, European Parliament, and European Commission—to recall, in particular, the fundamental function of the family in our communities and to alert the nations of Europe to the reality of the demographic winter we are experiencing, considered by many to be a real form of suicide of Western societies.

FAFCE organizes, coordinates, and represents family organizations across Europe. Most significantly, FAFCE does this with very limited means: we often say that if every family who shares our values and supports our activities in Europe only gave us one euro, we would have much more than we need. With more funds, we could bring the experience of family associations further throughout Europe and wherever they do not yet exist, demonstrating that families are not a problem, but a solution and an opportunity. Compared to the many special interests and lobbies present in Europe, especially in Brussels and in Strasbourg, we have a unique strength, which is that of the Gospel, of the Good News that gives meaning to our work. Behind us, when we sometimes work in a somewhat solitary way in Brussels, alienated from the everyday life of the families we represent.

The experience of these years of pandemic

During this health crisis, all of us have experienced our families in a fresh and complete way: it was evident how distance from one’s family was one of the major causes of suffering. In the same way, in this time of war between two European countries, we see how families are the first to help, to welcome, to support.

On the basis of these experiences, we cannot fail to notice that the most pressing illness in our society is loneliness. The family is not a disease to be treated, but the treatment to the disease of loneliness. Thus, it is also possible for us to reflect on the meaning of the commitment and function of family associations. Thanks to them, policymakers not only cannot lose contact with the “people” but must also support and accompany them.

A question arises: how can our service to families change, after a health crisis that left families more uncertain about the future and, often, in general indifference?

Being close to families means putting the family at the centre in a tangible way, because the family is the fundamental nucleus of every relationship. Interpreting his thought and also that of his predecessors, perhaps we can adapt a Latin brocard by saying: *ubi familia, ibi communitas*.

The family, in fact, is much more than a mere aggregation of individuals, subjects of rights. It is the originative social institution, at the service of its members, which develops an essential social function for the development of whole community. Moreover, analysing and understanding the

function of the family from both a legal and social point of view, we can experience the value of a realistic legal method that concentrates directly on the study of the function and the office, which is not only a quantitative collection of formal models. On these bases, we can say that the family, as a stable communion of life between man and woman founded on marriage, expresses all the requisites of reliability that the economic system needs. This is because two people bet on themselves, on a life together; and this mutual trust is so patent that the spouses are willing to legally bind

themselves by assuming reciprocal rights and obligations.

In addition, it is a type of trust that is unique and incomparable to other kinds of unions (even if recognized), because it is a union naturally open to life, a specificity which transcends the spouses themselves, with virtuous effects for the benefit of the common good and of the entire community (including for the fiscal system). This is a guarantee – as already mentioned – of a stable and lasting future, not only in the economic sense.

Family policy and social justice – How responsibility and effectively invest in human capital?

Introduction

In our times, when economic approach seems to be popular and widely used to analyze and discuss different phenomena of social life it may be useful to engage the category of human capital, to support the discussion on the role of family policy. The article analyses family policy as one of the areas where the idea of social justice should be implemented. This – somewhat marginalized and not as popular as social equality concept – still may serve as useful framework for discussing important socio-economic and demographic issues. Therefore, the purpose of the article is to revisit the category of social justice and show the potential and necessity of this perspective for designing, implementing and evaluating social policy. This is accomplished by reviewing the definition and scope of meaning of social policy (with distinction into social assistance and family policy) and social justice, with exploring and explaining the role of family for human capital development, which is a basic and fundamental goal of social policy. From the family policy perspective, the article is illustrated with some examples from Poland from the period 2015-2021.

In the light of the current demographic crisis, one should ask if they are - at least to some extent - a consequence of the way that previous social policies were designed, which resulted in an uneven contribution to social wealth and an unfair distribution of duties, responsibilities and resources. In this context, the article argues that families formed by parents raising children, being the main source of human capital, are the group whose contribution to societal functioning and socio-economic development is proportionally greater. Therefore, one of the biggest problems of our demographically unsustainable times is that this unique and fundamental role of parenthood has not always been and still often is not adequately recognized and compensated. In case of Poland, this started to change in 2016, when the “Family 500+” program was introduced, followed by subsequent tools of family policy implemented over the last few years. In this domain, the article explains and describes how on a very basic level the functioning of families is linked to socio-economic development, and argues why family policy should be designed and analyzed in the scope of social justice. In this context, the concepts of the “tragedy of the commons” and the “free-rider problem” are engaged, since they may serve as useful concept for explaining essential interactions and interdependencies within social policy and socio-economic development. The paper presents useful perspective for those engaged in designing, developing, implementing and evaluating not only family policy, but social policy as a whole.

The article concludes that the process of designing and evaluating family policies should include three principles and criteria at the same time: (1) human capital maintenance and creation, (2) responsibility and (3) social justice.

Keywords: family policy, social policy, social justice, human capital, responsibility.

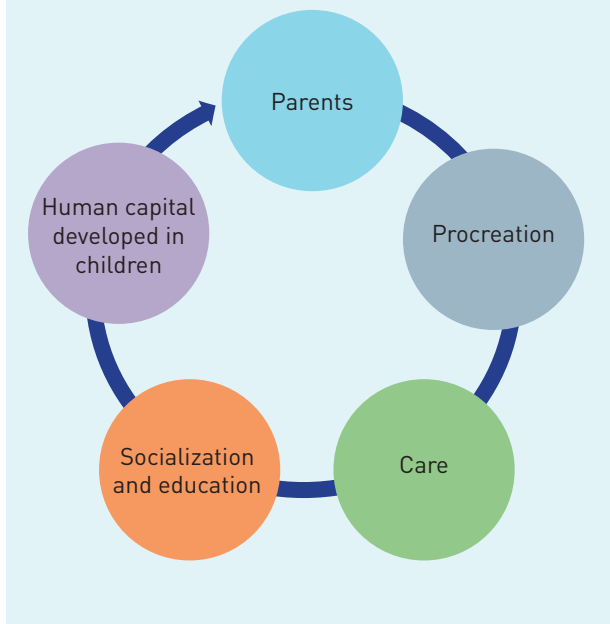
Human capital – the goal of social policy

Family policy¹ seems to be quite hot topic in public discourse – at least in Poland - as well as more and more popular one . In the context of Poland, these discussions mostly refer to the “Family 500+” program, which has been the first remarkable and long-term oriented tool dedicated to supporting all families, not only those in need in terms of material welfare. The disputes around it – often engaging economists - quite well show that the interest is too often focused on short-term effectiveness and cost-effectiveness, and almost never concentrated on social justice. The latter seems to be, not only forgotten perspective, but also not understood clearly enough. This problem is addressed by Dariusz Pieńkowski, who writes that ‘(...) the very concept of justice is not popular among economists and is often relegated to “non-economic” areas of consideration’ (Pieńkowski 2013, p. 9, cf. Wilkin, 1997, p. 23).

That is why it seems necessary to revisit this concept, as it may indeed improve the understanding of interdependence of various elements of social system and help design effective tools for tackling the demographic decline, which in economic terms, leads to human capital crisis.

Social policy is defined as ‘(...) activities of public institutions aimed directly at people’s well-being. In a broader sense, it includes such areas as education, health care, the labour market or housing conditions, while in a narrower sense it covers income and – less frequently – consumption’ (Panek 2020, p. 437). It means, that the basic goal of social policy is to guarantee human capital creation. Since we already know, e.g. thanks to the fundamental contribution of Gary S. Becker (Becker 1993, p. 21) who confirmed that it is the family that is the main source of this capital, it can be assumed that the main task of social policy is to ensure optimal conditions for parents to breed, care for, raise, educate and socialize kids which results in human capital development. This process is presented below in the Graph 1.

Graph 1: Family and Parenthood as the source of human capital

Here it is also worth pointing at responsibility that parents accept, which should be noticed and respected by social policy institutions, and at the same time justifying potential support in terms of family policy.

In the concept of social policy one can quite easily discover the link to social justice, because ‘ (...) the assessment of the rationality of social policy revolves around the answer to the question: who are benefits directed to, and how does their receipt affect the position of the recipient? In particular, it is necessary to answer the question whether benefits are received by those who need them most and whether the amount of benefits allows recipients to achieve a noticeable improvement in their material situation’ (Panek 2020, p. 437).

This leads to the conclusion that - besides human capital creation - social policy should ensure that justice is achieved in a wide array of social relations. This makes social justice a useful perspective and a desired framework for designing and evaluating social policy, including family policy.

.....

¹In public discourse, the term also appears in the form of ‘family-friendly policies’ - we will consider the two terms as synonymous.

Social justice as a vision for social policy

The fact that social justice can be seen as desired state of managing social affairs is confirmed by Stein Ringen, who – on the basis of analysis of the broad context of family presence in society – said that ‘in the broad perspective of the social sciences, where I feel at home, justice becomes the vision’ (Ringen 2009, p. 175). It must be stressed of course, that due to different concepts of social organization on the one hand, and the complexity of the concept of justice on the other, and their socio-cultural mediation – the solution is not obvious. This problem is well addressed by David Miller, who writes that:

‘each basic conception [of justice] is linked to a different model of society, and no model of society is so widely accepted that disputes about justice can be resolved. To shed further light on the concept of justice, it would first be necessary to investigate in greater detail what factors influence people to adopt one model of society rather than another; and second to consider whether any of the models offered can be given a rational justification’ (Miller 1974, p. 399).

One of the important conclusions of this statement is that justice is not an easy goal to achieve. That is probably why quite often social justice, is often replaced by equality as a priority idea or value in recent years. Even though equality may seem somewhat similar to justice, one should not mistake these two concepts – they are not identical, yet are somehow connected. In order to see this, it is useful to refer to the work of John Rawls, one of the most recognized scholars on the subject. This author of well-known two principles of justice, stated that: ‘(...) The first: every person is to have an equal right to the widest possible system of equal fundamental freedoms reconcilable with a similar system of freedoms for others. The second: social and economic inequalities are to be so arranged that they are both (a) reasonably expected to benefit everyone and (b) associated with positions and services open to all’

(Rawls 2009, p. 107). On the basis of these two principles Rawls creates a more general conception of justice: ‘All social values - liberty and opportunity, income and wealth, and the social basis of self-respect - are to be equally distributed, unless an unequal distribution of any (or all) of these values benefits everyone’ (Rawls 2009, p. 109).

Similarly the core of justice is described by Chaïm Perelman, who proposes to understand the essence of the principle of justice as the situation of treating similar cases alike. He writes: ‘We can thus define formal or abstract justice as a principle of action according to which entities in the same essential category must be treated in the same way’ (Perelman 1963, p. 16; quoted in Perlikowski 2020, p. 23).

Reminding these both definitions by Rawls and Perelman is especially important nowadays, when equality is so often promoted as a political panacea. Unfortunately, at the same time long-term perspective of interactions and interdependencies between generations, so evident in the family life, are often ignored. Analogically, this question is also addressed by Rawls, who writes that ‘(...) generations follow one another in time’ (Rawls 2009, p. 419), and that the transmission of actual material benefits takes place in just one direction. This does not seem true for pension systems based on intergenerational solidarity. Rawls seems to embrace this possibility in other fragment where he writes that ‘this situation can change, and in view of this the question of justice does not arise here. What is just or unjust is how institutions deal with natural constraints, and the way in which they are constructed to take advantage of historical possibilities’ (Rawls 2009, p. 419). On the basis of above analysis one can admit that justice should be seen as a necessary criterion for the designing and evaluation of social policy, to which we will return later.

The family and social policy – what is just and what is not?

If we want to illustrate the dilemmas of justice and equality and their different ways of understanding, as well as the role of responsibility as an important,

yet somehow ignored category, it is worth looking what attitudes towards families were present within social policy. The picture presented

here somehow may correspond to the situation in Europe in general, but primarily refers to the Polish context of the last three decades. So far we come to two conclusions: first of all, social policy should be referred to justice and responsibility. What's more, the demographic decline currently troubling many societies may be seen as the result of decades of social injustice. It will be described and explained in the following paragraphs.

When we go back to the turn of the nineteenth and twentieth centuries, the era when the so-called solidarity (pay-as-you-go) pension systems and institutionalization of social assistance developed and progressed, we see that the world looked a lot different than it does now in terms of demographic trends. One issue is especially important here: in those times one fundamental assumption was in force and seemed obvious and solid, that people would always marry, form marriages, and have enough children to achieve the replacement fertility rate. Today it is more than clear that this assumption is no longer valid. In general, it is the consequence of profound transformations of Western civilization and culture that occurred in the 20th century. To list most important elements of this processes one can mention such trends and phenomena as modernization, secularization, individualization, commercialization of social life, counterculture, or late postmodernism (see: Lesthaeghe 2000, Michalski 2021).

What's interesting, is that the social policy, especially in terms of social assistance systems did not react to this change which – one must admit – had rather evolutionary, than revolutionary character. Probably that is why it was not that easy to notice that the marital and procreative attitudes within society have undergone this profound change. This resulted in ongoing marginalization of the family as the essential contributor to the social stability, welfare and development. In this way, the criterion of social justice has been less and less important, and was more and more often replaced by the principle of equality implemented in individual perspective, which is not sufficient for understanding the nature and unique construction of marriage and family. Therefore marital bond, which for centuries has been confirmed as special kind of institution

in the West (Berger & Kellner 1964) began to lose its unique status and began to be treated as one of many different relationships that the free individual may be involved in the context of society. Here again the principle of equality has been implemented which resulted in the approach within social policy, that none of the relationships should be given special treatment or position. That is why for instance, for decades pension systems did not differentiate support for those retired, without taking into account the fact of being parent and raising kids (Esping-Andersen 2010). As a result of such approach, parenthood has been treated in an unjust way, since those who decided to have and raise children were in fact deciding for lower allowances when retired – due to necessity to limit their professional activity, or abandon it completely.

In case of family policy in Poland, in this aspect, there has been important change introduced to address this problem. On the 1st March 2019 “Mama 4+” (“Mother 4+”) programme was launched, which offers a minimum pension for those parents who have raised four or more children. This solution is a small, but important step to compensate and also promote the work of parenting and childcare, which are rarely understood and perceived as long-term investments that make the human capital creation possible.

When it comes to pension system arrangements, it must be clearly said, that not taking into account the indirect contribution of parents who bring up children whose future economic activity influences possibilities of pension benefits is not only unjust, but shortsighted at the same time. Perhaps, and this seems to be very interesting and important question, such myopia influenced and fostered individualistic approach, as well as more and more numerous abandonment of marriage and parenthood as attractive lifestyle. In other words, it seems as though social policy – and pension systems in particular – have sterilized the soil on which they depend. It means that in the process of designing social policy – whether social assistance or family policies – those responsible have forgotten, that it is the family which makes socio-economic reproduction possible (Michalski 2014). To help to see this problem, it is reasonable to engage the concepts of the free-rider problem

(Grossman, Oliver 1980) and the tragedy of the commons (Hardin 1968), which turn out to be useful tools for evaluating and discussing the dilemmas of social policy design. In this perspective, it is much easier to notice the imperfections of pension systems and social policy mechanisms in general. It becomes also much more clearer, that in many aspects they offered “bonuses” for those who preferred to invest in their own individual welfare and well-being, instead of sharing their time, means and skills in the process of raising kids. In terms of social and economic benefits this kind of life strategy can be compared to riding without a ticket. In the light of the concept of the tragedy of the commons, it seems evident that not all members of society contribute in the proportionate quantity to the sum of the welfare that they benefit from, and it does happen that those who did not contribute as much as others receive higher benefits.

In this regard it is also important to point at this “socializing” or “educating” aspect of a given legal and institutional design of social policy which shapes and influences the attitudes and choices

of citizens who perform different “calculations” when making their decisions. In other words, if system does offer some benefits without paying the cost, it certainly will become the choice of many people. This means that the final responsibility of the demographic situation we are in cannot be simply ascribed to the particular decisions that the members of society make.

On the basis of the aforementioned concepts of the tragedy of the commons and the free-rider problem – it should be easier to see that it is the family that has been this exploited and underrated asset. This means that to large extent social policy is distorted by social injustice, which has become often legalized, institutionalized and culturally perpetuated.

That is why - especially in the context of unfavourable demographic trends we face today - it should be thoroughly examined and explained why family policy should be understood as an essential practice of accomplishing and advancing social justice. Accordingly, social justice should be naturally engaged as the useful criterion for designing and evaluating social policy.

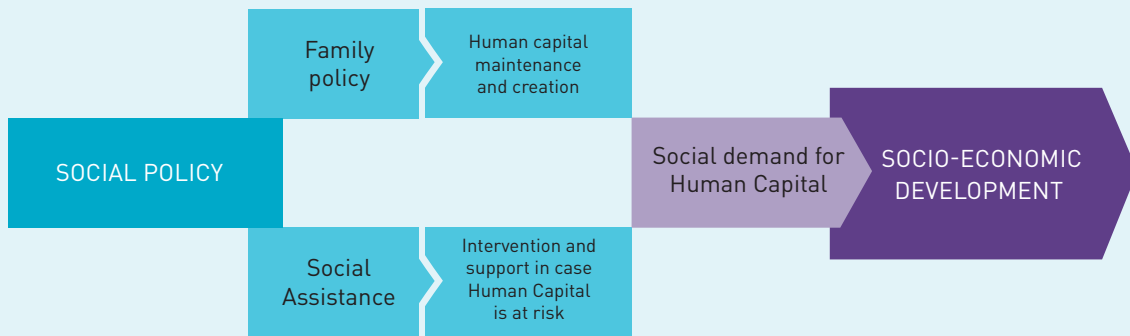
Towards just family policy and effective human capital creation

One of the problems that we face is that family policy is not always carefully distinguished from social assistance, which should serve other goals. Indeed, there is some confusion of concepts in this regard, which does not make discussing family policy easier and more effective (Fandrejewska-Tomczyk 2019). That is why, it is useful here to recall its definition – in the book „Ekonomia polityki rodzinnej” [The Economics of Family Policy] we read that, ‘family policy focuses on the nuclear family and its needs, especially those related to procreation and bringing up children, and in view of the persistence of low level of fertility that does not guarantee simple reproduction in developed countries, relatively much attention is paid primarily to solutions favouring procreative decisions’ (Kotowska 2021, p. 18). This distinction is also helpful in seeing how family policy should be seen not as a cost or burden, but rather an investment in human capital and socio-economic development in the wider perspective. Especially category of human capital is useful here in

understanding the crucial role of family policies in the light of social policy in general.

To make it more comprehensive, this difference between social assistance and family policy can be better understood on the basis of human capital as the final outcome of social policy, which is shown on the Graph 2. Whereas social assistance means intervention in crisis situations in order to solve specific problems, family policy should aim at creating and optimizing conditions for families to perform their functions properly. Human capital category may also be useful in terms of finding the border between these two areas of social policy – when it comes to social assistance, the goal is to provide help and support in situations when the creation of human capital is at risk or has been stopped, whereas in the case of family policy, it aims at providing and guaranteeing, if necessary strengthening the process of human capital formation. Similarly, the case is with social capital (Michalski 2014, pp. 72-5), which is not discussed here.

Graph 2. Family Policy and Social Assistance – two elements of Social Policy oriented towards Human Capital for Socio-Economic Development

If we accept the notion that family policy should not replace family in its functions and rather facilitate their accomplishment in natural way the category of responsibility comes to the fore. It can serve here as another useful benchmark for analysis of effectiveness of family policy. If families do take responsibilities in those areas which belong to them, than the goal of family policy is not to overtake this responsibility or make performing this responsibility difficult. Finally, the useful measure in this aspect would also be to look if the quantity and quality of human capital creation in the families is growing or not. Regarding responsibility, it is worth looking at the contribution of David Schmidtz, who points out the impact of the so-called externalisation of responsibility, which is a risk and threat connected with inadequately designed social policy, especially in terms of social assistance. He writes that ‘many people from both sides of the political barricade note that when social assistance programmes were set up to provide support for the poor, the latter’s overall quality of life began to decline, even though the quality of life for the rest of society was constantly increasing. Why? The decline in quality, if it ever occurred, coincided with the successes of these programmes in externalising responsibility for the welfare of the non-working poor’ (Schmidtz 2019, pp. 129-130). If we agree, that the creation and sustaining of human capital is the main objective of social

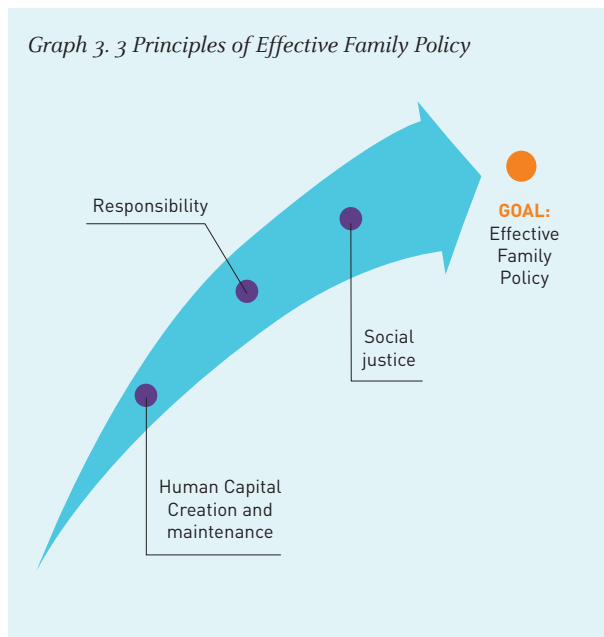
policy, therefore – as it is suggested here – this category can serve as practical tool for evaluating the adequacy and effectiveness of the family policy. This also can serve as argument for those criticizing family policy referring to effectiveness of the resources spent. This would mean that indeed – if the criterion of human capital quantity and quality would be engaged – one could argue more objectively if the resources have been misspent or not. At the same time this approach would refer to the notion of social justice, because it would allow for evaluating if the means or efforts were properly addressed, and allocated in a just way between different social groups or members.

For the purpose of illustrating this issue we can recall the ‘Family 500+’ programme, which symbolizes a breakthrough in the family policies in Poland. Until its introduction in 2016 there have never before been such large financial transfers made from the state to families. Besides, there were social assistance programs functioning on a regular basis. The introduction of ‘Family 500+’ programme has been criticized from the very beginning and mainly attacked for unsatisfactory pronatalist effects, without paying attention to its influence in terms of human capital investments. (cf. Gromada 2018; Brzezinski, Najsztub 2017; Kucharska 2020; Panek 2020; Paradysz 2021; Bartnicki, Alimowski 2022). Indeed, the data for Poland confirmed, that i.e. the programme resulted

in huge decline in poverty among children which has been one of the biggest social problems before the 'Family 500+' (Szarfenberg 2019). That is why in the light this family policy tool it is worth to see it not as a social assistance but precisely as compensation of parental work and investment in future human capital which will be source of wealth for the whole society. It means that the benefits produced – e.g. in the form of taxes – by this young generation will be supporting also the retired generation. At the same time this programme fulfils the aforementioned criterium of responsibility, because it supports everyday activity carried out by parents, who are most adequate and best equipped persons to perform the process and take responsibility for it. It is also necessary to add that this financial support dedicated to families raising children does not cover full cost that parents and families bear in order to prepare child for independent life in the society. It is also necessary to mention, that e.g. in the labour market (Letablier et al. 2009) and pension system there is still much to be done

to ensure that social justice is achieved, e.g. removing obstacles that make parenthood a factor which reduces the chances of fair pay and adequate social security in the future.

Graph 3. 3 Principles of Effective Family Policy

Conclusions and recommendations

The main conclusion of the article is that in case of designing and evaluating family policies one should include three principles, which may serve as criteria at the same time: (1) human capital maintenance and creation, (2) responsibility and (3) social justice. It is shown on a graph below.

It may seem obvious, but still we should never forget that the complexity and dynamic character of society makes that discovering of its regularities – although is important and useful - never has been an easy task. The same case is with finding the answer to the question about the causes of current demographic crisis, which seems to be a symptom of a wider existential crisis in the West. This article offers some additional proposal in this aspect, and therefore underlines the perspective of social justice, and responsibility as those which should be included in the process of designing and evaluating family policy, as well as social policy in general. Once again here it is worth recalling this important recommendation that for the purpose of designing effective family policies they should be clearly divided from social assistance, even though in fact they are interdependent.

When it comes to family, it may seem clear that, after Gary S. Becker, there are no doubts that this basic social institution should be included among other important entities in economics and social policy. Unfortunately, quite often conflicts and discussions around family policy still show the lack of this knowledge. It is sometimes revealed in the oversimplified way when family policy is only understood as the matter of inputs and costs. The shortsightedness of this approach is well addressed in the following fragment: 'the family supplies the market with people: it is the sole and most important producer of human capital' (Giza-Poleszczuk 2005, p. 200), and that '(...) the economic role of the family in reproducing human capital has long been pointed out; not only in the sense of bringing to life and 'investing' in the education, skills or 'taste' (cultural capital) of children, but in the everyday sense of leisure, regenerating or even enhancing individual motivation in the external sphere (work, public activities, etc.)' (Giza-Poleszczuk 2005, p. 18). If we already have no doubts about the influence of the family' functioning on creation of human

capital, therefore, family policy should be regarded as a unique area of social policy. In this perspective, its task is mainly to protect and preserve the optimal conditions for families to “produce” this economically fundamental capital (cf. Michalski 2020).

The protection mentioned above seems to link directly social policy to the principle of justice as necessary criterium for evaluating its effectiveness. This proves that the results of parental effort in the form of socializing and educating young generation are to some extent treated as a “common pasture”, which is excessively and unequally exploited by the members of society. It is mostly evident in the case of pension systems based on intergenerational solidarity. Rawls offers interesting hint in this context, when he writes that ‘obviously, if all generations are to gain (except perhaps the earliest ones), the parties must agree to a principle of saving that ensures that each generation

receives what is due from its predecessors and passes on its fair contribution to those who come later’ (Rawls 2009, p. 419).

Therefore, social justice, which is introduced without cancelling the requirements of internalized responsibility, should be engaged as necessary and appropriate framework and benchmark for designing and monitoring not only family policy, but social policy in general (Schmidtz 2019, p. 33).

Accordingly, we should hope that if this change would take place and the socio-economic order would become fairer, it would be followed by the reaction of young generations in terms of forming marriages, starting families and having children. This is the most desired scenario at the moment if we really want to avoid the shortage of human capital which would be just one of the symptoms of demographic winter that is coming soon. In case it does not happen, we should prepare for the future that has nothing to do with the dreams

References

- Bartnicki, S., Alimowski, M. (2022): *W poszukiwaniu demograficznych efektów rz dowego programu „Rodzina 500 Plus”*. *Studia Socjologiczne* 2022 1 (244), 193–219, DOI: 10.24425/sts.2022.140601.
- Becker, G. S. (1993): *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Berger, P., Kellner, H. (1964): *Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge*, *Diogenes*, 12: 1.
- Brzezi ski, M., Najsztub, M. (2017): *The impact of “Family 500+” Programme on household incomes, poverty and inequality*. *Social Policy* . 1 ENG/2017: 16-25.
- Esping-Andersen, G. (2010): *Spo eczne podstawy gospodarki postindustrialnej*, Wydawnictwo Wy szej Szko y Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa.
- Fandrejewska-Tomczyk, A. (ed.), (2019): *Polityka spo eczna. Wspierajmy ludzi, nie kryzysy*. Warszawa: Warsaw Enterprise Institute. <https://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2019/03/Polityka-spo%C5%82eczna.-Wspierajmy-ludzi-nie-kryzysy.pdf>
- Giza-Poleszczuk, A. (2005): *Rodzina a system spo eczny. Reprodukacja i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gromada, A. (2018): *Czemu s u y Program rodzina 500 plus? Analiza celów polityki publicznej i polityki partyjnej*. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, Year LXXX, vol. 3: 231–244.
- Grossman, J. Oliver D., Hart O.D. (1980): *Takeover Bids, The Free-Rider Problem, and the Theory of the Corporation*. *The Bell Journal of Economics*, Vol. 11, No. 1, (Spring, 1980), pp. 42-64.
- Hardin, G. (1968): *The Tragedy of the Commons*. *Science, New Series*, Vol. 162, No. 3859 (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248.
- Jakubiec, M. (2012): *Pa stwo opieku cze czy minimalne?*, in: W. Zuciak, J. Mysona Byrska (Ed.), *Równno w yciu publicznym*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Paw a II w Krakowie.
- Kotowska, I. E. (2021): *Uwarunkowania polityki pa stwa wobec rodzin*, in: J. Szczepaniak-Sienniak (Ed.), *Ekonomia polityki rodzinnej. Wybrane zagadnienia*. Wroc aw: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wroc awiu.
- Kucharska, P. (2020): *Ocena skuteczno ci Programu „Rodzina 500+” w zakresie ograniczenia ubóstwa i zwi kszenia dzietno ci w Polsce*. *Zeszyty Naukowe UEK 5 (989)*: 83–100.
- Lesthaeghe, R. G. Moors G. (2000): *Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World*. *Review of Population and Social Policy*, No. 9, 2000, 121–170.

- Letablier, M.-T., Luci, A., Math, A., Thévenon, O. (2009): *The costs of raising children and the effectiveness of policies to support parenthood in European countries: a Literature Review*. European Commission.
- Michalski, M. A. (2014): *Znaczenie rodziny dla mi dzypokoleniowej transmisji kultury gospodarczej*. Pozna : Wydawnictwo Naukowe UAM
- Michalski, M. A. (2020): *Ekologia róde „kapita u ludzkiego” i jego przysz o wobec kondycji rodziny i materializacji kultury*, in: M. M okosiewicz & K. W odarczyk (ed.), *Kszta towanie i rozwój kompetencji pracowników – problemy i wyzwania* (pp. 9–18). Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Michalski, M. A. (2021): *What Happened to Our Will to Serve in the West? Secularization, Individualism, Family and the Decline of the Civilization. The Person and the Challenges*. *The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II*, [S.l.], v. 11, n. 1, p. 89-102, mar. 2021. doi:<http://dx.doi.org/10.15633/pch.3886>.
- Miller, D. (1974): *The ideological backgrounds to conceptions of social justice*, *Political Studies*, 22(4): 387-399. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-9248.1974.tb00033.x>
- Panek, T. (ed.), (2020): *Statystyka spo eczna. Procesy spo eczne, ród a danych i metody analizy.*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Paradysz, J. (2021): *Recenzja ksi ki Statystyka spo eczna. Procesy spo eczne, ród a danych i metody analizy pod redakcj Tomasa Panka*. *Wiadomo ci Statystyczne*. 66, 11.: 64–68.
- Perelman, Ch. (1963): *The Idea of Justice and the Problem of Argument*. London: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Perlikowski, (2020): *Pluralizm i racjonalno w wietle idei demokracji deliberatywnej*. P ock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w P ocku.
- Pie kowski, D. (2013): *Sprawiedliwo dystrybutywna w wietle optimum Pareto i idei rozwoju zrównowa onego*. Bia ystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Bia ymstoku.
- Rawls, J. (2009): *Teoria sprawiedliwo ci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ringen, S. (2009): *Citizens, Families & Reform*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Schmidt, D. (2019): *Dobrobyt spo eczny a odpowiedzialno jednostki*. Wroc aw: Fijorr Publishing.
- Szarfenberg, R. (2019): *Dwa lata Programu 500 Plus a ubóstwo rodzin i dzieci*, in: *Rodzina w spo ecze stwie – relacje i wyzwania*, E. Osewska & J. Stala (ed.), Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Paw a II w Krakowie, Kraków, p. 75–97.
- Walzer, M. (2007): *Sfery sprawiedliwo ci. Obrona pluralizmu i równo ci*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wilkin, J. (1997): *Efektywno a sprawiedliwo jako problem ekonomiczny*, in: J. Wilkin (ed.), *Efektywno a sprawiedliwo* . Warszawa: Wydawnictwo Key Text.
- Wo niak, M. G. Jab o ski, (2008): *Nierówno ci spo eczne i akumulacja kapita u ludzkiego a wzrost gospodarczy. Próba empirycznej weryfikacji wspot zale no ci na przyk adzie Polski*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, nr 786, Kraków.

Consuelo León Llorente -
Montserrat Gas-Aixendri

Family resources and needs in the post-pandemic era

During the months of lockdown imposed due to the Covid-19 pandemic, mental health (CIS, 2021), domestic violence (UN, 2020) and divorce (AEAFA, 2021) rates sky-rocketed. But we also saw small acts of kindness (López, 2020), micro-favours between strangers, as well as novel neighbourly experiences, socially responsible attitudes from businesses, and individual re-examinations of one's own personal, family and professional trajectory. In a world working from home under intensive conditions, limited by the walls of that home, we have "learned" how valuable and necessary our families are when it comes to facing tough situations, and although storms sometimes raged, strengthening family dynamics have also helped us to survive this crisis.

1. The networks that sustain us

If we dig a bit deeper than social organisation and the system's efficiency, we see that the pandemic has unearthed an invisible force: that of the family. Despite the uncertainty surrounding the economy and health, death and hospital admissions, families have been able to maintain a stronger sense of normality than those who lived through this time alone (Informe España, 2020). Having a family not only made the extraordinary circumstances bearable, but it also made it possible to maintain some kind of normality in day-to-day life.

This is a notion that had already been endorsed by sociologists and thinkers. Levi-Strauss (1985) defines the family as a wholly social relationship among people whose bonds transcend biology, creating a meaningful sociocultural order in the world. Donati (2014) calls the family a solution to the most fundamental needs not only of the individual, but also of society. "Being a family" during lockdown helped us continue as "social beings". In the web of mutual expectations that families are built upon, communication and exchange agreements for goods and services are made that are later replicated in society.

One real example of this was the generosity of so

many frontline workers – healthcare professionals, carers, cleaning staff, retailers etc. – who, through their anonymous efforts, exposed a new kind of social leadership and re-established care as a social value.

What's more, social distancing does not determine the creation or quality of relationships. According to Leonardo Polo (2001), human beings are able to build relationships that are not determined by our species' needs, but which are formed for reasons that transcend the individual's particular and immediate interests. As such, the family is a space of solidarity, learned among parents and children, where true social capital is generated in the form of collaboration.

Social capital measures the "sociability" of a human group, its ability to collaborate and for that collaboration to flourish, by assessing the actual active relationships between people (Cohen & Prusak, 2001) and institutions; relationships that bind and sustain society as a whole (World Bank, 1999).

Societies, especially one under lockdown and in isolation, need to have strong social capital capable of shaping "civic virtue", i.e., a meaningful network

of reciprocal social relationships, which is much more than the sum of its competent and/or virtuous but isolated individuals (Putnam, 2000). In this regard, the quality of social capital enables civic virtue and helps solve collective problems. Various authors have noted how this social capital, in essence collaborative and linked to cultural capital and social well-being, is based on kindness,

mutual trust, effective norms and social networks (Portes, 2000; O'Connor, 1979; Loury, 1977; Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; and Putnam, 1995). Strong social capital increases the quality and flow of information, the improvement and coordination of collective activities and leads to improved collective decision-making and sanctions (Rodrigo et al, 2006).

2 The family as a school of competences

Our personal identity is constructed from the experiences we have lived through. Our family roots and independent choices shape our biography (Donati, 2003). The family roots underlying bonds of connection, attachment and dependency form the basis of interdependence (MacIntyre, 2001) and of the relational and normative structure of our society.

Virtues and professional and civic skills, so useful to us during the pandemic, are forged from the interdependence of family life. Families are constantly exercising their negotiation, teamwork, delegation and communication skills, as well as time management and equitable distribution of goods. The mutual services performed within families lay the foundations for altruistic and gratuitous actions, as well as cooperation and intergenerational solidarity.

The relationship between what the family “does” and what the family “is”, is determined by the close link between the external aspects of family functioning and its inner workings, perhaps less “measurable” from the outside, but just as real as the aforementioned skills and competencies. These inner workings are rooted in care, kindness and education, the three main internal functions of the family that have a direct social impact on social capital:

- Care constitutes an essential learning process for developing intergenerational solidarity (Etzioni, 1999).
- Kindness helps children to overcome the individualistic nature of their actions and to develop altruism towards other people and society (Donati, 2003).
- Family education, based on trust, establishes clear reference points that help build personal identity and foster self-determination and integration into society (Edwards et al, 2003).

These three functions foster the development of adequate emotional management skills in children and a high level of resilience, helping to shape mature personalities capable of facing all kinds of difficulties – health, financial, emotional or professional – such as those experienced during the pandemic. According to the stakeholder theory (Rosicky & Northcott, 2016), the family is an essential stakeholder as a developer of non-cognitive, intrapersonal skills that facilitate personal and social self-control.

This focus on individuality in the family fosters civic virtues and generates commitment, resulting in effective and democratic citizenship (Naval, 2000), which is not satisfied with minimalist approaches based on codes and laws, nor with purely “formal” citizen behaviour that respects the rules. On the contrary, an idea of maximums, supported by agents capable of making it possible, is the one that would lead society towards excellence, beyond compliance with strict social regulations. This attitude has been evidenced by the sacrificial work of healthcare professionals, but also of many others, citizens who have actively resisted the pull and who have had faith in the future. Therefore, a solid education for citizens, which seeks the development and quality of social capital from one generation to the next, requires policies that support families, giving them the tools and training necessary to maximise their educational role and potential. Granting the family a socially significant position as a sphere where common good can be found, allows us to discover what is good for individuals. This requires a co-biographical history where it is possible to gain experiences from co-existence (Polo, 2010). This author believes that a single or isolated individual would not be co-existential and, therefore, not human.

3. Family ties

The true gift of family and its dynamics are born of conjugal love. Therein lies the relevance of family identity and personal discovery of the other as a valuable being by the mere fact of existing; born out of love and for love. The value of the individual thus becomes the founding value and the recipient of all other values learned and experienced in the family.

The family – the institution from whose bonds society as a whole learns and benefits – can be defined as a fully-fledged social relationship whose identity is underpinned by four cornerstones: ‘an intentionality (generativity), means (a couple’s sexuality), normativity (reciprocity), a modal value (the gift)’ (Donati, 2014). Its intergenerational contribution is therefore based on the unity and the giving of two people: the spouses.

4. Child protection

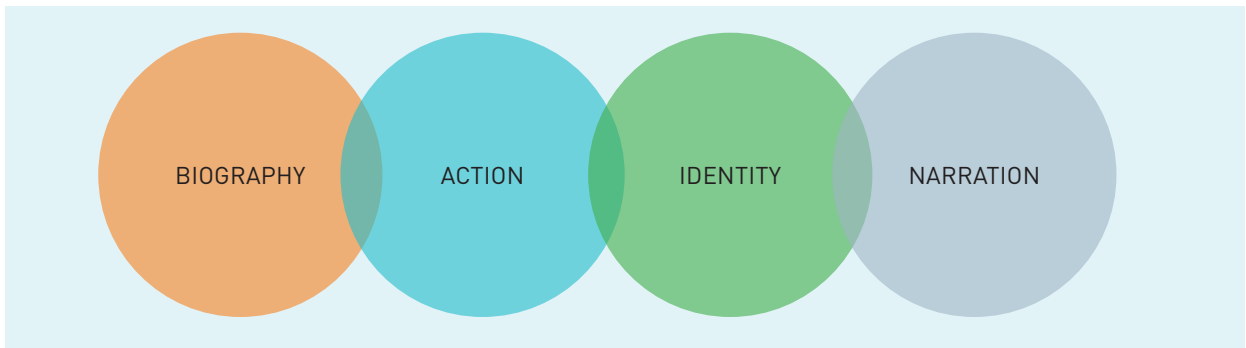
According to the 1989 Convention on the Rights of the Child, the family is the natural environment for the growth and well-being of all its members and particularly of children, who should receive the necessary protection and assistance to enable them to assume their future responsibilities within the community to the fullest, growing up in a happy, loving and understanding family setting, necessary for the full and harmonious development of their personality. Therefore, it is a child’s right to be cared for by their parents; the family’s protection and support for them to be able to fulfil their responsibilities should be a priority for every country¹.

However, we are currently experiencing a collapse of the family as a “social relationship” (Donati, 2003) due to the attempt to reduce the family to a mere sphere of cohabitation, and to equate family dynamics with certain functions fostered, or not, by the environment, culture and socio-political context. Creating healthy societies involves fostering spaces of freedom and self-

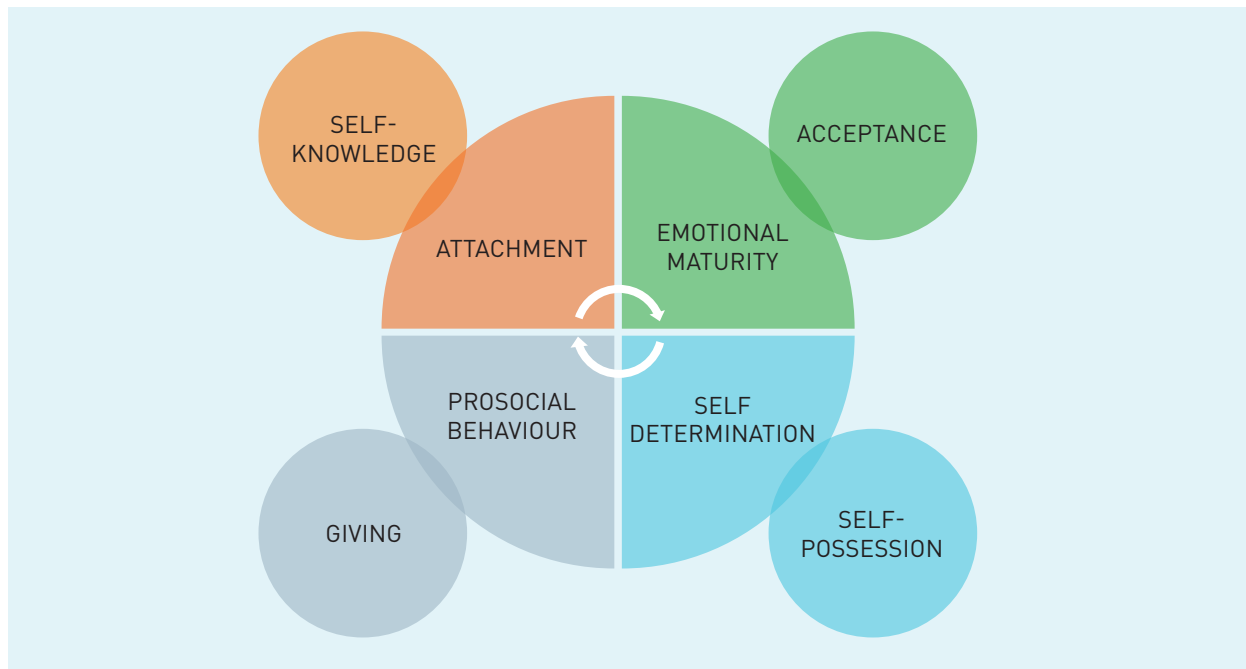
determination. We understand self-determination as volitional behaviour that leads a person to act as the principal causal agent in their life and make choices and decisions regarding their quality of life, without unnecessary external influences or interferences (Wehmeyer, 2006). As such, a healthy society seeks citizens who are capable of being driven by their own personal goals, people with their own generator. Authors such as Naval (2000), quoting Macintyre, relate personal identity to biography, developing an action sequence, identity and narration as the unfolding of one’s own biography. Action (praxis) helps us to understand ourselves as well as the reality that surrounds us. Human beings win or lose from their independent actions (Arregui & Choza, 2002) and become co-responsible for human history, as through their actions, they end up becoming co-authors of many other histories, mainly those of their relatives and closest friends. This argument supports the importance of individual education

.....
¹The United Nations 2030 Agenda sets out 17 goals and 169 targets covering aspects related to the economy, society and the environment. Five of these goals appear to be most connected to family policies: poverty, hunger, health, education and equality.

in the family setting. It is the only starting point that allows people to become who they are and project this wealth outwards, impacting business and society as a whole.

5. Social development, human capital and family

The nurturing and enhancement of human capital has today become a central concern for governments around the world, who see its development as a universal policy (Becker 1992, Mincer 1984, Psacharopoulos, 1989) with direct repercussions on individual productivity, income distribution and national economic growth (Hanushek and Luque, 2003). In macroeconomics, there is also a positive relationship between educational quality, human capital and economic development (Ahmed, 2013).

However, we cannot lose sight of recent social

and employment challenges that are putting social capital to the test: new forms of flexible work, the robotisation of jobs and the reduction of the in-house workforce, the precariousness of contracts, etc. Faced with these dilemmas, which particularly affect younger generations, we must ask ourselves the following questions: Can the quality and cohesion of social capital, its commitments and loyalties be maintained in a continuously changing context?

Flexible jobs that had heralded the death of office-based work and bureaucracy and promised

us greater freedom, often mask an even greater control imposed by the intensive use of technology that seems to force us to be available 24 hours a day. How should governments and companies respond to this situation? What family policies will need to be created?

In addition, our world has been characterised, until very recently, by over-development and perhaps the excessive availability of material goods, leading to the so-called consumer society, where “waste” and “rubbish” created a single-use, throw-away mentality. An object once owned, now replaced by another more perfect one, has been discarded. Add to this the competitiveness of the market and its consequent law of survival of the fittest, and it is easy to end up with a “throw-away” culture that also discards people, transferring new forms of colonialism and dependence onto relationships.

This idea, favouring short-term use and neglecting integral human development, can greatly hinder the progress and development of social capital, impeding justice and intergenerational solidarity,

6. Training to support families

As we have seen, there are many social challenges that families face today in order to preserve their identity and carry out their irreplaceable internal and external functions, the social repercussions of which are evident. For this reason, it is necessary for different bodies such as governments, companies, schools and family associations to create support networks. There is also a need for trained professionals who know what the family is and what its functions are in order to be able to help it flourish and to prevent and treat family-related issues, not only crises, but also those sparked by the different stages of its evolution. Families experience ordinary situations and dilemmas that require support, such as children’s education, managing the home, interspouse communication, and many other issues. Professionals trained in support can help each family face these situations using their own resources and tools.

The Institute of Advanced Family Studies (IESF) has worked – through research and education – for 20 years in the field of family support and education, as well as analysing and developing family policies for governments, public

administrations and companies. Its work takes into account the importance of family ties and the need to accompany families throughout their evolution. The need for education in this area, as well as the need to update methodologies, resources, materials and tools, makes it necessary to set up specific programmes run by experts. The IESF, a research and teaching centre of the Universitat Internacional de Catalunya (UIC Barcelona), is home to professionals who do just this, as well as a wide community of alumni that is implementing this knowledge in its numerous spheres of influence (schools, organisations, companies, etc.). Since opening its doors, it has also developed several online, hybrid and on-site teaching programmes directed at professionals who work with families (teachers, psychologists, social workers, lawyers, etc.) in different spheres of social life. The first programme it launched was the Postgraduate Degree in Marriage, Education and Family that has been running for fifteen years and is taught in Spanish, English and Russian. The programme is aimed at a wide variety of candidates and teaches its students how family ties are created and their importance

leaving behind the weakest and promoting only the isolated success of the fittest. As such, today it is more important than ever to re-establish the idea of “integral ecology” as part of the “social ecology” (Benedict XVI, 2007); the true framework for the responsibility of leaders of nations and companies. Any notion of sustainable development that does not take this idea into account, that only focuses on protecting or properly managing the environment without prioritising the good of people and the requirements of justice, could prove to be insufficient. It is important to remember that the words ‘economy’ and ‘ecology’ derive from the same Latin term *oikos*, which means ‘house’, or ‘family home’. As such, and to be consistent with the true roots and origin of the economy, it is important to incorporate domestic production, human reproduction and caregiving duties into all areas of social and economic development. It is time for that invisible economy (Durán, 2012) to surface on government balance sheets.

administrations and companies. Its work takes into account the importance of family ties and the need to accompany families throughout their evolution. The need for education in this area, as well as the need to update methodologies, resources, materials and tools, makes it necessary to set up specific programmes run by experts. The IESF, a research and teaching centre of the Universitat Internacional de Catalunya (UIC Barcelona), is home to professionals who do just this, as well as a wide community of alumni that is implementing this knowledge in its numerous spheres of influence (schools, organisations, companies, etc.). Since opening its doors, it has also developed several online, hybrid and on-site teaching programmes directed at professionals who work with families (teachers, psychologists, social workers, lawyers, etc.) in different spheres of social life. The first programme it launched was the Postgraduate Degree in Marriage, Education and Family that has been running for fifteen years and is taught in Spanish, English and Russian. The programme is aimed at a wide variety of candidates and teaches its students how family ties are created and their importance

in educating new generations. Mothers and fathers study the programme alongside other students who wish to understand the family, its strengths and educational dynamics from a scientific standpoint.

Other programmes like the Postgraduate Degree in Family Policies have also been launched, aimed at agents of social change who design, implement and evaluate family policies: company directors, governments and public administrations, as well as organisations that provide social support to families. The Institute's work in educational innovation has recently culminated in a new programme to support and accompany families. What does this mean? Until a few years ago, we believed that it was enough to help families by offering them "education", that is to say, ideas about what families should be like and how things should be done, in a style that we could call "directive". Perhaps we were forgetting that education is not just about giving or receiving information. It also requires, to a large extent, boosting people's freedom, proposing models that they are familiar with and that are realistic.

But what does accompany really mean? In etymological terms, "to accompany" means "to share space and time with others" so they can discover their own resources and learn to resolve the challenges that all personal relationships entail. As such, "accompanying" families involves being where they are, meaning that accompaniment is an action that must be carried out in the spaces where families meet, act and are. "Accompanying" families also means establishing a personal relationship based on trust. Finally, "accompanying" families is not the same as managing them, nor is

it a substitute for decision-making by solving other people's problems. "Accompanying" others means revealing the beauty of being a family; showing them how to do it and also helping them discover resources that each one can use to work through challenges. The Postgraduate Degree in Family Coaching and Guidance, taught both in class and online, aims to educate students on the attitudes and methodologies they need to activate the internal and external resources of family dynamics, so that families can prevent and overcome the challenges and conflicts they come up against throughout their life cycle. The programme combines both theoretical study and practical work through classes taught via an online platform and one week of in-person lessons and practical sessions in Barcelona. Family support is not a single action, but rather a broad-spectrum change of perspective that can be applied in many different ways and in many different settings. As there is no such thing as the "ideal family" or "perfect family", in reality we all need support. We can all, in some way, be families who support other families. For that reason, it is important to learn to look at family life in a different way, to learn and share with others, so, in a way, everyone involved in helping families has a place on this postgraduate degree. The Institute also offers several custom or in-company programmes such as the Tutorial Training Programme, designed to respond to the need to improve channels of communication between families and schools. One way to achieve this is to strengthen the strategic role of tutors who could become true agents of change in the family-school relationship.

7. Final considerations

Supporting families today requires aptitude (knowledge) as well as attitude. It requires knowledge of the cultural context we live in and of the strengths and difficulties that families face today. It is also essential to understand and learn how to use – depending on the circumstances – specific tools for dealing with family conflict, for example, communication and emotion management skills, or mediation, listening and interaction techniques to enhance family strengths. All this should be done whilst respecting the family's relationships,

which are very different to other types of human relationships. Finally, it is also important to cultivate and shape one's own attitude: to foster a relationship of trust with those people one wishes to support; to abandon pessimistic attitudes or views that tend towards catastrophism. We are all aware of the complicated context we live in, full of very real hurdles. While remaining realistic, we must cultivate an optimistic and hopeful attitude based on the belief in the great cohesive force of family relationships.

References

- Ahmed, S. (2013): *Quality of Education in India: A Case Study of Primary Schools of Assam*. *desh S*, 1819(1), 71.
- Arregui, J. V. – Choza, J. (2002): *Filosofía del hombre, Una antropología de la intimidad* Madrid: Rialp.
- Becker, G. S. (1992): *Fertility and the economy*. *Journal of Population Economics*, 5(3), 185-201.
- Benedicto XVI (2007): *Jornada Mundial de la Paz: La persona humana, corazón de la paz*. (01/01/2007)
- Bourdieu, P. (2011): *The forms of capital*. *Cultural theory: An anthology*, 81-93.
- Cohen, D. & Prusak, L. (2001): *In good company: How social capital makes organizations work*. Cambridge: Harvard Business Press.
- Coleman, J. S. (1988): *Social capital in the creation of human capital*. *American Journal of Sociology*, 95-120.
- Convención Internacional sobre los Derechos del Niño 1989: (Preámbulo, Pág. 1)
- Donati, P. & Arangüena, J. R. P. (2014): *La familia. El genoma de la sociedad*. Madrid: Rialp.
- Donati, P. (2003): *Manual de Sociología de la Familia*, Eunsa, Pamplona.
- Durán, M. Á. (2012): *El trabajo no remunerado en la economía global*. Fundación BBVA.
- Edwards, R., Franklin, J., & Holland, J. (2003): *Families and social capital: exploring the issues*: London South Bank University.
- Etzioni, A. (1999): *La nueva regla de oro*, Paidós, Barcelona.
- Garay Suárez-Llanos, J. (1995): *La familia como forma de comunicación*. En: J. Cruz Cruz (coord.): *Metafísica de la Familia*. Pamplona: EUNSA, pp. 207-250.
- Hanushek, E. A., & Luque, J. A. (2003): *Efficiency and equity in schools around the world*. *Economics of education Review*, 22(5), 481-502.
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (1995): *Economic growth and social capital in Italy*. *Eastern Economic Journal*, 295-307.
- Levi-Strauss, C., & Cevasco, M. T. (1985): *Las estructuras elementales del parentesco*. Madrid: Paidós.
- Loury, G. (1977): *A dynamic theory of racial income differences*. *Women, minorities, and employment discrimination*, 153, 86-153.
- Mincer, J. (1984): *Human capital and economic growth*. *Economics of Education Review*, 3(3), 195-205.
- Naval, C. (2000): *Educación Ciudadanos: La polémica liberal-comunitarista en educación*. Pamplona: Eunsa.
- O'Connor, J. (1979): *The fiscal crisis of the state*. Transaction Publishers.
- Polo, L. (2001): *¿Quién es el Hombre? Un espíritu en el tiempo*. Madrid: Rialp
- Polo, L. (2010): *Antropología Trascendental, Tomo I*. Pamplona: Eunsa.
- Portes, A. (2000): *The two meanings of social capital*. In *Sociological forum* (Vol. 15, No. 1, pp. 1-12). Kluwer Academic Publishers-Plenum Publishers.
- Psacharopoulos, G., & Arriagada, A. M. (1989): *The determinants of early age human capital formation: Evidence from Brazil*. *Economic development and cultural Change*, 37(4), 683-708.
- Putnam, R. (2001): *Social capital: Measurement and consequences*. *Canadian Journal of Policy Research*, 2(1), 41-51.
- Rodrigo, M. J., Máiquez, M. L., Batista-Foguet, J. M., García, M., Rodríguez, G., Martín, U. C., & Martínez, A. (2006): *Estilos de vida en la adolescencia y su relación con los contextos de desarrollo*. *Cultura y Educación*, 18(3-4), 381-395.
- Rosicky, J.G., & Northcott, F. S. (2016): *The role of social work in international child protection: best practices in stakeholder co-operation*. *Persona y Familia*, 1(5), 99-123.
- Wehmeyer, M. L. (2006): *Autodeterminación y personas con discapacidades severas*. *Siglo Cero*, 37(4), 5-16.
- Websites:
- AEFA, 2021:
<https://www.larazon.es/sociedad/20210214/j73vivphfrg4blaqljstzyq7e.html>
- The World Bank (1999): *En el umbral del siglo XXI: informe sobre el desarrollo mundial 1999-2000*:
<https://documentos.bancomundial.org/es/publication/documents-reports/documentdetail/961441468149961994/informe-sobre-el-desarrollo-mundial-en-el-umbral-del-siglo-21>
- CIS, 2021: http://www.cis.es/cis/opencms/ES/NoticiasNovedades/InfoCIS/2021/Documentacion_3312.html
- Informe España, 2020:
<https://www.comillas.edu/noticias/57-comillas-cihs/chs/chs-patino/1785-la-soledad-en-espana-crece-un-50-segun-el-informe-espana-2020?jij=1605180380672>
- López, 2020:
<https://www.lavanguardia.com/vivo/lifestyle/20201005/483792544409/solidaridad-pandemia-confinamiento.html>
- UN, 2020:
<https://www.unwomen.org/es/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>

SZERZŐINK

Csók Cintia *egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem*

Consuelo León Llorente *kutató, Universitat Internacional de Catalunya (UIC Barcelona) Családtudományi Intézete*

Dani Csaba *a Magyar Államkincstár Családtámogatási Főosztályának nyugalmazott vezetője*

Fűrész Tünde *elnök, KINCS*

Gellérné Lukács Éva *szakértő, KINCS; adjunktus, Eötvös Lorand Tudományegyetem*

Gyorgyovich Miklós *igazgatóhelyettes, Századvég Társadalomtudományi Kutatócsoport*

Hablicsekné Richter Mária *kutató-elemző, KINCS*

Kapdebo Ágnes *szakpolitikai elemzési főmunkatárs, KINCS*

Kiss-Kozma Georgina *kutató, Mathias Corvinus Collegium Társadalom- és Történelemtudományi Iskola*

Kovács Réka Eszter *műhelyvezető-helyettes, Károli Gáspár Református Egyetem*

Michał A. Michalski *igazgató, Család- és Társadalomtudományi Tanulmányok Intézete Alapítvány, Poznań, egyetemi oktató, Adam Mickiewicz Egyetem, Poznań, Lengyelország*

Módlí Kata *pszichológia szakos hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

Montserrat Gas-Aixendri *igazgató, Universitat Internacional de Catalunya (UIC Barcelona) Családtudományi Intézete*

Papházi Tibor *kutató-elemző, KINCS*

Pátkainé Bende Anna *tanársegéd, Széchenyi István Egyetem*

Pusztai Gabriella *egyetemi tanár, Debreceni Egyetem*

Susánszky Éva *nyugalmazott egyetemi docens, Semmelweis Egyetem*

Székely András *kutató-elemző, KINCS; kutató, Végeken Egészséglélektani Alapítvány*

Székely B. András *kutató, Végeken Egészséglélektani Alapítvány*

Székely Levente *intézetvezető, Mathias Corvinus Collegium Szociológia Műhely, Ifjúságkutató Intézet*

Vigh Noémi *képzési műhely vezető, Károli Gáspár Református Egyetem*

Vincenzo Bassi *elnök, Európai Katolikus Családszervezetek Szövetsége*

Wappler Ádám *elnöki szakmai munkatárs, KINCS; megbízott egyetemi oktató Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

KINCS

I KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
I ES A CSALÁDOKÉRT

Kiadja:
Kopp Mária Intézet a Népesedésért
és a Családokért (KINCS)

Felelős kiadó:
Fűrész Tünde elnök

Főszerkesztő:
Engler Ágnes tudományos elnökhelyettes

Szerkesztőbizottság elnöke:
Aczél Petra elnöki főtanácsadó

Szerkesztőbizottság tagjai:
Andok Mónika, Bagdy Emőke, Bartus Tamás, Bögre Zsuzsanna,
Dávid Beáta, Demény Pál, Forisek Péter, Lentner Csaba,
Mészáros József, Pusztai Gabriella

Szerkesztőség:
Agócs Gergely irodavezető, Pári András irodavezető,

Lektorok:
Gaják Petra, Gregus B. Lilla kommunikációs főmunkatársak

Szerkesztőségi titkár:
Korinek Livia elnöki és tudományos főmunkatárs

Szerkesztőség: kapocs@koppmariaintezet.hu

ISSN 1588-7227 (nyomtatott)

ISSN 2732-0154 (pdf)

A Kiadó kötetei (nyomtatott és e-könyv formátumban) megrendelhetők
a KINCS könyvesboltjában: www.ekonyv.koppmariaintezet.hu